

Черкаський інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України
Академія Державної пенітенціарної служби (м. Чернігів)
Львівський державний університет внутрішніх справ
Придніпровський районний суд (м. Черкаси)
Черкаський державний технологічний університет

Правовий дискурс

***Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної
конференції здобувачів та викладачів закладів вищої
освіти***

12 жовтня 2022 року

м. Черкаси
Видавець Третьяков О. М.
2022

Рекомендовано до друку вченою радою факультету цивільного захисту
Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України
(протокол № 1 від 23 вересня 2022 р.)

Дозволяється публікація матеріалів збірника у відкритому доступі
експертною комісією інституту з питань таємниці
(протокол № 8 від 21 вересня 2022 р.)

Редакційна колегія

ГВОЗДЬ Віктор – начальник Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, кандидат технічних наук, професор, заслужений працівник цивільного захисту України;

ТИЩЕНКО Олександр – заступник начальника Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України з навчальної та наукової роботи, кандидат технічних наук, професор, заслужений працівник освіти України;

БІЛЕКА Аліна – доцент кафедри управління у сфері цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, кандидат юридичних наук, доцент;

ДУЛГЕРОВА Ольга – доцент кафедри управління у сфері цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, кандидат історичних наук, доцент;

ЗАСУНЬКО Сергій – начальник факультету цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, кандидат юридичних наук, доцент;

КРИШТАЛЬ Тетяна – завідувач кафедри управління у сфері цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, доктор економічних наук, професор;

СУКМАНОВСЬКА Лідія – доцент кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

ТЕПТЮК Людмила – доцент кафедри історії та права Черкаського державного технологічного університету, кандидат історичних наук, доцент;

ТЕПТЮК Максим – адвокат, член Національної асоціації адвокатів України;

ЧУБАНЬ Вікторія – доцент кафедри управління у сфері цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, кандидат економічних наук, доцент.

П 68 Правовий дискурс: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти. Черкаси, 12 жовтня 2022 р. – Черкаси : Видавець Третьяков О. М., 2022. – 230 с.

ISBN 978-617-7827-37-4

Матеріали збірника присвячені актуальним проблемам, що стосуються сучасного стану юридичної науки в Україні. У публікаціях досліджуються: теорія та історія держави і права; конституційне право; муніципальне право; цивільне право і цивільний процес; сімейне право; господарське право, господарсько-процесуальне право; трудове право; право соціального забезпечення; земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право; кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право; кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність; судоустрій; прокуратура та адвокатура; міжнародне право; організаційно-правові основи антитерористичної безпеки держави.

УДК 34

ISBN 978-617-7827-37-4

© Авторські тексти, 2022

Шановні колеги!

Щиро вітаю Вас із нагоди відкриття другої Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти «Правовий дискурс».

Збройна агресія російської федерації і її повномасштабне вторгнення на територію України змусили весь державний апарат і суспільство в цілому перейти до оперативного функціонування в умовах правового режиму воєнного стану.

Поліпшення процесу підготовки, прийняття та внесення змін до законів під час воєнного стану має стати наслідком інтеграції зусиль законодавчої і виконавчої влади – з одного боку, і суспільства – з іншого.

Попри труднощі сьогодення, науковці тримають «свій фронт» і продовжують самовіддано працювати над виконанням завдань, які постали перед юридичною наукою з новими реаліями. Питання, що виносяться на обговорення учасниками конференції, є вкрай важливими, оскільки від стану юридичної сфери залежить повноцінне функціонування нашої незалежної, демократичної та правової держави.

Хочу побажати учасникам конференції плідної співпраці, активного обміну науковими доробками та цікавими ідеями. Сподіваюсь, що її результати допоможуть отримати нові знання, розробити інноваційні пропозиції, які сприятимуть вирішенню складних та важливих завдань, поставлених перед працівниками правової сфери.

Начальник
Черкаського інституту пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України,
кандидат технічних наук, професор,
Заслужений працівник цивільного
захисту України,
генерал-майор служби цивільного захисту

Віктор ГВОЗДЬ

АВТОРСЬКИЙ ПОКАЖЧИК

Адольф Д. І.....	127	Ляшенко Р. Д.....	97
Анастасієва В. В.....	182	Маковей Є. С.....	151
Білека А. А.....	49,51,60,64,66,80,104,106, 108,112,114,116,117,119,121,125	Матяш В. С.....	153
Бірюкова А. М.....	201	Мелех Б. В.....	25
Бойко М. М.....	201	Мелех Л. В.....	203
Брус В. В.....	5,104,106,129	Мельник О. Г.....	155
Валах А.....	49,51	Мельник Р. П.....	155
Ващенко Д. О.....	69,83,85,108	Миколенко А. С.....	60
Вінник О. М.....	70,131	Миронова Г. А.....	87
Гайдамак А. О.....	52	Митник Ю. А.....	119,121,157
Гвоздь В. М.....	135	Мишаєва Т. Б.....	99
Герішенко В. В.....	186	Мієрська Б. О.....	26
Гожий О. О.....	184	Мороз О. Б.....	159
Головач О. А.....	8	Москаленко М. В.....	43
Горбаченко Ю. М.....	140	Мосов С. П.....	161
Горенко Л. М.....	6	Найда І. В.....	75
Гретченко П. Є.....	87	Нітченко А. Г.....	99,210
Дегтяр Р. О.....	54	Обрусна С. Ю.....	205
Денисенко К. В.....	179	Ольдер Е. Б.....	212
Джабраїлов Р. А.....	77	Панімаш Ю. В.....	10,100
Джумаєва Д. Р.....	89	Пасинчук К. А.....	94
Дика Д. В.....	208	Пасинчук К. М.....	90,101,163,177
Дмитренко М. Й.....	8	Пасинчук О. В.....	101,123
Дулгерова О. М.....	5,10,12,14,28,85,90,100, 157,177	Перевізник В. М.....	135
Дутко Н. Г.....	137	Піковський В. Ю.....	61
Жеребко В. Л.....	35	Плоскоголовий М. А.....	155
Журбинський Д. А.....	43,217	Полуніна Л. В.....	198
Завістовський О. Д.....	139,148,149,151,153, 172	Прилуцька В. О.....	214
Задніпровська Д. А.....	92	Прокопенко Д. В.....	64,66
Зайка С. О.....	182	Пташкін Р. Л.....	190
Зіньова О. С.....	56	Пустовіт В. С.....	215
Іваненко Д. Д.....	110	Рибаков А. О.....	123
Карпенко Ю. П.....	37	Собченко А. О.....	28,125
Кіпич О. Ю.....	140	Содома Р. І.....	167
Кірін Р. С.....	39	Скоробогатов Ю. А.....	165
Клименко А. Д.....	12,112,114,142	Скороход Я. А.....	217
Кобилка Є. О.....	14,116,117	Сліпенюк В. В.....	191
Ковальчук М.....	15	Словінський В. К.....	194
Ковальчук Н.....	16	Стеблянка А. В.....	23
Кожевніков В. В.....	186	Сукмановська Л. М.....	168
Корчова І. В.....	144	Тептюк Є. П.....	170
Костенко В. О.....	18,146	Тептюк Л. М.....	45,89,92,208,214
Косяк С. М.....	21	Тептюк М. П.....	212
Красій М. О.....	41	Томенко М. В.....	47
Крес Н. О.....	210	Трень Т. О.....	172
Крисько А. С.....	23	Усов Д.....	15,16,29
Кришталі А. О.....	52,83,96	Устименко В. А.....	77
Кришталі Д. О.....	215	Федоренко Н. А.....	196
Кришталі М. А.....	94	Федоренко Я. А.....	31
Кришталі Т. М.....	80,137	Хаткова Л. В.....	174
Кузнецова Л. В.....	58	Хоменко М. І.....	174
Кузьменко К. В.....	96	Худолей О. С.....	26
Кузьменко О. В.....	189	Ціватий В. Г.....	219
Купчак М. Я.....	127	Черненко О. М.....	101,123
Лавроненко В. О.....	148	Чубань В. С.....	69,129,142
Лисенко Є. Ю.....	149	Чубіна Т. Д.....	161
		Шамрук Н. Б.....	179
		Шевченко А. О.....	198
		Шевчук В. В.....	35

Секція 1. Теорія та історія держави і права

МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО В УКРАЇНСЬКИХ МІСТАХ

Брус В. В.

НК – Дулгерова О. М., кандидат історичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Магдебурзьке право – одна з найпоширеніших правових систем міського самоврядування в Центральній Європі у часи Середньовіччя[1].

Починаючи з XII сторіччя у Західній Європі розпочинається процес становлення та розвитку міського самоврядування, викликаний, з одного боку, зміцненням економічного становища міст, а з іншого – прагненням землевласників-феодалів отримати більший прибуток. Започаткували появу міського права привілеї надані протягом 973-1188 рр. місту Магдебургу. У 973 р. король Оттон II передав місто Магдебург у власність місцевим архієпископам, які від свого імені дарували різні привілеї магдебурзькій громаді[2].

Приблизно у XIV о., разом з німецькими переселенцями, «магдебурзьке право», потрапляє до міст України. Одними з найперших міст право судитися за магдебурзькими нормами та створювати міську адміністрацію отримали Володимир Волинський (1324 р.), Львів (близько 1352 р.), Кам'янець-Подільський (1374 р.), Луцьк (1432 р.), Кременець (1438 р.). Разом з тим, прийшовши на українські землі «магдебурзьке право» зазнало впливу та модифікації зі сторони місцевих юридичних норм та традицій. Наприклад, у 1356 році в королівській грамоті на магдебургію місту Львову зазначалося, що мають відповідати «міщани перед своїм війтом, а війт – перед ними та нашим старостою». Тобто й надалі вплив на формування і діяльність міського самоврядування мав представник власника міського поселення. Таким чином ступінь міського самоврядування залежав, як від волі власника, так і від міської громади – її сили, вмінню лагодити з власником міста. Загалом же магдебурзьке право в українських містах містило не дріб'язкову регламентацію життя міщан, а лише визначало межі особистої свободи міщан, впорядкування міських повинностей, просторову перебудову міста та норми міського самоврядування [2].

Власне, останній чинник був найбільш важливим, оскільки з заснованих ще у XVI-XVII о. традицій міського самоврядування ми користуємося до сьогодні.

За магдебурзькою традицією міський уряд (адміністрація) складався з війта (міського голови) та міської ради. Саме ці інституції самоуправління мали представляти та захищати громадянські інтереси міщанства.

Магдебурзьке право місто Львів отримало 17 червня 1356 року, хоча історичні джерела стверджують про його прояви ще задовго до цієї дати. В дипломі Казимира III згадується: «Доводимо до відома усім, що за благочестивою

згодою королівського маєстату, дбаючи про численні клопоти та незручності, що наше місто Львів зазнало від усіляких немилосердних ворогів, прагнемо, щоб це місто процвітало і збільшувало свої вигоди, прибутки, користі та добробут. Для втіхи згаданого міста та збільшення кількості його вірних жителів даємо і встановлюємо вищезгаданому містові на вічні часи німецьке право, яке попростому називається Магдебурзьким...». Особливістю даного права був судовий імунітет міста, непідсудність жителів міської території судам королівських урядників, натомість підсудність місцевій владі.

На початках міський магістрат Львова формувався з ради і лави, де рада була більше адміністративним органом, здійснювала поліцейський нагляд за містом, розподіляла землі, встановлювала мита, розцінки на продукти споживання, вирішувала суперечки, здійснювала опіку над вдовами та сиротами, а судова влада належала війту. Бути радником було дуже престижно в ті часи. Заробітної плати радник не отримував, але звільнявся від усіх повністю податків. Якщо женився радник або його син, то рада міста обдаровувала їх досить цінними подарунками. Доходи радник також отримував з податку судочинства, штрафів консульського суду. Процвітало і хабарництво задля отримання такого важливого чину. В вимогах до претендентів все ж згадується, що радниками могли бути чоловіки від 25-ти до 90 років середнього стану, народжені в шлюбі, при тому щоб у них за плечима не було історій зі зрадою – не зраджувані і не зрадники дружин. Головуючий над радниками називався бурмистром. З 1519 року відбуваються певні зміни в уряді і затверджена колегія ради вважається довічною та спадковою. Формується олігархічне династійне управління містом, наприклад, відомим райцем стає Вольф Шольц. Його син був війтом, два зяті і три родичі також засідали в раді [3].

Отже, магдебурзьке право в українських містах значно відрізнялося від класичного німецького права, бо було викликано місцевими традиціями, сильною владою магнатів-власників, існуванням розгалуженої системи патронально-клієнтарних взаємин. Фактично, навіть у таких великих королівських містах, як Київ, Луцьк, Кременець, Кам'янець-Подільський, Вінниця міське самоврядування було обмежено владою королівських старост, а в приватних містах – волею свого власника. Саме від цього залежала й рівень особистої свободи міщанина. Тим не менше, саме магдебурзьке право стало основою місцевого самоврядування в українських містах, сформувало унікальну правову систему.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вікіпедія: Магдебурзьке право.
2. Офіційний сайт міста Славута: Магдебурзьке право – одна з основ міського самоврядування.
3. Як діяло Магдебурзьке право у Львові. URL: <https://photo-lviv.in.ua/yak-di-yalo-mahdeburzke-pravo-u-lvovi/>

ДОГОВОРИ КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ З ВІЗАНТІЄЮ X СТ. – ПЕРШОВИТОКИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

*Горенко Л. М., кандидат історичних наук, доцент
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Цікавим та досить дискусійним є питання ролі візантійського юридичного спадку в українських, литовських, польських, болгарських та інших системах права. Ця вузька проблема у XIX – першій третині XX ст. підняла гостру наукову дискусію. Не вдаючись до аналізу поширених точок зору цієї полеміки, можна остаточно стверджувати, що першовитоками вітчизняної правової культури, що дійшли до сьогодення, є договори Русі з Візантією.

На сьогодні в науковому обігу існують чотири тексти договорів Київської держави з Візантією X ст. (907, 911, 944, 971 рр.), які дійшли до нас не в оригіналах, а завдяки праці літописців і археографічним пошукам XVIII–XX ст. В першу чергу мова йде про «Повість минулих літ» ченця Нестора Літописця. Ці договори також були збережені у Лаврентіївському, Іпатіївському, Радзивилівському літописних списках. У візантійських джерелах тексти договорів не збереглися зовсім. Саме це стало причиною багатьох суперечок про їх походження і взагалі існування. Окремі вчені допускають існування локальних договорів про перемир'я, про долю полонених, про торгівлю додержавної Русі з Візантією, тексти яких до нас не дійшли, але більшість їхніх положень відтворено у договорах 907 та 911 рр. [1]. Договори уклалися в письмовій формі, що було новим для Київської держави, до цього не існувало збірників письмового права.

Сучасна історіографія припускається думки, що візантійське та києворуське право під час укладання договорів враховувалося однаково [4, 114].

Головний зміст договорів – це питання про панування сили, оскільки ці договори є результатами воєнних походів руських князів. «Олегові угоди» 907, 911 рр. наголошують на прагненні Русі та Візантії до тривалих мирних взаємовідносин. Вони містять інформацію про державний устрій Київської держави, яку очолював великий князь, про соціальну диференціацію різних верств суспільства та відмінності у їх правовому становищі, про досить високий рівень права успадкування на Київщині, про доведення факту здійснення злочину. Проте треба враховувати, що в наявності є лише текст договорів, в якому відображені зобов'язання Візантії перед Київською Руссю, а та частина, яка присвячена зобов'язанням Русі перед Візантією вірогідно втрачена [1]. Вірогідним є те, що договір 907 р. був підтверджений князем Олегом у 911 р. формальним договором [3, 423].

Договору 911 р. ще до 1917 р. в історіографії приділялося найбільше уваги, оскільки він виявився найповнішим та найдосконалішим і став взірцем для публікацій пам'яток правової культури Київської Русі [2].

Договір 944 р. в основному повторює статті попередніх документів, він вміщує чимало посилань як на руські, так і на грецькі звичаї. Та важливим є те, що в ньому згадується не лише про звичаї, а й про Устав, тобто писаний Закон руський [1].

Чергова русько-візантійська війна призвела до наступного договору 971 р. Розглядуваний документ складається лише з чотирьох невеличких статей, не вміщує юридичних норм, які б збагачували ті чи інші правові інституції, і тому з точки зору юриспруденції набагато бідніший, ніж його попередники – 911 і 944 рр. [1].

Договори Русі та Візантії значно вплинули на розвиток права Київської держави. Вони сприяли переходу до більш сучасних юридичних форм та понять. На думку сучасних вчених, норми, що сформульовані у тих договорах, мають відмінну юридичну розробленість, особливо норми міжнародного права. Тому можна говорити про початок законодавства в Київській державі і про їх певну роль у підготовці прийняття християнства [4, 115]. Збереження договорів із Візантією є яскравим свідченням тривалих дипломатичних стосунків між двома великими державами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Тараненко О. М. Право і законодавство Київської Русі [Електронний ресурс] // Ізборник. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: <http://litopys.org.ua/istkult/ikult08.htm>.
2. Владимирский-Буданов М. Ф. Хрестоматия по истории русского права. – Ярославль, 1871. – Вып. 1; Сергеевич В. И. Русские юридические древности. – СПб., 1911; К тысячелетию договора Олега 911 г., Ч. 1–11, М., 1912.
3. Васильев А. А. История Византийской империи: Время до крестовых походов (до 1081 года), СПб, 2000. – 512 с.
4. Буздаев А. М. Договоры Руси с Византией X в. // Вестник КазНУ, 2013. С.112–116.

СЕРВІСНА МОДЕЛЬ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ТА ЇЇ ПРИНЦИПИ

*Дмитренко М. Й., доктор філософських наук, професор
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України,
Головач О. А.
Харківський національний університет внутрішніх справ*

Модернізація системи публічного управління в Україні нині є вимогою часу та обумовлюється низкою таких чинників як першочергові цілі та особливості сучасного державного будівництва, орієнтири, принципи й зміст публічної політики у сфері модернізації та регулювання взаємовідносин між інститутами громадянського суспільства та державою, геополітичні вектори у напрямку євроінтеграції, тощо.

Проблема дослідження сервісної моделі публічного управління в Україні є порівняно новою в теоретико-правовій науці та науці державного управління. Окремі її аспекти досліджували Н. А. Буличева, Н. В. Васильєва, О. Н. Євтушенко, Ю. О. Ковальова, І. Б. Коліушко, Т. В. Мотренко, Ю. І. Пивовар та ін. Разом із тим, науковий доробок щодо проблем модернізації сфери публічного управління в контексті сервісної моделі держави залишається все ще недостатньо напрацьованим. Тому в умовах реформування публічного сектору України залишається актуальним теоретико-методологічний аналіз сервісної моделі публічного управління, а також принципів її застосування.

Загальновідомо, що сервісна модель управління спрямована на оптимізацію інститутів публічної влади та інших органів управління. Вона ґрунтується на ідеї ефективного надання публічних послуг населенню з можливістю делегування функцій з надання таких послуг громадському та приватному секторам.

Сервісна концепція набула свого поширення в США та країнах Західної Європи у 80-х – 90-х р. р. ХХ століття. Її основоположна ідея – призначення держави в служінні людині. У її основу покладено класичну економічну схему: «виробник послуг – споживач», де стійкість і легітимність публічних інститутів пов'язана з ефективністю виявлення, моделювання та реалізації індивідуальних і групових інтересів і потреб особи. За такої моделі організації управління першочерговим фактором є задоволеність споживачів.

Сервісний підхід до публічного управління передбачає такі напрями владно-правової діяльності як розвиток мережевих форм управлінської взаємодії, формування електронного уряду, комунікативних технологій контролю та планування, розвиток онлайн-послуг, що забезпечать активну участь громадян у відносинах із владою.

Сервісна доктрина публічного управління передбачає глибоке осмислення і розуміння самого поняття «сервісна держава». Проте, нині у вітчизняній науці не сформувався його єдиного бачення. Вважаємо слушною думку А. В. Соколова про те, що модель «сервісної» держави визначає чотири її виміри: держава – гарант (тобто інститут, що забезпечує виробництво і надання певних послуг); держава – інститут, що створює необхідні межі для процесів громадської активності та спонукає громадян до самостійного вирішення проблем; держава – інститут нагляду (здійснюваного на основі встановлених правил) громадської і, передусім, економічної діяльності; держава – виробник робіт і послуг для суспільства, якщо це диктують, наприклад, питання безпеки і якщо держава може це зробити з меншими витратами, ніж інші виробники [1].

Організація управління у форматі сервісної держави має певні принципи. До таких принципів належать: 1. Принцип єдиного вікна, що є базовим під час надання публічних послуг. Вказаний принцип передбачає виключення або максимально можливе обмеження участі заявників у процесах збору з різних

інстанцій та надання в різні інстанції різних документів і довідок, що підтверджують права заявників на отримання публічних послуг.

2. Принцип дебіюрократизації управлінської системи передбачає обмеження сфери діяльності бюрократії в суспільстві, має принципове значення в питаннях щодо скорочення кількості документів, що надаються заявниками для отримання публічних послуг, а також виключення особистих контактів заявників із посадовцями, що приймають рішення про надання (відмову в наданні) публічних послуг [2].

3. Принцип підвищення ефективності, доступності та відкритості інформації щодо діяльності публічних органів влади (транспарентності) передбачає механізм забезпечення права на доступ до інформації, якою володіють органи публічної влади. Держава має забезпечити доступ громадян до публічної інформації в пасивний та активний спосіб, що передбачає не лише публікування та поширення інформації про діяльність органів державної влади, але і її надання.

4. Принцип єдиних критеріїв оцінювання якості публічних послуг реалізується шляхом проведення регулярних моніторингів. Джерелами інформації для проведення оцінки якості надання публічних послуг є: статистичні дані публічних органів; результати моніторингів щодо оцінювання діяльності публічних органів; аналіз офіційних інтернет-ресурсів публічних органів; результати опитувань одержувачів публічних послуг тощо.

5. Принцип доступності публічних послуг визначається як можливість їх споживачів мати легкий доступ до органів публічної влади у зручний час. Інформація про порядок надання послуг має надаватися простою і зрозумілою мовою.

6. Принцип легалізації процедури медіації спорів може реалізовуватися у позасудовій структурованій процедурі врегулювання конфліктів шляхом переговорів його учасників за допомогою нейтрального посередника-медіатора [3].

7. Принцип запобігання та протидії корупції, за якого має здійснюватися управління стратегічним напрямом у запобіганні та протидії корупції, наявні послідовна демократизація всіх сфер суспільного життя, розвиток громадянської свідомості та активності в загальному контексті побудови демократичної держави.

8. Принцип інтерактивних механізмів здійснення громадського контролю та нагляду. Сьогодні процес інтеграції України у світове співтовариство як демократичної, соціальної, правової держави потребує адекватного розуміння сутності, місця й ролі, тенденції розвитку контролю в системі публічного управління.

В Україні нині сформовано достатньо правових, адміністративних та економічних умов для реалізації ідеї сервісної держави та сервісної моделі публічного управління. Створено засади щодо доступності, зручності та своєчасності надання адміністративних послуг. Реалізуються демократичні механізми щодо взаємодії влади та громадськості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Соколов А. В. Передумови та особливості реалізації моделі сервісної держави у системі державного управління. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=898>

2. Кравченко А. Г. Феномен бюрократизації права: постановка проблеми Влада: суспільний нац.-політ. реферат. журн. 2010. № 3. С. 87 – 92

3. Крестовська Н. Медіація в Україні: нюанси законодавчого врегулювання. Юрид. вісн. України. 2017. 3-9 березня № 9. С. 13. URL: <http://mediation.ua/wp-content/uploads/2017/03/stattya-Mediatsiya-v-Ukrayini-nyuansi-zakonodavchogo-vregulyuvannya.pdf>.

ПРАВО ЯК СОЦІАЛЬНИЙ РЕГУЛЯТОР РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

*Дулгерова О. М., кандидат історичних наук, доцент
Панімаш Ю. В., кандидат педагогічних наук
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Кожне суспільство має регулювати відносини між людьми, охороняти і захищати ці відносини.

Таке регулювання і охорона суспільних відносин здійснюється за допомогою соціальних норм. У системі таких норм право посідає основне місце.

Термін «право» вживається у процесі спілкування людей досить часто, відображуючи при цьому різні аспекти їхнього суспільного життя.

Право завжди пов'язане з суспільним життям людини. Людина є носієм і основним споживачем його приписів (норм), а її інтереси і потреби – джерелом змісту правил поведінки людей в суспільстві. Право забезпечує загальний порядок, що проявляється в суспільній поведінці людей, установ, організацій і держави. Право проявляє себе як загальний обов'язковий порядок, що панує над волею кожної людини. Правове регулювання – це проголошення державою вимог до людини в формі правових приписів, з одного боку, та виконання особою цих вимог (правових обов'язків) – з другого.

Право – це специфічна форма регулювання поведінки людей, сукупність правил поведінки (норм), встановлених або санкціонованих державною владою, що виражають інтереси, потреби та надії переважної більшості громадян, що створили державу з метою захисту їх прав, свобод і власності, стабілізації суспільних відносин, встановлення цивілізованого правового порядку в країні, зміцнення і розвитку держави.

Визначення поняття «право» на перший погляд, може видатися доволі простим, бо кожен думає, що він знає, що таке право, насправді, є однією з найважчих і найскладніших проблем.

Ще римські юристи підкреслювали, що кожна дефініція в цивільному праві є небезпечна тому, що коротке визначення містить у собі замало, щоб противник не міг його заперечити. А відомий німецький філософ Іммануїл Кант писав, що “дійти до дефініції дуже приємно, але, разом з тим, і дуже важко. Юристи ось і досі шукають дефініції для свого поняття права.” Проте, він сам згодом в іншій своїй праці дав відому дефініцію права: “Право є сукупність норм, що встановлюють і визначають межі свободи особи”.

Розглядаючи право або, навіть, проаналізувавши, коли і в яких випадках ми вживаємо це слово, стає очевидною багатогранність та складність цього явища. Його творять різні причини, на нього перехресно впливають численні елементи та умови суспільного життя; у свою чергу, важко знайти аспект суспільного життя, на який би право не мало визначального або, принаймні, суттєвого впливу. Виходячи з позицій формальної логіки, визначення взагалі всякого поняття полягає у тому, щоб виявити родову ознаку явища та видові його різновиди. Родовою ознакою права у такому випадку будуть правові явища, оскільки вони виявляються у соціальних відносинах, тож можна визначити право, як соціальне явище. Це такі явища, які виникають й існують виключно серед людей і пов'язані з їхнім спілкуванням та боротьбою. У той же час, право тісно пов'язане з існуванням і функціонуванням правових установ й інститутів у державі, тому, з певного погляду, право — це сукупність норм, встановлених і забезпечуваних державою. Можливі й інші підходи при визначенні вихідної позиції при розумінні права.

П. М. Рабінович дає таке визначення: “Право — це система загальнообов'язкових правил фізичної поведінки — соціальних норм, встановлених або санкціонованих державою, які виражають волю домінуючої

частини соціально неоднорідного суспільства, спрямовані на врегулювання суспільних відносин відповідно до цієї волі, а також до загальносоціальних потреб і забезпечуються державою”.

Французький теоретик права П'єр Сандевуар дає таке визначення права: “Право — це сукупність норм і приписів, які видаються державними органами і санкціонуються ними за допомогою засобів матеріального примусу, яка регулює відносини між людьми та групами людей в даному політичному суспільстві і яка має на меті створення єдиного, загального соціального порядку в рамках цього суспільства”.

Таке поняття, хоч ним і послуговуються досить широко, не є повним, оскільки не охоплює звичаєвого права, церковного права та, значною мірою, міжнародного права. Хоча в аспекті законодавства такий підхід є виправданим, і, коли розглядаються законодавча діяльність держави, юридичні норми, правопорушення, юридична відповідальність і т.д., то саме таке розуміння права є для нас визначальним.

Є.Трубецький підкреслював, що “право — це сукупність норм, що, з одного боку, надають, а з другого боку, обмежують зовнішню свободу людей у їхніх взаємних стосунках”. Тобто, тут право поставлене на сторожі особистої свободи, або, іншими словами, прав людини, у чому вчений вбачав родову ознаку права, бо “там, де зовсім нема свободи, там взагалі не може бути і жодного права”, як нема права і там, де свобода індивіда не обмежена жодними правилами, де панує анархія і свавілля.

Наведені підходи і дефініції права ще раз наочно дають можливість пересвідчитися у складності та багатоаспектності цього соціального явища. На сьогоднішній день, коли для науки, у тому числі і юридичної, характерні методологічний і світоглядний плюралізми, необхідно усвідомлювати, що можливе існування кількох визначень права, які не заперечують, а взаємодоповнюють одне одного. Це, жодною мірою, не означає, що ці визначення характеризують різні явища. Право — єдине.

Право – це ознака цивілізації, культури суспільства, людства, являє собою соціальну цінність, благо як для суспільства взагалі, так і для кожного його члена зокрема. Право як прояв цивілізації, продукт громадянського суспільства на чільне місце покладає визнання людини як розумної, вільної істоти, яка спроможна самостійно вирішувати, що для неї добре, а що – погано, тобто в цьому випадку діє презумпція свободи людини, визнання самостійності, автономності її поведінки у сфері особистого життя від волі держави. Таке тлумачення права докорінним чином відрізняє гуманістичне праворозуміння від поглядів на право в патерналістських, авторитарних та тоталітарних суспільствах. Де, навпаки, діє презумпція сваволі людини, її нездатності до внутрішньої саморегуляції, вважається, що член суспільства може жити переважно лише за нормами поведінки, встановленими державою або іншими соціальними інститутами (церквою, політичною партією тощо). Подібне тлумачення права спотворює його сутність і насправді є проявом безправності людини, інструментом державного примусу, механізмом зовнішнього власного впливу на поведінку особи.

Таким чином, право як волевиявлення держави – це система загальнообов'язкових, формально-визначених, встановлених чи санкціонованих державою та нею забезпечених правил поведінки, що регулюють найважливіші суспільні відносини в інтересах певної частини (більшої чи меншої) населення.

Право як соціальний регулятор суспільних відносин забезпечує регулювання найбільш важливих потреб та інтересів між людьми як у межах певної країни, так і на землі у взаємовідносинах усього світового співтовариства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. / [Колодій А. М., Копейчиков В. В., Лисенков С. Л. та ін.]; за ред. В. В. Копейчикова. – Стер. вид. – К.: Юрінком Інтер, 2001, – 320 с.

2. Загальна теорія держави і права: підруч. / За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Х.: Право, 2002. – 432 с. Правознавство: Навчальний посібник / За заг. редакцією П. Д. Пилипенка. – Львів: «Новий Світ-2000», СПД ФО «В. М. Піча» 2007. – 516 с.

3. Правознавство: Підручник / Авт. кол.: Демський С. Е., Ковальський В. С., Колодій А. М. (керівник авт. кол.) та інші; За ред. В. В. Копейчикова. – 7-е вид., стер. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 736 с.

ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ

Клименко А. Д.

НК – Дулгерова О. М., кандидат історичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Однією з характерних рис сучасного міжнародного права є те, що воно регулює широкий спектр різноманітних міждержавних відносин. Історично об'єктом регулювання міжнародного права були, головним чином, політичні відносини держав, а також відносини в сфері міжнародного торговельного обороту. У цей час до міжнародно-правового регулювання відносяться різні питання політичного, економічного, соціального, гуманітарного, військового, екологічного співробітництва держав, використання ними морського, повітряного, космічного простору.[1]

В умовах ХХІ сторіччя вже непорушною аксіомою визнається те, що правове регулювання праці не може існувати та розвиватися ізолювано та обмежуватися рамками виключно національного трудового законодавства. Слід зазначити, що незважаючи на те, що трудове право сформувалося як самостійна галузь права лише наприкінці ХІХ сторіччя, підвалини для його виникнення були закладені саме в другій половині ХVІІІ сторіччя. Саме тоді починає зароджуватися робітничий рух та з'являються перші масові протести працівників, незгодних з жахливими умовами праці того часу. [2]

Історико-правовий аналіз становлення та розвитку міжнародних стандартів правового регулювання праці є необхідним і значущим. Фабричне законодавство ХІХ ст., що стало унікальним явищем для всього європейського континенту, у ХХ ст. завдяки діяльності Міжнародної організації праці переросло у систему міжнародних стандартів щодо регулювання трудових відносин та справило помітний вплив на розвиток трудового права.

Формування капіталізму в усіх країнах проходило майже однаково. Держава, звільнивши робітника від феодалної залежності, одночасно позбавила його і від засобів виробництва, що призвело до появи вільної робочої сили. У результаті цього робітник змушений був «вільно» і «на свій розсуд» продавати власнику засобів виробництва єдиний належний йому товар, тобто свою працю. У ході революцій, які прокотилися Європою в Новий час, було проголошено свободу праці, що забезпечило свободу попиту й продажу робочої сили.

Так, у Франції договір про найм послуг згідно зі ст. 1779 Кодексу Наполеона розглядався як звичайна цивільно-правова угода, предметом якої виступав особливий товар – робоча сила. Однак достатньо швидко на ринку найманої праці пропозиція почала в декілька разів перевищувати попит. Поява безробітних, складні умови праці, виникнення робітничих організацій, висока смертність робітників та інші причини спонукали державу втрутитись у відносини підприємців і робітників та видати низку законів щодо регулювання трудових відносин. Перші закони, що регулювали трудові відносини, з'явилися в

Англії на початку XIX ст., де капіталістичні відносини розвивалися уже близько 150 років. Хоча в Англії декларувалося державне невтручання в трудові відносини, парламент був змушений час від часу порушувати цей принцип і під тиском робітників вводити законодавчі обмеження для деяких найбільш грубих і свідомо антигуманних форм експлуатації праці. Передусім державне регулювання трудових відносин торкнулося дитячої, а згодом і жіночої праці. У другій половині XIX ст. в Англії з'являються також перші закони, які передбачають відшкодування шкоди робітникам у разі виробничих травм. Закон 1897 р. (The Workmen's Compensation Act) передбачив матеріальну відповідальність за виробничий травматизм. Але відповідальність виникла лише в тих випадках, коли травми були викликані поганою якістю матеріалу, недбалістю або необережністю осіб, яким доручено контроль за виробництвом. Французьке трудове право з самого початку свого формування мало одну особливість: одразу після затвердження певних стандартів у сфері трудових відносин негайно починався їх перегляд з ініціативи революційно налаштованих французьких профспілок, котрі постійно вимагали від промисловців все нових і нових поступок. Початок правового регулювання праці у Франції можна віднести до Великої Французької буржуазної революції, хоча перші акти французьких революціонерів мали скоріше яскраво виражений антиробітничий характер.

Також, відсутність єдиної німецької держави перешкоджала формуванню єдиної правової системи і активному розвитку загальнонімецького права. Тому і початок правового регулювання трудових відносин у Німеччині суттєво відстав від передових країн тогочасної Європи.

Регламентування праці в Німеччині можна розпочати з пруського закону 1839 р., що дозволяв наймати дітей на фабрики з дев'яти років і визначав для них 10-годинний робочий день. Після об'єднання Німеччини регламентація праці не здійснювалася, адже у 60-х рр. в Пруссії, Саксонії, а в 70-х – по всій Німеччині стали виникати агресивно налаштовані масові соціалістичні організації. Подальша регламентація праці в Німеччині відбулася вже після відставки Бісмарка.

Якщо законодавство щодо регламентації праці у Німеччині значно відставало у своєму розвитку від англійських і навіть французьких аналогів, то в розробці доктрини соціального захисту працівників Німеччина була лідером.

Перші нормативні акти щодо правового регулювання праці, які згодом отримали назву «фабричного законодавства», з'явилися в Англії. Тому не дивно, що англійські трудові закони були більш досконалішими і охоплювали більше коло трудових відносин, ніж у Франції чи Німеччині. Однак у Німеччині зусиллями канцлера О. Бісмарка була побудована ефективна система державного соціального страхування робітників, яка стала прикладом для розробки відповідних законів в інших країнах. На початку XX ст. з'явилися соціально-економічні та юридичні передумови для виходу кращих національних зразків «фабричного законодавства» на міжнародний рівень й створення системи міжнародно-правового регулювання трудових відносин[3].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Міжнародно-правове регулювання в сфері праці :/ УДК 341.1/8-[<https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstreamdownload/123456789/23640/1/Lukash.pdf;jsessionid=4E9C3C05D75B55F1B6FA220195BFB2D>]
2. Загальна характеристика становлення та розвитку міжнародного регулювання праці:/ УДК 349.2 – [СОЦІАЛЬНЕ ПРАВО № 1/2018]-file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D0%B8%D1%8F/Downloads/52-Article%20Text-85-1-10-20200116.pdf
3. Становлення та розвиток міжнародних стандартів щодо правового регулювання праці:/ [УДК 349.2 А.В. КРИЖЕВСЬКИЙ, О.О. ДЕРІЙ]-file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D0%B8%D1%8F/Downloads/72-Article%20Text-137-1-10-20191124%20(1).pdf

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ЗА САЛІЧНОЮ ПРАВДОЮ

Кобилка Є. О.

НК – Дулгерова О. М., кандидат історичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Салічна правда є надзвичайно важливим збірником записів звичаєвого права для правотворчості, оскільки сутність цього документа вказує на соціально-економічні та політичні процеси під час становлення перших прообразів писаного законодавства. Найважливіше джерело права держави франків датується V ст., коли при владі перебував Хлодвіг, король салічних франків [1].

Аналіз Салічеської Правди дозволяє виділити такі види злочинів і покарань:

1. Злочини проти особи, до яких відносяться: убивства, звалтування, нанесення каліцтва, обмова, образа, викрадення вільних людей, зазіхання на честь, гідність і свободу.

2. Злочини проти власності, серед яких особлива увага приділяється крадіжці, пограбуванню, підпалу і заподіяння шкоди майну.

3. Злочини проти порядку відправлення правосуддя: неявка в суд, лжесвідчення й інше.

4. Порушення приписів короля. Наприклад, якщо король видавав комусь грамоту на право поселення в якомусь селі, то той, хто цьому противився, карався штрафом у 200 солідів, тобто в такому ж розмірі, як за вбивство [4].

Салічна Правда не включає чіткі формулювання загальних положень, які стосувалися б усіх злочинних дій. Але з аналізу ряду конкретних складів злочинів, виділених у Салічеській Правді, можна зробити висновок, що у франків вже існували поняття форми провини – наміру і необережності, замах на злочин, співучасті, обставин, які обтяжують або пом'якшують злочин.

Покарання здійснювалися лише за ініціативою власностей. Виходячи з такої думки, Салічна правда утверджувала принцип обвинувально-змагального процесу: відповідач вважався винним доти, доки не доведе протилежне [2].

Під покаранням в Салічній правді розумілося відшкодування образи або завданої шкоди. Серед покарань виділялися штрафи, смертна кара, тілесні покарання. У Салічній правді штрафи майже повністю витісняють усі інші покарання. Головна мета штрафів – недопущення кровної помсти, самосуду. В давній громаді життя людини оцінювалося з точки зору її ролі у добуванні матеріальних засобів, тому вже при родовому укладі кровна помста часто замінювалася композицією – матеріальним відшкодуванням. Відповідно до Салічної правди вільний франк за вбивство сплачував особливий штраф родичам загиблого – вергельд. Покарання залежало від соціального статусу злочинця і потерпілого: більш високий статус останнього посилював покарання. Наприклад, вергельд за вбивство вільного франка становив 200 солідів, за вбивство королівського дружинника – 600 солідів, за вбивство напіввільного літа – 100 солідів. Убивство раба розцінювалося як майновий збиток: вергельд не сплачувався, відшкодовувалася лише вартість раба його господареві. Розмір штрафів залежав також від ступеня заподіяння збитків (оцінювався збиток родини та працездатної людини). Наприклад, штраф за вбивство вагітної жінки був вищим за вбивство жінки похилого віку. Диференціювалися штрафи за тілесні ушкодження: другий палець руки, яким натягувався лук, оцінювався «дорожче» за інші. Смертна кара і тілесні покарання застосовувалися в основному стосовно рабів. Вільний франк відповідав своїм життям, коли не міг виплатити вергельд [3].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 730 с.

2. Глиняний В. П. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. 5-те вид, перероб. і допов. Київ: Істина, 2005. 768 с.
3. Історія держави і права зарубіжних країн: для студ. Вищ. Навч. Закл. / Л. М. Маймескулов, Д. А. Тихоненков, В. В. Россіхін, С. І. Власенко; за ред. Л. М. Маймескулов. – Х.: Право. – 2011. – 520 с.
4. Іванов В. М. Історія держави і права України: Навчальний посібник / В. М. Іванов. – К.: Атіка, 2007. – 780 с.

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС ІДЕЇ СУСПІЛЬНОЇ УГОДИ

Ковальчук М.

Черкаський гуманітарно-правовий ліцей

НК – Усов Д. В., доктор філософських наук, професор

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Звернення до історико-філософського виміру концепту суспільної угоди надає можливість актуалізувати, зрозуміти сутність та особливості ідеї суспільної угоди для формування справедливої правової держави та подальшого функціонування її як спільноти громадян, які мають можливість вільно домовлятися, узгоджувати свої часто протилежні інтереси щодо нагальних суспільних проблем. Зазначена ідея постала однією з головних проблем сучасної політичної філософії від Нового часу до початку ХХІ століття.

Актуалізації теорії суспільної угоди слугує передусім наше сьогоднішнє, воно оприявнює дилему, окреслену свого часу Томасом Гоббсом: що ж переможе в заснуванні принципів суспільного буття, стане його засадою – марнославство, пиша чи страх смерті? «Адже недовіра учасників суспільної угоди один до одного спотворюють людське існування, перетворюють нас не на вільних громадян, а на підлеглих, німотних безправних атомів» [3, 63].

Для історико-філософсько нарисувати ідеї суспільної угоди необхідно передусім звернутися до теоретичної спадщини Т. Гоббса, критичні суперечки з яким стали засадою подальшого розвитку ідей суспільної угоди в працях Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта.

Англійський філософ Т. Гоббс формулює актуальну і сьогодні проблему суперечливості індивідуальної та суспільної свідомості – як можна поєднати власний інтерес з об'єктивністю незацікавленого розуму? Відповідь Гоббса досить проста – спочатку думай не про щастя, а про те, як уникнути смерті. Таким чином, вже завдяки Гоббсу (а це він наголошує в «Левіафані» [1]) ми можемо стверджувати, що жодна людина навіть під страхом смерті не може думати інакше, ніж її переконує власний розум. А звідси впливає ідея Гоббса про зовнішню покору при непокорі внутрішній, приводить до ідеї «свободи совісті як «права людини і громадянина», до уявлення про індивідуальну незалежність, яка не просто є дозволеною, а наданою та визнаною державною владою» [3, 65]. Суспільна угода для Гоббса є синонімом домовленості індивідів щодо стійкого державного порядку спроможного врятувати людей від жахів «природного стану» з його «війною всіх проти всіх».

Вже в теорії суспільної угоди французький мислитель ХVIII ст. Ж.-Ж. Руссо наголошує, що «договірна теорія пов'язує політичну легітимацію зі згодою кожного. Завдяки критичному переосмисленню теорії суспільної угоди Гоббса та нових суспільних реалій ХVIII століття Руссо наголошує на необхідності принципової зміни розуміння свободи та рівності: місце безправної рівності в абсолютній монархії мусить заступити вільна рівність усіх перед законом. У своїй класичній для європейської філософії праці «Про суспільну угоду» [2] Руссо засновує цілу низку

понять та принципів модерної політичної філософії. Завдяки Руссо тема суспільної угоди стала всесвітньою європейською ідеєю. Коли Гоббс схиляється до переваг політичного ладу та «царства земного», Руссо тяжіє до внутрішнього морального закону. А також надає перевагу тлумаченню державного ладу як вільного, а не відчуженого підпорядкування індивідів певному верховному моральному закону, який отримує назву загальної волі: дотримуюсь такої угоди, індивіди перебирають на себе відповідальність керуватися у свої діях лише розумом. Руссо вважає свободу сутнісною ознакою людини, послідовно обґрунтовує тезу про розширення людської свободи через укладання суспільної угоди.

Отже, в самій ідеї суспільної угоди, яка лежить в основі всіх суспільних угод, вкорінені основні проблеми сучасної політичної філософії та антропології. Передусім йдеться про засновану на природній рівності людей їхню моральну рівність, а також про те, що суспільство саме таких людей може називатися справедливим хоча б тому, що кожен його індивід має можливість стати не засобом для іншого, а вільним учасником суспільної угоди, яка й зобов'язує державу не просто панувати на свій егоїстичний розсуд, а забезпечувати головне (покладене на неї через суспільну угоду) – дотримання основних природних та соціальних прав людини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. К.: Дух і літера, 2000. 606 с.
2. Руссо Ж-Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / Пер. з фр. та ком. О. Хома. К: Port-Royal, 2001. 349 с.
3. Усов Д. В. Ідея суспільної угоди в сучасних філософських дискурсах. Черкаси: Видавець О. Вовчок, 2015. 320 с.

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС ПРОБЛЕМИ ВЛАДИ

Ковальчук Н.

*НК – Усов Д. В., доктор філософських наук, професор,
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Сучасна цивілізація, а відтак і властиві їй форми суспільного устрою, сьогодні опинилися перед численними викликами, що постають з процесу глобалізації та пов'язаних з ним всеохоплюючих соціально-політичних, економічних, культурних трансформацій. Після краху світової системи соціалізму та геополітичного двополюсного порядку на початку 90-х рр. ХХ століття, стрімко утворюється новий глобальний світ, в якому традиційні моделі, уявлення і способи соціально-філософського осягнення дійсності, виявляються непридатними. Постійне прагнення людей до справедливості та свободи, а також їх чуття солідарності, поглиблені постійними трансформаціями та кризовими явищами сучасного суспільства знову і знову актуалізують осмислення місця і ролі влади в сучасному соціумі. Це потребує пошуку нових підходів для осмислення сучасної соціальності, формування та розробки нових теоретичних парадигм.

Особливо нагальним це завдання є для суспільств, що пережили злам і крах тоталітарних форм соціальної організації й опинилися в актуальній, гострій ситуації соціально-політичного самовизначення. Це повною мірою стосується сучасної України. Українське суспільство змушено одночасно розв'язувати низку різноспрямованих задач: боротися проти російської окупації за своє політичне та культурне визнання, долати важкий тягар тоталітарної спадщини, розбудовувати європейське громадянське суспільство, виробляти конкурентоспроможні стратегії існування і розвитку в сучасному глобальному світі, в якому чимало соціальних та

культурних форм переживають кризу та глибоку трансформацію. Сучасна суспільна ситуація і стан соціально-філософської думки актуалізує питання влади як на рівні проблеми сил, які визначають ситуацію сучасного людства і обумовлюють його історичні перспективи, так і на рівні аналізу різноманітних соціально-політичних, економічних, культурних процесів, що обумовлюють динаміку сучасних суспільств та потенціал їх розвитку. Проблема влади має першорядне значення не тільки як тема актуальних досліджень суспільства, а як пошук засобу теоретичного розуміння і пояснення багатьох процесів і суперечностей сучасності.

Вже в часи античності ми знаходимо розробку і виокремлення двох головних підходів (парадигм) до осмислення влади: 1. трансцендентального (коли влада розуміється досократиками в якості імперсонального начала, дією якого впорядковуються універсум і кожне суще отримує свою міру, це начало постає у вигляді логосу (світової гармонії); 2. інтерсуб'єктивного, коли панує певне встановлення, визначене у полеміці (змаганні, взаємодії) окремих суб'єктів і визнане ними за достеменне (софісти і класичні полісні утопії). Можна констатувати, що в античних вченнях ми знаходимо головні ідеї щодо політичної влади, які будуть визначати розуміння політичної організації суспільства й урядування протягом наступних століть і навіть до наших днів (з суттєвою трансформацією змісту цих ідей, вписуванням їх в інші теоретичні системи).

Погляди щодо влади, розвинуті християнськими мислителями, припускали двоїсту організацію управління суспільством. Духовні настанови та шлях, що веде вічного спасіння становлять церковну царину, за яку відповідають священнослужителі; мирські суспільні інтереси, засоби підтримання спокою, порядку й правосуддя віддані у компетенцію цивільного уряду і регулюються роботою чиновників [2, 192]. Таке розуміння влади сформувало одну із основних політичних доктрин Середньовіччя: поєднання світської та духовної влади в одних руках є типово язичницькою інституцією, законною хіба що до приходу в світ Христа, але після цього це може означати прояв зазіхання диявола на панування світом. З огляду на людську слабкість та задля приборкання природного чванства й зарозумілості Христос у своїх настановах проголосив розподіл на дві влади. Принципи християнської віри обстоюють, що бути царем і водночас жерцем – означає порушення закону [2, 193].

Ідея природного права, яка незмінно присутня в європейській думці починаючи з античних часів, продовжує відігравати вагомий роль і в середньовічній свідомості, поєднуючись з ідеєю Божого (вічного) права (чітку класифікацію чотирьох видів законів представлено у Фоми Аквінського). Але модерна природно-правова парадигма йде далі визнання єдиної людської природи чи феномену природного закону як такого (це універсальні засади розуміння людини в європейській традиції). Ідея людської природи доводиться до концепту невід'ємних людських прав, носієм яких є людська особа і які є визначальними щодо всього соціального життя (організації суспільства).

Підводячи певний підсумок історико-філософського аналізу проблеми влади як невід'ємної сутнісної характеристики людського буття, доцільно на нашу думку використати класифікацію владних теорій французького філософа О. Кожева:

«1) Теологічна чи теократична теорія: початкова і абсолютна Влада належить Богу; всі інші влади (відносні) з неї виводяться. Ця теорія розроблялася насамперед схоластиками, але її дотримуються також прихильники «легітимною» або спадкової монархії.

2) Теорія Платона: Влада («права» або «законна») спирається на Справедливість. Будь-яка інша за своїм характером Влада є лише псевдо-влада, а тому тримається тільки силою (більш-менш «грубої»).

3) Теорія Аристотеля, в якій Влада обґрунтовується Мудрістю, Знанням, можливістю передбачення, виходу за межі безпосередньо даного.

4) Теорія Гегеля, що зводить відношення Влади до відношень Пана і Раба (Переможця і Переможеного), з яких перший був готовий ризикувати своїм

життям заради «визнання», тоді як другий вважав підпорядкування кращим за смерть» [1, 7-8].

Отже, якщо в пізньоантичній філософії центр тяжіння владної проблематики переносять у ситуацію самовладання індивіда і опанування ним свого життя в обширі світового порядку (космосу), то християнство робить людину активним учасником (осердям) боротьби двох влад – Божої і «земної». Ця боротьба обіймає весь світ, але найважливішим місцем цієї боротьби є людська душа, в якій і точиться найжорстокіша боротьба.

Принципова відмінність християнського розуміння влади полягає в тому, що історично вперше вводиться реальна інстанція влади, автономна і незалежна від держави. Нею стає церква як носій та уособлення духовної влади. Наочним втіленням цієї якісної зміни є те, що два Міста – Церква і світ, гріховна природа і благодать, – суть не просто сили, які ведуть боротьбу за владу над людиною. Головне, що вони самі є уособленнями двох принципово відмінних влад: одне – влади свободи, друге – влади (рабства) гріху. Тут постає наріжна для розуміння влади опозиція рабства і свободи.

Влада, як вона мислиться на основі новочасної природно-правової парадигми, це реалізація незаперечних вимог людської природи з одного боку, і вкорінене в тій самій природі свавілля людей – з іншого. Силою, яка розв'язує цю проблему і створює можливість несуперечливого втілення вимог людської природи в суспільстві, стає розум. Відтак ідея влади набуває вигляду всезагальної влади розуму, яка отримує свій соціальний еквівалент у принципі верховенства права – незаперечній владі закону і правопорядку. Одночасно ідея природного закону доводиться до систематичної критики наявної соціальної структури з позиції природи людини та її невід'ємних прав. В теоретичних побудовах новочасних просвітників (від Т. Гоббса до Ж.-Ж. Руссо) обґрунтовувався проект модерного громадянського суспільства, основу якого складає ідея цілеспрямованого перетворення суспільства у відповідності до об'єктивно необхідної («вимога людської природи») соціально-політичної моделі.

Питання влади в модерній думці вирішується у двох теоретичних площинах. Перша постає у вигляді раціональної соціальності, яку створюють влада розуму і верховенство права. Друга охоплює організації публічної влади, форми і взаємодії державних інститутів, забезпечення прав і свобод – тобто розкривають спосіб буття раціональної соціальності («суспільства розуму»).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кожев А. Понятие Власти. М.: Праксис, 2007. 93 с.
2. Себайн Дж. Г., Торсон Т. Л. Історія політичної думки / Пер. з англ. К.: Основи, 1997. 838 с.

КЛЮЧОВІ ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

*Костенко В. О., кандидат наук з державного управління
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Успішність держави та країни значною мірою залежить від ефективності системи державного управління і місцевого самоврядування. Особливої актуальності це питання набуває у тих сферах, від ефективного та злагодженого функціонування яких залежить безпека, життя і здоров'я населення.

Державне управління у сфері цивільного захисту в Україні на всіх етапах його становлення та розвитку безпосередньо пов'язана з національною безпекою і

обороною держави. Саме тому організація цивільного захисту як складової національної безпеки держави, взаємодія суб'єктів забезпечення національної безпеки України потребують подальшого детального вивчення та постійного вдосконалення.

З проголошенням незалежності України разом зі створенням усіх необхідних інституцій і будівництвом Української держави нагально постало питання формування національної системи захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій. Це завдання було покладено на Штаб цивільної оборони України.

29 червня 1992 року Урядом було затверджено Тимчасове положення про Штаб цивільної оборони України, як центральний орган державної виконавчої влади, підвідомчий Кабінету Міністрів України. На нього покладено завдання забезпечення реалізації заходів щодо захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного, екологічного та воєнного походження, організацію готовності органів управління, військ і спеціалізованих формувань Цивільної оборони України для проведення рятувальних та інших невідкладних робіт у районах лих та осередках ураження [1].

28 жовтня 1992 року Верховною Радою України було схвалено Концепцію Цивільної оборони України, а 3 лютого 1993 року прийнято Закон України «Про Цивільну оборону», де вперше було визначено, що Цивільна оборона України є державною системою органів управління, сил і засобів, що створюється для організації забезпечення захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного, екологічного, природного та воєнного характеру, а також те, що кожен має право на захист свого життя і здоров'я від наслідків аварій, катастроф, пожеж, стихійного лиха та на вимогу гарантій забезпечення реалізації цього права від Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, керівництва підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності і підпорядкування. Важливо, що начальником Цивільної оборони України став Прем'єр – міністр України [2].

Варто зазначити, що Цивільна оборона України створювалася як складова частина загальної оборони України і державної системи запобігання надзвичайним ситуаціям та дій у разі їх виникнення. 10 травня 1994 року Кабінетом Міністрів України затверджено Положення про Цивільну оборону України [3].

У 1996 році на базі Штабу цивільної оборони та Міністерства України у справах захисту населення від наслідків аварії на ЧАЕС було створено Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій (далі – МНС), яке стало провідним органом у системі виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільної оборони, рятувальної справи, створення та функціонування систем страхового фонду документації, поводження з радіоактивними відходами, захисту від надзвичайних ситуацій, попередження ситуацій і реагування на них, ліквідації їх наслідків та наслідків Чорнобильської катастрофи, здійснює керівництво дорученою йому сферою управління та несе відповідальність за її стан і розвиток [4, 5].

У 2000 році було визначено додаткові сфери, в яких МНС забезпечує формування та реалізацію державної політики – поводження з радіоактивними відходами, керівництво рятувальною справою та формування страхового фонду документації, а також завдання запровадження єдиної системи проведення авіаційних робіт з пошуку та рятування, запобігання надзвичайним ситуаціям на водних об'єктах тощо [6].

Новий етап розвитку державного управління у сфері цивільного захисту розпочався з реалізацією Указу Президента України від 27 січня 2003 року № 47/2003 «Про заходи щодо удосконалення державного управління у сфері пожежної безпеки, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій». З метою вдосконалення державного управління у цій сфері, об'єднання сил і засобів для ліквідації пожеж, аварій та катастроф від Міністерства внутрішніх справ України до МНС України передано Державний департамент пожежної безпеки, як

урядовий орган державного управління, та підпорядковані йому органи управління, заклади, установи і підрозділи. Головна суть цього реформування полягала в органічному поєднанні органів управління та сил Цивільної оборони, пожежної охорони, інших різночинних аварійно – рятувальних сил і матеріальнотехнічних ресурсів у єдиній державній системі цивільного захисту [4].

Подальшу перспективу реформування МНС України визначено Указом Президента України від 15 вересня 2003 року № 1040/2003 «Про питання щодо перетворення військ Цивільної оборони України і державної пожежної охорони в окрему невійськову службу», на виконання якого розроблено та затверджено Державну програму перетворення військ Цивільної оборони України, органів і підрозділів державної пожежної охорони в оперативно-рятувальну службу цивільного захисту на період до 2005 року [7, 8].

Впродовж 2003 – 2005 років було реалізовано не просто формальне об'єднання військ цивільної оборони та підрозділів, що забезпечували пожежну охорону, а вперше створено універсальні рятувальні та пожежно-рятувальні загони і частини, що охоплювали всю територію України до району включно.

Відповідно до Указу Президента України від 20 квітня 2005 року № 681/2005 Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій перейменовано у Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи. До сфери управління МНС передані Державна гідрометеорологічна служба, Державний комітет України з нагляду за охороною праці та Державне спеціалізоване підприємство «Чорнобильська атомна електростанція». Установлено, що спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань гідрометеорологічної діяльності, з нагляду за охороною праці та органом державного гірничого нагляду є МНС [9].

24 грудня 2012 року Указом Президента України № 726 Міністерство надзвичайних ситуацій України та Державну інспекцію техногенної безпеки України реорганізовано в Державну службу України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС), спрямування та координацію діяльності якої покладено на Кабінет Міністрів України через Міністра оборони України (з 25 квітня 2014 року – на Кабінет Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України) [10].

Суттєвого впливу зазнало державне управління у сфері цивільного захисту в умовах збройного конфлікту на сході України. В умовах ведення бойових дій на території Донецької та Луганської областей, окупації Криму суттєві зміни відбулись в системі дій органів управління та сил цивільного захисту.

Отже, становлення та розвиток державного управління у сфері цивільного захисту в роки незалежності Україні можна поділити на такі етапи: 1. Становлення державного управління у сфері цивільного захисту (1991 – 1996 роки). 2. Розвиток державного управління у сфері цивільного захисту в умовах оптимізації системи центральних органів виконавчої влади (1996 – 2014 роки). 3. Удосконалення державного управління у сфері цивільного захисту в Україні в умовах збройного конфлікту на сході України (2014 – 2016 роки). 4. Реформування державного управління у сфері цивільного захисту в умовах глобалізації та цифрової трансформації (2017 рік – теперішній час).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Питання Штабу цивільної оборони України: постанова Кабінету Міністрів України від 29.06.1992 № 356. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/356-92-%D0%BF>.

2. Про Цивільну оборону України: Закон України від 03.02.1993 № 2974 – XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 14. – Ст. 124.

3. Про затвердження Положення про Цивільну оборону України: постанова Кабінету Міністрів України від 10.05.1994 № 299. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/299-94-%D0%BF>.

4. Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади України: Указ Президента України від 26.07.1996 № 596/96. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/596/96>.

5. Про Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи: Указ Президента України від 28.10.1996 № 1005/96. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1005/96>.

6. Про аварійно – рятувальні служби: Закон України від 14 грудня 1999 р. № 1281 – XIV //Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 4. – Ст. 25.

7. Про питання щодо перетворення військ Цивільної оборони України і державної пожежної охорони в окрему невійськову службу: Указ Президента України від 15.09.2003 № 1040/2003. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1040/2003>.

8. Про Державну програму перетворення військ Цивільної оборони України, органів і підрозділів державної пожежної охорони в оперативнорятувальну службу цивільного захисту на період до 2005 року: Указ Президента України від 19.12.2003 № 1467/2003. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1467/2003>.

9. Про Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи: Указ Президента України від 20.04.2005 № 681/2005. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/681/2005>.

10. Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 24.12.2012 № 726/2012. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/726/2012>.

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЗА ДОБИ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Косяк С. М., кандидат історичних наук

*Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Період середини – другої половини XVII ст. став одним з найважливіших етапів боротьби за незалежність і створення національної державності. Національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького стала визначальним чинником формування української держави – політичної влади, військової структури (козацького війська), адміністративного апарату, упорядкування фінансової сфери та налагодження іноземних зв'язків [1, 29]. За своїм розмахом та значенням для подальшої долі України Хмельниччина стала одним із найважливіших етапів боротьби українського народу за суверенність.

Процес творення державних інституцій розпочався уже з літа 1648 року, коли на звільнених землях Лівобережжя та Правобережжя Наддніпрянської України створювалися місцеві органи управління і формувалася центральна влада. Правове оформлення та закріплення створення української національної держави вперше одержало у Зборівському (серпень 1648 р.) договорі.

Українська держава доби Хмельниччини сформувалася на засадах демократії та авторитаризму. Вищим органом виконавчої влади став Генеральний уряд. Його повноваження поширювалися на всю звільнену територію. Над ним стояли лише загальні збори війська – Генеральна рада, яка не була постійно діючим органом, а скликала для вирішення найважливіших питань.

Генеральний уряд очолював гетьман, члени уряду – генеральна старшина. Гетьман був очільником держави, наділявся широкими державними

повноваженнями для виконання політичних, військових, фінансових функцій. Він видавав універсали – загальнообов'язкові нормативні акти щодо організації та діяльності державних інституцій, скликання рад (військової та генеральної старшини). Гетьман був вищою судовою інстанцією і головнокомандувачем.

Генеральні старшини керували окремими галузями управління: генеральний обозний, генеральний осавул, генеральний хорунжий опікувалися військовими справами, відповідали за боєздатність збройних сил, їхнє матеріальне забезпечення. Так, генеральний обозний був другим державцем після гетьмана, завідував обозом і всією артилерією Війська Запорозького. За відсутності гетьмана він виконував обов'язки наказного гетьмана на старшинській раді або в поході. Генеральний бунчужний був охоронцем символів і знаків влади гетьмана та військових з'єднань, виконував окремі важливі доручення гетьмана. Генеральний писар відповідав за зовнішню політику, йому підпорядковувалася військова канцелярія. Генеральний суддя очолював вищий судовий орган – апеляційну інстанцію для полкових та сотенних судів.

Генеральний уряд був головним розпорядчим, виконавчим та судовим органом української держави. На місцях управляли полкові та сотенні уряди. До полкового уряду входили полковник і полкова рада, які обирали полкову і сотенну старшину. Сотенний уряд бур репрезентований сотником і його помічниками.

Уряд Богдана Хмельницького вибудував централізовану вертикаль влади, за допомогою якої реалізовував внутрішнє управління державою, а також створювалися можливості для проведення зовнішньої політики. Слід зазначити, що соціально-політична структура і модель функціонування української козацької держави в основних рисах сформувалася у середині 1650-х років. Тоді ж утвердився своєрідний адміністративно-територіальний устрій нової держави, а саме – полково-сотенний, започаткований ще на Запорозькій Січі [2]. Слід зазначити, що полково-сотенний устрій є знаковим елементом української державності. Відомо, що полки як військові одиниці існували у багатьох країнах світу, проте лише в Україні полково-сотенна організація отримала військову, адміністративну і судову владу. Притому вона виявилася досить життєздатною та проіснувала до 1783 року (135 р.) [3, 87].

Незважаючи на складні умови формування державності у ході Визвольної війни середини XVII ст. фінансова система була досить добре організована. Державний скарб, успішно долаючи труднощі, виконував покладені на нього функції. На території Гетьманщини скасовувалося кріпосне право та фільваркова система господарювання. Основою господарства стало сільське господарство фермерського типу, з приватною власністю на землю. Поповнення державної скарбниці здійснювалося з чотирьох основних джерел: земельного фонду, прикордонного торгового мита, доходів від промислів, з торгівлі та податків. В. Антонович зазначав, що Б. Хмельницький мав блискуче фінансове обдарування, він обстоював правильну податкову систему, не знав, що таке брак грошей, і у нього завжди була готова наперед платня для війська [4, 102]. За часів Національно-визвольної війни в уряді було запроваджено посаду генерального підскарбія, який відповідав за стан фінансів держав, за розподіл натуральних і грошових податків, встановлення мита. Зазначимо, що систему податків і повинностей установлювали й регулювали універсали Б. Хмельницького.

Українська козацька держава мала власну судову систему, складовими якої були сотенні, полкові суди та Генеральний військовий суд. Судочинство здійснювалося за юридичними нормами звичаєвого та козацького права, Литовських статутів, які захищали інтереси української шляхти та козацької старшини, і норм магдебурзького права. Слід зазначити, що у правових актах та міждержавних угодах було закріплено права і привілеї козацтва як провідної суспільної верстви. Проте, воно не стало замкненим соціальним станом, було визначено можливості входження до його лав представників інших соціальних груп.

Підсумовуючи зазначимо, що козацька держава періоду Богдана Хмельницького мала всі характерні для будь-якої держави ознаки: політичну владу, територію, політико-адміністративний устрій, фінансову систему та податкову, право, суд і судочинство, власне військо, активну зовнішню політику.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лапшин С. А. Характеристика політичних поглядів Б. Хмельницького та особливості їх формування. *Наукові записки ВДПУ ім. М. М. Коцюбинського. Серія: історія*. 2017. Вип. 25. С. 27–32.
2. Горобець В. М. Українська козацька держава. URL: http://www.history.org.ua/?termin=ukrajnska_kozacka_derzhava (дата звернення:30.09. 2022).
3. Бойко І. Й. Історія держави і права України: козацько-гетьманська доба. Київ: ІнЮре, 2015. 584 с.
4. Антонович В. Б. Характеристика діяльності Богдана Хмельницького. *Часопис Історичного товариства Нестора-Літописця*. Київ, 1899. Кн.13. С.100-104.

ВИДАТНІ ІСТОРИКИ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ

Крисько А. С.

*Стеблянка А. В., доктор філософії зі спеціальності 081 «Право»
Сумський державний університет*

Історія – одна з найцікавіших та найдавніших наук, що подарувала світові сотні тисяч, а то й мільйони наукових праць про людство, його становлення та розвиток. Наука дат, понять, географічних назв, хронології, тощо – все це про історію. Становлення Української держави має на світовій історичній арені не менш важливе значення, оскільки мова йде про зародження української ідентичності та державності ще з часів Київської Русі. Проте, цей процес набирає обертів та змін також і в добу Гетьманщини, і в складі Російської Імперії, і під час Національно-визволивих змагань і т.д. – тобто історія української державності хронологічно займає значний проміжок часу. Вивчення історії нашої країни передбачає застосування різноманітних методів та засобів, зокрема археології, етнографії, тощо. Сьогодні ми маємо приділяти найвищий рівень уваги саме цій важливій темі, що є або ж була предметом та об'єктом досліджень для сотні українських вчених-істориків, імена яких мабуть відомі всім, проте справжній їх внесок так і не був оцінений на найвищому рівні.

Почнемо із одного з найвидатніших істориків, педагогів, вчених, публіцистів та по сумісництву громадських й політичних діячів, що зробив великий внесок як в становлення Української Держави так і в сфері науково-історичних досліджень – Михайла Сергійовича Грушевського (1866 – 1934). Останній брав активну участь у діяльності Наукового товариства імені Шевченка – всесвітньої багатогалузевої академії наук, що стала рушійною силою під час формування та розвитку української науки. Вчений основну свою діяльність присвячував саме Історії України, зокрема викладав дисципліни з неї в одному з Львівських Університетів, а згодом видає першу власну наукову працю в 1898 – «Історії України-Руси». Це визначне вчення, складене з 10 томів стало його головною працею та вплинуло на формування української історіографії новітнього часу. Праця містила в собі виклад історії України від прадавніх часів до другої половини 17 століття та внесла великий прогрес у розвиток вітчизняної історичної науки. На сьогоднішній день – цей твір є найповнішою історією нашої держави, що включає в себе тисячолітню історію нашої держави. У березні 1917 року Грушевський стає Головою Української Центральної Ради – один з перших прикладів українського парламенту та активно займається державницькою та політичною діяльністю [1].

Наступним науковцем, на якого варто звернути увагу, є Дмитро Іванович Яворницький (1855 – 1940) – відомий історик, археолог, етнограф, письменник, археограф та звичайно ж громадський діяч відіграв не менш важливу роль у розвитку вітчизняної історичної науки. Саме він вважається основоположником дослідження історії українського козацтва, саме він став одним з перших, хто детально вивчав історію Запоріжжя та козаків. Дмитро Іванович настільки цікавився виникненням та розвитком козацтва, що самостійно подорожував Південною Україною та місцями, де існувала Запорізька Січ: проводив там різноманітні археологічні розкопки, занотовував пісні й перекази, знайомився з місцевими предками українських козаків. Велика кількість наукових праць, присвячена козацтву зробила великий внесок у розвиток історії нашої країни та козацтва зокрема. Серед наукових та історичних праць Яворницького варто виділити «Історію запорізьких козаків», де було висвітлено загальний побут козацтва, устрій, територія де проживали вільні люди. Велику кількість матеріалу та досліджень про Запоріжжя науковець помістив у часописі «Кіевская старина» [2].

Також варто звернути увагу на видатного українського науковця, енциклопедиста, фольклориста, історика, філолога, першого ректора університету Св. Володимира (КНУ ім.Шевченка) – Максимовича Михайла Олександровича (1804 – 1873), який свої наукові праці та історичні дослідження присвячував княжій та козацько-гетьманським добам, першим велику увагу почав приділяти історії сучасної столиці України – міста Києва, важливого культурного, історичного, освітнього та економічного центру тодішньої Європи. Вищевказаний науковець досліджував зокрема історію створення великої кількості визначних київських пам'яток: церков, Хрещатика, Золотих Воріт, тощо. Вивчаючи літературу і культуру Київської Русі, вчений перший зробив загальний огляд літературних пам'яток та високо оцінив їх внесок. Максимович працював й в українській археології, своїм прикладом залучив багатьох на дослідження та збирання української старовини [3].

Ну і на останок, Антонович Володимир Боніфатійович – також визначний український історик та археолог, етнограф. Вчений створив так звану «київську школу» істориків, яка заклала підґрунтя сучасної історичної науки та внесла великий внесок у формування нових вчених-істориків. Антонович вирізнявся серед своїх колег-істориків тим, що був першим справжнім європейцем у вітчизняній історії, захоплювався археологією та вивченням грошових одиниць. Основою історичних наукових досліджень Володимира Боніфатійовича було українське козацтво та його виникнення, історія гайдамаччини, селянства та шляхти, також приділяв увагу історії релігії – зокрема стану православної церкви у 1871р. Є одним із засновників товариства Нестора-літописця, брав участь у створенні журналу «Кіевская старина», був співорганізатором Київської Громади – організації української інтелігенції в Києві, що займалась різноманітною культурною, громадською та просвітницькою діяльністю [4].

Підсумовуючи, можна дійти висновку, що вітчизняна сфера наукових досліджень була доволі розвинутою, та такою, що заклала фундамент української науки, державності й ідентичності шляхом видання наукових праць та значної громадської діяльності українських вчених. Великий внесок у розвиток історичної науки, зокрема внесли Михайло Грушевський, Дмитро Яворницький, Михайло Максимович та Володимир Антонович, зміцнивши тим самим українську науку та створивши передумови для української ідентичності й державності в подальшому. Зараз праці цих вчених є основою досліджень сучасних науковців не лише України, але й усього світу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Матяш В. Михайло Грушевський – історик і будівничий нації. Полтава : Обласна б-ка для юнацтва ім. Олесь Гончара, 2016. 33 с.
2. Алексашкіна Л. Внесок історика Д.І. Яворницького в дослідження та збереження пам'яток козацької доби. *Краєзнавство*. 2010. № 4. С. 44–55.

3. Гулак В. М. Творча спадщина М. О. Максимовича (1804–1873) у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (до 215-річчя від дня народження). URL: <https://bit.ly/3GTuxtr>.

4. Іваницька С. Володимир Антонович як «Навчитель в житті та керівник покоління» у життєписі Сергія Єфремова. *Сіверський літопис*. С. 162–175.

ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВ ЛЮДИНИ» В УКРАЇНІ

*Мелех Б. В., кандидат наук з державного управління, доцент
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнології
імені С. З. Гжицького*

Поняття «права людини» удосконалилося з прийняттям Загальної декларації прав людини, а також з прийняттям Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та інших міжнародно-правових актів з прав людини. Держави визнали проблему щодо здійснення і захисту прав людини.

Під час ухвалення Конституції України не вдалося уникнути помилок юридично-технічного характеру. Як вважає В. М. Косович – якщо нормативно-правові приписи потребують тлумачення чи виникають проблеми з їх реалізацією, то вони є недосконалими. Тому діяльність вітчизняного законодавця повинна здійснюватися за відомим принципом: «зрозуміле не тлумачиться» [1].

У науковій літературі існують різні твердження щодо трактування змісту поняття “права людини”. Можна виділити підходи до цього поняття: 1) підхід, що виділяє права людини як можливості діяти в певний спосіб, або не скоювати жодних учинків ; 2) підхід, що наголошує щоб права людини були записані в нормативно-правових актах та права людини повинні бути рівнозначними із поняттям “свобода”; 3) підхід, який вказує на те що права людини можуть бути лише можливістю для отримання благ від держави

За словами С. П. Добрянського, права людини – це певні її можливості, об’єктивно зумовлені характером та досягнутим рівнем розвитку суспільства (котрі на сучасному етапі зазнають відчутного міжнародного впливу), які обґрунтовані з позиції моральних норм, домінуючих у відповідному суспільстві, спрямовані на забезпечення гідних умов існування та нормального розвитку людини, а, отже, – й на утвердження її самоцінності як унікальної родової біосоціальної істоти.

Досить влучним є твердження М. М. Антоновича, він зазначає, що права людини – це не тільки певні можливості людини, прийняті крізь призму історичного розвитку, а й її “претензії”, домагання. Це універсально визнані цінності, закріплені міжнародними конвенціями та практикою держав. В. В. Кравченко наголошує, що права людини – це її соціальна спроможність вільно діяти, самостійно обирати вид та міру своєї поведінки з метою забезпечення різнобічних матеріальних і духовних потреб людини шляхом користування певними соціальними благами в межах, визначених законодавчими актами Н. Г. Шукліна пропонує в понятті “права людини” підкреслити як індивідуальні, і суспільні засади їх змісту, а саме: “права людини – це досягнуті в ході історичного розвитку людської цивілізації можливості особи задовольняти свої життєво важливі потреби та інтереси, зафіксовані в міжнародних документах і національних нормативно-правових актах, і в силу цього гарантовані та стимульовані з боку міжнародної спільноти, відповідного суспільства і держави” [2].

Конституційно-правове регулювання є важливим для розвитку суспільства, бо воно забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина, а також стабільність, порядок і організованість суспільства. При цьому, багато науковців в понятті “правове регулювання” наголошують на певну змістовну

невизначеність щодо того, чи повинне регулювання здійснюватися правовими засобами або відповідати вимогам справедливості, законності й доцільності.

Наукові розроблень вітчизняних правознавців мають вагоме значення у дослідженні прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, потрібно об'єднати теоретичний та практичний аспекти проблем конституційно-правового регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні та брати дослідження не лише положення норм Конституції України, а й порівняти їх з положеннями норм конституцій 42 європейських держав, які належать до романо-германської системи права.

Аналіз доктринальних поглядів учених, національних конституцій держави континентальної Європи, відповідних норм міжнародно-правових актів у сфері прав людини дозволяє зробити висновок про необхідність удосконалення прав людини та запропонувати модель регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в розділі II "Права, свободи та обов'язки людини і громадянина", яка могла б стати методологічною базою для українського законодавця при внесенні змін і доповнень до Конституції України, а також допоможе у розширенню, збагаченню змісту й посиленню нормативних положень, в яких закріплені права людини, та врешті дозволить зменшити можливість їх неоднозначного, а подекуди й навіть суперечливого розуміння, рівня абстрактності та декларативності у відповідних конституційних формулюваннях. Варто зазначити що багато положень норм Конституції України, в яких закріплені права, свободи та обов'язки людини і громадянина, вже не відповідають політико-правовим і соціально-економічним реаліям сьогодення і тому потрібні нові підходи і погляди для усунення наявних недоліків [3].

Потрібно підвищувати рівень національного законодавства, розширювати номенклатуру прав людини, що були доступними для населення, чіткими, з однозначним і суворо окресленим значенням та зрозумілі кожному громадянину та ґрунтувалися на потребах, які існують у суспільстві, потрібно сприяти щоб вони були наближені до міжнародних та європейських стандартів. Україна повинна розвиватися як демократична, соціальна, правова держава.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- 1 Косович В. Техніко-юридичні недоліки нормативно-правових актів України: основні різновиди. *Право України*. 2014. №8. С. 169–177..
2. Політико-правові інститути сучасності: структура, функції, ефективність за заг. ред. М. І. Панова, Л. М. Герасіної. Київ: Ін Юре, 2005. 320 с.
3. Рабінович П. М. Права людини: загальнотеоретичні засади. *Проблеми законності*. Харків, 1998. Вип. 36. 221 с.

ПОХОДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ ЗАКОН

*Мієрська Б. О.,
НК – Худолей О. С., кандидат історичних наук, доцент
Черкаський державний технологічний університет*

В сучасній демократичній правовій державі закони займають важливе місце серед усіх джерел права і є основою законності та правопорядку. В правовій системі України, діє принцип верховенства закону, тому дослідження походження поняття закон є актуальним.

Вивчаючи походження та розвиток поняття «закон», слід зазначити, що вже в античній період існує тенденція до розрізнення правильних і неправильних законів. Водночас, в античній юриспруденції не було чіткого розмежування між правом і законом. Таке поняття як «закон» відрізнялося від норм соціальної регуляції, які римські юристи називали «звичаями предків» і «царськими

коментарями». Закон розуміли як Божественну волю, натомість право розроблялося державними жерцями. Класичне поняття «закон», що вживається в «Інституцій» Гая, формулюється наприкінці VI - початку V ст.ст. до н.е. внаслідок станово-класової боротьби патриціїв і плебеїв у Римі.

З виникненням держави з'являються спеціальні органи і посадові особи, які починають розглядати факти порушень норм і застосовувати санкції до порушників. Згодом ці органи набувають ознак судової влади, а їх посадові особи починають здійснювати свої функції на постійній основі. Держава через ці органи санкціонує звичаї і норми первісного суспільства та в процесі судової практики започатковує нові.

В цілому право - це система формально визначених в офіційних джерелах загальнообов'язкових, гарантованих державою норм (правил) поведінки, призначенням якої є регулювання суспільних відносин. Право є соціальним явищем, нормативною системою суспільства. Наділяючи учасників суспільних відносин правами та обов'язками, право переводить їх у форму правових відносин, впорядковує стосунки суб'єктів цих відносин. Обмежуючи певним чином свободу окремих учасників суспільних відносин свободою інших та узгоджуючи індивідуальні і загальні інтереси, право забезпечує цілісність і стабільність суспільства, перебуває у постійному взаємозв'язку з державою. З одного боку, право визначає правове поле функціонування держави у суспільстві, юридичний статус її органів, з іншого - держава бере безпосередню участь у реалізації права.

У міру розвитку суспільства соціальна роль права постійно зростає. Особливого значення воно набуває в перехідних суспільствах, коли відбувається формування основ громадянського суспільства, демократичної, правової і соціальної державності, що є характерним для сьогоденної України. Право за цих умов, нормативно закріплюючи та охоплюючи соціально значиму діяльність суб'єктів суспільних відносин, постає як норма свободи, створює умови для свободної діяльності людей, гарантує і забезпечує їх політичні, економічні та соціальні права.

Наповнюючись гуманістичним змістом, право зв'язує державу, чіткіше визначає межі її впливу на життя людини. Функціями права в цей період стає передусім створення основ вільної економічної діяльності людини для досягнення відповідного рівня добробуту, забезпечення її особистої й майнової безпеки, компромісу і злагоди у суспільстві. Функцією права є також забезпечення всебічної участі людини в суспільному житті, права на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для впливу на рішення владних органів держави, здійснення соціального контролю, захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів.

Тисячоліттями, починаючи з античних часів, як у колі представників філософсько-правової думки, так і в суспільній свідомості загальноновизнаним вважалося положення про те, що існує єдине, універсальне поняття права, незалежне від часу, народів, політичних систем, в яких воно функціонує, тощо.

Лише значно пізніше прийшло усвідомлення того, що право – це явище, яке нерозривно пов'язане з простором і часом, тобто з конкретним людським буттям. Воно функціонує в глибинах життя, рухається в часі й змінюється разом з ним під впливом безлічі суспільних і природних чинників. Отже знайти якесь єдине, універсальне визначення поняття права просто неможливо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Селіванов В. Співвідношення права і закону [Текст] / В. Селіванов // Вісн. Акад. прав, наук України : зб. наук. пр. - Х. : Право, 2004. - № 3. - С. 15-24.
2. Трихліб К. О. Походження та еволюція поняття «закон» / К. О. Трихліб // Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги

сьогодення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 28–29 лип. 2017 р. – Запоріжжя, 2017. – С. 19–23.

3. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. – К.: Ваіте, 2015. – 392 с.

4. Теорія держави і права : підручник / [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2018. – 416 с.

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Собченко А. О.

НК – Дулгерова О. М., кандидат історичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Враховуючи те, що сучасне суспільство змінюється, намагаючись все ближче наблизитись до соціуму європейського зразка, переосмислення закономірності повсякденного життя є необхідним для кожної людини. Усвідомлення змін у суспільстві, ролі, місця та значення правових норм зумовлює зміни у свідомості людини, а отже питання правової свідомості людини постає особливо гостро [1, 73]. В наш час, в Україні приділяють особливу увагу питанням дослідження та вивчення правосвідомості, особливо, якщо йде мова про розбудову українського суспільства.

Правосвідомість відіграє важливу роль у правовій реальності. З одного боку, вона породжує правову реальність, а з іншого – є результатом сприйняття та освоєння правового життя суспільства й правових відносин, що панують у ньому.

Правосвідомість людини – це її знання про право, оцінка чинного права й правових норм, думки та ідеї про зміни в праві. Правосвідомість передбачає сукупність поглядів, ідей, почуттів, настроїв, уявлень про право, роль права, яку воно відіграє в житті суспільства, держави, ідеї про права людини, її відповідальність перед іншими людьми, державою та суспільством [1, 74].

Одним із показників сформованості правосвідомості й рівня правової культури є усвідомлення громадянином того, що невід’ємні права не надаються людині законом; закон – це засіб, знаряддя в механізмі забезпечення й захисту прав і свобод людини, тому й самі закони мають бути правовими.

Аналіз різноманітних праць вчених-дослідників з питань правосвідомості дає підстави виокремити такі узагальнені ознаки правосвідомості: по-перше, це форма суспільної свідомості; по-друге, суб’єктами правосвідомості є різноманітні суб’єкти права; по-третє, об’єктом правосвідомості є ставлення людини до правових явищ, вираження індивідуальних та суспільних оцінок справедливості чи несправедливості законів, діяльності судових та правоохоронних органів тощо; по-четверте, вона є активним елементом системи правового регулювання, підставою для розвитку права та праворозуміння; по-п’яте, правосвідомість розглядається як специфічний засіб саморегуляції поведінки людей, впливаючи на їх правомірний вибір та ухвалення рішення щодо додержання або порушення правових норм [2, 170].

Разом із тим, слід підкреслити, що характерною рисою правосвідомості практично завжди є не повага до права (закону, як зовнішньої форми його виразу), не визнання його соціальної цінності, а явище прямо протилежне йому – правовий нігілізм. Останній традиційно визначається у науці як напрямок суспільно-політичної думки, що заперечує соціальну цінність права і вважає його найменш досконалим способом регулювання суспільних відносин, а також властивість, стан суспільної свідомості [3, 3].

Оцінка вагомості факторів, що впливають на рівень правосвідомості особистості, різними категоріями учасників навчального процесу в гуманітарному ВНЗ свідчить, що, на думку слухачів профорієнтаційного відділення та студентів-юристів, найбільш значущими є рівень правової активності, мотивація до юридичної діяльності, духовна, професійна і правова культура [4, 132].

Правосвідомість безпосередньо формується в самій людині та фактично із самою людиною. Вона проходить разом із нею шлях розвитку, у цьому контексті можна провести аналогію зі становленням особистості. І більше, людина як основа природного та соціального світу, його розвитку, формує ідеї правового поля, тобто відображає завдяки своїй правосвідомості засади правової дійсності навколо себе [5, 302].

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, можна зрозуміти, що правосвідомість є невід'ємною частиною у житті суспільства. За допомогою правової свідомості людина адаптується у сучасному правовому просторі і має можливість реалізовуватися в ньому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бровко Н. І. Аналіз феномену правосвідомості людини у філософсько-правовій думці. URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua>
2. Черкас Є. М. Актуальні проблеми формування правосвідомості в Україні. RL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/Cherkas12.pdf>
3. Чепульченко Т. О. Правова культура: місце у правовому процесі та вплив на стан законності в державі. URL: https://ipiend.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/07/noskov_pravosvidomist.pdf
4. Носков В. І., Кальянов А. В., Єфросиніна О. Правосвідомість у соціально-політичному розвитку людини. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/12345678/7639/18_cher.pdf
5. Муж В. В. Правосвідомість: теоретичні аспекти поняття. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2017/jun/5027/vnulpurn2010.pdf>

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ СВОБОДИ, СПРАВЕДЛИВОСТІ, ДОВІРИ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІДЕЇ СУСПІЛЬНОЇ УГОДИ

*Усов Д. В., доктор філософських наук, професор
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Не лише глобальні трансформації та кризові явища сучасного суспільства, втілені у викликах ліберальній демократії, а й виклики та несподівані трансформації нашого суспільного буття актуалізують осмислення місця і ролі суспільної угоди загалом, спрямовують наші роздуми про можливість досягнення згоди, порозуміння між людьми в річище осягнення глибинного сенсу свободи, довіри та відповідальності в межах теорії та практики суспільної угоди. Розуміння евристичного сенсу та меж сучасного контрактуалізму набуває особливої актуальності не лише для країн пострадянського простору, які прагнуть розбудови своїх держав як правових та демократичних. Адже демократія, принаймні в найістотнішому її визначенні, це не що інше, як влада, заснована на суспільній угоді. Та на які виклики наштовхується сучасне демократичне суспільство, чи спроможне воно їх подолати, хто є відповідальним за перспективи розвитку, наприклад, сучасного українського суспільства? Відповіді на ці запитання ми й спробуємо віднайти через дослідження сучасного стану філософії контрактуалізму, її спроб вийти за межі його процедурного формалізму та кантівського трансценденталізму, долучитися до осмислення не лише проблем свободи та справедливості, а й довіри та відповідальності.

Важливою особливістю новітніх філософських роздумів про суспільну угоду стала їх органічна належність до царини дискусій про пошуки моральних засад сучасного суспільства, коли основні етичні настанови та цінності мають полишити і, зрештою, полишають сферу приватного життя, а колективну безвідповідальність необхідно замінити колективною відповідальністю. У самій ідеї суспільної угоди та її інтерпретації В. Керстінгом, Д. Готьє, Р. Дворкіним, Дж. Ролзом, А. Сеном, Е. Тугендгатом, у її визначальному зв'язку з найістотнішими проблемами сучасної етики, політичної філософії та філософії права висвітлюється її як загальноєвропейський, так і загальнолюдський сенс. Опертя на здобутки та основні принципи вітчизняної та західної соціальної та політичної філософії свідчить про нагальну потребу подальшого дослідження ідеї суспільної угоди влади та народу в контексті спростування думки про доброго турботливого правителя, що може привести суспільне, політичне життя до необмеженої авторитарної влади.

Усебічний аналіз сучасного європейського, переважно німецькомовного філософського дискурсу суспільної угоди, дає змогу чітко оприятити її не лише загальноєвропейський, а й універсальний, інтеркультурний методологічний сенс в якості засад та непересічного алгоритму розмаїтих форм складної соціальної практики сьогодення. Особливості новітнього контрактуалізму ми можемо безпосередньо віднайти у працях О. Гьофе. Принципово важливим у методологічному сенсі для розуміння особливостей сучасного контрактуалізму став (з опертям на розробки К.-О. Апеля та О. Гьофе) пошук відмінності трансцендентально-прагматичного тлумачення консенсусу від концепцій суспільної угоди Т. Гоббса та Ж.-Ж. Руссо. І йдеться не лише про перехід методологічного соліпсизму до методології, заснованої на апріорі комунікативної спільноти, що стає (в побудовах К.-О. Апеля) регулятивним принципом етики відповідальності. Спираючись на низку важливих методологічних зрушень до теорії суспільної угоди Гоббса та Локка, а потім і Руссо, які потребували детального аналізу, відомі в царині європейської політичної філософії автори зазначають, що вихід за межі природного стану засвідчив виникнення нового суспільного принципу регуляції діяльності, спрямованої на справедливе облаштування світу.

Як свідчить аналіз сучасного та новітнього контрактуалізму, важливою особливістю суспільної угоди є передусім її легітимувально-обмежувальний сенс та органічний зв'язок з ідеєю прав людини. Вона не лише легітимує, а й обмежує панування. А за умов плюралістичного розмаїття інтересів, одностайності можна досягти завдяки не так переконливим аргументам, як фанатизму, колективним маніпуляціям та популізму. Послідовний аналіз у ландшафтах контрактуалізму основних складових та принципів вимірів етики відповідальності К.-О. Апеля уможливує розуміння апелівської філософії як етики солідарної відповідальності за умов глобальної екологічної та соціальної кризи та життєво-нагальної необхідності поєднання ідеї суспільної угоди, свободи, справедливості та відповідальності. Йдеться, насамперед, про відмову К.-О. Апеля від методологічного соліпсизму філософії модерну і заміну його поняттями «порозуміння», «згоди», «угоди», «спілкування» та побудову на цих засадах трансцендентальної філософії апріорі інтерсуб'єктивного порозуміння, в межах якого навіть самотня людина може пізнати та зрозуміти світ. Важливою особливістю новітніх філософських праць Г. Йонаса, Б. Вальденфельса, К.-О. Апеля, М. Ріделя стала їх органічна приналежність до царини дискусій про пошуки моральних засад сучасного суспільства, коли основні етичні настанови та цінності мають полишити і, зрештою, полишають сферу приватного життя, а колективну безвідповідальність потрібно замінити персональною відповідальністю. Насправді, суспільство не можна уявляти як спільноту дружньо налаштованих громадян. Тому Ю. Габермас тлумачить суспільну угоду як спосіб регулювання суспільної діяльності, адже дійсно легітимними та справедливими є ті способи суспільного буття, які втілюють загальний інтерес, чи загальну волю. Він прагне пов'язати право людини та її інтерес, користь та справедливість, ідеали античного полісу та новочасового індивідуалізму, принципи чеснот та спільноти з доктриною природного права. Важливим у цьому в сенсі є для

нього поняття згоди, яка досягається за умов непримусового дискурсу вільних та рівноправних учасників суспільної угоди. Через властиве контрактуалізму намагання пов'язати нормативне обґрунтування справедливості з інтересами окремих людей виникла потреба проаналізувати проблему етичного виправдання правових норм, які не можуть ґрунтуватися лише на примусі кращого аргументу. Означена настанова тісно пов'язана з практикою довіри та поваги до гідності кожного окремого індивіда. Розгортання тези про те, що згода в суспільстві формується не лише завдяки консенсусу, а й завдяки особистій та колективній відповідальній турботі про спільні проблеми та потреби в межах свого «життєвого світу», потребувало опертя на сучасні дослідження проблем свободи, відповідальності, «життєвого світу».

Отже, в межах ідеї суспільної угоди актуалізується проблема моральності як проблема нашого слідування голосу природи всередині нас. Особливе місце в дослідженні взаємин моралі та інтересу, політики і моралі належить проблемам свободи, справедливості та толерантності, як тих моральних чеснот, що роблять людину справжнім господарем самої себе і в контексті ідеї суспільної угоди набуває не монологічного, а діалогічного виміру. І не лише республіка Руссо, а й суспільний устрій, обстоюваний Ролзом та Габермасом, базуються на принципах народовладдя та рівності всіх перед законом. Усі вони засуджують правителів, які, керуючись макіавеллівським принципом, вважали шкідливим дотримання моральних норм та принципів у царині політики, а вимога завжди бути чесним, відповідальним є обов'язковою для кожного громадянина як реального учасника суспільної угоди влади та народу, а також кожного з нас не лише у вертикальному, а й у горизонтальному сенсі. Водночас ідея суспільної угоди дає можливість об'єднати (шляхом згоди, компромісу як процедури вирішення проблеми) різноманітні, часом навіть відмінні інтереси та цінності, та є більш адекватною (ніж заснований переважно на інструментально-технічній або ж стратегічній раціональності утилітаризм, що прагне лише до зиску) плюралістичній сутності сучасного суспільства. До того ж наявність спільного інтересу та заснована на взаємній довірі згода допоможе людям (краще за будь-який контракт) діяти злагоджено для досягнення спільної мети. І для того, щоб залишитися в просторі справедливості та моралі, потрібно звільнитися від формальних угод, замінити їх угодами реальними. Принципово важливим є намагання осмислити проблему та ідею суспільної угоди не лише в морально-правовому, а й у методологічному вимірах, що свідчить не лише про недостатню кількість таких підходів, а й про їх перспективність та значущість, які дали б можливість не лише описати нагальні проблеми, а й вказати шляхи вирішення складних конфліктних ситуацій сьогодення.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В США

*Федоренко Я. А., доктор історичних наук, доцент
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

У сучасних політичних реаліях інститут президентства є надзвичайно поширеним. До складу державного устрою більшості країн входить саме цей інститут. Власне сам термін «президент», котрий у перекладі з латинської мови означає «той, що сидить попереду», був відомим ще за античних часів. Однак ним спочатку називали не політичного діяча, а головуючого на зібраннях. Згодом він поширився на політичну сферу для позначення голови держави в країнах з республіканською або змішаною формою правління.

Класичний інститут президентства було сформовано в Сполучених Штатах Америки наприкінці XVIII ст. З великою ймовірністю цей термін було обрано для позначення голови новоствореної американської держави, саме тому, що у ній

було вкрай упереджене ставлення до будь-якого правителя, оскільки колишні британські колонії тривалий час перебували під утисками британських монархів, в той час як слово «президент» не несло негативних асоціацій. Спочатку термін «президент» з'явився в «Статтях конфедерації», де мова йшла про голову Комітету штатів (органу, що здійснював обов'язки уряду в перервах між сесіями Конгресу) [1]. І лише Конституція 1787 року проголосила президента главою виконавчої влади та держави в цілому.

Конституція США 1787 р., якою вводився інститут президента країни та визначалися його повноваження, була прийнята під впливом низки чинників, серед яких основним виступило негативне ставлення до метрополії, яку для американців уособлював британський монарх. Тому однією з головних задач американців було створити таку систему правління, за якої глава держави не зміг би узурпувати всю повноту влади і стати одноосібним тираном. Відтак, за основу була взята теорія Ш.-Л. Монтеск'є про поділ влади та розроблена складна система стримувань та противаг [2, 58].

Творці американської конституції, побоюючись сильної президентської влади, навмисне обмежили повноваження президента. Однак у XX ст. реальна влада президента не тільки у внутрішньому житті США, але й в усьому світі значно зросла.

Найбільший обсяг повноважень президент США має як глава виконавчої влади. В цій якості він керує величезним виконавчим апаратом, призначає «за порадою та за згодою Сенату» всіх посадовців США, посади яких передбачені Конституцією та законом, якщо в самій Конституції не передбачено інший порядок їх призначення. В двох випадках президент має право самостійного, без «поради та згоди Сенату», призначення посадових осіб: якщо таке право прямо надане йому законом та якщо вакансія відкривається в період між сесіями Конгресу – на термін до закінчення найближчої сесії.

Порядок звільнення посадових осіб США не прописаний у Конституції. На практиці воно здійснюється президентом одноособово, якщо в законі прямо не передбачено іншого.

Нарешті, як глава виконавчої влади, президент має право вимагати від керівника кожного міністерства письмової думки щодо будь-якого питання його компетенції. Таким чином, ще раз підкреслюється, що уряд в США не є вищим органом виконавчої влади, вищим органом виконавчої влади є президент. Голови департаментів можуть лише висловлювати свою думку з питань, віднесених до їх відомства, таким чином виступаючи радниками президента. Всі рішення у питаннях його компетенції приймаються президентом одноособово.

Серед іншого, президент має право накладати відкладальне вето на законопроекти Конгресу. Якщо президент мотивованим посланням відмовляє в затвердженні законопроекту або резолюції, схвалених обома палатами конгресу, то таке вето може бути подолане лише якщо законопроект або резолюцію підтримає кваліфікована більшість конгресменів обох палат.

Носій судової влади – Верховний суд – формується сумісно президентом та Конгресом. Члени Верховного суду призначаються президентом «за порадою та за згодою Сенату», тобто за схвалення двох третин присутніх сенаторів за наявності кворума.

Відтак, американська модель правління має низку рис, які сьогодні розглядаються як класичні риси президентської республіки. Серед них, зокрема, такі:

- а) голова держави обирається всенародно (з залученням колегії вибірників);
- б) терміни повноваження голови держави та законодавчого органу фіксовані та неоднакові;
- в) новообраний президент має прерогативу призначення уряду та визначення його складу;
- г) президент має певні права у законодавчій сфері, передусім право вето.

Однак, після прийняття Конституції США 1787 року виявилося, що її положення є надто лаконічними та не охоплюють всіх життєвих ситуацій, які можуть статися. При складанні тексту Конституції надто багато «малося на увазі» і в кінцевому рахунку не було прописано у самому її тексті. Крім того, оскільки США стали на шлях розбудови принципово нової для того часу держави, деякі проблеми були просто невідомі, а їх появу передбачити було неможливо. Тому було внесено декілька поправок, які вдосконалили роботу інституту президентства в США.

Зокрема, у 1804 році була прийнята XII Поправка до Конституції, яка удосконалювала процес виборів. Завдяки її прийняттю було дозволено вибірникам голосувати одним голосом за президента, а другим – за віце-президента. Поправка звучить таким чином: «Вибірники збираються у відповідних штатах і таємним голосуванням подають свої голоси за Президента і Віце-президента, з яких принаймні один не є мешканцем одного з ними штату. У своїх бюлетенях вибірники вказують особу, за яку вони голосують як за Президента, а в окремих бюлетенях – особу, за яку вони голосують як за Віце-президента. Вони мають виготовити окремі списки на всіх кандидатів на Президента, і на всіх кандидатів на Віце-президента, із зазначенням кількості голосів за кожного. Особа, яка дістане найбільше голосів на Віце-президента, має бути Віце-президентом, якщо ця кількість становить більшість загальної кількості призначених вибірників. Якщо ніхто не дістане більшості, то Віце-президента обирає Сенат із двох кандидатур, які дістали найбільшу кількість голосів у списках. Кворум для цієї мети становлять два сенатори, але для обрання потрібна більшість загальної кількості сенаторів. Жодна особа, яка не задовольняє вимогам Конституції стосовно Президента, не може бути обраною також на Віце-президента Сполучених Штатів» [3, 59].

Друга поправка, яку було ратифіковано 23 січня 1933 року, стосувалася закінчення термінів повноважень конгресу і президента. Її метою було скорочення терміну, який проходив між виборами президента та конгресу і закінченням повноважень відповідно колишнього президента та Конгресу минулого скликання. За старим порядком новий президент заступав на свій пост через чотири місяці після виборів – у березні наступного року, і тому протягом всього цього періоду могло існувати двовладдя. XX Поправкою обидві дати були перенесені на січень: 3 січня – для Конгресу, 20 січня – для президента. Крім того, поправка передбачила, що в разі смерті обраного президента до інавгурації, президентом має стати обраний віце-президент США.

Третя поправка до Конституції США, що торкалась посади Президента США – це Поправка XXII, яка стосувалася кількості термінів переобрання Президента та була прийнята тільки в 1947 р. Змістом Поправки є те, що згідно із нею жодна особа не може бути обрана на посаду Президента США більш ніж на два терміни поспіль (єдиним винятком був президент Франклін Делано Рузвельт, якого обирали чотири терміни поспіль).

Останньою поправкою, яка регламентує функціонування інституту Президентства в США є XXV Поправка, прийнята у 1967 році, що визначила порядок передачі обов'язків президента у разі дострокового припинення його повноважень.

Згідно з Конституцією США, припинення повноважень Президента США можливе за наступних підстав: смерть, відставка, імпічмент, а також нездатність здійснювати пов'язані з посадою права та обов'язки. В останньому випадку таке припинення може мати як остаточний, так і тимчасовий характер (з усіх інших підстав повноваження президента припиняються остаточоно) [4, 43].

XXV Поправка регламентувала в чіткій формі порядок переходу влади у випадках дострокового припинення повноважень президента:

У випадку усунення Президента з посади, його смерті або відставки, Президентом стає Віце-президент.

У випадку вакантної посади Віце-президента Президент має висунути кандидата на Віце-президента, який обіймає посаду, доки не буде затверджений більшістю голосів обох палат Конгресу.

У випадку подання Президентом тимчасовому голові Сенату і спікеру Палати представників письмової заяви про неспроможність виконувати функції та обов'язки Президента і доки він не подасть їм заяву протилежного змісту, такі функції та обов'язки мають виконуватися Віце-президентом як заступником в обов'язках Президента.

У випадку подання Віце-президентом і більшістю вищих урядовців органів виконавчої влади або такого іншого органу, який встановлено Конгресом згідно з законом, тимчасовому голові Сенату і спікеру Палати представників своєї письмової заяви про неспроможність Президента виконувати свої посадові повноваження та обов'язки, Віце-президент негайно наділяється усіма посадовими повноваженнями та обов'язками як чинний Президент.

Таким чином, ми бачимо, що більш ніж за двісті років свого існування в Сполучених Штатах Америки інститут президентства в країні пройшов тривалу політичну еволюцію. Але, на відміну від країн Латинської Америки, які взяли у ХІХ ст. дану політичну структуру за приклад і удосконалювали її за допомогою прийняття нових конституцій (всього у 20 країнах їх було прийнято близько 260), у США з 1804 по 1967 рр. було прийнято лише чотири поправки що стосувались посади президента країни, котрі дозволили даній політичній інстанції більш ефективно функціонувати. Тому США й до сьогодні залишаються чи не єдиною в світі країною з ефективною президентською системою правління.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Левчук М. В. Еволюція президентської влади в США // Право і громадянське суспільство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-10-2015/item/199-evolyutsiya-prezydentskoyi-vlady-v-ssha-levchuk-m-v>
2. Михальов В. Інститут президентства в сучасному світі // Юридичний вісник. – 2011. – №2. – С.57-63.
3. Кулик Ю. Моделі інституту президентства // Віче. – 2009. – № 12. – С. 13-18.
4. Карамзіна М. Інститут президентства: походження та сутність феномена // Політичний менеджмент. – 2004. № 3. – С. 36-50.

Секція 2. Конституційне право; муниципальне право

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ СУДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Жеребко В. Л., Шевчук В. В.

Одеський державний університет внутрішніх справ

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан в Україні із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. З подальшим прийняттям Указів Президента України № 133/2022, № 259/2022, № 341/2022, № 573/2022 щодо продовження строку дії воєнного стану в Україні [1].

Введення воєнного стану впливає на всі правовідносини та інституції в Україні, в особливий режим роботи перейшли всі державні інститути, у тому числі й судові органи.

В умовах правового режиму воєнного стану суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України [2].

Основний Закон України в розділі VIII закріплює такі фундаментальні положення: «Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається» [3].

В статті 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» наголошено, що у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження судів, а в статті 12² підкреслено, що повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені [2].

Також законодавчо визначено, що у разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів [2].

Так, у зв'язку з російською військовою агресією було повністю зруйновано будівлю Бородянського районного суду Київської області, значно ушкоджено будівлі Харківського апеляційного суду, Ізюмського міськрайонного суду Харківської області, Малинського районного суду Житомирської області, Чернігівського апеляційного суду, Господарського суду Чернігівської області та інших більш ніж 30 будівель судів [4].

В березні 2022 року внесено зміни в Закон України «Про судоустрій і статус суддів» і в частині сьомій статті 147 зазначено, що територіальну підсудність судових справ може бути змінено, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється [5].

За час дії воєнного стану Верховним Судом було прийнято сімнадцять розпоряджень «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану» та поступово збільшується кількість розпоряджень Верховного Суду щодо відновлення територіальної підсудності судових справ окремих судів (станом на 31.08.2022 року їх кількість становить 11) [6]. На сайті Верховного Суду можна ознайомитися з переліком судів, територіальну підсудність яких було змінено у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану та переліком судів, територіальну підсудність яких відновлено.

Також, Розпорядженням Голови Верховного Суду № 6/0/9-22 від 13.03.2022 р. затверджено рекомендації судам першої та апеляційної інстанцій на випадок захоплення населеного пункту та/або судучи безпосередньої загрози його захоплення [7].

Для запобігання загрози життю та здоров'ю суддів та учасників судового процесу в період воєнного стану доступ до ЄДРСР, сервісів «Стан розгляду справ» та «Список справ, призначених до розгляду» тимчасово призупинено, а про дату та час судових засідань слід дізнаватися в оперативному порядку за телефонами суду чи з використанням інших засобів зв'язку [4].

В Рішенні № 9 Ради суддів України від 24.02.2022 р. зазначено «Враховуючи, що 22 лютого 2022 року Вища рада правосуддя фактично припинила свою діяльність, що залишило судову владу без конституційного органу державної влади та суддівського врядування, Рада суддів України як вищий орган суддівського самоврядування в Україні, здатна взяти на себе повноваження по координації дій та роботи судової влади України» [8]. І вже 02.03.2022 р. Рада суддів України оприлюднила рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Однак, відповідного рішення Ради з цього приводу ухвалено не було. І лише 05.08.2022 року в Рішенні № 23 Ради суддів України закріплено, що рекомендації з організаційних питань роботи суддів в умовах воєнного стану, які були опубліковані 02.03.2022 року на сайті Ради суддів України, вважати такими, що відображають офіційну позицію Ради суддів України щодо організації роботи судів [9].

Війна стала надзвичайно складним періодом в житті кожного українця та суспільства в цілому. Однак, конституційне право людини на судовий захист в Україні не може бути обмежено навіть за умов введення воєнного стану, саме це обґрунтовує необхідність судової влади пристосовуватися до сучасних умов життя. Отже, попри складності воєнного часу, з урахуванням ситуації в регіоні в цілому та в населеному пункті, зокрема, закладаючи в основу пріоритетність збереження життя і здоров'я учасників процесу та працівників судових установ, суди України продовжують виконувати своє основне конституційне призначення – здійснення правосуддя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Конституція України прийнята Верховна Рада України 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/zdijsnennya-pravosuddya-v-umovah-voennogo-stanu/>
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
6. Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/
7. Рекомендації судам першої та апеляційної інстанції на випадок захоплення населеного пункту та/або суду чи безпосередньої загрози його захоплення. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/
8. Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні: Рішення РСУ №9 від 24.02.2022 URL: <http://rsu.gov.ua/ua/documents/130>
9. Щодо затвердження рекомендацій щодо роботи судів в умовах воєнного стану: Рішення РСУ № 23 від 05.08.2022 URL: <http://rsu.gov.ua/ua/documents/130>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

*Карпенко Ю. П., доктор філософії
Черкаська медична академія*

Правові аспекти важливі і в повсякденному житті, і в освіті, і в професійній діяльності. Ураховуючи актуальні проблеми сьогодення, стрімке впровадження ІТ-технологій, неможливо уникнути фахової комунікації, обміну досвідом, запозичення ідей та висновків задля досягнення своєї мети, але важливо, використовуючи здобутки інших, не перейти межі етичних професійних норм. Щоб майбутні фахівці, незважаючи на галузь знань своєї діяльності, були конкурентоспроможними, вони повинні бути добропорядними та академічно доброчесними. Освіта, особливо в умовах економічних, соціальних, військових викликів, є основою інтелектуального, культурного розвитку не лише особистості, а й суспільства, держави в цілому. На один щабель сучасні роботодавці ставлять і загальні та фахові компетентності, і виконання працівниками своїх посадових інструкцій з дотриманням чинного законодавства, яке сприяє регуляції відносин при реалізації прав та обов'язків особистості. Тому викладачі закладів вищої освіти вже під час навчання пояснюють здобувачам освіти правові норми існування особистості у суспільстві.

Зауважимо, що у Законі України «Про освіту» (ст. 42), акцентується увага на поняттях академічної доброчесності, яка включає сукупність певних правил щодо етичних принципів, якими мають керуватися учасники освітнього процесу [2]. Педагогічні працівники самі зобов'язані дотримуватись етичних принципів і сприяти формуванню у майбутніх фахівців ключових із них, які будуть допомагати самовдосконаленню у професії. Деталізуємо, що викладачі під час своєї науково-педагогічної діяльності посилаються на джерела інформації, надають достовірні матеріали про власну освітню роботу, дотримуються коректних методів навчання та прозоро проводять моніторинг знань здобувачів освіти.

Викладачі Черкаської медичної академії дотримуються усіх складових академічної доброчесності та пояснюють яким чином повинно відбуватись дотримання цих положень здобувачами освіти і які саме принципи є ключовими. Зокрема, під час виконання домашніх завдань студенти повинні працювати самостійно і в разі використання певної інформації, посилатись на джерела відповідно до розроблених положень; надавати достовірну інформацію про власну діяльність. Зазначимо, що Законом України передбачені однакові складові академічної доброчесності, яких повинні дотримуватись як викладачі, так і здобувачі освіти, що є абсолютно доречним і правомірним.

Наголосимо ще на одному важливому понятті, як академічна недоброчесність, яка є протилежною за своєю суттю до доброчесності і є певним видом шахрайства. У загальному зазначимо, що це поняття характеризує діяльність викладача / здобувача освіти з точки зору довіри, чесності, відповідальності, поваги. Учасник освітнього процесу, який має на меті дотримуватись суспільних норм апріорі керується доброчесними принципами (ключовими цінностями ICAI – Міжнародного центру академічної доброчесності), а саме: чесністю, довірою, повагою, справедливістю, відповідальністю [3].

Нагадаємо, які поняття належать до порушень академічної доброчесності та представимо реалізацію їх недопущення під час освітнього процесу в Черкаській медичній академії:

- академічний плагіат – оприлюднення певних результатів дослідження інших осіб, як власних. При залученні здобувачів освіти до написання тез, рефератів, створення буклетів викладачі обов'язково роз'яснюють яким чином потрібно опрацьовувати джерела інформації, як використовувати цитування, як правильно робити посилання та зазначати використані джерела. Також викладачі перевіряють достовірність описаних результатів дослідження студентів, використовуючи систему Антиплагіат для виявлення академічної недоброчесності (наприклад, віртуальні програми Unicheck / iThenticate);

- самоплагіат – оприлюднення власних результатів дослідження, які вже були оприлюднені, як нові. Викладачі при залученні студентів до науково-дослідної, пошукової роботи обов'язково обговорюють результати досліджень на кафедрах, під час засідань наукових/предметних гуртків, складають звіти, що унеможлиблює багаторазове використання однакових результатів;

- фабрикація – вигадкування певних фактів, що використовуються під час дослідження чи виконання завдань. Під час залучення студентів до досліджень у формі опитування, анкетування, тестування завжди викладачі роз'яснюють, що потрібно зберігати результати і оприлюднювати не лише цифри, а й діаграми, графіки з посиланням на інтернет-ресурс. Особливо це актуально в умовах дистанційного навчання при створенні студентами проєктів, презентацій;

- списування – виконання письмової роботи із залученням певних джерел інформації. Під час тестування у Google Form викладачі розраховують час виконання тестового завдання залежно від рівня складності і встановлюють певний час доступу до завдань, і у здобувачів освіти не має часу на списування.

Відсутність певного виду покарання за академічну недоброчесність сприяє поширенню останньої, тому природно, що за недотримання положень, які зазначені у Законі України, порушники повинні нести академічну відповідальність. За порушення академічної доброчесності для викладачів, передбачена така відповідальність, як відмова у присудженні наукового ступеня, позбавлення присудженого ступеня, позбавлення права на певну діяльність в межах закладу вищої освіти.

Зауважимо, що і здобувачі освіти можуть бути притягнені до академічної відповідальності, зокрема: повторне складання тестів, заліків, іспитів, позбавлення стипендії, пільг в освітньому процесі, відрахування.

Варто зазначити, що з метою запобігання можливим проблемам окресленого змісту, у закладі вищої освіти створюється структурний підрозділ із викладачів, студентського самоврядування, представників адміністрації, які сприяють реалізації принципу доброчесності в освітньому процесі. У першу чергу, розробляється внутрішній статут або окреме положення закладу, в якому чітко прописані та зазначені ключові сегменти з питань дотримання/недотримання академічної доброчесності та відповідальності [1]. По-друге, залучення певних осіб до зазначеної структури повинно бути прозорим та колегіальним. Може існувати велика кількість суб'єктивних і об'єктивних причин, які призводять до академічної не доброчесності, проте потрібно усвідомлювати, що в будь-якому випадку, це негативне явище в освітньому процесі.

Отже, у закладі вищої світи обов'язково повинен функціонувати структурний підрозділ, який регламентує дотримання академічної доброчесності, як викладачами, так і здобувачами освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Академічна відповідальність здобувачів освіти: нові положення законодавства. URL: <https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2019/08/Akad.vidpovid.zdobuvachiv-osviti.pdf> (дата звернення: 19.06.2022).
2. Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (дата звернення: 18.06.2022).
3. Центр академічної етики та досконалості в освіті «Етос». URL: <http://e-csr.org.ua/node/228> (дата звернення: 19.06.2022).

ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У СФЕРІ ВІДКРИТОСТІ МІСТА ЯК ІНСТРУМЕНТУ Е-ДЕМОКРАТІЇ

*Кірін Р. С., доктор юридичних наук, доцент
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова НАН України»*

Демократизація суспільства визнана в Україні як одна з найважливіших загальносуспільних проблем, на розв'язання якої покликана, у тому числі, Національна програма інформатизації. Загальні засади її формування, виконання та коригування встановлені відповідним законом [1], а її головна мета полягає у створенні необхідних умов для забезпечення: 1) своєчасною, достовірною та повною інформацією громадян та суспільства шляхом широкого використання інформаційних технологій; 2) інформаційної безпеки держави.

Іншим джерелом інформаційного права закріплено, що одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя [2]. Досягнення зазначених цілей дасть змогу, серед іншого, сприяти становленню відкритого

демократичного суспільства, яке гарантуватиме дотримання конституційних прав громадян щодо участі у: 1) суспільному житті; 2) прийнятті відповідних рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Тож очевидно, що інформатизація прав особи в цілому та населення міст зокрема, має надзвичайну актуальність для становлення і розвитку не тільки традиційної (прямої (безпосередньої) та представницької (опосередкованої)) демократії в країні, а й її специфічної форми – електронної демократії (далі – е-демократії). В той же час, безумовним є також і той факт, що розвиток права е-демократії має неодмінно супроводжуватися розвитком відповідної юридичної термінології.

Наразі в національному законодавстві вживаються два поняття «е-демократія», які можна розглядати як її вузьке та широке розуміння, а саме:

1) е-демократія – форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) [3];

2) е-демократія – форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування ІКТ в демократичних процесах, що дає змогу: посилити участь, ініціативність та залучення громадян на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівні до публічного життя; поліпшити прозорість процесу прийняття рішень, а також підзвітність демократичних інститутів; поліпшити зворотну реакцію суб'єктів владних повноважень на звернення громадян; сприяти публічним дискусіям та привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень [4].

К. Карпо провела аналіз змісту наукових дискусій щодо співвідношення категорій е-демократія та цифрова демократія в контексті проблеми політичної участі, який довів, що термін цифрова демократія краще відображає сутність процесів діджиталізації в політичному просторі, однак подекуди він вживається як синонімічний і ототожнюється з терміном е-демократія [5, 161].

Натомість у зазначеній урядовій Концепції, яка значно наповнила термінологічну базу законодавства про е-демократію, вперше було надано визначення цьому важливому поняттю «електронна участь», під яким розуміється забезпечення права участі громадян і представників громадянського суспільства за їх власною ініціативою у розвитку самоврядування, формуванні та реалізації державної політики, її моніторингу та оцінці, у процесах прийняття рішень, що передбачає двосторонню електронну взаємодію суб'єктів владних повноважень і громадянського суспільства із застосуванням відповідних ІКТ та кібернетичного простору за прозорими процедурами.

Якщо звернутися до досвіду Європейського Союзу, то основні терміни та завдання щодо запровадження е-демократії визначено в Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2009)1 [6], при цьому у додатку до них Принципи е-демократії, поняття е-участь розглядається як підтримка та посилення демократичної участі та охоплює ті сектори е-демократії, де громадянське суспільство та бізнес беруть участь у складанні формальних і неформальних програм, а також у формуванні та прийнятті рішень. До того ж, перераховуючи інструменти е-демократії, зазначені Рекомендації відсилають до спеціального глосарію, що пояснює терміни, пов'язані з е-демократією, які в них використовуються.

Окремої уваги заслуговує термінологія, пов'язана із відкритістю міст, адже поширення та вживання низки таких понять як «відкрите місто», «розумне місто», «цифрове місто», «е-місто», «Smart City» або як тотожних або як відмінних, носить доволі суб'єктивний і не завжди обґрунтований характер, оскільки у

чинному законодавстві жоден з них не розкритий. Хоча у завданні за напрямом «Посилення використання потенціалу розвитку середніх та малих міст» Державної стратегії регіонального розвитку й передбачено сприяння запровадженню інноваційних технологій у системи управління розвитком міст на засадах концепції розумного міста (Smart City) [7].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 4 лютого 1998 р. № 74/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 12.08.2022).
2. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України від 9 січня 2007 р. № 537-V // Офіційний вісник України від 12.02.2007 – 2007 р., № 8, стор. 9, с. 273.
3. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р // Офіційний вісник України від 21.06.2013 – 2013 р., № 44, стор. 79, с. 1581.
4. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text> (дата звернення 12.08.2022).
5. Карпо, К. (2022). Оновлення методологічних принципів дослідження політичної участі громадян в умовах діджиталізації демократичного політичного процесу. Історико-політичні проблеми сучасного світу, (45), 153-162. <https://doi.org/10.31861/mhpi2022.45.153-162>
6. Recommendation CM/Rec (2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy). URL: https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/Activities/Key-Texts/Recommendations/Recommendation_CM_Rec2009_1_en_PDF.pdf (дата звернення 12.08.2022)
7. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 // Офіційний вісник України від 28.08.2020 – 2020 р., № 67, с. 315, с. 2155.

ЯК ЗМІНИЛОСЯ ВИБОРЧЕ ЗАКОНОДАВСТВО ПІСЛЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

*Красій М. О., кандидат юридичних наук, доцент
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу*

Повномасштабне військове вторгнення росії в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, зумовило прийняття Верховною Радою України законів якими вносилися зміни, зокрема, і до Виборчого кодексу України (далі – ВК України).

15 березня 2022 року набрали чинності Закони України від 3.03.2022 № 2108-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» та № 2107-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність», названі закон спрямовані на врегулювання важливого завдання, яке постало перед

Україною – заборона колабораціонізму. Парламент вніс зміни до Кримінального та Виборчого кодексів, законів «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про громадські об'єднання», «Про державну таємницю», «Про політичні партії в Україні», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» та «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону».

Зокрема, Законом України № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» Кримінальний Кодекс України (далі – КК України) було доповнено ст. 111-1 «Колабораційна діяльність», якою визначено поняття колабораціонізму та його форми, а також відповідальність за вчинення кримінального правопорушення.

Закон № 2107-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність» було внесено зміни до ВК України, які передбачають обмеження для осіб, які мають судимість не погашену або не зняту у встановленому законом порядку за вчинення кримінального правопорушення передбаченого статтею 111-1 КК України, а саме:

- не можуть входити до складу виборчої комісії;
- не можуть бути офіційними спостерігачами;
- не можуть бути уповноваженими представниками кандидата на пост Президента України;
- не можуть бути довіреними особами кандидата на пост Президента України;
- не можуть бути представниками партії у Центральній виборчій комісії;
- не можуть бути уповноваженими особами партії;
- не можуть бути довіреними особами кандидата у депутати;
- не можуть бути обраними депутатом, сільським, селищним, міським головою;
- не можуть бути представниками організації партії у виборчій комісії;
- не можуть бути уповноваженими особами організації партії.

Важливо відмітити те, що обмеження не стосуються осіб, які будуть проводити передвиборну агітацію. Ст. 57 ВК України, передбачає обмеження щодо ведення передвиборної агітації. Зокрема у ч. 1 зазначеної статті визначено кому заборонено брати участь у передвиборній агітації, а саме: 1) іноземцям та особам без громадянства, у тому числі шляхом журналістської діяльності чи у формі участі у концертах, виставах, спортивних змаганнях, інших публічних заходах, що проводяться на підтримку чи за підтримки кандидата (кандидатів) чи суб'єкта їх висування; 2) органам виконавчої влади, органам влади Автономної Республіки Крим та органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам і судам, їх посадовим і службовим особам у робочий час (крім випадків, якщо така особа є кандидатом на відповідних виборах); 3) членам виборчих комісій під час виконання обов'язків членів виборчих комісій на строк здійснення повноважень.

На нашу думку, передвиборна агітація є важливим етапом виборчого процесу до якого не варто допускати осіб, які мають судимість не погашену або не зняту у встановленому законом порядку за вчинення кримінального правопорушення передбаченого статтею 111-1 КК України. Пропонуємо внести зміни до п. 1 ч. 1 ст. 57 ВК України і викласти цей пункт у такій редакції: «1) іноземцям, особам без громадянства та особам, які мають судимість не погашену

або не зняту у встановленому законом порядку за вчинення кримінального правопорушення передбаченого статтею 111-1 КК України, у тому числі шляхом журналістської діяльності чи у формі участі у концертах, виставах, спортивних змаганнях, інших публічних заходах, що проводяться на підтримку чи за підтримки кандидата (кандидатів) чи суб'єкта їх висування».

РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Москаленко М. В.

НК – Журбинський Д. А., кандидат технічних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Після Другої Світової війни на теренах Європи виникла ідея створення власної ефективної системи захисту прав людини, оскільки розробка і подальша ратифікація міжнародних договорів в рамках ООН стикалася з багатьма труднощами, викликаними як необхідністю пошуку порозуміння держав з різними культурними традиціями, так і початком «холодною війни». Більше того, в рамках ООН так і не вдалося створити дієвого судового механізму імплементації прав людини.

Оформлення ідеї європейської правозахисної моделі відбувалось як ключовий елемент процесів інституалізації нової міжнародної організації демократичних країн Європи – Ради Європи. Кілька неурядових організацій створили Міжнародний Комітет Руху до Європейської Єдності (згодом отримав назву Європейський Рух – European Movement), який у травні 1948 р. зібрав на конгрес в Гаазі багатьох впливових європейських лідерів – У. Черчіля, Ш. Де Голля, К. Аденауера, та понад тисячу політиків, правозахисників і бізнесменів. По завершенню роботи, вони видали декларацію «Послання європейцям», в якій було передбачено створення так званої Хартії прав людини, Суду справедливості задля її імплементації та Європейської Асамблеї держав [1].

За реалізацію правозахисної мети взялася судова секція Європейського Руху, яка розробила проект Конвенції з прав людини і Статут Європейського суду з прав людини. Ці документи Рух передав Раді Європи [2] (далі – РЄ), організації, створеній у травні 1949 р. задля об'єднання західних європейських держав та їх захисту від комуністичної загрози [3]. Основною умовою членства в цій організації згідно зі ст. 3 Статуту є визнання принципів верховенства права та здійснення прав людини і основоположних свобод всіма особами, що знаходяться під юрисдикцією держави-члена. На практиці це стало означати обов'язкову ратифікацію ЄКПЛ.

РЄ є найстарішою в Європі, незалежною від ООН та Європейського Союзу, міжнародною гуманітарною організацією, кількість членів якої зросла від 10, з моменту підписання Статуту, до 47 держав, що сьогодні входять до її складу, і в яких мешкає 827 мільйонів людей. Метою діяльності є захист прав людини, верховенства права, демократичного розвитку держав і їх культурної взаємодії. В рамках РЄ прийнято 220 договорів і конвенцій [4] в різних областях, зокрема захисту прав людини, боротьби зі злочинністю, співробітництва з різних гуманітарних питань тощо. Штаб-квартира організації, а також ЄСПЛ знаходиться у м. Страсбург, Франція, через що судовий механізм захисту прав людини РЄ іноді називають Страсбурзькою системою (механізмом).

ЄСПЛ не є органом організації за її Статутом, але обов'язковаратифікація ЄКПЛ при набутті членства, та взаємозв'язок Суду як з головними органами РЄ – Комітетом Міністрів, Парламентською Асамблеєю РЄ (далі – ПАРЕ), так з іншими органами цієї організації дозволяє назвати Суд чи не найважливішою її складовою.

Проект ЄКПЛ, що об'єднав в собі каталог прав та норми щодо механізму діяльності ЄСПЛ, було подано в червні 1949 р. до Комітету Міністрів РЄ, а згодом Консультативній Асамблеї, що згодом почала називатися ПАРЕ (оскільки вона формується з депутатів парламентів держав – членів РЄ), де він зазнав тривалого обговорення і значних змін, у тому числі в спеціально створеному Комітеті експертів. Багато спорів велось щодо питання каталогізації прав людини: одні відстоювали простий перелік, інші наполягали на детальному регулюванні обмежень цих прав [5]. Особливо запеклі дискусії точилися навколо питань створення судового механізму, за який виступали Франція, Італія, Бельгія та Ірландія, а проти Велика Британія, Норвегія, Швеція, Туреччина і Греція, а також щодо компетенції прийняття до розгляду індивідуальних скарг.

Слід відзначити, що з юрисдикцією стосовно подання міждержавних заяв держави одразу погодились. Зрештою порозуміння було знайдено і ЄСПЛ отримав факультативну юрисдикцію – тобто держави були вільні обирати визнавати Суд чи ні. Так само було досягнуто компромісу щодо індивідуальних скарг – тільки за умови згоди конкретної держави [6]. Однострійна згода на юрисдикцію Суду щодо індивідуальних звернень давалося нелегко – лише у 1981 р. Франція останньою погодилася, що проти неї можна подавати такі заяви [7].

Тим не менш, Конвенція стала першим міжнародним договором у сфері захисту прав людини, що не тільки проголошувала права і свободи, але й передбачала судовий механізм їх забезпечення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Message to Europeans. Congress of Europe: The Hague-May, 1948: Resolutions. London-Paris: International Committee of the Movements for European Unity, 1948. – Р. 15–16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvce.eu>.

2. Раду Європи (Council of Europe) не слід плутати з Європейським Союзом (European Union) – окремою організацією, Радою ЄС (Council of the European Union) та Європейською Радою (European Council), що є органами Євросоюзу. Офіційний сайт Ради Європи див: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.int/ru/>

3. Harris, O'Boyle & Warbrick: Law of the European Convention on Human Rights. Oxford University Press, 2014. – Р. 3. (1006 p.)

4. Повний список договорів Ради Європи (статус на 05.02.2017 р.) див. на сайті Бюро Договорів РЄ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.int/ru>.

5. Schabas W. A. The European Convention on Human Rights: A Commentary / Oxford University Press, 2015. – Р. 5–6. (1414 p.).

6. Совесть Европы: 50 лет Европейскому Суду по правам человека. – Москва: Издательский дом «ИРГА 5» / Лондон: Third Millennium Information Ltd, 2013. – С. 16–20. Режим доступу: <http://www.echr.coe.int>.

7. Petaux J. Democracy and Human Rights for Europe: The Council of Europe's Contribution / Jean Petaux. – Council of Europe, 2009. – Р. 158 (337 p.).

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВНИЙ ЗАКОН ДЕРЖАВИ

*Теплюк Л. М., кандидат історичних наук, доцент
Черкаський державний технологічний університет*

28 червня 1996 року, 26 років тому, Верховна Рада України прийняла Конституцію незалежної України. Цій доленосній події передували 6 років наполегливої і важкої праці, консультацій, криз і домовленостей. Схвалення Основного Закону стало точкою відліку нової епохи в історії нашої держави, що забезпечило стабілізацію суспільно-політичної ситуації в країні.

Конституція, як основний Закон охопила взаємопов'язані норми юридичного та політичного характеру, що регулюють найважливіші відносини: права і свободи людини та подальший розвиток держави. Конституція остаточно закріпила правові основи нашої держави, її суверенітет і територіальну цілісність.

Становлення конституціоналізму в нашій країні має давні корені. Україна, як держава вільних козаків – унікальне явище не лише у вітчизняній, а й у світовій історії. Найдавніші відомі писемні згадки про українське козацтво датуються кінцем 15 сторіччя і саме з того часу почалася боротьба українського народу за свою незалежність. Внаслідок Національно-визвольної війни 1648-1654 року постала Українська козацька держава, яка формувалася на засадах демократії й державницького світогляду та стала виявом самоутвердження української нації, її ментальним відображенням.

Випереджаючи час, 5 (16) квітня 1710р., гетьман у вигнанні, перший лідер української політичної еміграції Пилип Орлик склав документ під назвою «Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького» в місті Бендери (нині це територія Республіки Молдова) з такою декларацією: «Україна по обидва боки Дніпра має бути на віки вічні вільною від чужого панування». Цей документ і був першою Конституцією в історії України.

Звісно, можна пишатися тим, що Конституція Пилипа Орлика з'явилася раніше, ніж американська (1787 рік) чи, приміром, польська (1791 рік). Проте на відміну від них, українська так і не набула чинності, оскільки Орликові не судилося повернутися на Батьківщину, а в Україні знову почалася боротьба за свою державність.

Істотним внеском до скарбниці українського конституціоналізму стала ухвалена Верховною Радою 16 липня 1990 року Декларація про державний суверенітет України, яка передбачала верховенство, самостійність, повноту і незалежність влади в межах території України. Цього дня українські політики змогли об'єднатися заради майбутнього нації, переступивши свої амбіції і навіть свої переконання. Декларація наблизилася до здійснення споконвічні прагнення поколінь українців до свободи й незалежності. Вона чітко визначила принципи розвитку нашої державності і окреслила перспективи для українського народу.

У жовтні 1990 р. Верховна Рада створила Конституційну комісію з підготовки проекту Конституції.

24 серпня 1991 р. Верховна Рада УРСР прийняла Акт проголошення незалежності України, який був підтриманий на Всенародному референдумі 1 грудня 1991 року.

Процес розробки, прийняття, реалізації чинної Конституції України та внесення до неї змін умовно можна поділити на п'ять основних періодів:

- перший період (1991-1996 рр.) ознаменувався здобуттям незалежності України, дією Конституції (Основного Закону) України від 20 квітня 1978 р. із змінами та доповненнями, підписанням Конституційного Договору між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади

організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні» від 8 червня 1995 р., процесом підготовки проекту Конституції, укладанням та прийняттям Конституції України 28 червня 1996 р.;

- другий період (1996-2004 рр.) став етапом реалізації положень Конституції України 1996 р. та позначився проведенням 16 квітня 2000 р. Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою, участь у якому взяли 81,15% громадян України, що мали право голосу. Усі питання винесені на всенародне опитування отримали підтримку: за питання про додаткові підстави для дострокового припинення повноважень Верховної Ради України проголосувало 84,69% громадян України, що взяли участь у голосуванні; за обмеження депутатської недоторканності – 89%; за зменшення конституційного складу парламенту з 450 до 300 народних депутатів України – 89,91%; за необхідність формування двопалатного парламенту в Україні – 81,68%. Конституційний Суд України визнав рішення Всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 р. імперативними, але вони так і не були реалізованими;

- третій період (2004-2010 рр.) ознаменувався процесом внесення змін і доповнень до Конституції України (конституційною реформою), які було здійснено на підставі Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. та позначився масштабною конституційною кризою 2007-2010 рр. і пошуком легітимних шляхів удосконалення розбалансованого Основного Закону держави;

- четвертий період (2010-2014 рр.) відзначився визнанням 30 вересня 2010 р. Конституційним Судом України неконституційним Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р., поверненням чинності Конституції України в редакції від 28 червня 1996 р., прийняттям законів України «Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 1 лютого 2011 р. та «Про внесення змін до статті 98 Конституції України» від 19 вересня 2013 р., а також започаткуванням роботи Конституційної Асамблеї в 2012 році;

- п'ятий період (2014 р. – до нині) ознаменувався відновленням парламентсько- президентської форми правління та ухваленням Українським парламентом Закону України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 р., яким було повернено дію норм Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. до тексту Конституції України від 28 червня 1996 р. із змінами і доповненнями, внесеними законами України «Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 1 лютого 2011 р. та «Про внесення змін до статті 98 Конституції України» від 19 вересня 2013 р. 2016 – зміни щодо правосуддя, 2019 – щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства країни в Європейському Союзі та НАТО, 2020 – щодо недоторканості народних депутатів.

Конституція України стала фундаментом правової системи країни, її законодавства, а також визначальним чинником забезпечення державного суверенітету, консолідації українського суспільства, формування і розвитку інститутів державної влади, становлення громадянського суспільства.

Прийняття 28 червня 1996 р. Конституції України Верховною Радою стало центральною політичною й історичною подією української державності. За своєю історичною значимістю вона може бути порівняна із всеукраїнським

референдумом 1991 р., на якому народ України висловив підтримку державної незалежності. Саме після прийняття власної Конституції Україна стала легітимною державою у сучасному світі.

У порівнянні з віковими конституціями багатьох держав наш Основний закон є дуже молодим, але твердо спрямованим на демократизм та людиноцентризм, адже в Конституції велике значення надається суверенітету і правам людини та громадянина (це майже третина статей). Наша Конституція це юридичний щит та захист для українців.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституційний договір між Верховною Радою України і Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, N 18, с. 133// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80>.

2. Петрецька Н.І. Прийняття Конституції України народом: можливість та доцільність // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 35. Частина 1. Том 1. С. 90-93.

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ І УКРАЇНОФОБІЯ: СУСПІЛЬНИЙ, ПОЛІТИЧНИЙ І ПРАВОВИЙ ВИМІР

*Томенко М. В., доктор політичних наук, професор
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Збройна агресія Росії проти України, введення воєнного стану в країні, тимчасова окупація територій та оцінка діяльності громадян за таких обставин, вимагали відповідного оперативного і адекватного правового врегулювання.

Тож 15 березня 2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність». Відтепер у Кримінальному кодексі України є нова стаття 111-1, яка визначає колабораційну діяльність «як публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора...»

Однією із форм колабораційної діяльності була і проросійська діяльність низки політичних партій в Україні. Саме тому 18 березня 2022 року Рада національної безпеки і оборони України ухвалила рішення «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій». Йшлося про ОПЗЖ, партії Шарія, Сальдо... – загалом про 11 політичних партій України. Однак неспішна діяльність Верховної Ради призвела до того, що лише з 18 травня (тобто через 2 місяці) набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони (розпуску, примусової ліквідації) політичних партій». Відтак було дано старт правовій процедурі заборони вищезгаданих 11 партій. Остаточна ж заборона найбільш впливової проросійської партії – ОПЗЖ, настала

лише 15 вересня після рішення Касаційного адміністративного суду у складі Верховного суду України.

За таких умов держава повинна націоналізувати майно заборонених партій, але майже 4 тисячі депутатів місцевих рад від цих партій зберігають свій імунітет, бо Верховна Рада вже більш як 3 місяці не може розглянути та ухвалити Урядовий законопроект щодо наслідків ухвалення судом рішення про заборону політичної партії для статусу депутатів місцевих рад.

Залишається досі неврегульованою і проблема визначення інших форм та методів антиукраїнської діяльності та відповідальності за них. Йдеться про нагальне завдання щодо ухвалення Закону України «Про запобігання та протидію українофобії (україноненависництва)».

Таким чином, можемо підсумувати, що влада та правоохоронні органи після правового врегулювання проблеми колабораційної діяльності, досить адекватно і оперативно реагують на факти щодо неї.

Водночас Верховна Рада досі не визначила правовий порядок дострокового припинення повноважень народних депутатів та депутатів місцевих рад заборонених проросійських партій та не створила правових приписів щодо визначення «українофобії» (україноненависництва) та відповідальності за її прояви.

Секція 3. Цивільне право і цивільний процес; сімейне право

УСИНОВЛЕННЯ ЯК СІМЕЙНА ФОРМА ВИХОВАННЯ ДИТИНИ

Валах А.

НК – Білека А. А., кандидат юридичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України.

В Україні на даний час діють такі сімейні форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування як: усиновлення (або удочеріння), опіка (або піклування), прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу та патронат над дитиною. Проте саме, усиновлення (або удочеріння) дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, було та залишається пріоритетною формою влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.

Усиновлення – це прийняття усиновлювачем у свою сім'ю дитини на правах дочки чи сина, яке здійснене на підставі рішення суду, окрім випадку, коли здійснюється усиновлення дитини, яка є громадянином України, але проживає за межами України. Питання усиновлення регламентується Сімейним кодексом України, де визначено коло осіб, які можуть бути усиновлювачами та які не можуть бути усиновлювачами, та осіб, які маю переважне право на усиновлення перед іншими [1].

Усиновлення дитини провадиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя.(ч.2 ст. 207 СКУ) [2].

Усиновлювачем дитини може бути дієздатна особа віком не молодша 21 року, за винятком, коли усиновлювачем є родич дитини. Усиновлювачем може бути особа, що старша за дитину, яку вона бажає усиновити, не менш як на 15 років. Усиновленими можуть бути: діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, батьки, яких дали нотаріально посвідчену згоду на усиновлення. Кількість дітей, яких може усиновити один усиновлювач, не обмежується.

Громадяни України, які бажають усиновити дитину, звертаються з письмовою заявою про взяття їх на облік кандидатів в усиновлювачі до служби у справах дітей за місцем проживання. Заява вважається поданою, якщо до неї додаються всі документи, згідно з чинним законодавством. Наразі є можливість подати таку заяву через додаток «Дія».

Кандидати в усиновлювачі знайомляться з дитиною за місцем її проживання у присутності представника служби у справах дітей, працівників закладу, де виховується дитина. Знайомство та встановлення контакту з дитиною здійснюється за направленням служби у справах дітей. Термін дії направлення –

10 робочих днів, у разі необхідності він може бути продовжений за заявою кандидата в усиновлювачі, але не більш ніж на 10 робочих днів. Якщо протягом часу дії направлення кандидат в усиновлювачі не подав до служби у справах дітей заяву про усиновлення дитини, вважається, що він відмовився від її усиновлення [4].

За власним бажанням або за рекомендацією служби у справах дітей громадяни України, які бажають усиновити дитину, можуть пройти курс підготовки з питань виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Висновок про можливість бути усиновлювачами, строк дії якого становить один рік від дати видачі, видається кандидатам в усиновлювачі.

Висновок про можливість бути усиновлювачами, строк дії якого становить один рік від дати видачі, видається кандидатам в усиновлювачі. Разом з ним повертаються документи, подані кандидатами в усиновлювачі.

Усиновлення дітей проводиться на підставі рішення суду [3]. Усиновлювач зобов'язаний: особисто забрати дитину з закладу, в якому вона виховується, в присутності представника служби у справах дітей після пред'явлення копії рішення суду про усиновлення; надавати можливість представникам служби у справах дітей, за місцем свого проживання, здійснювати нагляд за умовами проживання і виховання дитини; повідомляти службу у справах дітей про зміну місця проживання.

Контроль за умовами проживання і виховання усиновлення дитини передбачає Сімейний кодекс України. Це – норма закону. Здійснює його служба у справах дітей за місцем проживання дитини до досягнення нею повноліття. Протягом перших трьох років після усиновлення, в період адаптації дитини в сім'ї, спеціалісти служби у справах дітей щорічно відвідують дитину в сім'ї. У разі виявлення проблем у стосунках між дитиною і її новими батьками до роботи залучаються педагоги і психологи. В подальшому відвідування усиновленої дитини здійснюється за необхідністю, але кожні 3 роки в обов'язковому порядку проводиться планове обстеження умов проживання і виховання дитини [4]/

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Форми влаштування дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://vyshnivetska-gromada.gov.ua/%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D1%88%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9%D1%81%D0%B8%D1%80%D1%96%D1%82-%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9-%D0%BF/>

2. Сімейний кодекс України від 19.02.2022, підстава – 2008-IX- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

3. Сімейні форми виховання – підтримка дітей, які потребують допомоги – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://lykhivska.otg.dp.gov.ua/novini-ta-podiyyi/novini/simejni-formi-vihovannya-pidtrimka-ditej-yaki-potrebuyut-dopomogi>

4. Усиновлення, як одна із сімейних форм виховання – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://krlk.gov.ua/2019/03/usinovlennya-yak-odna-iz-simeynih-form-vihovannya.html>

РОЗГЛЯД СУДОМ СПРАВ ПРО ВИЗНАННЯ СПАДЩИНИ ВІДУМЕРЛОЮ

Валах А.

НК – Білека А. А., кандидат юридичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України.

Відумерла спадщина – це майно померлого, що не переходить до його спадкоємців, яке суд визнає відумерлим за заявою відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини або іншими суб'єктами передбаченими в законодавстві [5].

Відповідно до **ст. 1277 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК)** – У разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини, а якщо до складу спадщини входить нерухоме майно – за його місцезнаходженням, зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою [2].

Тобто, спадщину можна визнати відумерлою в разі наявності таких підстав: усунення спадкоємців від права на спадкування; відсутність спадкоємців за законом і за заповітом; відмова від прийняття спадщини спадкоємцями; неприйняття спадкоємцями спадщини [5].

Заява про визнання спадщини відумерлою може також бути подана кредитором спадкодавця, а якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення – власниками або користувачами суміжних земельних ділянок. У такому разі суд залучає до розгляду справи органи місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини та/або за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини [3].

Тобто в даному випадку із заявою до суду про визнання спадщини відумерлою можуть звернутися суб'єкти передбачені в ст. 1277 ЦК, а саме орган місцевого самоврядування який має обов'язок здійснювати такі дії, також кредитор спадкодавця, власники або користувачі суміжних земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Проте, дані суб'єкти можуть звернутися до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою тільки після спливу 1 року з часу відкриття спадщини – ч.2 ст.1277 ЦК [5].

Заява про визнання спадщини відумерлою має відповідати загальним вимогам ст. 119 ЦПК і особливостям, передбаченим ст. 275 ЦПК, зокрема містити відомості про час і місце відкриття спадщини; про майно, що становить спадщину; докази, що свідчать про належність цього майна спадкодавцю; про відсутність спадкоємців за заповітом і законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або про відмову від її прийняття. Невиконання зазначених вимог тягне процесуальні наслідки, передбачені ст. 121 ЦПК, – залишення заяви без руху із наданням строку на усунення недоліків [4].

Встановивши, що заява за змістом відповідає вимогам закону, суд відкриває провадження в справі та призначає її до розгляду. Розгляд справи відбувається з обов'язковою участю заявника та з обов'язковим повідомленням усіх заінтересованих осіб (ст. 277 ЦПК). Заінтересованими особами за цією категорією справ можуть бути виконавець заповіту, нотаріус, відказоодержувач, сервітуарії, кредитори спадкодавця, боржники спадкодавця, особи, у яких зберігаються речі спадкодавця або які претендують на речі, що знаходяться у спадкодавця на праві користування, володіння або оренди тощо [4].

Справа про визнання спадщини відумерлою розглядається судом з обов'язковим залученням до участі у справі органів місцевого самоврядування за

місцем відкриття спадщини та (або) за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини [1].

Суд, встановивши, що спадкоємці за заповітом і за законом відсутні або спадкоємці усунені від права на спадкування, або спадкоємці не прийняли спадщину чи відмовилися від її прийняття, ухвалює рішення про визнання спадщини відумерлою та про передачу її територіальній громаді відповідно до закону [1].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Цивільно процесуальний кодекс від 07.08.2022, підстава – 2345-IX [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

2. Цивільний кодекс від 01.08.2022, підстава – 1591-IX [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

3. Відумерлість спадщини – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%92%D1%96%D0%B4%D1%83%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B8

4. Розгляд судом справ про визнання спадщини відумерлою – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidru4niki.com/1421092346414/pravo/rozglyad_sudom_sprav_pro_viznannya_s_padschini_vidumerloyu

5. Визнання спадщини відумерлою- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legalclinic.nlu.edu.ua/2018/04/27/viznannya-spadshhini-vidumerloyu/>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ З ПИТАНЬ БАТЬКІВСТВА НА ПРИКЛАДІ СІМЕЙНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Гайдамак А. О.

НК – Кришталь А. О., кандидат педагогічних наук

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Дотримання гендерної рівності є актуальною проблемою сьогочасного суспільства, зокрема і в питаннях батьківства. Поняття «гендер» є набагато ширшим, ніж «стать», проте оскільки в Україні одностатеві шлюби офіційно не визнаються, проаналізуємо традиційну форму шлюбу і батьківства/материнства, де суб'єктами відносин є чоловік і жінка, на предмет дотримання рівності на законодавчому рівні щодо означеного питання.

Мата дослідження – виокремити ключові аспекти дотримання гендерної рівності з питань батьківства на основі аналізу Сімейного Кодексу України.

Основним нормативно-правовим документом, що визначає засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів, є Сімейний Кодекс України. Поетапно здійснимо порівняльну характеристику статей зазначеного нормативно-правового документу щодо дотримання гендерної рівності у питаннях батьківства.

Жінка має право на материнство (ст. 49), а чоловік має відповідне право на батьківство (ст. 50). Передбачається, що вагітній дружині мають бути створені

умови для збереження її здоров'я та народження здорової дитини, а дружині-матері в сім'ї мають бути створені умови для поєднання материнства із здійсненням нею інших прав та обов'язків.

Дружина та чоловік мають рівне право на повагу до своєї індивідуальності, своїх звичок та уподобань, на фізичний та духовний розвиток, на здобуття освіти, прояв своїх здібностей, на створення умов для праці та відпочинку (ст. 51, 52).

Важливим є передбачене на законодавчому рівні право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї (ст. 54). Дружина, чоловік повинні утверджувати повагу до будь-якої праці, яка робиться в інтересах сім'ї. Усі найважливіші питання життя сім'ї мають вирішуватися подружжям спільно, на засадах рівності. Дружина, чоловік мають право противитися усуненню їх від вирішення питань життя сім'ї. Вважається, що дії одного з подружжя стосовно життя сім'ї вчинені за згодою другого з подружжя.

Окрім спільних прав, чоловік і жінка як подружжя мають зобов'язання спільно піклуватися про побудову сімейних відносин між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги.

Чоловік зобов'язаний утверджувати в сім'ї повагу до матері, а дружина зобов'язана утверджувати в сім'ї повагу до батька. Дружина та чоловік відповідальні один перед одним, перед іншими членами сім'ї за свою поведінку в ній. Дружина та чоловік зобов'язані спільно дбати про матеріальне забезпечення сім'ї.

Ключовим аспектом дотримання гендерної рівності у стосунках дружини та чоловіка є свобода та особиста недоторканність (ст. 56). Дружина та чоловік мають право на вільний вибір місця свого проживання. Окрім того, кожен з подружжя має право припинити шлюбні відносини.

Визначено, що примушування до припинення шлюбних відносин, примушування до їх збереження, в тому числі примушування до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства, є порушенням права дружини, чоловіка на свободу та особисту недоторканність і може мати наслідки, встановлені законом.

Що стосується прав та обов'язків подружжя, то дружина, чоловік повинні матеріально підтримувати один одного (ст. 75). Права на утримання не має той із подружжя, хто негідно поведився у шлюбних відносинах, а також той, хто став непрацездатним у зв'язку із вчиненням ним умисного кримінального правопорушення, якщо це встановлено судом.

Варто зазначити, якщо у зв'язку з вихованням дитини, веденням домашнього господарства, піклуванням про членів сім'ї, хворобою або іншими обставинами, що мають істотне значення, один із подружжя не мав можливості одержати освіти, працювати, зайняти відповідну посаду, він має право на утримання у зв'язку з розірванням шлюбу і тоді, якщо є працездатним, за умови, що потребує матеріальної допомоги і що колишній чоловік, колишня дружина може надавати матеріальну допомогу.

Відмітимо, що дружина має право на утримання від чоловіка під час вагітності (ст. 84). Дружина, з якою проживає дитина, має право на утримання від чоловіка-батька дитини до досягнення дитиною трьох років. Відповідно, чоловік, з яким проживає дитина, має право на утримання від дружини-матері дитини до досягнення дитиною трьох років (ст. 86).

Статтею 141 Сімейного Кодексу України підтверджується рівність прав та обов'язків батьків щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Окрім того, існує процедура визначення походження дитини від батьків, які перебувають у шлюбі, так і поза ним; визнання батьківства/материнства за рішенням суду, оспорювання батьківства/материнства.

Показовим є також питання щодо визначення прізвища дитини (ст. 145). Прізвище дитини визначається за прізвищем батьків. Якщо мати, батько мають різні прізвища, прізвище дитини визначається за їхньою згодою. Батьки, які мають різні прізвища, можуть присвоїти дитині подвійне прізвище, утворене шляхом з'єднання їхніх прізвищ. Ім'я дитини, народженої жінкою, яка не перебуває у шлюбі, у разі відсутності добровільного визнання батьківства визначається матір'ю дитини.

Спірні питання між матір'ю та батьком щодо місця проживання малолітньої дитини у разі, якщо вони не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, можуть вирішуватися органом опіки та піклування або судом (ст. 161). Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення обох батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення.

Підставами позбавлення батьківських прав у судовому порядку (ст. 164) є такі: залишення дитини з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування; ухилення від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини та/або забезпечення здобуття нею повної загальної середньої освіти; жорстоке поводження з дитиною; хронічний алкоголізм або наркоманія; будь-які види експлуатації дитини, схилення її до жебракування та бродяжництва; засудження за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини.

Таким чином, на основі аналізу Сімейного Кодексу України виявлено, що ключовими аспектами, які визначають дотримання гендерної рівності у питаннях батьківства, є беззаперечне право особи на батьківство/материнство, спільне вирішення побутових і фінансових питань, рівноправність чоловіка і жінки у розподілі обов'язків, повага до своєї індивідуальності, своїх звичок та уподобань, свобода та особиста недоторканність тощо, нетолерування насильства, можливість обох сторін припинити шлюбні відносини і вирішити питання що стосуються спільних дітей у судовому порядку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сімейний Кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 21-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ У СФЕРІ ІТ-ТЕХНОЛОГІЙ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Дегтяр Р. О.

Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету

На сьогодні в Україні в умовах переходу до інноваційної моделі розвитку постають питання щодо вирішення ряду важливих завдань, одним з яких є захист прав інтелектуальної власності в ІТ-сфері.

Розвиток інформаційного суспільства є природнім шляхом науково-технічного прогресу. Однак, як доводить О. Ізбаш, зародження глобальних комунікаційних мереж і «доступність» персональних комп'ютерів, сприяло появі складних проблем, яких досі не існувало протягом всієї історії сталої системи авторського права [1, с. 314].

Швидкий розвиток новітніх технологій має чималий вплив на сферу авторського права. По-перше, у власників прав інтелектуальної власності істотно збільшилися можливості використання результатів творчої діяльності у цифровій (електронній) формі, зокрема через глобальну мережу Інтернет. По-друге – відповідно збільшилась чисельність незаконного використання належних їм результатів [2, с. 29].

З положень цивільного законодавства вбачається, що засобами правового регулювання правовідносин у сфері інтелектуальної власності на сьогодні є: визнання; припинення; відновлення; примусове виконання; зміни; відшкодування. Якщо право авторства виникає з моменту створення твору, то для реалізації прав автора та їх захисту необхідним є вираження «ІТ-твору» чи продукту в об'єктивній формі, як цього вимагають норми ЦК України [3]. Захист прав інтелектуальної власності, зокрема виключних прав, різниться своєю специфікою, яка характеризується особливостями самих об'єктів інтелектуальної власності.

Україна є однією з країн, яка імплементувала норми як Бернської конвенції про охорону літературних та художніх творів, так і Договору ВОІВ про авторське право та Угоди ТРІПС в Цивільний кодекс та закон про авторське право комплексно, тобто без ухвалення спеціального окремого законодавчого акту, який би регулював питання авторського права ІТ-сфері. З вищезазначеного вбачається, що норми національного законодавства використовуються до творів, зафіксованих у цифровій формі, в тому числі в мережі Інтернет. Таким способом законодавець засвідчує однакове законодавче становище творів, в якій би матеріальній формі вони не були виражені.

Несанкціоноване використання об'єкта права інтелектуальної власності, зокрема й об'єкта авторського права в ІТ-сфері, зокрема без згоди власника, Д. С. Прилипко визначає як порушення прав інтелектуальної власності, що є приводом для застосування до порушника заходів цивільно-правової відповідальності [4, с. 167].

Цифрові технології змогли спростити процес копіювання та розповсюдження, що стає важко зафіксувати порушення та довести, кому належить, наприклад, сайт, хто саме розмістив певну, умовно кажучи, продукцію тощо. Такі факти мають бути зафіксовані на момент звернення до суду, і вони мають бути на момент розгляду справи. Саме це і є основною проблемою, що факт вчинення правопорушення можна видалити, і особі, чії права було порушено, буде важко довести його існування.

Права інтелектуальної власності, зокрема авторські права, захищаються способами, визначеними нормами ЦК України, зважаючи на природу і відповідно наслідки порушення права.

Адміністративний порядок захисту авторських прав визнається спеціальною формою захисту й застосовується лише у випадках, визначених законом. На сьогодні виконання зазначених повноважень Національного органу інтелектуальної власності покладено на ДП «Український інститут інтелектуальної власності», відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 2020 р. № 1267-р [5].

Спеціальний порядок захисту прав в Україні здійснюється органами державного управління у сфері інтелектуальної власності, або органами Антимонопольного комітету України, Державної податкової служби України тощо. Спеціальний порядок захисту не виключає права особи на подальше або одночасне звернення до суду. Тобто при захисті деяких цивільних прав, перш ніж висунути позов в суді, особа має змогу звернутися зі скаргою у державний орган, який компетентний у зазначеній сфері.

Серед неюрисдикційних форм захисту авторського права слід звернути увагу на самозахист, «що виражається в активних чи пасивних діях особи, спрямованих на запобігання чи припинення порушення її суб'єктивного права». У ст. 19 ЦК України зазначено, що «самозахистом є застосування особою заходів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства» [3].

З положень цивільного законодавства випливає, що автор має право подбати про захист оригіналу електронного твору або продукт ІТ, зазначивши при цьому своє авторство, що унеможливує його видалення під час копіювання. Водночас, об'єкт в ІТ-сфері може бути захищений цифровим підписом автора, який завіряється акредитованими центрами сертифікації ключів [6].

Отже, законодавча база в сфері захисту прав інтелектуальної власності електронних творів або продуктів ІТ не є досконалою, тому стоїть на шляху розвитку і вдосконалення. Справедливе законодавче врегулювання інтересів правовласників інтелектуальних об'єктів, кінцевих користувачів та інформаційних посередників – це суттєве питання, яке прокладено вирішити українському законодавцю. На сьогоднішньому етапі в національному законодавстві не враховуються або ж недостатньо враховуються проблеми захисту авторського права щодо продуктів ІТ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Избаш О. О. Объекты интеллектуальной собственности в век цифровых технологий. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 305-315.
2. Новицька Н. Б., Новицький А. М. Сучасний стан захисту авторського права від плагіату в мережі Інтернет. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*, 2019. Вип. 1. С. 29-35.
3. Цивільний кодекс України: кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2003, №№ 40-44, с. 356.
4. Прилипко Д.С. Охорона та захист авторських прав в ІТ-сфері : дис. ... док. філософії. Київ, 2021. 241 с.
5. Про Національний орган інтелектуальної власності: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 2020 р. № 1267-р. Законодавство України : база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 24.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1267-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 27.08.2022).
6. Про затвердження Порядку ведення реєстру чинних, блокованих та скасованих сертифікатів відкритих ключів: Наказ Міністерства цифрової трансформації України від 28 липня 2020 року № 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0798-20#Text> (дата звернення: 27.08.2022).

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ З ІНОЗЕМЦЕМ

Зіньова О. С.

Київський кооперативний інститут бізнесу і права

Українське законодавство визначає, що шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану [1, с. 21].

Основним законом нашої державизначається, що іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються

тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка [2, с. 51]. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї.

Відповідно до Закону України “Про міжнародне приватне право” форма і порядок укладення шлюбу в Україні між громадянином України та іноземцем або особою без громадянства, а також між іноземцями або особами без громадянства визначаються правом України [3, с. 56].

Орган державної реєстрації актів цивільного стану здійснює перевірку законності перебування іноземця або особи без громадянства на території України шляхом направлення в день отримання заяви про державну реєстрацію шлюбу запиту до територіального органу Державної міграційної служби України у разі:

- відсутності у іноземця чи особи без громадянства посвідки на постійне чи тимчасове проживання;

- відсутності на останній вільній сторінці паспортного документа іноземця, документа, що посвідчує особу без громадянства, або у вкладному талоні відмітки про отримання посвідки, скріпленої печаткою;

- якщо посвідка на постійне або тимчасове проживання іноземця чи особи без громадянства видана територіальними органами чи підрозділами Державної міграційної служби України в Автономній Республіці Крим з 20 лютого 2014 року або на тимчасово окупованих територіях Донецької, Луганської областей з 01 березня 2014 року;

- пред'явлення посвідки на постійне або тимчасове проживання іноземця чи особи без громадянства, яка підлягає обміну відповідно до Порядку оформлення, видачі, обміну, скасування, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсною та знищення посвідки на тимчасове проживання, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 року № 322, або Порядку оформлення, видачі, обміну, скасування, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсною та знищення посвідки на постійне проживання, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 року № 321.

При поданні заяви про реєстрацію шлюбу жінка та чоловік пред'являють на посвідчення своєї особи паспорт або паспортний документ, або документ, що посвідчує особу без громадянства.

Іноземці та особи без громадянства для реєстрації шлюбу в Україні повинні пред'явити:

- посвідку на постійне чи тимчасове проживання або інший документ, що підтверджує законність перебування іноземця чи особи без громадянства на території України;

- документи, що підтверджують припинення попереднього шлюбу або визнання шлюбу недійсним (свідоцтво про розірвання шлюбу, рішення суду про розірвання шлюбу, про визнання шлюбу недійсним, яке набрало законної сили, свідоцтво про смерть одного з подружжя, висновок відділу державної реєстрації актів цивільного стану про анулювання актового запису про шлюб, який є недійсним тощо) – для осіб, які раніше перебували у шлюбі.

Документи про підтвердження припинення попереднього шлюбу, які передбачені законодавством іноземної держави та видані компетентним органом, повинні бути відповідним чином легалізовані, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

До документів іноземців, осіб без громадянства, які є підставою для реєстрації шлюбу, складених іноземною мовою, обов'язково додається переклад тексту на українську мову, достовірність якого засвідчується дипломатичним представництвом або консульською установою України за кордоном, посольством (консульством) держави, громадянином якої є іноземець (країни постійного проживання особи без громадянства), Міністерством закордонних справ України, іншим відповідним органом цієї держави або нотаріусом.

Шлюб між громадянами України, шлюб між громадянином України та іноземцем, шлюб між громадянином України та особою без громадянства, що укладений за межами України відповідно до права іноземної держави, є дійсним в Україні за умови додержання щодо громадянина України вимог Сімейного кодексу України щодо підстав недійсності шлюбу.

Шлюб між іноземцями, шлюб між іноземцем та особою без громадянства, шлюб між особами без громадянства, що укладені відповідно до права іноземної держави, є дійсними в Україні.

Таким чином, для іноземців та осіб без громадянства, що бажають укласти шлюб в Україні, існують лише особливості щодо подання документів для реєстрації шлюбу. Усі інші права та обов'язки, визначені Сімейним кодексом України, щодо укладення шлюбу такі ж як і для українських громадян.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21-22. С.135.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141.
3. Про міжнародне приватне право від 23.06.2005 р. № 2709-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 32. С.422.

ПИТАННЯ КОЛЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ МАЙНОВИМИ ПРАВАМИ В УКРАЇНІ

*Кузнецова Л. В., кандидат юридичних наук
Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова*

Сучасний світ з його новітніми технічними викликами та постійними глобалізаційними процесами перетворює процес споживання продуктів інтелектуальної власності на могутню індустрію, метою якої є отримання прибутку для подальшого свого розвитку. В той же час ефективна реалізація творчого процесу та надання авторських послуг з отриманням відповідної за це винагороди вимагає від автора не тільки таланту, а й спеціальних знань, вмінь та навичок як в галузі інтелектуальної власності так і в інших галузях права на опанування яких потрібен час. У своїй більшості наразі автори самостійно не здійснюють управління правами що їм належать. Зазвичай самостійно вони роблять це лише тоді, коли їх твір готується вперше стати доступним для широкого загалу. Саме у цьому випадку автор, піклуючись про свою репутацію робить все можливе, задля того щоб його перша зустріч з публікою пройшла в найбільш сприятливих умовах для кожної сторони.

В нормах Конституції України як Основного закону держави закладені засади правового регулювання суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності, в тому числі відносини у сфері авторського права та суміжних прав.

Конституція України гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [40].

Поява авторського права безпосередньо пов'язана з відтворенням творчого результату, який мав на меті досягнути автором або інші особи. Так, як виникла необхідність у захистити автора від свавільного використання твору без його дозволу, у зв'язку з чим було закріплене власне право автора щодо відтворення власного твору. Дане право, закріплене за автором стало базою для розвитку сучасного авторського права. Так, як власне право на відтворення виступає правом на наступне надання твору об'єктивної форми, чим дає можливість твору доступним для сприйняття іншими особами [1].

Автори і суб'єкти суміжних прав, як то: виконавці, виробники фонограм, відеограм, організації мовлення мають виключне право дозволяти або забороняти використання власних творів, фонограм та відеограм. Зазвичай, це право гарантує, що твір або його запис буде використаний способами, що відповідають інтересам його авторів [2, с.25]. Таке право може бути реалізоване у повному обсязі, якщо правовласник особисто приймає рішення про умови використання творів чи записів, тобто управляє власними правами самостійно. Проте на практиці управління правами на індивідуальній основі не завжди можливо або доцільно здійснювати.

Порядок здійснення управління майновими правами автора визначається Законами України «Про авторське право і суміжні права» [3] та «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» [4]. Так, ст. 45 Закону України «Про авторське право і суміжні права» встановлює, що суб'єкти авторського права можуть управляти своїми правами: а) особисто; б) через свого повіреного; в) через організацію колективного управління.

Суть колективного управління майновими правами полягає в тому, що певна уповноважена організація управляє майновими правами від імені колективу авторів. Зібрана у результаті такої діяльності винагорода належить автору за його творчу працю. Тому колективне управління майновими правами є одним із найбільш дієвих засобів забезпечення законних інтересів автора у тих випадках, коли вони мають справу з багатьма користувачами.

Основна ідея інституту колективного управління правами полягає у спрощенні комунікації з одного боку авторами та іншими правовласниками, а з іншого боку, особами, які здійснюють використання об'єктів права інтелектуальної власності в питаннях збирання і розподілу винагороди. Таке становище організацій колективного управління притаманне всім організаціям, що створюються в різних країнах, основна мета діяльності яких закріплена у статуті як захист особистих інтересів немайнового характеру авторів та управління їх майновими правами на твори. Проте юридичні підстави здійснення представницьких функцій можуть бути різними: договір, відповідно до якого одна сторона (творець) доручає іншій (товариству) вчиняти в її інтересах певні юридично значущі дії по захисту її прав (договір доручення); представництво інтересів на підставі довіреності (мандату); договір на передання майнових прав на об'єкт права інтелектуальної власності укладений між творцем та товариством; представництво в силу закону [5, с.80].

Метою створення організації колективного управління є забезпечення законних інтересів авторів шляхом збору винагороди, яка їм належить за використання власних творів, не маючи мети отримання прибутку вони не можуть займатися комерційною діяльністю. В межах наданих їм повноважень вони лише управляють правами та не можуть ними розпоряджатися на власний розсуд. Такі організації із сум коштів, зібраних на користь авторів, утримують комісійні у розмірі, який покриває витрати, пов'язані з організацією їх збору та розподілу.

Наразі організації колективного управління майновими правами посідають центральне місце у системі забезпечення відповідної реалізації прав авторів та їх правонаступників. Водночас неможливе здійснення ефективного управління без належного правового забезпечення в частині регулювання відносин, що виникають між організаціями колективного управління, правовласниками та користувачами об'єктів авторського права та суміжних прав. Ланцюг колективного управління складає можливість наділяти праволодильців повноваженнями організації з колективного управління на управління їхніми законними правами, що полягають у самостійному відстеженні використання власних творів; проведенні переговорів з користувачами відносно використання творів за певну винагороду; наданні відповідних ліцензій на використання творів; зборі авторської винагороди та її розподілі та виплаті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Воронін Д. О. Історія авторських суспільств. URL: <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/handle/123456789/500>
2. Ізбаш О. Організації колективного управління авторськими і суміжними права. Інтелектуальна власність в Україні: погляд з XXI ст. *Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції*, 29-30 вересня 2011 р. Черкаси: Чабаненко Ю. А., 2011. С.24-30
3. Про авторське право і суміжні права: Закон України, від 23.12.93 р. № 5792-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/page4>.
4. Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав: Закон України, від 15 травня 2018 року № 2415-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2415-19>
5. Фридман А. А., Абрамова А. С. Юридические международные аспекты охраняемых авторских прав интеллектуальной собственности: учебное пособие. Уфа: АЭТЕРНА, 2014. 345 с.

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПЕРЕВАГИ

Миколенко А. С.

НК – Білека А. А., кандидат юридичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Шлюбний договір – це юридична угода, яку укладають за власним бажанням особи, що вступають у шлюб. Він регулює виключно майнові відносини між подружжям, визначає їх матеріальні права і обов'язки у шлюбі та/або при розлученні. [1].

Сімейний кодекс України містить Главу 10 «Шлюбний договір», який регулює питання, пов'язані зі шлюбним договором.

Згідно цього, шлюбний договір може бути укладено особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжям. Зокрема, особи, які проживають, в так званому «цивільному шлюбі», не мають змоги підписати шлюбну угоду. На укладення шлюбного договору до реєстрації шлюбу, якщо його стороною є неповнолітня особа, потрібна письмова згода її батьків або піклувальника, посвідчене нотаріусом.

Стаття 93 визначає зміст шлюбного говору. Ним регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки, також можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків. Але шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми, а також обсягу прав дитини, які встановлені цим Кодексом, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно не вигідне матеріальне становище.

Щодо форми договору, то він укладається у письмовій формі в трьох примірниках і нотаріально посвідчується.

Найважливішою особливістю шлюбного договору є те, що ним майнові права й обов'язки подружжя може бути визначено інакше, ніж це передбачено загальними правилами сімейного законодавства. Так, згідно статті 63 Сімейного кодексу України дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпоряджання майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними [2]. Шлюбний договір є домовленістю між подружжям. У разі поділу майна, статтею 70 Сімейного кодексу України передбачено наступне: частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

Отже, на практиці дуже важливою перевагою шлюбного договору є можливість врегулювання не тільки майнових прав та обов'язків, а також обов'язки чоловіка і дружини як батьків, адже такі судові спори можуть тривати роками.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. «Юридична газета» №№13 (743) опубл: Аліна Кушнір. 2021 р.
2. Сімейний кодекс України. Відомості Верховної Ради України, 2002, № 21-22.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

Піковський В. Ю.

Суддя Придніпровського районного суду м. Черкаси

У цивільному процесуальному законодавстві, починаючи з моменту практичного використання, закладена конструкція декількох форм цивільного судочинства - спірного (позовного) та особливого порядку цивільного процесу, викликаного необхідністю формулювання спеціальних норм процесуального права. Такий хід подій, на думку багатьох правників, пов'язаний із традицією римського права, яка виділяє спірне позовне судочинство та безспірне (добровільне), котра, на їх думку, була відтворена цивільним процесуальним законодавством сучасних держав. Як свідчить законотворча практика, така конструкція цивільного процесу набула аксіоматичного характеру і сумніву не

піддається. Разом з тим, у різні часи, в наукових колах, а також у практиці законотворення, були висловлювання та приклади, які свідчать про інший підхід до конструювання структури цивільного процесу.

Поява розуміння та виділення категорії справ, що розглядаються в окремому провадженні, зумовлені тим, що право - це не лише спір, який виникає між учасниками судових розглядів, а й відсутність такого. Безпретензійність одного суб'єкта правовідносин до іншого суб'єкта, що, у свою чергу, призвело до появи нового формату доказування в суспільних відносинах - окремого провадження.

У частині 1 ст. 293 ЦПК дається **визначення окремого провадження** як виду неპозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Слід зазначити, що в останній редакції ЦПК України законодавець розширив перелік справ окремого провадження та залишив його відкритим на майбутнє.

Окреме провадження має особливу процедуру розгляду справ, систему доказів, спеціалізований суб'єктний склад, персоніфікований об'єкт захисту, особливий порядок виконання судових рішень, що характеризує його як самостійну відокремлену структуру в системі цивільного законодавства, яка має окремі, індивідуальні завдання та в якій діють процесуальні інститути та принципи, характерні для всього цивільного процесуального права.

Об'єктом у справах окремого провадження є мета, що відповідає інтересам особи, які були поставлені нею при зверненні до суду. Метою судового захисту є правове завдання, яке ставить перед собою особа при зверненні до суду і яке потім спонукає особу до певних процесуальних дій. Між поставленим завданням і кінцевим результатом існує ціла плеяда процесуальних правовідносин, передбачених процесуальними нормами права.

Суб'єкти у справах окремого провадження виокремлені законодавцем. Заявники, як спеціалізовані суб'єкти, відрізняються один від одного напрямом їх волевиявлення щодо об'єкту захисту. Відповідно до цього суб'єктів в окремому провадженні можна поділити на наступні групи:

а) заявники, які особисто звертаються до суду за захистом своїх інтересів у справах:

б) заявники, які звертаються до суду з метою захисту свого інтересу, поєднуючи його із захистом інтересів інших фізичних осіб

в) заявники, які звертаються до суду з метою захисту інтересів невизначеного кола осіб

г) заявники, які поєднують свій службовий інтерес з інтересом особи, в інтересах якої вони звертаються до суду

Такий поділ заявників у справах окремого провадження на групи характеризує і надає їм рис спеціалізованого суб'єкта, та дає певне уявлення про окреме провадження як самостійний вид цивільного судочинства. Наступну групу суб'єктів окремого провадження складають заінтересовані особи. Виділення їх у самостійну групу надає їм можливість здійснювати безпосередньо захист своїх інтересів у судовому засіданні. В даній категорії справ, заінтересовані особи можуть поєднувати як представницькі функції, так і функції заінтересованих осіб. При цьому коло заінтересованих осіб завжди повинно визначатися співвідношенням їх інтересу та інтересу заявників. Пояснення заінтересованих осіб не є доказами у справі, що послаблює їх правову позицію, однак вказане надає можливість таким особам в даній категорії справ змінювати свій

процесуальний статус зі статусу заінтересованих осіб на статус представників своїх прав.

Процесуальна діяльність та форма в окремому провадженні визначається різною активністю учасників цивільного процесу. Таку активність можна поділити на процесуальні дії, обумовлені мовленням (активна їх форма), та психологічні дії, які зводяться до контролюючих функцій (пасивна форма).

Засобами доказування та їх особливостями в окремому провадженні законодавець визначає безмежність доказового матеріалу. Кожен доказ – це окремий носій інформації про певні явища, процеси чи факти, які стосуються предмету справи. У той же час, інформація так і не набуде статусу «доказів», якщо вона, через встановлену законом процедуру, не буде доведена до суду. В окремому провадженні докази мають правовий характер, якщо вони: а) підтверджують окремий факт; б) отримані у встановленому законом порядку та у передбачений законом спосіб; в) якщо законодавець прямо допускає їх використання як доказів. З урахуванням цього докази можливо класифікувати за наступними критеріями: а) докази як фактичні дані (речові, письмові, покази свідків); б) докази як наукова інформація (експертизи); в) докази як аргумент – логіка суджень на основі синтезу певних фактів; г) докази як пояснення заявників.

Доказуванням є відтворення у свідомості людини об'єктивної реальності з метою пізнати дійсність подій. Відтворення за допомогою засобів доказування реальної конструкції кожного юридичного факту в тій процесуальній послідовності, яка передбачена нормами ЦПК. Разом з тим, досягти остаточної істини у доказуванні в принципі неможливо, оскільки у справі можуть фігурувати не лише відомі, але і невідомі – латентні докази, про які можуть не знати ні заявник, ні суд. Таким чином, аналіз доказів не сприймається судом з їх математичною точністю, оскільки відтворена засобами доказування інформація не є точним віддзеркаленням історичних подій, що мають на меті стати юридичним фактом. Особливістю судового пізнання є не лише розумова, але й процесуальна діяльність як суду, так і суб'єктів доказового процесу, яка полягає у пошуку, забезпеченні, витребуванні, поданні, дослідженні, оцінці, використанні доказового матеріалу

Окремої уваги заслуговують питання, що розглядаються в категорії окремого провадження та пов'язані з веденням на території України бойових дій, оскільки, об'єктивно певні пункти не можуть бути викладені в такій заяві в силу того, що вони спричинені війною з усіма її наслідками. Так, суб'єкти даної категорії справ не завжди можуть надати суду оригінали письмових доказів. Більше того, через психологічний стан пережитого їм складно даються пояснення пережитих подій, що ставить суд перед надважливою задачею – встановити дійсність юридичного факту та надати оцінку конкретної ситуації, з урахуванням усіх елементів, які відносяться до конкретної події та за наявними доказами.

ЦПК України в новій редакції, станом на 2017 рік виокремлює особливість розгляду даної категорії справ. Однак, практика розгляду справ даної категорії не є сталою, оскільки різняться результатами розгляду. З приводу вказаного існує безліч позицій та думок.

Слід зазначити, що осторонь розгляду даної категорії справ не залишився і Верховний Суд. Так, в 2021 році Касаційна палата цивільного суду звернулась до Віце-прем'єр-міністра України – Міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України – Олексія Резнікова та Голів апеляційних судів та надала роз'яснення стосовно розгляду справ про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України. В своєму зверненні Касаційна палата значно спростила процедуру розгляду даної категорії справ, що розглядаються в окремому провадженні.

За аналогією практики Європейського суду, що полягає в захисті прав людини та разом з цим, наголошує на потребі дотримання визначених законом обов'язків – сучасна судова практика відходить від звичного для країн східної Європи судочинства – наявності значного формалізму у судових рішеннях та, в більшій мірі, зважає в своїй концептуальності на існуючі реальні потреби суб'єкта звернення та наслідки, що потягне за собою винесене судове рішення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Цивільний процесуальний кодекс України в редакції 2017 року;
2. Лист Верховного Суду від 26.04.2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minre.gov.ua/sites/default/files/vsu.pdf>
3. Публікація - Яновська О.Г., Іванов М.С. Ефективність судової влади в Україні: виклики сьогодення / О.Г. Яновська, М.С. Іванов // Юридичний вісник. – 2014. - № 4. – С. 53 – 57.
4. Цивільний процес України: підручник / кол. авторів; за ред. В. О. Кучера. – Львів: ЛьвДУВС, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/453/1/%d0%9a%d0%a3%d0%a7%d0%95%d0%a0%20%d0%a6%d0%b8%d0%b2%d1%96%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%b8%d0%b9%20%d0%9f%d0%a0%d0%9e%d0%a6%d0%95%d0%a1%20%d0%9f%d0%86%d0%94%d0%a0%d0%a3%d0%a7%d0%9d%d0%98%d0%9a.pdf>
5. Мамницький В. Ю. Принцип змагальності і моделі цивільного судочинства в контексті судово-правової реформи. Форум права. 2017. № 4.
6. Окреме провадження. Монографія. / кол. авторів; за ред. В. В. Комарова – Харків, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://library.nlu.edu.ua/BIBLIOTEKA/SAIT/FAKULTET%208%20Zaochne/1/Комаров_2011.pdf

ВЧЕННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ

Прокопенко Д. В.

Білека А. А., кандидат юридичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України.

Факт батьківства/материнства є підставою для виникнення взаємних майнових та немайнових прав та обов'язків батьків і дітей, які передбачені СК України [1].

Народження дитини – завжди знакова і важлива подія у житті будь якої сім'ї, і даний факт народження є актом цивільного стану, який необхідно зареєструвати.

Сімейне законодавство спрямоване на сприяння гармонійному існуванню сім'ї в українському суспільстві, захисту прав та інтересів дитини. Виникнення обов'язків у матері та батька відносно дитини зумовлене наявністю у них кровного споріднення та реєстрацією такого походження [2].

Сімейним кодексом України визначено, що якщо дитина народилася у подружжя, дружина записується матір'ю, а чоловік – батьком дитини.

Права та обов'язки матері, батька і дитини базуються на походженні дитини від матері та батька, яке засвідчується державним органом реєстрації актів цивільного стану в порядку, передбаченому ст.ст.122, 125 Сімейного кодексу України.

Саме походження дитини від своїх батьків ґрунтується на наявності між ними кровного споріднення, тобто відносин родинності.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» державна реєстрація народження дитини проводиться з одночасним визначенням її походження та присвоєнням їй прізвища, власного імені та по батькові. Державна реєстрація народження дитини проводиться за письмовою або усною заявою батьків чи одного з них за місцем її народження або за місцем проживання батьків [3].

В Сімейному Кодексі України існують три основні способи встановлення походження дитини, такі як: походження дитини від матері та батька, які перебувають у шлюбі між собою; походження дитини від батька за заявою жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою та визнання батьківства за рішенням суду.

Походження дитини від матері та батька, які перебувають у шлюбі між собою регулюється статтею 122 Сімейного Кодексу України, яка визначає дитина, яка зачата і (або) народжена у шлюбі, походить від подружжя. Походження дитини від подружжя визначається на підставі Свідоцтва про шлюб та документа закладу охорони здоров'я про народження дружиною дитини

Отже, сам факт шлюбу, укладеного між жінкою та чоловіком, є достатнім підтвердженням походження дитини, що народилася у шлюбі.

Згідно зі статтею 125 Сімейного Кодексу України визначається походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою. Якщо мати та батько дитини не перебувають у шлюбі між собою, походження дитини від матері визначається на підставі документа закладу охорони здоров'я про народження нею дитини. Якщо мати та батько дитини не перебувають у шлюбі між собою, походження дитини від батька визначається:

- 1) за заявою матері та батька дитини;
- 2) за рішенням суду [4].

Походження дитини від батька визначається за заявою жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою. Така заява може бути подана як до, так і після народження дитини до органу державної реєстрації актів цивільного стану. Якщо заява про визнання батьківства не може бути подана особисто, вона може бути подана через представника або надіслана поштою, за умови її нотаріального засвідчення. Повноваження представника мають бути нотаріально засвідчені.

На підставі статті 135 Сімейного Кодексу України [4] при народженні дитини у матері, яка не перебуває у шлюбі, у випадках, коли немає спільної заяви батьків, заяви батька або рішення суду, запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень провадиться за прізвищем та громадянством матері, а ім'я та по батькові батька дитини записуються за її вказівкою.

Визнання батьківства за рішенням суду встановлено статтею 128 Сімейного Кодексу України. За відсутності заяви жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, батьківство щодо дитини може бути визнане за рішенням суду. Підставою для визнання батьківства є будь-які відомості, що засвідчують походження дитини від певної особи [4].

У даний час дуже поширеною є застосування подружжям допоміжних репродуктивних технологій при зачатті дитини. Визначення походження дитини від батька, матері при штучному заплідненні та імплантації зародка регулюється ст. 123 СК України.

При застосуванні до подружжя лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій вони обоє записуються батьками дитини. Так, відповідно до ч.1 ст.123 Сімейного кодексу України [4], у разі народження дружиною дитини, зачатої в результаті застосування допоміжних репродуктивних

технологій, здійснених за письмовою згодою її чоловіка, він записується батьком дитини. Якщо зародок, зачатий чоловіком, який перебуває у шлюбі, та іншою жінкою, імплантовано до організму його дружини, дитина вважається такою, що походить від подружжя. У разі ж імплантації до організму іншої жінки зародка, зачатого подружжям, батьками дитини є подружжя.

У разі народження дитини жінкою, якій було імплантовано зародок, зачатий подружжям, реєстрація народження провадиться за заявою подружжя, яке дало згоду на імплантацію. При цьому одночасно з документом, що підтверджує факт народження дитини цією жінкою, подається посвідчена нотаріусом її письмова згода на запис подружжя батьками дитини [5].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сімейне право України: Підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 340с.
2. Багач Е. М., Білоусов Ю. В. Сімейний кодекс України: науково-практ. коментар. К.: Ліга, 2010. 577 с.
3. Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 02.04.2022, підстава -2153-ІХ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#Text>
4. Сімейний кодекс України від 19.02.2022, підстава – 2008-ІХ . – Режим доступу:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
5. Дякович М. М. Сімейне право : навчальний посібник / М. М. Дякович. – Київ : Правова єдність, 2009. – 512 с.

РОЗГЛЯД СУДОМ СПРАВ ПРО УСИНОВЛЕННЯ

Прокопенко Д. В.

Білека А. А., кандидат юридичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України.

Усиновлення – це юридичний процес, під час якого рішенням суду створюються нові, постійні відносини між батьками та дитиною, і який полягає у передачі батьківських прав та обов'язків від однієї родини до іншої, це прийняття у сім'ю дитини на правах народженої, з усіма правами та обов'язками, як з боку дорослих так і з боку дитини [1].

Головним завданням усиновлення є надання дітям-сиротам та дітям, які залишились без батьківського піклування, благополучних умов виховання в сім'ї, стабільних та гармонійних умов її життя [2].

Відповідно до статті 207 Сімейного кодексу України усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, крім випадку, передбаченого статтею 282 Сімейного кодексу України, а саме, усиновлення дитини, яка є громадянином України, але проживає за межами України [3].

Щодо процесуальних особливостей відповідної категорії справ. По-перше, розгляд справ про усиновлення дітей здійснюється в порядку окремого провадження.

По-друге, заява про усиновлення дитини або повнолітньої особи, яка не має матері, батька або була позбавлена батьківського піклування, подається до суду за місцем їх проживання (ст. 251 ЦПК України).

По-третє, заявником може бути особа, яка бажає усиновити дитину, подання заяви про усиновлення дитини через представника не допускається (ч. 1 ст. 223 СК України).

По-четверте, заява особи, яка бажає усиновити дитину, має відповідати вимогам ст. 252 ЦПК та має містити: найменування суду, до якого подається заява, ім'я, місце проживання заявника, а також прізвище, ім'я, по батькові, вік усиновлюваної дитини, її місце проживання, відомості про стан здоров'я дитини. Заява про усиновлення дитини може містити клопотання про зміну прізвища, імені, по батькові, дати, місця народження дитини, про запис заявника матір'ю або батьком дитини.

По-п'яте, органом опіки та піклування до суду подається висновок про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини. До висновку додаються: акт обстеження умов життя заявника, складений за місцем його проживання; свідоцтво про народження дитини; медичний висновок про стан здоров'я дитини, про її фізичний і розумовий розвиток; у випадках, встановлених законом, згода батьків, опікуна, піклувальника дитини, закладу охорони здоров'я або навчального закладу, а також самої дитини на усиновлення. Суд у разі необхідності може вимагати подання інших документів.

По-шосте, розгляд цієї категорії справ проводиться у складі одного судді і 2 народних засідателів (ч. 4 ст. 234 ЦПК). Справу про усиновлення дитини суд розглядає за обов'язковою участю заявника, органу опіки та піклування або уповноваженого органу виконавчої влади, а також дитини, якщо вона за віком і станом здоров'я усвідомлює факт усиновлення, з викликом заінтересованих та інших осіб, яких суд визнає за потрібне допитати (ч. 1 ст. 254 ЦПК).

По-сьоме, передбачена таємниця усиновлення, що передбачає право усиновлювача приховувати факт усиновлення, у зв'язку з чим, справи про усиновлення заявниками в яких є громадяни України слухаються у закритому судовому засіданні, а відомості, які стали відомі в процесі розгляду справи не підлягають розголошенню (див. також вимоги ст. 285 СК, за якою усиновлення дитини, особою, яка є громадянином держави, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, не є таємним, якщо у держави, в якій усиновлювач постійно проживає і в яку має переїхати дитина, усиновлення не є таємним) [4].

Усиновлення вважається здійсненим з дня набрання законної сили рішенням суду [3].

Аналіз практики розгляду судами справ про усиновлення свідчить про те, що суди не завжди дотримуються вимог ст. 122 ЦПК про відкриття провадження у справі не інакше, як на підставі заяви, поданої та оформленої в порядку, встановленому статтями 118 – 121, 259 ЦПК, у зв'язку з чим у 2019 р. були залишені без розгляду заяви у 153 справах, або 3,6 % від кількості тих, провадження в яких закінчено, і кількість таких справ порівняно з 2010 р. збільшилася на чверть (у 2020 р. було 122 справи, або 2,6 %).

Трапляються випадки неповного або неправильного визначення кола осіб, які беруть участь у справах цієї категорії [5].

Згідно зі ст. 254 ЦПК суд розглядає справи про усиновлення за обов'язковою участю заявника – особи, яка порушує питання про усиновлення дитини (чи повнолітньої особи), органу опіки та піклування або уповноваженого органу виконавчої влади, а також дитини, якщо вона за віком і станом здоров'я

усвідомлює факт усиновлення, з викликом заінтересованих та інших осіб, яких суд визнає за потрібне допитати [6].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Судова практика в справах про усиновлення. Вісник Верховного Суду України. 2012. № 9. С. 15–23
2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
3. Романюк Я. Сімейний кодекс України: новели, судова практика застосування // Право України: юрид. журн. / засн. Нац. акад. прав. Наук України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, НУ “Юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого” та ін. – 2013. – № 10. – С. 30-44.
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV (у редакції Закону України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
5. Тертишніков В. І. Основи цивільного судочинства : навч.-практ. посіб. / В. І. Тертишніков. – Х. : ФІНН, 2011. – 380 с.
6. Васильєв С. В. Цивільний процес України : навч. посіб. / С. В. Васильєв. – К. : Центр учб. л-ри, 2013. – 344 с.

Секція 4. Господарське право, господарсько-процесуальне право

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

Ващенко Д. О.

НК – Чубань В. С., кандидат економічних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Сьогодні Україна намагається здійснити багато системних реформ. Вдосконаленню підлягають різні сфери суспільства – політика, культура і освіта, право і соціальне забезпечення. Винятком не є і економічні процеси в державі.

Після того як Україна здобула незалежність змінилися економічні підходи господарювання та принципи, на яких будуються відносини держави з суб'єктами господарської діяльності, запроваджується ефективне державне регулювання підприємництва. Інтеграція України до світової економічної системи стимулює розвиток міжнародних господарських зв'язків, зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів підприємництва.

Дане питання є актуальним тому що одним з найголовніших завдань України є створення своєї правової системи. Прийняття конституції заклало фундамент для організації та розвитку законодавства. Але для цього потрібно вирішити багато проблем. Тому для досягнення стабільного розвитку економіки та її інтеграції у світове співтовариство необхідним є повне законодавче забезпечення господарських процесів. Ці чинники зумовлюють важливість не тільки відповідного правового регулювання, але й вивчення правових засад господарської діяльності.

Господарське право, як і будь-яку юридичну дисципліну, можна визначити за предметною ознакою, тобто за сукупністю суспільних відносин, що регулюються нормами господарського права [1]. З даного положення господарське право являє собою систему норм, які регулюють господарські відносини, а саме відносини, в які вступають організації та підприємці у процесі їхньої господарської діяльності. Саме господарські відносини в сфері економіки України являють собою предмет господарського права.

Господарське право – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері управління економікою, виробництвом та реалізацією продукції, виконання робіт і наданні послуг з метою отримання прибутків. Господарське право є комплексною галуззю права, що формується на нормах цивільного права щодо правоздатності фізичних і юридичних осіб, цивільно-правових угод, а також містить в собі норми фінансового, адміністративного, трудового права, які регулюють господарську діяльність, господарське право і

найближче до нього за змістом цивільне право співвідносять ся між собою як загальне та спеціальне [2].

Господарське право регулює господарські відносини, що виникають в процесі організації та здійсненні господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання. В статті 3 Господарського кодексу України дається поняття господарської діяльності, як діяльності суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, яка спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [3]. Сферу господарських відносин становлять господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини

Методи господарського права – це сукупність способів регулюючого впливу норм господарського права на поведінку суб'єктів господарських правовідносин. Концептуально методи господарського права будуються на двох принципах: загально-дозвільному («дозволено все, що не заборонено законом»), за яким діють підприємства і підприємці, та зобов'язуючому («суб'єкти господарського права зобов'язані і мають вчиняти те, що на них покладено законом»). Цей принцип в основному стосується органів державного управління економікою. Як зазначається у ст. 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [4].

Таким чином, на основі виконаного аналізу наукових підходів стосовно визначення місця господарського права в системі права України можна сформулювати таке визначення: господарське право є узагальненою системою загальнообов'язкових правил поведінки для суб'єктів господарської діяльності, якими врегульовуються правовідносини, що виникають між ними у ході здійснення господарської діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Поняття господарського права. URL: <https://buklib.net/books/37827/>.
2. Господарське право в системі права. Господарські правовідносини. 2016. URL: https://oduv.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lek_f1-2016-b-gospod_pravo.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003
4. Конституція України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 1996. – N30.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ В РАКУРСІ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЗАГРОЗ СУСПІЛЬНОМУ БЛАГОПОЛУЧЧЮ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

*Вінник О. М., доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України*

Цифровізації, що набула особливого поширення в Україні в останні роки, довела свої переваги як за звичайного життя (пошук та купівля товарів/ліків, замовлення робіт/послуг та їх оплата в режим онлайн та ін.), так і в умовах короно вірусної пандемії (крім Інтернет-торгівлі, особливо актуальними стали дистанційне навчання, застосунок «Дій вдома», проведення конференцій, ділових нарад та надання медичних консультацій з використанням Інтернету, реалізація

потенціалу штучного інтелекту та роботів в боротьбі з коронавірусною хворобою), а особливо – з початком російської агресії проти України (використання онлайн-ресурсів для збору коштів на підтримку Збройних Сил України, для допомоги біженцям від страхів війни та постраждалим від агресивних дій російських окупантів, інформування громадян про небезпеку та коридори евакуації, спілкування з використанням мобільного та Інтернет-зв'язку .....всього не перерахувати). Разом з тим, цифровізації притаманні і ризики (в умовах війни – це зловживання цифровою свободою, що проявилось в розміщенні в соціальних мережах «цікавих», з точки зору блогерів/тік-токерів, фото і відео блокпостів, військової техніки, стратегічних об'єктів, які використовуються агресором як орієнтир для бомбардувань). Майнинг криптовалюти, що потребує великих обсягів електроенергії, може загрожувати функціонуванню інфраструктури міста, області [1] або навіть країни. Відтак, гостро постало питання щодо зловживання цифровими можливостями та необхідності закріплення в Конституції України положень щодо цифрових прав та цифрових обов'язків громадян [2].

Хоча в умовах війни на перший план вийшли проблеми забезпечення обороноздатності України, проте не знято з порядку денного і проблему впливу цифровізації на довкілля, що також має дві сторони – позитивну (дозволяє запровадити більш економічно ефективні та екологічно безпечні технології у виробництво, контролювати шкідливі викиди, попереджувати забруднення тощо), так і негативну сторону, а саме: посилення так званого карбонового/вуглецевого сліду [3], зумовленого надмірним використанням електроенергії для забезпечення функціонування цифрових ресурсів (особливо, майнингу крипто валюти) [4], і, відповідно, сприяння негативному впливу на довкілля (його забрудненню, що призводить до зміни клімату). Подібний негативний ефект безпосередньо пов'язаний з економікою, оскільки, по-перше, саме у сфері господарювання відбувається масштабне використання цифрових технологій (і, відповідно, споживання електроенергії, що за сучасних умов виробляється переважно з не відновлювальних джерел, – вугілля, нафти, газу) на додаток до екологонебезпечних технологій, що традиційно застосовуються в промисловості, будівництві, сільському господарстві; по-друге, негативні наслідки забруднення довкілля мають компенсуватися за рахунок економіки (очищення вод, боротьба з пожежами, що виникають через підвищення температури і брак води, розробка та застосування екологобезпечних технологій – все це потребує великих коштів та організації відповідних виробництв).

Проблеми комплексного впливу цифровізації на екологію та економіку, хоча і порушуються українськими та зарубіжними дослідниками, але зазвичай переважно окремо – щодо екологічної сфери [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9] і щодо економіки [10; 11; 12; 13], хоча і згадується про їх взаємозв'язок [14]. Зміни в суспільно-політичному житті країни, зумовлені війною, дещо посунули економіко-екологічні проблеми цифровізації, проте не зняли їх з порядку денного, адже від їх вирішення залежить і доля людської цивілізації.

Зв'язок екології, економіки та цифровізації в сучасних умовах розвитку суспільства віддзеркалено в положеннях Закону «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [15], в якому серед основних першопричин екологічних проблем України визнається:

функціонування економічної сфери з її орієнтацією на прибутковість, в тому числі за рахунок ігнорування проблем довкілля (підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності);

неврахування наслідків для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах;

слабка ефективність системи державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів;

низький рівень розуміння пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку у суспільстві;

недосконалість і, відповідно, незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян.

Однією з ключових цілей у сфері охорони довкілля зазначений Закон визначає забезпечення інтеграції екологічної політики у процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку, в тому числі упровадження технологій електронного урядування в екологічній сфері та автоматизованих інформаційних систем екологічних даних, що значно посилить прозорість, оперативність та якість прийняття управлінських рішень, дотримання екологічних прав громадян.

Про зв'язок економіки, екології та цифровізації свідчить і такий приклад: дотримання українськими сільськогосподарськими виробниками вимог ЄС щодо екологічної безпеки сільськогосподарської продукції зумовлює збільшення її експорту в країни – члені ЄС, а дотримання екологічних вимог на виробництві (в тому числі сільськогосподарському), створення та запровадження інноваційних (насамперед, цифрових) технологій очищення промислових та побутових викидів забезпечує зменшення забруднення довкілля; вирішенню цих та інших проблем має сприяти цифровізація, зокрема використання штучного інтелекту для винайдення найбільш оптимальних шляхів їх вирішення, а система Відкритих даних, забезпечуючи інформацією економічного та екологічного спрямування громадські та уповноважені органи, надає необхідний для аналізу економіко-екологічної проблеми матеріал, що в підсумку дозволяє зробити необхідні висновки, рекомендації, напрацювання проєктів нормативно-правових актів.

Разом з тим, зазначені переваги цифровізації – не єдиний її ефект, оскільки потенціал цифрових технологій може використовуватися з суспільно-шкідливою метою (умисно або не умисно, коли суб'єкти їх використання не враховують можливість негативних наслідків, керуючись лише вигодою або іншими приватними інтересами). Це стосується насамперед різкого збільшення споживання електроенергії не лише при «видобуванні» крипто валюти [1; 4; 8; 9; 16], а також щодо переважної більшості операцій у сфері цифровізації, що посилює вуглецевий слід.

Катерина Маркевич у своїй статті «Вуглецевий слід цифровізації» [3] звертає увагу на ефекти цифровізації для економіки та довкілля – як позитивні (керована цифрова інфраструктура сприяє скороченню викидів парникових газів, ефективному використанню води, сприяє зменшенню споживання енергії на виробництві та скороченню викидам CO₂ в промислових системах тощо), так і вельми проблематичні – значне збільшення енергоспоживання електроенергії і, відповідно, посилення карбонізації/вуглецевого сліду, що становить велику загрозу екології.

Важливу роль у посиленні екологобезпечного використання цифрових технологій відіграє соціальна відповідальність представників цифрового бізнесу/ІТ-компанії як споживачів великих обсягів споживання електроенергії. Проте, як зазначає К. Маркевич, без «рішучих політичних дій цифрова революція може збільшити споживання енергії та прискорити екологічну шкоду. Відтак забезпечення цифровізації у сталий спосіб – політичний пріоритет, що має супроводжуватися виробленням важелів контролю за цифровим екологічним впливом, інструментів оцінки цифрових технологій та наслідків їх експлуатації» [3].

Негативний вплив цифровізації на екологію та економіку наведеними вище прикладами не обмежується. Деякі наслідки поодинокі, як нагрівання озера в США через майнінг крипто валюти [16; 17], що потребує великих обсягів електроенергії і, у свою чергою, генерує велику кількість теплової енергії, яку, однак, поки що лише в поодиноких випадках намагаються використовувати для опалення та підігріву води [18].

Загалом важко навести вичерпний перелік ризиків цифровізації та прикладів їх впливу на економіку, довкілля та суміжні з ними сфери, оскільки масштаби застосування цифрових технологій збільшуються, а самі технології вдосконалюються.

Перша ейфорія від грандіозних можливостей, що надає використання цифрових технологій, вже минула і на зміну Декларації незалежного кіберпростору [19] приходить усвідомлення на міжнародному та національному рівнях щодо необхідності регулювання відносин цифровізації шляхом встановлення не лише принципів цифровізації та використання цифрових технологій (штучного інтелекту [20], зокрема), а й зваженого державного регулювання [21] в поєднанні з саморегулюванням [22] (так зване спів регулювання) за участі держави та представників цифрового бізнесу, їх саморегулювальних організацій шляхом встановлення вимог до цифрових ресурсів, їх використанням, включно з технічним регулюванням, консультуванням з представниками цифрового бізнесу, що, наприклад, передбачено Законом України «Про електронні комунікації» [23, статті 22, 36].

Разом з тим, основні засади державної економіко-екологічної політики щодо цифровізації, її наслідків (позитивних та негативних) досі не визначено на рівні Господарського кодексу України [24], а Конституції України [25] бракує положень щодо цифрових прав та цифрових обов'язків громадян, що в підсумку стримує створення бар'єрів для зловживань цифровими можливостями (в тому числі на шкоду довкіллю, економічній сфері та суспільній безпеці), які стали непоодинокими, а в умовах війни – смертельно небезпечними. Оскільки цифровізація охопила всі сфери суспільного життя, визначення основних засад використання цифрових технологій в Україні має відбуватися на рівні актів вищої юридичної сили: Конституції України (щодо соціального забезпечення цифровізації, ключових цифрових прав та цифрових обов'язків громадян), Господарському кодексу України (стосовно специфіки державної правової політики у сфері економіки в ракурсі цифровізації, екологічної безпеки господарської діяльності та мінімізації негативних проявів цифровізації).

Війна порушила ще одну життєво важливу проблему: загроза довкіллю, економіці і людському життю через екологічні інциденти та катастрофи, спричинені руйнуванням промислових об'єктів, шахт, атомних станцій, дамб, інших споруд, забрудненням довкілля воєнним сміттям, мінуванням тощо, з чим стикнулася Україна у зв'язку з російською агресією. Це окрема і вельми складна проблема, що потребує розв'язання з використанням потенціалу міжнародного публічного права. Проте без згадки про неї висвітлення порушених тут питань було б далеко не повним.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. На Чернігівщині викрили майнінг-ферму, через яку без води і світла могла залишитися частина області. URL : <https://ua.interfax.com.ua/news/general/753184.html> (11.04.2022).

2. Вінник О. М. Цифрові права в умовах війни // Міжнародний експертний круглий стіл «Деокупація. Юридичний фронт». URL :

<https://mail.google.com/mail/u/0/?pli=1#inbox/QgrcJHsBqLqFpgQsLwkkvvXbJRsWkKGTZBQ?projector=1> (дата звернення: 23.03.2022).

3. Катерина Маркевич. Вуглецевий слід цифровізації. URL : <https://razumkov.org.ua/statti/vugletsevyi-slid-tsyfrovizatsii> (дата звернення: 13.08.2021).

4. Bitcoin Mining Alone Could Raise Global Temperatures Above Critical Limit by 2033. URL : <https://www.vice.com/en/article/neganb/bitcoin-mining-could-raise-global-temperatures-by-2-c> (access date: 15.11.2021).

5. Антикорупційний та соціальний вплив відкритих державних даних в екологічній сфері України Аналітичний звіт. 1 Березень 2021. Звіт підготовлений громадською спілкою «Центр розвитку інновацій» у межах USAID/UKaidпроєкту «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS», що реалізується Фондом Євразія, та за сприяння Міністерства цифрової трансформації України. 62 с. URL : <https://tapas.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Ecology-ODStudy-Impact-.pdf> (дата звернення: 13.08.2021)

6. Маргарита Кінах. Зелений курс України: як держава та бізнес оцінюють екологічну політику. URL : <https://yur-gazeta.com/golovna/zeleniy-kurs-ukrayini-yak-derzhava-ta-biznes-ocinyuyut-ekologichnu-politiku.html> (дата звернення: 13.08.2021).

7. С. Романко. Еколого-правова політика України у сфері зміни клімату // Підприємство, господарство і право. 2019. №9. С. 88-94.

8. *John Thackeray*. 5 Inherent Risks of Cryptocurrency – FEI. URL : daily.financialexecutives.org/FEI-Daily/July-2018/5-Inherent-Risks-of-Cryptocurrency.aspx (access date: 26.12.2021).

9. Octavian Nica, Karolina Piotrowska, Klaus Reiner Schenk-Hoppf. Cryptocurrencies: Economic benefits and risks (2017). University of Manchester, Fin Tech working paper no. 2 October 26, 2017. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3059856 (access date: 08.01.2022)

10. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. Київ, жовтень 2020р. Центр Разумкова, 2020. Видавництво “Заповіт”, 2020. С. 13 (274 с.). URL : https://razumkov.org.ua/uploaarticle/2020_digitalizationds/pdf (дата звернення: 20.07.2021).

11. Малишева Н. Р. Кібербезпека космічної діяльності та можливості її забезпечення засобами міжнародного права. Правова держава. Щорічник наукових праць. Вип. 32. Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2021. 548 с. С. 245-257.

12. Oksana M. Vinnyk, Dmytro V. Zadykhaylo, Olena M. Honcharenko, Olga V. Shapovalova, Nino B. Patsuriia. Economic and Legal Policy of the State in the Field of Digital Economy. //International Journal of Criminology and Sociology, 2021, 10, 383-392.

13. Вінник О. М. Право цифрової економіки: монографія. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака. 2021. 350 с.

14. Наталія Рафаелівна Малишева, Оксана Мар’янівна Вінник. ЕКОЛОГІЯ, ЕКОНОМІКА, ЦИФРОВІЗАЦІЯ: ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ. Вісник НАПрН України. 2022. № 2. С. 238-260. DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-2-238.

15. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 28.03.2021).

16. Проблема «впливння на клімат» майнінга Биткоіна. URL : <https://habr.com/ru/post/546594/> (дата звернення: 13.06.2021).

17. В США станція по добыче криптовалюты превратила старинное ледниковое озеро в «джакuzzi». URL :<https://informer.ua/ru/v-ssha-stanciya-podobyche-kriptovalyuty-prevratila-starinnoe-lednikovoe-ozero-v-dzhakuzi/> (дата звернення: 07.07.2021).

18. Я. Маркін. Прощай платіжка: як безкоштовно отримувати тепло та заробляти біткойни. <https://kosatka.media/uk/category/blog/news/proshchay-platezhka-kak-besplatno-poluchat-teplo-i-zarabatyvat-bitkoiny> (дата звернення: 10.03.2022).

19. A Declaration of the Independence of Cyberspace. URL :<http://lab314.brsu.by/kmp-lite/kmp2/Net/Declaration/declaration.htm> (дата звернення: 06.06.2021).

20. White Paper On Artificial Intelligence – A European approach to excellence and trust. EUROPEAN COMMISSION. Brussels, 19.2.2020. URL :<https://eur-lex.europa.eu/legal-ontent/EN/TXT/?qid=1603192201335&uri=CELEX:52020DC0065> (дата звернення: 30.03.2021).

21. Regulatory effectiveness in the era of digitalisation – OECD. June 2019. URL : <https://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/Regulatory-effectiveness-in-the-era-of-digitalisation.pdf> (access date: 23.01.2022).

22. Гончаренко О. М. Саморегулювання цифрової економіки // Цифрова економіка та електронний бізнес: окремі проблеми правового регулювання. Збірник наукових праць. За заг. ред. О. М. Вінник. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019, С. 56-82.

23. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (дата звернення: 28.03.2022).

24. Господарський кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 10.03.2022).

25. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141.

МІСЦЕ ЗВИЧАЮ В СИСТЕМІ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

*Найда І. В., кандидат наук з державного управління, доцент
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

У процесі глибинного реформування всіх галузей права звичаєве право знову набуває все більшого значення у національній системі права.

Сучасне законодавство України закріплює можливість застосування звичаю у різних галузях права, проте існує певна невизначеність як у застосуванні термінології, так і у встановленні практичної можливості застосування саме звичаєвого права для регулювання тих чи інших суспільних відносин.

Звичай є джерелом господарського права в Україні, хоча в Господарському кодексі України (далі – ГКУ) не присвячено окремої статті для правового звичаю, як у випадку ст. 7 Цивільного кодексу України. Попри цю обставину, ст. 32 ГКУ згадує «торгові та інші чесні звичаї у підприємницькій діяльності». Ст. 265 ГКУ встановлює можливість використання відомих міжнародних звичаїв для визначення умов договору поставки [1].

Цікавим документом у контексті з'ясування місця звичаю в системі господарського судочинства є інформаційний лист Вищого господарського суду України від 7 квітня 2008 р. У ньому зокрема роз'яснено, що звичаєм ділового

обороту є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у сфері ділового обороту.

Якщо звичай визнаний господарським судом загальновідомим на підставі ч. 1 ст. 35 Господарсько процесуального кодексу України (далі – ГПКУ), він не потребує доказування. В іншому випадку наявність звичаю, його застосування у певній сфері цивільних відносин, на певній території тощо, згідно зі ст. 33 ГПКУ, повинна довести сторона, яка посилається на звичай як на підставу своїх вимог і заперечень [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 7 Цивільного кодексу України звичай може бути зафіксований у відповідному документі (наприклад, «Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів» в редакції 1993 р. Чи «Інкотермс» в редакції 2000 р.). Разом з тим Вищий господарський суд України наголосив на тому, що фіксація певних правил поведінки у документі сама по собі не є доказом того, що ці правила є звичаєм [3].

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» до завдань торгово-промислових палат віднесено в т. ч. сприяння поширенню знань про звичаї торгівлі в Україні та зарубіжних державах, а також сприяння розвитку торгових та інших чесних звичаїв у підприємницькій діяльності. Торгово-промислова палата України згідно з ч. 3 ст. 14 цього ж закону уповноважена засвідчувати торговельні та портові звичаї, прийняті в Україні, за зверненням суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб [4].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» недобросовісну конкуренцію визначено як «будь-які дії у конкуренції, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності». До виявлення таких порушень, а відтак встановлення змісту згаданих звичаїв, закон уповноважив Антимонопольний комітет України. Разом з тим практика застосування вказаних норм показує, що відповідний орган часто ігнорує свій обов'язок виявляти торгові та інші чесні звичаї у сфері господарської діяльності. Це зокрема було однією з причин скасування його рішення про накладення штрафу на господарську організацію (компанію) за вчинення недобросовісної конкуренції Судовою палатою у господарських справах Верховного Суду України 12 травня 2010 р. У судовому рішенні було зазначено: «для встановлення того, що дії суб'єкта господарювання суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям, однак не підпадають під ознаки недобросовісної конкуренції, визначені у главах 2-4 Закону, Комітету в рішенні за результатами розгляду справи належало визначити, яке правило поведінки, що є звичаєм, порушене суб'єктом господарювання, та встановити зміст цього правила, а також послатись на докази, на підставі яких встановлено його зміст. Водночас, господарські суди всіх інстанцій не надали оцінки тій обставині, що Комітет прийняв Рішення № 88-р, яким визнав Компанію винною у вчиненні порушення, передбаченого ст. 1 закону, без встановлення конкретних правил, торгових або інших чесних звичаїв у підприємницькій діяльності, що були порушені, та доказів існування таких правил як звичаю» [5].

Відповідно до ст. 11-10 ГПКУ «Якщо спірні відносини не врегульовані законом і відсутній звичай ділового обороту, який може бути до них застосований, суд застосовує закон, що регулює подібні відносини (аналогія закону), а за відсутності такого – виходить із загальних засад і змісту законодавства (аналогія права).»

Отже, діюче процесуальне законодавство визнає застосування звичаю правом господарського суду.

Застосування звичаю судом, встановлення його змісту повстає як питання правозастосування, а не встановлення факту. Сторони набувають можливості

обґрунтовувати свої вимоги та заперечені посиланнями на звичаї, як на підставу правомірності власних дій, та не повинні доводити суду зміст звичасвої норми, так само, як вони не повинні надавати суду тексти нормативних актів. Втім, це вимагатиме від суддів досконалої обізнаності у практиці відносин сторін у відповідній сфері, бо необізнаний з цією практикою суддя невзможі буде встановити наявність або відсутність звичаю та його зміст (особливо, якщо звичай не закріплений неофіційною кодифікацією) [6].

Господарський суд, вишукуючи нормативну базу, на якій ґрунтуватиметься майбутнє рішення, з власної ініціативи може звернутись (або ні) до звичаїв ділового обороту із тим, доповнити регулювання, встановлене національним правом.

Отже, можна дійти висновку, що застосування звичаю належить до огляду суду, до того ж обмежується випадками відносин «за участю іноземного суб'єкта підприємницької діяльності» та випадками відсутності відповідного законодавства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV : за станом на 12 лютого 2015 р. // ВВР України. – 2003. – №№ 18-22. – С. 144.
2. Господарський процесуальний кодекс України від 06. 11. 1991 № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України, 11. 02. 1992, № 6, с. 56
3. Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України: інформаційний лист Вищого господарського суду України від 07.04.2008 № 01-8/211 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v_211600-08
4. Про торгово-промислові палати в Україні: закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 13. – С. 52.
5. Звичай і недобросовісна конкуренція. Деякі проблеми застосування статті 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vkr.ua/ua/publications/articles/zvichay_ta_nedobrosovisna_konkurenciya/
6. Бедрій М. М. Правовий звичай у сучасній правовій системі України «Молодий вчений» № 7 (47) липень 2017 р С. 357-363.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НАУКОВИХ ПОШУКІВ УТВЕРДЖЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ З УРАХУВАННЯМ ВОЄННИХ ЧИННИКІВ

Устименко В. А., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України
Джабраїлов Р. А., доктор юрид. наук, професор
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова НАН України»

Як наголошується у монографічному дослідженні «Економічна ефективність vs соціальна справедливість: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи», соціальна справедливість вимагає порівняно рівномірного розподілу ресурсів і результатів між усіма суб'єктами, включно із тими, економічна ефективність діяльності яких є низькою [1, 11]. У правовій енциклопедичній літературі по суті висловлюється тотожне бачення ідеологічного

контексту категорії «соціальна справедливість». Зокрема, відзначається, що ідея соціальної справедливості відображена у двох основних підходах, які утверджують: 1) рівність можливостей у рамках відкритого суспільства, громадяни якого мають змогу проявити свої здібності; 2) рівномірний розподіл благ з урахуванням різних потреб кожної людини [2].

Невипадково об'єктивне вимірювання та суб'єктивне сприйняття ступеня утвердження в суспільстві справедливості сприймається через таку ознаку як рівність. Як наголошується у національній доповіді «Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості», у різні часи та різні культури ознаками справедливості виступали різні прояви рівності: прав особистості, розміру добробуту, громадянських прав, прав на суспільні блага, прав на гідну зайнятість [3, 12].

Відповідно, свідоме культивування в суспільстві ідеології нерівності або створення штучних передумов для її посилення визнається громадянами несправедливим та таким, що має бути усунутим державою.

Закономірно, що критерієм відновлення справедливості стає вимога подолання надмірної нерівності, а принципового значення набуває проблема міри рівності і нерівності у критеріях справедливості. Зазначена наукова теза, представлена у колективній монографії «Економічна ефективність vs соціальна справедливість: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи» [1, 32–33].

Традиційною для українського суспільства залишається проблема майнової та соціальної нерівності, що значно загострилась через військову агресію проти України та напевно залишатиметься актуальною протягом тривалого часу у період повоєнного відновлення держави.

На сьогодні, за даними Світового Банку, представленими у аналітичній доповіді, 4 млн громадян України виїхали за межі України у статусі біженців, 6,5 млн співвітчизників стали внутрішньо переміщеними особами та 12 млн громадян України потребують гуманітарної допомоги. Додатково Світовим Банком наголошено на тому, що, виходячи з міжнародної межі бідності у розмірі 5,5 дол. США на день, прогнозується, що бідність зросте до 19,8% у 2022 році порівняно з 1,8% 2021 року, водночас ще 59% людей можуть опинитися за межею бідності. Привертає увагу і те, що, за даними Світового Банку, частка населення з доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму (національна межа бідності) може досягти 70% у 2022 році порівняно з 18% 2021 року. У підсумку відзначається, що за відсутності масивного післявоєнного пакету підтримки цей показник все ще буде вищим за 60% до 2025 року [4, 99–100].

Попри те, що держава та міжнародні організації наразі вживають заходів щодо фінансової підтримки громадян, водночас проблеми соціально-економічного характеру настільки масштабні, що навряд чи можна очікувати у короткостроковій перспективі повного їх вирішення. Зазначена допомога більше спрямована на вирішення першочергових потреб громадян, по суті забезпечення їх виживання.

Втім більшість питань, вирішення яких відтерміновано у часі через військові події та які безпосередньо справляють вплив на ступінь утвердження соціальної справедливості в суспільстві, як-то відшкодування завданої шкоди життю, здоров'ю або майну громадян, відновлення житлових об'єктів та елементів міської інфраструктури, відновлення діяльності підприємств, установ та організацій, створення нових робочих місць тощо, вже постають предметом обговорень у стінах Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та інших уповноважених органів державної влади та потребують належного науково-експертного супроводу.

Вирішення окреслених та інших питань можна визнати пріоритетною метою правового регулювання на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу. При цьому засоби досягнення зазначеної мети мають за своєю суттю відповідати принципу верховенства права, мають бути ефективними та спрямованими на дійсне покращення матеріального стану громадян та захист їх інтересів. Адже практиці вітчизняного правотворення відомі непоодинокі випадки, коли задекларовані цілі не досягалися зовсім або ж, навпаки, досягалися приховані цілі [5, 8–50, 69–95].

У зв'язку з цим особливої уваги заслуговує наукове обґрунтування вибору методів та засобів правового регулювання, які могли б сприяти відновленню економіки держави, захисту прав та законних інтересів громадян на засадах ідеології соціальної справедливості. При цьому механізм захисту прав та законних інтересів громадян України та держави Україна як суб'єкта міжнародного права внаслідок військової агресії, потребує більш глибокого дослідження та надання наукової оцінки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Економічна ефективність vs соціальна справедливість: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи: кол. моногр. / НАН України, Секція суспільних і гуманітарних наук. Київ, 2019. 350 с.
2. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Шемшученко Ю. С. (відп. ред.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. Т. 5: П–С. 2003. 736 с.
3. Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь / кер. авт. колективу Е. М. Лібанова / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. 412 с.
4. World Bank Group. War in the region. Europe and Central Asia Economic Update. Office of the Chief Economist. Spring 2022. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/37268>.
5. Правова модель сталого розвитку України: монографія / під заг. ред. чл.-кор. НАН України В. А. Устименка. Київ : НАН України, ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова НАН України», 2021. 296 с.

Секція 5. Трудове право; право соціального забезпечення

ДО ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ МОБІНГУ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

*Білека А. А., кандидат юридичних наук, доцент
Кришталь Т. М., доктор економічних наук, професор
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Мобінг (від англ. to mob – переслідувати, нападати гуртом) – це психологічний терор, тиск, цькування співробітниками свого ж колеги.

Цей термін виник на початку 1980-х років завдяки психологу і медику, доктору Ханцу Лейману, який провів дослідження цього явища на робочих місцях у Швеції. Після проведених досліджень у скандинавських країнах він описав поняття «мобінг» і охарактеризував його як психологічний терор, що включає систематично повторюване вороже й неетичне поводження одного або декількох людей, спрямоване проти іншої людини [1].

У науковій літературі мобінг найчастіше визначається як психологічний терор, переважно груповий, цькування щодо будь-кого з працівників з боку його колег, підлеглих або керівництва, що включають в себе постійні негативні висловлювання на адресу працівника, його соціальну ізоляцію всередині організації, поширення про працівника завідомо неправдивої інформації.

В Україні частішають випадки мобінгу на роботі, тобто цькування працівника з боку його колег, підлеглих або керівництва. У нашій країні мобінг досі не врегульований на законодавчому рівні. Тому ця проблема як правило не виноситься у публічну площину.

У більшості зарубіжних країн на законодавчому рівні регулюється протидія мобінгу. Так, Директива Європейського Союзу від 27.10.2000 № 2000/78/ЄС [2] встановлює рівність поводження у сфері праці та зайнятості, визначаючи поведінку з метою створення ворожої, принижуючої гідність людини або образливої обстановки як переслідування працівника, що прирівнюється до дискримінації трудових прав.

Відповідно до статті 26 Європейської соціальної хартії, держави взяли на себе зобов'язання сприяти запобіганню систематичним непорядним або явно негативним та образливим діям щодо окремих працівників на робочому місці або у зв'язку з виконанням роботи і вживати всіх відповідних заходів для захисту працівників від такої поведінки роботодавців [3].

У трудовому законодавстві таких європейських країн як Польща, Франція, Швеція поняття «мобінг» знайшло своє закріплення як прояв дискримінації або як прояв психологічного насилля.

В Україні поняття «мобінг» з'явилося порівняно нещодавно, та на законодавчому рівні питання протидії та заборони мобінгу залишається ще не врегульованим. Але, безумовно, позитивні тенденції у цьому напрямку все ж присутні.

Першу спробу законодавчого врегулювання проблеми боротьби з мобінгом в Україні було зроблено у червні 2014 року. Зокрема, Комітетом з питань соціальної політики та праці було рекомендовано Верховній Раді України прийняти за основу проєкт Закону [4], в якому пропонувалося гарантувати право осіб на ефективний захист проти морального переслідування на робочому місці. Проте законопроект вже 27 листопада 2014 року був відкликаний. У 2019 році у Верховній Раді зареєстрували проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії мобінгу» від 01.03.2019 р. № 10118. Цей законопроект був покликаний привести норми українського законодавства у відповідність до європейського законодавства та забезпечити захист від дискримінації й психологічного тиску в трудовому колективі [5]. Ним було передбачено імплементацію європейського законодавства, внесення змін до Кодексу законів про працю України, Закону України «Про зайнятість населення» та Закону України «Про колективні договори». 02 листопада 2020 року був зареєстрований ще один проєкт Закону № 4306 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії мобінгу» [6]. Однак, жоден з цих законопроектів не був прийнятий (навіть першого читання не відбулось по кожному з них).

15 серпня 2022 року Верховна Рада України прийняла за основу зі скороченням строку підготовки до другого читання проєкт Закону №5748 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії порушенню прав у сфері праці», яким передбачено законодавче врегулювання механізму протидії мобінгу (цькування), що застосовується до людини найманої праці керівником чи іншими представниками трудового колективу, шляхом внесення відповідних змін до Кодексу законів про працю України та Закону України «Про колективні договори та угоди».

Мобінг (цькування), проєктом Закону, визначається як діяння роботодавця або окремих працівників трудового колективу, які спрямовані на пониження гідності та честі працівника, його професійної (ділової) репутації, у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно нього напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі, що змушує особу недооцінювати власну професійну придатність [7].

Також проєкт акту дає визначення психологічному та економічному тиску, який застосовується до людини найманої праці, а також пропонується до уведення у чинне законодавство такого терміну як «створення напруженої, ворожої, образливої атмосфери» в трудовому колективі.

Під економічним насильством розглядають нерівну оплату праці, а також безпідставне позбавлення частини виплат, зокрема премій, бонусів, тощо. Психологічним насильством є створення ворожої, образливої атмосфери, погрози, висміювання, клеми, нерівномірний розподіл навантаження і задач між працівниками. Згідно із законопроектом, роботодавець зобов'язаний, зокрема, розробити процедуру надання психологічної допомоги та підтримки співробітникам, які постраждали від мобінгу. Працівникові, який вирішив звільнитися через мобінг, законопроект передбачає виплату вихідної допомоги у розмірі не менше тримісячного середнього заробітку.

06 вересня 2022 року Верховна Рада ухвалила у першому читанні проєкт Закону «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні

правопорушення щодо протидії порушенню прав у сфері праці». У пояснювальній записці до законопроекту мобінг розглядається як одна з форм дискримінації прав людини у трудових відносинах, яка проявляється через психологічне, економічне та інше насильство з метою приниження людської гідності [8].

Згідно даного Законопроекта [8] створення напруженої, ворожої, образливої атмосфери трактується як ізоляція працівника від трудового колективу, включаючи зміну місцезнаходження робочого місця, незапрошення на зустрічі і наради, в яких він зазвичай бере участь, перенесення робочого місця в непристосовані для цього місця тощо.

Законопроектом пропонується встановити адміністративну відповідальність за вчинення мобінгу (цькування) людини у трудових відносинах, шляхом внесення відповідних змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення. Зокрема, передбачено штраф за мобінг 1700-2550 грн. або 20-40 годин громадських робіт; за повторний або груповий мобінг – штраф 3400-5100 грн. або 40-60 годин громадських робіт.

Також законопроектом передбачається надання права центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю складати протоколи про адміністративні правопорушення про вчинення мобінгу (цькування).

Отже, це важливий крок до адаптації норм українського законодавства у відповідність до європейського законодавства та забезпечення захисту від дискримінації й психологічного тиску в трудовому колективі.

Таким чином, мобінг – одна з форм дискримінації прав людини у трудових відносинах, яка проявляється через психологічне, економічне та інше насильство з метою приниження людської гідності підлеглих та найманих працівників з боку керівництва за певними ознаками, створення стосовно них напруженої, ворожої, образливої атмосфери та примушування учасника трудових відносин до зміни місця роботи. Врегулювання цього питання на законодавчому рівні є дуже важливим для нашої країни, тому що випадки мобінгу учасників трудових відносин є далеко непоодиноким явищем. Адже, мобінг негативно впливає на психоемоційний стан особи та може спричинити психічні та фізичні розлади здоров'я працівника. Відповідно національне законодавство потребує змін, зокрема, введення у трудове законодавство поняття «мобінгу», обов'язку працівників, роботодавця, профспілкових органів щодо організації та виконання роботи таким чином, щоб запобігати мобінгу, встановлення однієї з підстав для розірвання трудового договору за ініціативи працівника та виплати вихідної допомоги як зазнання мобінгу, встановлення підстави для звільнення працівника за ініціативи роботодавця як вчинення мобінгу та встановлення адміністративної відповідальності за прояви мобінгу. Реалізація цих нововведень, у свою чергу, дозволить врегулювати питання захисту працівників від психологічного насилля на робочому місці, сприятиме підвищенню продуктивності праці та досягати імплементації норм європейського законодавства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Чередніченко Н. А. Мобінг і булінг у трудовому процесі. Право і безпека. 2012. № 5. С. 285-288.
2. Про встановлення загальної системи рівного відношення у сфері зайнятості та професійної діяльності: Директива Європейського Союзу від 27.10.2000 №2000/78/ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/radi-2000-78-es.pdf>
3. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 р. № ETS 163. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062

4. Про забезпечення захисту від морального переслідування на робочому місці: Проект Закону від 03 червня 2014 року № 4997. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/97910.html>

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії мобінгу: Проект Закону від 01 березня 2019 р. № 10118. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

6. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії мобінгу: Проект Закону від від 30.10.2020 № 4306. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/II03543A?an=3>

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії порушенню прав у сфері праці: Проект Закону від 15.08.2022 № 5748. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2507-20#Text>

8. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії порушенню прав у сфері праці: Проект Закону від 06.09.2022 № 5749. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/II05685I?an=3>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ І СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ ТА МОЛОДІ

Ващенко Д. О.

НК – Кришталь А. О., кандидат педагогічних наук

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

У надскладних умовах сьогодення українська молодь зіштовхується з низкою труднощів, що спричинені війною та економічною кризою. Молоде покоління – це майбутнє держави, і тому від забезпечення належних умов праці, всебічної підтримки та соціального захисту, особливо на початковому етапі трудового шляху, залежить подальший розвиток і добробут країни.

Метою дослідження є визначення особливостей працевлаштування і соціального захисту неповнолітніх осіб та молоді відповідно до трудового законодавства України.

Молодь і неповнолітні із закріпленою на законодавчому рівні можливістю виконувати посильну роботу є особливою соціальною групою, якій притаманні специфічні інтереси і потреби, здатність до швидкої адаптації, гнучкість, мобільність, бажання стати фінансово незалежними і, водночас, характеризується нестійкою мотивацією і тривалим процесом становлення фізіологічної, соціальної, моральної зрілості тощо.

М. Хмелярчук [1] трактує поняття «зайнятість молоді» як суспільно корисну діяльність молодіжних вікових категорій населення у різних секторах економіки чи домашнього господарства, що приносить дохід і дає шанс здобути економічну свободу, сприяє росту рівня соціалізації й самоствердження особи, розвитку й реалізації її трудового потенціалу відповідно до здібностей, кваліфікації та уподобань й відповідає інтересам досягнення бажаного соціального статусу в суспільстві.

Відповідно до українського законодавства працездатній молоді, тобто громадянам України віком від 15 до 28 років, після завершення навчання у закладах середньої, професійно-технічної, фахової передвищої чи вищої освіти, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення із

строкової військової служби, військової служби за призовом під час мобілізації надається перше робоче місце на строк не менше двох років.

Відповідно до ст. 188 Кодексу законів про працю України (КЗпПУ) [2] не допускається прийняття на роботу осіб молодше шістнадцяти років, окрім як за згодою одного із батьків з п'ятнадцяти років, зокрема – і для підготовки до продуктивної праці допускається прийняття на роботу здобувачів професійної освіти для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягненні ними чотирнадцятирічного віку.

Забороняється застосування праці осіб молодше вісімнадцяти років на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах; до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми (ст. 190 КЗпПУ); до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні (ст. 192 КЗпПУ).

Усі особи молодше вісімнадцяти років приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду і в подальшому, до досягнення 21 року, щороку підлягають обов'язковому медичному оглядові.

Відповідно до ст. 51 КЗпПУ для неповнолітніх скорочена тривалість робочого часу становить: для працівників віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють в період канікул) – 24 години на тиждень.

Заробітна плата працівникам молодше вісімнадцяти років при скороченій тривалості щоденної роботи виплачується в такому ж розмірі, як працівникам відповідних категорій при повній тривалості щоденної роботи (ст. 194 КЗпПУ).

Зазначимо існування пільг для працівників, які поєднують роботу з навчанням: організація роботодавцем індивідуального, курсового та іншого виробничого навчання за рахунок організації; створення необхідних умов для поєднання роботи з навчанням; скорочення робочого часу із збереженням заробітної плати для працівників, які навчаються в середніх загальноосвітніх школах; надання додаткової оплачуваної відпустки у зв'язку з навчанням у закладах середньої освіти на період складання різних видів державного контролю знань (від 4 до 23 календарних днів) тощо.

Щорічні відпустки працівникам віком до вісімнадцяти років повної тривалості у перший рік роботи надаються за їх заявою до настання шестимісячного терміну безперервної роботи на даному підприємстві, в установі, організації (ст. 195 КЗпПУ).

Для працевлаштування молоді, яка закінчила або припинила навчання у закладах середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої чи вищої освіти, звільнилася із строкової військової служби і вперше приймається на роботу, а також осіб, звільнених із військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, які в добровільному порядку уклали контракт про проходження служби у військовому резерві, військової служби за призовом осіб офіцерського складу або альтернативної (невійськової) служби (протягом шести місяців після закінчення або припинення навчання чи служби), дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб, яким виповнилося 15 років та які за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу, а також інших категорій осіб, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, підприємствам, установам та організаціям встановлюється квота відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» (ст. 196 КЗпПУ).

Звільнення працівників молодше вісімнадцяти років з ініціативи роботодавця допускається, крім додержання загального порядку звільнення, тільки за згодою районної (міської) служби у справах дітей (ст. 198 КЗпПУ). Батьки, усиновителі і піклувальники неповнолітнього, а також державні органи та службові особи, на яких покладено нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю, мають право вимагати розірвання трудового договору з неповнолітнім, коли продовження його чинності загрожує здоров'ю неповнолітнього або порушує його законні інтереси (ст. 199 КЗпПУ).

Вважаємо за необхідне наголосити на провідній ролі закладів освіти у процесі виховання і професійної підготовки молоді до майбутньої трудової діяльності. Забезпечення відповідності освітніх послуг вимогам ринку праці, застосування сучасних технологій навчання, розроблення актуального навчально-методичного забезпечення, вдосконалення існуючих навчальних програм тощо сприяють підготовці конкурентноздатних фахівців.

Окрім того, формування ініціативності, лідерських якостей, підприємницьких навичок у здобувачів освіти всіх рівнів спонукає до саморозвитку і самореалізації у майбутньому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Хмелярчук М. І. Зайнятість і соціальний захист молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.09.01. Львів, 2002. 32 с.

2. Кодекс законів про працю України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, с. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТРУДОВОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Ващенко Д. О.

НК – Дулгерова О. М., кандидат історичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Історія трудового права пов'язана з вивченням розвитку галузі та науки в хронологічному аспекті. Загальна теорія трудового права містить систему основних галузевих понять, юридичних фактів у трудовому праві, трудових правовідносин, принципів трудового права та ін. [1].

Трудове право – одна з провідних галузей у системі права, яка перебуває на стадії реформування. В основі трудового права є відносини, пов'язані з працею. Саме у сфері застосування праці знаходиться взаємозв'язок життєво важливих інтересів: державних, суспільних, приватних [2].

Розглянемо становлення трудового права та розуміння права на працю. Відомо, що без праці не існувало і не може існувати будь-яке суспільство. І хоч вона існує віддавна, правове регулювання праці виникло з розвитком капіталістичного способу виробництва. Обумовлено це тим, що попередні суспільно-економічні формації (первіснообщинна, рабовласницька, феодальна) не потребували правового регулювання трудових відносин.

В Україні становлення і розвиток трудового права як самостійної галузі відбувались у радянський період її історії. Створене на початку ХХ ст. радянське трудове право було дуже ідеологізоване. Його концептуальна основа – певні непохитні догми: заперечення приватної власності; диктатура пролетаріату;

провідна роль держави як головного інструменту суспільних перетворень; праця розглядалася як обов'язок працювати. Була запроваджена всезагальна трудова повинність. Обов'язок працювати було закріплено в перших конституціях радянських республік, зокрема Української СРР 1919 р. та першому кодифікованому акті трудового законодавства на території України – Кодексі законів про працю РРФСР 1919 р.

Кодекс законів про працю Української СРР 1922 р. відтворив положення Кодексу законів про працю РРФСР та вважався прогресивнішим за попередній кодекс. Він регулював трудові відносини, зокрема організацію праці, її оплату й охорону, робочий час, час відпочинку; містив договірну складову трудових відносин, поєднував диспозитивні та імперативні методи регулювання відносин. Однак він зовсім не гарантував кардинального поліпшення положення робітників: на все працездатне населення покладався обов'язок займатися тією чи іншою суспільно корисною працею (трудова повинність у широкому розумінні).

Із дня прийняття Конституції СРСР 1936 р. загальнообов'язкова праця відповідно до ст. 12 є основною конституційною засадою всього «суспільного устрою» СРСР, проте на рівні основних прав і обов'язків громадян у тій самій Конституції її викладено як «право на працю». Конституція УРСР 1978 р. право на працю визначала як право на одержання гарантованої роботи з оплатою праці відповідно до її кількості й якості, але не нижче встановленого державного мінімального розміру, включаючи право на вибір професії, роду занять і роботи, відповідно до здатності, професійної підготовки, освіти, з врахуванням суспільних потреб (ст. 40).

Сучасний етап розвитку трудового права України пов'язаний зі здобуттям Україною незалежності та демократичними змінами, що відбулися в суспільстві, через що виникла потреба в реформуванні вітчизняного трудового законодавства. У червні 1992 р. шляхом внесення змін до тоді ще чинної Конституції Української РСР 1978 р. було скасовано конституційне положення про загальнообов'язковість «суспільно корисної праці» (ст. 58). У зв'язку із необхідністю узгодити положення трудового законодавства з положеннями Конституції України, що була прийнята 28 червня 1996 р. було внесено значну кількість правок, було прийнято низку нових законів, що регулюють трудові відносини, проте докорінна реформа трудового права ще не завершена. Право на працю закріплено у ст. 43 Конституції України. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом [1].

Отже, формування трудового права як самостійної правової галузі було пов'язане з розвитком капіталістичного способу виробництва, заснованого на найманій праці, утворенням ринку праці і виділенням трудового договору із сфери цивільно-правового регулювання. У даний час досить закономірно постало питання про необхідність приведення трудового права України як науки і як галузі права у відповідність з новими політичними і соціально-економічними реаліями. Всебічний ретельний аналіз і глибоке узагальнення її особливостей, тенденцій і закономірностей історичного розвитку трудового права необхідні для прогнозування шляхів і способів подальшого розвитку і вдосконалення сучасного трудового права України [3].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Трудове право України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. В. О. Кучера. – Львів: ЛьвДУВС, 2017. – 564 с.
2. Трудове право: навч. посіб. / І. Д. Шумляєва. – Дніпро: ГРАНІ, 2018. – 188 с.
3. Вишновецька С. В. Історичні аспекти формування і розвитку галузі трудового права : дис. канд. юр. наук / Вишновецька С. В., 2009. – 61 с.

ІСТОРІЯ ПРАВОВОГО СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ ТА СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Гретченко П. Є.

*НК – Миронова Г. А., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України*

Сімейний кодекс України та статтю підстави позбавлення батьківських прав, українське законодавство отримало у спадок від радянського законодавства. Україна молода держава яка жодного разу не брала участь у війні та немає практики щодо позбавлення батьківських прав під час воєнного стану.

Землі України, фактично завжди були під владою інших держав Австро-Угорщини, Польщі, Царської Росії, Німеччини, СРСР так склалося історично. З історії, на землях України було застосовано сімейне законодавства, закони та судова практика вище вказаних держав.

Для прикладу у 1797 році Леопольд II проголосив два імператорські Патенти, згідно з якими комісія повинна була переглянути та доопрацювати Цивільний кодекс Австрії 1786 року. Результати кодифікаційних робіт комісії мав схвалити імператор, і для цього у вересні 1790 року він ухвалив рішення про утворення при судах другої інстанції спеціальні комісії за участі представників кожного краю імперії, куди також входила Східна Галичина.

До припинення польського феодального законодавства було вперше запрошено українських науковців з юридичного факультету Львівського університету. Таким чином з'явився в перше Цивільний кодекс Галичини від 1797 року де вперше у четвертому основному розділі «Про права між батьками та дітьми в пункті», 114 було вказано: Якщо Бог благословив подружжя на дітей, то таким чином виникає сім'я, нове об'єднання, разом з яким виникають також нові права та обов'язки.

Даний кодекс був патріархальний, діти повинні були в першу чергу слухатися батька, як голову сімейного об'єднання.

Але лише діти які досягли вісімнадцятирічного віку, в разі порушення їх прав мали право звернутися з відповідним оформленим клопотанням до суду.

В п'ятому основному розділі «Про опіку та піклування» в статті 165 було вказано «Опікун невідкладно дбає про особу і права неповнолітнього, піклувальник або управитель справами використовуватися лише загалом у разі виконання певних справ та питань».

Суди під юрисдикцією яких перебував неповнолітній, в наслідок своїх обов'язків призначав опікуна.

Це напевно були перші ознаки підстав щодо позбавлення батьківських прав батьків, та надання опікуна та створення інституту позбавлення батьківських прав та створення сімейного кодексу Східної Галичини.

Але не будемо поглиблюватися в історію з причин змін законодавства під час першої світової війни, громадянської війни, та другої світової війни у зв'язку з тим що практично законодавство щодо позбавлення батьківських прав не застосовувалось. У зв'язку з вторгненням російської федерації 24 лютого 2022 року на територію України та ведення воєнного стану Українські правники зіткнулися з питаннями щодо можливих змін та доповнень відносно підстав позбавлення батьківських прав. Сімейний кодекс України в статті 164 Підстави позбавлення батьківських був переписаний з законодавства СРСР.

Даному законодавстві права дитини мали каральний шлях та вигляд щодо позбавлення батьківських прав лише батьків, думка дитини до уваги не бралася.

Українське суспільство має захистити себе не лише від поганих батьків, а звернути увагу до прав дітей, повернути до нормального життя батьків та їх дітей без можливого позбавлення батьківських прав.

За тридцять років незалежності України права дітей набули більшого стрімкого розвитку їх захисту.

В законодавстві попередніх влад в Україні діти були об'єктами правовідносин. При незалежній Україні діти отримали статус суб'єкта правовідносин. Стали носіями прав. Перше це Конвенція ООН «Про права дитини».

Організація Об'єднаних Націй та Рада Європи розробили та втілили в життя ряд інших законодавчих актів рекомендованого, зобов'язального характеру щодо захисту прав дітей. Світова практика США, Франції, Канади, більшості країн Євросоюзу показує що український інститут позбавлення батьківських прав повинен відійти від радянської складової карального органу, а саме залучення у внутрішні сімейні стосунки мати, батька, дитину Служб у справах дітей (колишніх опікунських рад), як орган, який є третьою особою без самостійних прав прибрати, де основою при позбавленні батьківських прав є Висновок служби у справах дітей. В якому думка дитини взагалі практично набереться до уваги.

Під час початку військової агресії РФ багато дітей було вивезено за межі України без будь-яких відповідних та підтверджуючих документів на дозвіл вивозу дітей за кордон. Це було зумовлено панікою мешканців України та скоршою евакуацією дітей за кордон та дотримання їх Конституційних прав. Багато хто цим скористувався з корисних підстав. Формули повернення дітей до України досі не існує.

На теперішній час правники повинні розробити шляхи удосконалення сімейного кодексу України в статті підстав позбавлення батьківських прав за стосуванням нових пунктів до статті з вивченням нових підстав щодо позбавлення батьківських прав під час воєнного стану який не був прописаний в даній статті та в сімейному кодексі України, можливість зменшення участі служб у справах дітей в сімейних спорах щодо позбавлення батьківських прав.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Австрійський цивільний кодекс 1811 року.
2. Стефанчук Р. О., Блажівська О. Є. Історичні аспекти створення Галицького цивільного кодексу 1797 рік. (Вісник Національної академії прокуратури України) 2014 2014 рік, № 4 (37), С. 44-45.
3. Бойко І. Й. Австрійський цивільний кодекс 1797 рік та його застосування у східній Галичині, деякі дискусійні питання // Час опис Київського університету права – 2015 рік № 3. С. 10-11.
4. Гужва А. М. Рецензія римського права у цивільному кодексі східної Галичини 1797 рік. // Порівняльно аналітичне право. 2014 рік № 5. С. 72-75.
5. Гужва А. М. Рецепція римського права у цивільному кодексі східної Галичини 1797 рік // Порівняльно – аналітичне право – 2014 рік № 5, С. 75.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ НАДУРОЧНИХ РОБІТ

Джумаєва Д. Р.

НК – Тентюк Л. М.

Черкаський державний технологічний університет

Правове регулювання проведення надурочних робіт відбувається за допомогою різноманітних законів. Зокрема юридична регламентація трудових відносин, функціонуючих з приводу робіт понад встановлену тривалість робочого часу, здійснюється: Конституцією України та Кодексом законів про працю України.

Конституція безпосередньо не регулює робочий час, хоча й містить вказівку на необхідність належного врегулювання даної категорії у своїх положеннях. Так, у ст. 43 Основного Закон України встановлено, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Законодавець зазначає, що будь-яка людина має право на належні, безпечні та здорові умови праці, до яких можна віднести й нормальну тривалість робочого часу. Як відомо, у законодавстві виділяються повний робочий час та час зменшеної тривалості (скорочений та неповний). Встановлено, що нормальна тривалість робочого часу не може перевищувати 40 годин на тиждень (ст. 50) [2]. Імператив цієї норми стосується лише верхньої межі, що дає можливість роботодавцю встановити й меншу тривалість робочого часу для свого працівника, зазначивши таке положення в колективному або трудовому договорі.

Надурочними роботами вважаються роботи понад встановлену тривалість робочого дня (статті 52, 53 і 61 КЗпП). Як правило, застосування надурочних робіт не допускається. Проведення їх можливе лише у виняткових випадках, що визначаються законодавством і ст. 62 КЗпП. Власник або уповноважений ним орган може застосувати надурочні роботи тільки у таких виняткових випадках:

1) при проведенні робіт, необхідних для оборони країни, а також відвернення громадського або стихійного лиха, виробничої аварії і негайного усунення їх наслідків;

2) при проведенні громадське необхідних робіт по водо-, газопостачанню, опаленню, освітленню, каналізації, транспорту, зв'язку – для усунення випадкових або несподіваних обставин, які порушують правильне їх функціонування;

3) при необхідності закінчити почату роботу, яка внаслідок непередбачених обставин чи випадкової затримки з технічних умов виробництва не могла бути закінчена в нормальний робочий час, коли припинення її може привести до псування або загибелі державного чи громадського майна, а також у разі необхідності невідкладного ремонту машин, верстатів або іншого устаткування, коли несправність їх викликає зупинення робіт для значної кількості трудящих;

4) при необхідності виконання вантажно-розвантажувальних робіт з метою недопущення або усунення простою рухомого складу чи скупчення вантажів у пунктах відправлення і призначення;

5) для продовження роботи при нез'явленні працівника, який заступає на зміну, коли робота не допускає перерви; в цих випадках власник або уповноважений ним орган зобов'язаний негайно вжити заходів до заміни змінника іншим працівником, оскільки забороняється залучення працівника до роботи протягом двох змін підряд [3].

Жінки, які мають дітей віком від 3 до 14 років або дитину-інваліда, можуть залучатися до надурочних робіт лише за їх згодою. Залучення інвалідів до надурочних робіт можливе лише за їх згодою і за умови, що це не суперечить медичним рекомендаціям (ст. 63 КЗпП).

Для проведення надурочних робіт необхідна згода профкому і видання наказу (розпорядження) власником.

Надурочна робота компенсується підвищеною оплатою.

Надурочні роботи не повинні перевищувати для кожного працівника 4 годин протягом 2 днів підряд і 120 годин на рік.

На період дії воєнного стану не діють норми КЗпП щодо:

- скорочення роботи на одну годину як при п'ятиденному, так і при шестиденному робочому тижні напередодні святкових і неробочих днів;
- тривалості робочого дня напередодні вихідних днів при 6-денному робочому тижні не більше 5 год.;
- обмеження граничних норм надурочних робіт;
- перенесення вихідного дня на наступний після святкового або неробочого;
- перенесення вихідних та робочих днів відповідно до рекомендації Кабміну;
- заборони залучення до робіт у вихідні, святкові і неробочі дні;
- компенсації за залучення до робіт у вихідні, святкові і неробочі дні [4].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Череднеченко К. Ю. Правове регулювання робочого часу педагогічних працівників в Україні: проблемні аспекти // Молодий вчений. – № 11 (51). – 2017. – С. 1018-1020.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, с. 141).
3. Кодекс законів про працю України. Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71 // Відомості Верховної Ради, 1971, додаток до № 50, с. 375. – зі змінами.
4. Закон України «Про організацію трудових відносин під час воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2136-20>.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ГАЛУЗІ ТРУДОВОГО ПРАВА

Дулгерова О. М., кандидат історичних наук, доцент,

Пасинчук К. М., кандидат педагогічних наук

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Кожен новий етап у прогресивному розвитку науки зумовлює її дослідження в методологічному аспекті, а методологічна спрямованість досліджень органічно злита з теорією предмета пізнання. Отже, корінні зміни соціально-політичної системи суспільства позначились переломним періодом у науці трудового права, тому необхідна теоретична основа, яка б відповідала вимогам сьогодення. Для трудового права актуальним практичним завданням є розроблення сучасної теорії трудового права на основі аналізу й узагальнення наукових концепцій.

Глобальні економічні, отже, правові реформи, пандемія COVID-19 зумовили суттєве та структурно-функціональне оновлення чинної моделі трудового права як галузі права загалом, так і галузевої юридичної науки зокрема.

Інтегральним елементом для формування сучасної галузі трудового права виступають принципи права, що є базовими нормативно-керівними засадами та імперативними вимогами, що визначають загальну спрямованість правового регулювання суспільних відносин:

Принцип історизму який обумовлює погляд на інститути трудового права України, еволюція яких досліджується, як на історично сформовані (традиційні) правові феномени, властиві галузі трудового права України, що закономірно виникли в ході суспільно-історичного розвитку як від повідь на виклики розвитку системи виробничих відносин в умовах індустріальної цивілізації та розвиваються нині, на постіндустріальному етапі суспільного розвитку, а також на тлі розгортання тенденцій глобалізації та регіоналізації.

Принцип об'єктивності заперечує вибірковий та упереджений підхід до фактів, явищ, подій і процесів та некритичність у їх сприйнятті та науковій інтерпретації; зобов'язує розглядати конкретні події та явища у всій їх складності, багатогранності і суперечливості з огляду на сукупність позитивних і негативних моментів незалежно від їх суб'єктивного сприйняття та оцінювання [1]; дає можливість розглядати історичний процес як об'єктивну закономірність.

Принципу деідеологізації є важливим методологічним джерелом як для осмислення спонтанного звичаєво-правового регулювання, так і для свідомого, цілеспрямованого правового конструювання й розвитку відповідних інститутів трудового права України також «виступають різні ідеології та соціально-політичні доктрини, догматики й етичні системи, розроблені в рамках тих чи інших філософсько-правових парадигм» [2, с. 11].

Принцип детермінізму спирається на визнання об'єктивного існування правових закономірностей у розвитку права загалом і трудового права зокрема, адже кожне правове явище «детермінується не лише передумовами свого виникнення, але й умовами свого функціонування» [3, с. 89]. Водночас він передбачає також врахування того, що «розвиток моделі соціально-трудова відносин зумовлений закономірностями історичного розвитку українського суспільства, його традиціями, менталітетом, рівнем розвитку культури, економіки, тому дає змогу аргументувати адаптацію такого інституціонального механізму, як розвиток соціального партнерства» [4, с. 20].

Принцип детермінізму дає можливість з'ясувати, які чинники впливали і впливають на формування й розвиток конкретних інститутів трудового права упродовж їх еволюції.

Використання цього принципу об'єктивно обґрунтовує наукове розуміння й тлумачення таких аспектів дослідження, як співвідношення і взаємні впливи галузі трудового права України та її інститутів як взаємодію цілого і частки; обумовлює розвиток аналізованих інститутів трудового права як реалізацію внутрішнього потенціалу їх розвитку (у розрізі закономірного руху права від можливого до дійсного); необхідність подальшої трансформації трудового законодавства України з урахуванням позитивізації у правових інститутах відповідних правових закономірностей, цінностей, суспільних уявлень тощо [3, с. 96].

Важливим для галузі трудового права є принцип додатковості, згідно з яким, для комплексного дослідження виокремленого об'єкта необхідно застосувати два взаємовиключні (додаткові) підходи, які в сукупності дадуть вичерпну інформацію про явище як цілісність.

Отже, застосування сучасної наукової методології, зокрема, передбачає органічне поєднання в ній системи взаємозумовлених традиційних і нових світоглядних методологічних принципів та конкретних методів пізнання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вишневецька С. В. Основні напрями розвитку доктрини трудового права. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/17505?mode=full>.
2. Заморська Л. І. Правова нормативність та її інституціоналізація в Україні : монографія. Одеса : Фенікс, 2013. 204 с.
3. Кузнецова Л. В. Особливості виникнення та розвитку основних інститутів трудового права України (XVIII – поч. XIX ст.) : дис. ... кандидат юридичних наук : спец. 12.00.01 ; Національний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 273 с.
4. Гетьманцева Н. Д. Дуалізм трудового права. Науковий вісник Чернівецького університету. 2011. Вип. 597 : Правознавство. С. 64–68.

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ У ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННІЙ СПРАВІ

Задніпровська Д. А.

НК – Тептюк Л. М.

Черкаський державний технологічний університет

Питання підписання трудового договору – це питання вірного оформлення трудових відносин, що, як відомо, є запорукою безпечного та законного ведення діяльності з найманою працею.

Трудовий договір – угода між працівником і власником установи, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, а власник зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

Сторонами трудового договору є працівник та власник підприємства, установи організації або уповноважений ним орган чи фізична особа. Щодо умов укладення трудового договору слід зазначити, що трудовий договір у готельно-ресторанній справі укладається, як правило, в письмовій формі.

Працівник має певні гарантії при укладенні, зміні та припиненні трудового договору. Зокрема, забороняється необґрунтована відмова у прийнятті на роботу. Відповідно до Конституції України будь-яке пряме або непряме обмеження прав чи встановлення прямих або непрямих переваг при укладенні, зміні та припиненні трудового договору залежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, роду і характеру занять, місця проживання не допускається. Вимоги щодо віку, рівня освіти, стану здоров'я працівника можуть встановлюватись законодавством України.

Трудовий договір може бути:

- 1) безстроковим, що укладається на невизначений строк;
- 2) на визначений строк, встановлений за погодженням сторін;
- 3) таким, що укладається на час виконання певної роботи.

При укладенні трудового договору громадянин зобов'язаний подати паспорт або інший документ, що посвідчує особу, трудову книжку, а у випадках, передбачених законодавством, документ про освіту (спеціальність, кваліфікацію), про стан здоров'я та інші документи [1, с. 85].

Трудовий договір складається із певної сукупності умов, що встановлюють взаємні права та обов'язки для сторін трудового договору, а саме:

– обов'язкові умови (визначення місця роботи, трудової функції, компенсацій та пільг працівникові за роботу у важких, шкідливих, небезпечних умовах, умов оплати праці, режим праці та відпочинку тощо);

– необов'язкові умови (встановлення випробування, збереження комерційної (службової) таємниці, соціально-побутові пільги тощо).

Працівник не може бути допущений до роботи без укладення трудового договору, оформленого наказом чи розпорядженням власника або уповноваженого ним органу, та повідомлення центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення формування та реалізації державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування про прийняття працівника на роботу в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Слід зазначити, що до початку роботи за укладеним трудовим договором власник або уповноважений ним орган зобов'язаний:

1) роз'яснити працівникові його права і обов'язки та проінформувати під розписку про умови праці, наявність на робочому місці, де він буде працювати, небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, та можливі наслідки їх впливу на здоров'я, його права на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до чинного законодавства і колективного договору;

2) ознайомити працівника з правилами внутрішнього трудового розпорядку та колективним договором;

3) визначити працівникові робоче місце, забезпечити його необхідними для роботи засобами;

4) проінструктувати працівника з техніки безпеки, виробничої санітарії, гігієни праці і протипожежної охорони.

Забороняється укладення трудового договору з громадянином, якому за медичним висновком запропонована робота протипоказана за станом здоров'я.

Існують також обмеження спільної роботи родичів на підприємстві, в установі, організації. Власник може запроваджувати обмеження щодо спільної роботи на одному і тому ж підприємстві, в установі, організації осіб, які є близькими родичами чи свояками (батьки, подружжя, брати, сестри, діти), якщо у зв'язку з виконанням трудових обов'язків вони безпосередньо підпорядковані або підконтрольні один одному [2].

Важливо пам'ятати, що трудовий договір є одним із основних документів для захисту прав працівника в трудових відносинах з роботодавцем.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кодекс законів про працю України з постатейними матеріалами. Міністерство праці та соціальної політики України, 1973 (№ 2048-08, зі змінами та доповненнями редакція від 10.06.2021 року № 1217-IX);

2. Трудовий договір та його види. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_38256 (дата звернення 11. 04. 2022).

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ГРОМАДЯНАМ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Кришталь М. А., кандидат психологічних наук, професор

Пасинчук К. А., кандидат педагогічних наук

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Однією із руйнівних сил та найнебезпечніших криз є війна, яка завдає населенню фізичних і психологічних травм на все життя. Тому важливо вчасно надавати психологічну допомогу постраждалим людям, щоб повернути їх до звичних норм життя і діяльності. За таких обставин актуальним є правовий і соціальний захист населення.

З початку збройної агресії РФ в Україні значно зросла чисельність громадян, які потребують комплексної психологічної допомоги. Адже, окрім постійної загрози фізичних травм під час війни, багато людей переживають психологічні травми.

Психологічна допомога громадянам під час війни – це комплекс профілактичних, лікувальних та евакуаційних заходів, які забезпечують збереження психічного здоров'я людей.

Понад півроку населення України живе в постійному стресі, відчуває страх та тривогу, не почувається у безпеці, що в цілому має негативний вплив на психічне здоров'я і викликає ризик розвитку розладів психіки. Особливо вразливі такі категорії населення – військовослужбовці, рятувальники, працівники правоохоронних органів, медичні працівники, волонтери, внутрішньо переміщені особи, особи, які постраждали від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією, ті, хто пережив втрату близької людини, та інші категорії. На державному рівні постала проблема забезпечення координації дій у питаннях єдиного підходу до надання психологічної допомоги цим особам та їх підтримки з боку центральних та місцевих органів влади.

Першим дієвим кроком на шляху вирішення даної проблеми стало рішення щодо утворення міжвідомчої координаційної ради з питань охорони психічного здоров'я та надання психологічної допомоги особам, які постраждали внаслідок збройної агресії РФ як тимчасового консультативно-дорадчого органу Кабінету Міністрів України.

Основними завданнями міжвідомчої координаційної ради є консолідація зусиль органів влади для поліпшення їх міжвідомчої взаємодії у питаннях формування та реалізації державної політики у сфері охорони психічного здоров'я, оперативне прийняття рішень з питань надання психологічної допомоги постраждалому населенню та вирішення проблем, пов'язаних із наданням такого виду допомоги на рівні держави.

Міжвідомча координаційна рада відповідно до покладених на неї завдань [1]:

1) проводить аналіз ефективності заходів з надання психологічної допомоги особам, які постраждали внаслідок збройної агресії РФ проти України;

2) вивчає результати діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, залучених до надання психологічної допомоги особам, які постраждали внаслідок збройної агресії РФ проти України;

3) проводить моніторинг стану виконання органами виконавчої влади покладених на них завдань;

4) бере участь у розробленні проектів нормативно-правових актів з питань надання психологічної допомоги особам, які постраждали внаслідок збройної агресії РФ проти України;

5) подає Кабінетові Міністрів України розроблені за результатами своєї роботи рекомендації та пропозиції.

За даними Міністра охорони здоров'я, 15 млн. українців потребуватимуть психологічної допомоги. Серед них – і діти, і дорослі, і люди літнього віку. На жаль, не всі українці можуть дозволити собі оплатити послуги професійного психолога. Але всі вони заслуговують на психологічну підтримку й піклування [2].

Так, у березні 2022 року в Україні запрацювала платформа безкоштовної психологічної допомоги UA Mental Help – це комплексна платформа, що слугує відправною точкою психотерапії та дозволяє безкоштовно проконсультуватися зі сертифікованими спеціалістами, навчитися турбуватися про ментальне здоров'я та долучитися до проєкту як фахівець або партнер. Дана платформа створена за ініціативи Глобального договору ООН в Україні та за підтримки агентства Fondation de France, комерційного банку UKRSIBBANK BNP Paribas Group, корпорації Schneider Electric, Глобального договору ООН у Франції. UA Mental Help покликана психологічно підтримувати людей, що постраждали від війни. За пів року з повномасштабного вторгнення в Україну її спеціалісти допомогли більше ніж 700 українцям подолати апатію, високе напруження чи тривогу, безсоння, тугу та складнощі адаптації на новому місці [3].

Національна психологічна асоціація, за підтримки партнерів, запустила безоплатну гарячу лінію, яка працює у форматі аудіо та відео дзвінків. На лінії працюють фахові психологи, які мають відповідний досвід та пройшли підготовку надання допомоги у ситуаціях кризи. Спеціалісти дотримуються основних етичних стандартів професії, а всі звернення за допомогою є конфіденційними.

Обласні центри психологічної служби надають інформацію про психологічну допомогу в умовах війни у відповідному регіоні країни.

Створено Lifeline Ukraine – всеукраїнську гарячу лінію для надання кризової психологічної допомоги громадянам України.

В Україні запущено Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної підтримки з метою ліквідації будь-яких бар'єрів, спричинених наслідками війни для психічного здоров'я українців. Для ефективного створення та впровадження програми розпочав роботу Проєктний офіс зі створення національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. До проєктного офісу входять фахівці МОЗ, ДУ «Інститут психіатрії, судово-психіатричної експертизи та моніторингу наркотиків Міністерства охорони здоров'я України», ГО «Безбар'єрність» [2]. Експертизу та підтримку у реалізації проєкту надає Всесвітня організація охорони здоров'я та глобальна Референтна група із Психічного здоров'я та психосоціальної підтримки Міжвідомчого постійного комітету.

Отже, в умовах сьогодення вкрай важливо забезпечити координацію дій центральних і місцевих органів влади у питанні відпрацювання єдиного підходу щодо надання психологічної допомоги особам, які постраждали внаслідок збройної агресії та їх правового і соціального захисту з боку держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Положення про Міжвідомчу координаційну раду з питань охорони психічного здоров'я та надання психологічної допомоги особам, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України: Постанова КМУ від 7 травня 2022 р. № 539. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539-2022-%D0%BF#Text>

2. Психічне здоров'я. URL: <https://moz.gov.ua/mental-health>

3. В Україні запрацювала платформа безкоштовної психологічної допомоги UA Mental Help. URL: <https://delo.ua>

ПІКЛУВАННЯ ЯК КАТЕГОРІЯ СІМЕЙНОГО ПРАВА

Кузьменко К. В.

НК – Кришталь А. О., кандидат педагогічних наук

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Різка зміна характеру соціальних відносин, нові підходи до звичних поглядів на життєдіяльність суспільства, несподівана втрата значної кількості людей свого соціального статусу, а також невизначеність перспектив розвитку як для суспільства в цілому, так і для окремого індивіда в умовах війни російської федерації проти України, спричинили низку труднощів, з якими складно впоратись самотійно. Особливо актуальними в зазначеній ситуації стають різноманітні форми соціальної підтримки, зокрема – в контексті сімейного права.

Метою дослідження є визначення сутності поняття «підклування» як категорія сімейного права.

Явище підклування з'явилося у суспільстві з моменту його зародження. У всі часи підклування підтримувало соціальну стабільність і сприяло гармонізації людських відносин, забезпечуючи поступальний розвиток суспільства.

Поняття «підклування» трактують як поєднання загальнолюдських цінностей і визнання унікальності особи. На початкових етапах свого становлення підклування уособлювало такі моральні якості і чесноти, як людяність, любов, добропорядність, повага, відповідальність, моральний обов'язок тощо. Згодом захист прав людини від різних форм дискримінації стає одним з провідних аспектів соціального підклування.

В. Буяшенко характеризує соціальне підклування як «складне багаторівневе утворення, що охоплює раціональне усвідомлення власної необхідності, глибокий гуманізм, і жорсткий прагматизм суспільства, чітку структурованість, системність на рівні держави, розвиток самодіяльності суспільства, здатність до солідарності, повагу до індивідуальності, сукупність ціннісних норм та моральність» [1, 11]. Соціальне підклування насамперед зосереджує увагу на сутності людини та її буденних соціальних потребах і тому дає можливість виявити оптимальні шляхи вирішення соціальних проблем не тільки на макро-, а й на мікрорівні. У процесі вирішення певних проблем означене явище виходить за межі державності і не визнає кордонів, що підтверджує актуальність у зв'язку з глобалізаційними змінами. Соціальне підклування виступає як відносно самотійне специфічне утворення, що поєднує безліч різноманітних елементів в одне ціле, де кожна одиниця будь-якої складності є самодостатньою.

Згідно з законодавством України держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї і бере під свою охорону кожную дитину-сироту і дитину, позбавлену батьківського підклування.

У Сімейному Кодексі України [2] розмежовуються поняття «опіка», «підклування» і «патронат». Опіка встановлюється над дитиною, яка не досягла чотирнадцяти років, а підклування – над дитиною у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Патронат над дитиною – це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин.

Відповідно до ст. 247 Сімейного Кодексу України права дитини, над якою встановлено опіку або підклування передбачають проживання в сім'ї опікуна або підклувальника, підклування з його боку; забезпечення умов для всебічного розвитку, освіти, виховання і на повагу до її людської гідності; збереження права

користування житлом, у якому вона проживала до встановлення опіки або піклування; захист від зловживань з боку опікуна або піклувальника.

Варто зазначити, що дитина, яка переобуває в сім'ї патронатного вихователя (ст. 254), зберігає за собою право на аліменти, пенсію, інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника, які вона мала до влаштування в сім'ю патронатного вихователя; має право підтримувати особисті контакти з батьками та іншими родичами; а також має інші права, визначені законодавством.

Характерною ознакою сучасного піклування є чітко визначені норми і стратегії, які визнаються суспільством у зв'язку з тим, що вони глибоко проникають у його життєвий простір. У контексті дослідження соціального піклування людина сприймається як активний суб'єкт. Ключовим у соціальному піклуванні, насамперед, є те, що кожний, хто включений в простір його дій, на власному досвіді переконується в необхідності і можливості впливу на соціальну ситуацію і своїй відповідальності за розв'язання найгостріших проблем. Оскільки зараз практично не існує абсолютної стабільності у суспільстві, відчуття взаємозалежності, небезпеки соціального ризику спонукає займатися соціальною підтримкою як можливість запобігти небезпеці, що можуть загрожувати у майбутньому. Окрім того, свідомим громадянам розвинутого суспільства властиві почуття причетності до розв'язання його проблем, моральна відповідальність за стан справ у ньому.

Таким чином, піклування є показником розвиненості суспільства, поваги до загальнолюдських цінностей та інституту права в цілому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Буяшенко В. В. Соціальне піклування: сутність, структура, функції (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук : 09.00.03. Київ, 2011. 33 с.

2. Сімейний Кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 21-22, с.135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

ПРАВНИЧА ОСВІТА: УДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

*Ляшенко Р. Д., кандидат юридичних наук, доцент
Поліський національний університет*

Формування єдиного освітнього простору здійснюється на основі певної структури вищої освіти, проектування стандартів вищої освіти, загального розуміння базових підходів до організації освіти і докорінних інновацій у теорії та практиці освітнього процесу [1, с. 20].

20.07.2022 р. затверджено та введено в дію Наказом Міністерства освіти і науки України Стандарт вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 08 Право, спеціальності 081 Право (Наказ № 644) та Стандарт вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 08 Право, спеціальність 081 Право (Наказ № 643). Положеннями вищезазначених стандартів у Розділі X. Додаткові вимоги до організації освітнього процесу для освітніх програм з підготовки фахівців для професій, для яких запроваджене додаткове регулювання передбачено, що заочна форма здобуття вищої освіти для першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 Право забезпечується в обсязі не менше ніж 1/6 годин аудиторного (контактного) навантаження з навчальних дисциплін від запланованих кредитів (ЄКТС) [2, 3].

При розробці навчальних планів для здобувачів заочної форми навчання щодо тривалості сесій враховуються норми ст. 216 Кодексу законів про працю України (№ 322-VIII) (далі – КЗпП України) та ст. 15 Закону України «Про відпустки» (№ 504/96-ВР). Зокрема, працівникам, які успішно навчаються без відриву від виробництва у закладах фахової передвищої, вищої освіти з вечірньою та заочною формами навчання, надаються додаткові оплачувані відпустки: 1) на період настановних занять, виконання лабораторних робіт, складання атестацій, оцінювань, заліків та іспитів (екзаменів) – для тих, хто навчається на першому та другому курсах: у закладах фахової передвищої, вищої освіти з заочною формою навчання – 30 календарних днів; 2) на період настановних занять, виконання лабораторних робіт, складання атестацій, оцінювань, заліків та іспитів (екзаменів) – для тих, хто навчається на третьому і наступних курсах: у закладах фахової передвищої, вищої освіти з заочною формою навчання – 40 календарних днів. Для працівників, які навчаються у закладах фахової передвищої, вищої освіти з вечірньою та заочною формами навчання, де навчальний процес має свої особливості, законодавством може встановлюватися інша тривалість відпусток у зв'язку з навчанням (ст. 216 КЗпП України; ст. 15 Закону № 504/96-ВР) [4, 5].

Наказом Міністерства освіти і науки наказом від 22.05.2020 року № 673 до переліку спеціальностей, для яких запроваджено додаткове регулювання внесено спеціальність 081 «Право», галузь знань 08 «Право» [6]. Вимоги до освітньої діяльності з підготовки здобувачів, що навчаються за спеціальністю 081 «Право» посилюються, зокрема, в частині підготовки здобувачів, що навчаються за вечірньою та заочною формами навчання спеціальності 081 «Право».

Проте, системний аналіз норм законодавства про працю в частині надання додаткових оплачуваних відпусток для здобувачів освіти, що навчаються за вечірньою та заочною формами навчання свідчить про колізійність окремих нормативно-правових актів. Зокрема, нині діючою залишається Постанова КМУ «Про затвердження Порядку, тривалості та умов надання щорічних відпусток працівникам, які навчаються у вищих навчальних закладах з вечірньою та заочною формами навчання, де навчальний процес має свої особливості» від 28.06.1997 р. № 634 (далі – Постанова № 634), якою визначено тривалість та умови надання щорічних відпусток працівникам, які навчаються у вищих навчальних закладах з вечірньою та заочною формами навчання, де навчальний процес має свої особливості [6]. У Постанові № 634 в переліку спеціальностей, де навчальний процес має свої особливості спеціальності 081 «Право» немає. Тоді виникає запитання: чи має право заклад вищої освіти збільшити тривалість заліково-екзаменаційних сесій для здобувачів спеціальності 081 «Право»?

Безумовно, тлумачити норми права необхідно в світлі вимог сьогодення щодо тривалості додаткових оплачуваних відпусток для здобувачів освіти, що навчаються за вечірньою та заочною формами навчання. При встановленні тривалості заліково-екзаменаційних сесій для здобувачів спеціальності 081 «Право» слід враховувати положення Розділів X Стандартів вищої освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти галузі знань 08 Право, спеціальності 081 Право. Відповідно тривалість сесій необхідно збільшити для дотримання вимог стандарту щодо забезпечення викладання дисциплін в обсязі не менше 1/6 годин аудиторного (контактного) навантаження з навчальних дисциплін від запланованих кредитів (ЄКТС).

Отже, для усунення колізій у законодавстві також необхідно внести відповідні зміни і до Постанови № 634, додавши до переліку спеціальностей, де навчальний процес має свої особливості спеціальність 081 «Право», зокрема: «Установити, що для працівників, які успішно навчаються у закладах вищої освіти усіх рівнів акредитації за вечірньою та заочною формами навчання, з нижченаведених спеціальностей, де навчальний процес має свої особливості,

понад відпустки, передбачені ст. 15 Закону № 504/96-ВР, надаються також відпустки: г) Право – щорічно по 10 календарних днів із збереженням заробітної плати та по 10 календарних днів без збереження заробітної плати» та змінити у назві та у тексті Постанови № 634 словосполучення «вищих навчальних закладах» на «закладах вищої освіти» у відповідності до Закону України «Про вищу освіту».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Комаров В. Вища юридична освіта України: нові виміри. *Право України*. 2017. № 10. С. 20 -37.

2. Стандарт вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 08 Право, спеціальності 081 Право: затверджено та введено в дію Наказом Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 р. № 644. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-bakalavr-644-20.07.2022.pdf> (дата звернення: 28.08.2022).

3. Стандарт вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 08 Право, спеціальності 081 Право: затверджено і введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 р. № 643. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-magistr-643-20072022.pdf> (дата звернення: 28.08.2022).

4. Кодекс законів про працю України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 28.08.2022).

5. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.08.2022).

6. Про затвердження Переліку спеціальностей, здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких запроваджено додаткове регулювання: МОН України; Наказ, Перелік від 22.05.2020 р. № 673. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0502-20#Text> (дата звернення: 28.08.2022).

7. Про затвердження Порядку, тривалості та умов надання щорічних відпусток працівникам, які навчаються у вищих навчальних закладах з вечірньою та заочною формами навчання, де навчальний процес має свої особливості: Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 28.06.1997 р. №634. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-97-%BF#Text> (дата звернення: 28.08.2022).

ПРО ПРАВО НА ОСВІТУ ТА РОБОТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Мишаєва Т. Б.

*НК – Нітченко А. Г., кандидат історичних наук, доцент
Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

Переселенці з міст, де точаться найзапекліші бойові дії, часто починають нове життя у нових містах. Внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) згідно з Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» користуються тими ж правами та свободами відповідно до Конституції України, законів та міжнародних договорів України, що й інші громадяни України. До того ж забороняється дискримінація переселенців під час виконання ними будь-яких прав і свобод з приводу, що вони ВПО.

За для пошуку роботи за новим місцем знаходження ВПО можуть звернутися до територіальних підрозділів центру зайнятості, де належно до знань,

спеціальності та досвіду особу поставлять на облік і підберуть роботу. По бажанню, людину можуть спрямувати на курси перекваліфікації.

Окрім того, хочемо нагадати про допомогу по безробіттю. Для ВПО діє спрощена процедура реєстрації як безробітних. Саме Державна служба зайнятості займається соціальною підтримкою безробітних громадян та організацією їх працевлаштування. У разі, якщо особа бажає отримати допомогу, слід звернутися із заявою до центру зайнятості за новим місцем знаходження, або зробити це через Портал «Дія».

Що стосується навчання. Дитина може продовжувати отримувати знання на дистанційній основі у закладі освіти, в якому навчалася раніше (у разі якщо заклад освіти був зруйнований – він однаково може організовувати навчання у дистанційній формі). Якщо ж така можливість відсутня, навчання можна продовжити у будь-якому іншому закладі на території України.

У такому разі, необхідно аби один з батьків, опікунів або ж інших законних представників, родичів подав заяву до закладу освіти відповідну заяву про зарахування (для зарахування переселенців до навчального закладу не потрібна довідка ВПО). Заява може бути подана в будь-який спосіб: наприклад, особисто або ж в електронному варіанті (електронна пошта, месенджер тощо) або іншим зручним способом для заявника.

Як підсумок, хочемо констатувати, що держава намагається забезпечити переселенців роботою та освітою, аби кожен з них користувався тими ж правами що й інші громадяни України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення 30.08.2022)

ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Панімаш Ю. В., кандидат педагогічних наук

Дулгерова О. М., кандидат історичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

У статті 46 Конституції України закріплено право громадян на соціальний захист, що включає в себе право на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності.

Згідно зі ст. 4 Закону України „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” діяльність держави щодо інвалідів виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав та можливостей на рівні з іншими громадянами для участі в суспільному житті [2]. Соціальний захист інвалідів з боку держави полягає у наданні грошової допомоги, засобів пересування, протезування, орієнтації і сприйняття інформації, пристосованого житла, у встановленні опіки або стороннього догляду, а також пристосуванні забудови населених пунктів, громадського транспорту, засобів комунікацій і зв'язку до особливостей інвалідів.

Станом на перше січня 2021 року в Україні налічується 2 мільйони 703 тисячі людей з інвалідністю. Статистика свідчить, що кількість

непрацевлаштованих сягає 73,8%. Дану проблему можна пов'язати з нормативом працевлаштування, який в Україні становить лише 4% від загального обсягу працюючих на підприємстві.

В багатьох країнах для вирішення даної проблеми застосовують вищий норматив працевлаштування осіб з інвалідністю, ніж в Україні. Зокрема, у Франції законодавчо закріплено норматив працевлаштування інвалідів – 6%, в Німеччині – від 5 до 10% залежно від ситуації на ринку праці. У Польщі, Австрії та Іспанії встановлено норматив, як і в Україні – 4%, але застосовується він до підприємств, де облікова чисельність працівників перевищує 25, 25 і 50 осіб відповідно.

До основних перепон на шляху до успішного працевлаштування осіб з інвалідністю в Україні можна віднести:

Перша. Роботодавці не зацікавлені в забезпеченні робочими місцями людей з особливими потребами, адже це вимагає фінансових та часових витрат.

Друга. Так зване формальне працевлаштування. Українське законодавство змушує роботодавців не лише брати на роботу людей з інвалідністю, а й вживати додаткових заходів безпеки праці, які відповідають специфічним особливостям цієї категорії співробітників. В окремих випадках організувати навчання та перекваліфікацію. Саме тому деякі підприємства вдаються до хитрощів, пропонуючи особливим працівникам не зовсім законні форми співробітництва. Одна з найрозповсюдженіших – оформлення трудових відносин на неповний робочий день із мінімальною оплатою. Натомість людина фактично не з'являється на робочому місці, а лише отримує кошти.

Третя. Люди здебільшого не готові адекватно сприймати в колективах співробітників, які чимось відрізняються від них.

Отже, на нашу думку, розширення можливостей зайнятості людей з інвалідністю можливе лише за умови створення цілісної стратегії дій, що стимулюють інвалідів робити вибір на користь зайнятості, а працедавців – працевлаштовувати інвалідів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кравченко М. В. Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів в Україні. – URL : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10kmvziu.pdf>.

2. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : Закон України. URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Пасинчук К. М., кандидат педагогічних наук

Черненко О. М., кандидат медичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України;

Пасинчук О. В.

Навчальний пункт АРЗ СП У ДСНС України у Черкаській області

У сучасних умовах здійснюються активні пошуки шляхів удосконалення педагогічних технологій підготовки фахівців із цивільного захисту, зорієнтованих на формування широкої професійної компетентності, забезпечення ефективних умов для самоосвіти та самовиховання курсантів. Кожен навчальний заклад має певні особливості організації навчально-виховного процесу, відповідно до типу, профілю та спеціалізації, форм і системи навчання.

Система професійної підготовки фахівців із цивільного захисту містить процес засвоєння знань та вмінь, якими необхідно оволодіти та застосовувати у подальшій практичній діяльності. Зростаючі вимоги до підготовки фахівців вимагають постійного оновлення навчально-виховного процесу. Актуальність проблеми формування професійних знань та вмінь майбутніх працівників цивільного захисту зумовлена тим, що умови роботи ДСНС України вимагають значної кількості професійних якостей, які дозволяють їм приймати ефективні рішення у надзвичайних ситуаціях, наприклад, під час виникнення пожеж, катастроф, стихійних лих, коли йдеться не тільки про оптимальне використання матеріальних і фінансових ресурсів, а, насамперед, про життя людей, у тому числі й дітей [1, с. 314].

Досягнення якісно нового рівня сучасного суспільства неможливе без кардинального підвищення рівня і вдосконалення процесу підготовки майбутніх працівників служби цивільного захисту, які надалі мають ефективно застосовувати знання, уміння й навички за своєю спеціальністю. Проте наявність в особистості диплома, що підтверджує рівень здобутої кваліфікації (а частіше – певної сукупності знань, поінформованості в певній професійній сфері) – це необхідна (але не достатня) умова для подальшого становлення професіоналізму. Особистість може надбати цю властивість у результаті спеціальної підготовки і тривалого періоду роботи. Водночас може й не сформуватися як фахівець, а лише тільки вважатися ним. Практика реальної професійної діяльності часто виявляє неякісний рівень підготовки фахівців у вищому навчальному закладі.

Вітчизняна науково-педагогічна теорія у зазначеній сфері досліджень ще не відповідає вимогам часу. У зв'язку з цим основною метою має стати науково-педагогічний аналіз розвитку і тенденцій у сфері підготовки та управління підготовкою кадрів служби цивільного захисту в Україні, виявлення позитивних здобутків і особливостей у змісті, методах, формах організації діяльності галузевих вищих навчальних закладів, що сприяють їх входженню до світового освітнього простору.

Як справедливо зауважує С. Ніколаєнко [2; 3], проблема врегулювання розвитку вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу надзвичайно актуальна, оскільки порушує питання адаптування вітчизняної системи вищої освіти до загальноєвропейського освітнього простору. Принципово важливим при цьому залишається питання якості освіти – ступеня відповідності змісту і рівня підготовки випускників навчальних закладів очікуванням і потребам особистості, держави, суспільства, стандартам освіти.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті наголошено, що на формування цілісного наукового світогляду майбутніх фахівців в умовах вищого навчального закладу впливає визнання необхідності впровадження такого цілісного педагогічного процесу, який би готував фахівців широкого профілю, що здатні орієнтуватися в багатьох напрямках людської діяльності і швидко самонавчатися, а також були «освіченими, моральними, мобільними, конструктивними і практичними людьми, здатними до співпраці, міжкультурної взаємодії і мали б глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання» [4].

Нагадаємо, що вищий навчальний заклад готує не універсального працівника, а фахівця, який орієнтований на конкретний вид праці (за О. Ельбрехтом) [5]. Професійна підготовка майбутніх фахівців здійснюється за освітньо-професійними програмами, що розробляють навчальні заклади згідно з вимогами нормативно-правових актів Міністерства освіти і науки України і включають додаткові нормативні дисципліни (спеціальні навчальні курси) фахової підготовки з цивільного захисту. Хоча згідно з Законом України «Про вищу освіту» [6] нині в указаних питаннях вищому навчальному закладу надається автономія.

Підготовка кадрів у ВНЗ цивільного захисту передбачає здобуття освіти відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня (бакалавр, спеціаліст, магістр) за спеціальностями (спеціалізаціями), що пов'язані з професійною діяльністю у складі військ цивільної оборони, державних професійних аварійно-рятувальних служб і спеціалізованих формувань цивільного захисту, інших аварійно-рятувальних служб, органів управління у справах цивільної оборони та з питань надзвичайних ситуацій у складі центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ і організацій, незалежно від форми власності [7].

Стрижневими компонентами самоосвітньої діяльності курсантів є вміння формулювати мету, усвідомлювати професійні завдання, визначати способи їх вирішення, давати адекватну оцінку правильності рішення. У самоосвітній діяльності курсант вільний у виборі її цілей, змісту, джерел, організації. Підготувати курсантів до самоосвітньої діяльності можна лише за допомогою включення у процес навчання елементів самостійного пізнання.

Особливо актуальним у контексті досліджуваної нами проблеми є переконання В. Доманського в тому, що «відсутність відповідної нормативно-правової бази, чіткості в організації структури державної пожежної охорони, вчасної розробки, а на даний момент і реалізації загальної концепції національної безпеки, невиконання державних програм у сфері цивільного захисту призвели до прорахунків у визначенні основних напрямків внутрішньої політики держави щодо захисту населення і територій від пожежної небезпеки» [8].

Професійна освіта повинна бути спрямована на створення умов для забезпечення особистісно-професійного зростання майбутніх фахівців, розвитку їхньої здатності самостійно вирішувати професійні проблеми. Сучасний етап розвитку професійної освіти характеризується процесом модернізації, сутність якого полягає в орієнтації студентів із репродуктивного рівня засвоєння знань на рівень формування компетенцій. У зв'язку з цим провідним підходом у професійній освіті має стати компетентнісний, що зумовлює необхідність його докладного аналізу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пасинчук К. Сутність поняття «фахова компетентність» майбутнього працівника служби цивільного захисту [Електронний ресурс] / К. Пасинчук // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2013. – Ч. 2. – С. 314 – 324. 174.
2. Ніколаєнко С. Якість вищої освіти в Україні : погляд у майбутнє / С. Ніколаєнко // Вища школа. – 2006. – № 2. – С. 3–23.
3. Ніколаєнко С. М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства / С. М. Ніколаєнко. – К. : Знання, 2005. – С. 24.
4. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
5. Ельбрехт О. М. Педагогіка вищої школи : модульний лекційно-практичний курс / О. М. Ельбрехт. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 78 с.
6. Закон України «Про вищу освіту» 01.07.2014 № 1556-XVII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
7. Почуєва О. О. Моделювання в теорії управління освітніми процесами [Електронний ресурс] / О. О. Почуєва. – Режим доступу : <http://virtkafedra.ucoz.ua/ik4/Pochueva.pdf>.
8. Доманський В. А. Державне управління пожежною безпекою України (організаційно-правовий аналіз за матеріалами діяльності державного департаменту пожежної безпеки) : автореф. ... кандидат юридичних наук : 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Віктор Анатолійович Доманський. – К., 2004. – 24 с.

Секція 6. Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право

ФОРМИ ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ

Брус В. В.

НК – Білека А. А., кандидат юридичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Відносини власності є основою економічної діяльності будь-якого суспільства і матеріальною основою існування кожної людини. Наявність власності завжди пов'язувалася з матеріальним добробутом і наявністю влади. Категорія власності посідає центральне місце в суспільстві й визначає основи державного та суспільного устрою. В реальному житті відносини власності виступають як відносини між людьми з приводу привласнення матеріальних благ, встановлення стану їх належності, здійснення обміну ними, розподілу та споживання для задоволення матеріальних і духовних потреб. У соціальному характері відносин власності полягає її сутність, тому що поза суспільством немає й відносин власності[1].

Форми права власності на природні ресурси – юридичне оформлені напрями суб'єктно-об'єктної належності природних ресурсів та їх організаційно-правове забезпечення.

В Україні юридичне виголошені такі форми власності (ст. 13, 14, 41 Конституції України): державна, колективна (комунальна), приватна, загальнонародна [2].

Право державної власності становить собою сукупність правових норм, що закріплюють і охороняють належність природних ресурсів народу України в особі обраного ним представницького органа державної влади, а також встановлюють порядок придбання, використання та відчуження державної власності.

Особливість – вона виступає у вигляді виняткової власності народу України (у держави є лише компетенція з управління цими ресурсами в загальнонародних інтересах).

У державній власності перебувають усі землі та ліси України, крім земель та лісів комунальної та приватної власності. Земельний кодекс передбачає, які землі не можуть бути передані із державної власності в приватну.

Лісовий кодекс: всі ліси, крім лісів, які перебувають у приватній чи комунальній власності, належать державі.

Водний кодекс: всі водні об'єкти –власність українського народу. Лише замкнені об'єкти до 3 га можуть перебувати у приватній власності.

Право колективної власності – це сукупність норм, що встановлюють правові підстави виникнення права колективної власності, порядок колективного володіння, користування та розпорядження природними об'єктами[2].

Особливість – окремих громадян, який вступає в колективне підприємство, самостійно відмовляється від свого права власності на природний ресурс, але зберігає право зобов'язального характеру його повернення при визначених умовах.

У державній і комунальній власності перебувають природні об'єкти, що не знаходяться у приватній власності. Віднесення природних об'єктів до комунальної чи державної власності відбувається відповідно до закону.

Право приватної власності – являє собою правовий інститут, що закріплює індивідуальну належність природних об'єктів, тобто право приватної власності юридичне закріплює власність громадян як економічну категорію, що охоплює всі форми індивідуального привласнення.

Особливість права приватної власності можуть виникнути тільки з участю громадян.

У приватній власності за чинним законодавством можуть знаходитися:

- об'єкти тваринного світу, вилучені із стану природної волі, розведені (отримані) у напіввільних умовах чи в неволі або набуті іншим не забороненим законом шляхом (стаття 7 Закону України «Про тваринний світ»);

- замкнені природні водойми загальною площею до 3 гектарів (частина 2 статті 59 Земельного кодексу України);

- замкнені земельні ділянки лісового фонду загальною площею до 5 гектарів у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств, а також земельні ділянки деградованих і малопродуктивних земель, набутих для заліснення (частини 2, 3 статті 56 Земельного кодексу України);

- окремі території та об'єкти природно-заповідного фонду, землі рекреаційного призначення (стаття 4 Закону України «Про природно-заповідний фонд», стаття 52 Земельного кодексу України);

- об'єкти Червоної книги України, надані відповідно до закону з дозволу спеціально уповноваженого органу у приватну власність, розведені (отримані) у штучних умовах від законно набутих у приватну власність об'єктів Червоної книги України, а також ввезені в Україну з-за кордону або набуті в Україні в осіб, які мають право приватної власності на ці об'єкти (стаття 7 Закону України «Про Червону книгу України» (2002));

- земельні ділянки сільськогосподарського призначення; земельні ділянки, призначені для будівництва й обслуговування жилого будинку, господарських будівель і гаражного будівництва; земельні ділянки житлово-будівельних (житлових) і гаражно-будівельних кооперативів, багатоквартирних жилих будинків, землі історико-культурного призначення, землі промисловості й транспорту, землі зв'язку й енергетичної системи (статті 22, 40-42, 54, 66, 67, 75, 76 Земельного кодексу України).

Законодавство забороняє приватизувати ботанічні сади, дендрологічні парки та зоологічні парки, створені до прийняття Закону України «Про природно-заповідний фонд» (16.06.1992 р.)[2].

Об'єкти права власності на природні ресурси розрізняються залежно від форм власності: державної, колективної чи приватної.

Спеціальні об'єкти права власності відповідно до форм власності:

1) землі:

– державної власності (лісового фонду, транспорту, зв'язку, оборони тощо);

– колективної власності (колективних сільськогосподарських підприємств, кооперативів, садівничих товариств тощо);

- приватної власності (земельні ділянки, садові ділянки, дачні ділянки тощо);
- 2) водні об'єкти:
  - державної власності (територіальні моря, підземні води, внутрішні моря тощо);
  - колективної власності (водойми колективних сільськогосподарських підприємств тощо);
    - приватної власності (копанки фермерів тощо);
- 3) лісові об'єкти:
  - державної власності (ліси загальнодержавного значення);
  - колективної власності (ліси колективних сільськогосподарських підприємств до 5 га);
  - приватної власності (ліси фермерських господарств до 5 га);
- 4) надра як об'єкт:
  - державної власності (корисні копалини);
  - колективної власності (торф);
  - приватної власності (загальнопоширені корисні копалини);
- 5) тваринний світ як об'єкт:
  - державної власності (дикі тварини у стані природної волі);
  - колективної власності (ферми тощо);
  - приватної власності (ферми тощо);
- 6) природно-заповідний фонд як об'єкт:
  - державної власності (заповідники, надра, парки тощо);
  - колективної власності (заказники, заповідні урочища, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки тощо)[2].

Підсумовуючи розглянуті положення про право власності на природні об'єкти у природноресурсових законах, слід звернути увагу на те, що між ними існують суттєві розбіжності, не пов'язані з особливостями самих природних об'єктів та їх ресурсів. Видається, що причина полягає у тому, що концепція народної належності природних багатств не дотримується як універсальна основа забезпечення правового регулювання відносин природноресурсової власності. Крім того, окремі природноресурсові закони після прийняття Конституції не зазнали відповідних змін і перегляду.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. <http://referat-ok.com.ua/work/pravo-vlasnosti-na-prirodni-resursi/> Право власності на природні ресурси.
2. StudFiles/ Екологічне право.URL: <https://studfile.net/preview/page:14/>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Брус В. В.

НК – Білека А. А., кандидат юридичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

У Законі України «Про основи національної безпеки України» зазначено, що національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток

суспільства..., функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сфер державного управління у разі виникнення негативних тенденцій для створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [1]. Чинне законодавство України не тільки визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів, гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності, але й визнає пріоритетні національні інтереси: забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства; збереження навколишнього природного середовища; раціональне використання природних ресурсів [1, с. 6].

У Законі України «Про національну безпеку» в п. 9 зазначено: «національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз»[2]

Особливістю екологічного стану в Україні є те, що екологічно небезпечні локальні ситуації ускладнюються місцевими кризами. Чорнобильська аварія, епідемія коронавірусу з її тривалими медико-біологічними, економічними, екологічними та соціальними наслідками стала причиною виникнення в Україні цієї кризи. Поняття екологічної безпеки включає у себе комплекс заходів, насамперед це певний стан природного об'єкта і гарантії держави із забезпечення безпечної життєдіяльності людини. Відносини, що стосуються екологічної безпеки, тісно пов'язані з раціональним та ефективним використанням природних ресурсів, охороною природного середовища, з використанням екологічно небезпечних територій та об'єктів.

Екологічна безпека є суттєвою і важливою складовою частиною національної безпеки держави, тому що вона має забезпечити захист життєво важливих інтересів осіб, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Для нашої держави у сучасних умовах внутрішні і зовнішні загрози є дуже актуальними. Зовнішні загрози безпосередньо пов'язані з безпекою життєдіяльності населення і держави у разі розв'язання сучасної війни або локальних збройних конфліктів, виникнення глобальних техногенних екологічних катастроф за межами України (на землі, у навколишньому просторі), які можуть спричинити негативний вплив на населення та територію держави. Внутрішні загрози пов'язані з надзвичайними ситуаціями техногенного і природного характеру або можуть бути спровоковані терористичними діями.

Отже, до можливих загроз національної безпеки України в екологічній сфері відносять:

- значне антропогенне порушення екосистеми;
- техногенну перевантаженість територій України;
- негативні екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи;
- неефективне використання природних ресурсів;
- вплив епідемій на здоров'я людини;
- всебічне застосування екологічно шкідливих і недосконалих технологій;
- неконтрольоване ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів;
- негативні екологічні наслідки оборонної і військової діяльності.

Навколишнє природне середовище вважається безпечним, коли його стан відповідає встановленим у законодавстві критеріям, стандартам, лімітам і нормативам, які стосуються його чистоти (незабрудненості), ресурсомісткості

(невиснаженості), екологічної стійкості, санітарних вимог, видового різноманіття, здатності задовольняти інтереси громадян[3]

Отже, екологічна безпека – це сукупність опосередкованих джерелами підвищеної екологічної небезпеки (а також зміненим та несприятливим навколишнім середовищем) відносин, що врегульовані юридичними, технічними та організаційними нормами права екологічної безпеки з метою попередження та усунення загрози життю та здоров'ю людини, матеріальним цінностям та навколишньому середовищу. Таке визначення може бути сприйняте, однак за умови, що відповідне правове, технічне та організаційне регулювання буде абсолютно ефективним, тобто має йти мова не лише про наявність відповідних норм, але й про їх реалізацію, тобто урегульованість.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про основи національної безпеки : Закон України від 19 червня 2003 р. База даних «Законодавство України». Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. База даних «Законодавство України». Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
3. Конституція України : офіційний текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.

ПРОБЛЕМИ КОДИФІКАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Ващенко Д. О.

НК – Білека А. А., кандидат юридичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Кодифікація екологічного законодавства одне із актуальніших питань сучасної теорії екологічного права, її практичного застосування в реальній життєдіяльності і законотворчості. Це питання не сходить зі шпальт наукових публікацій та дискусій, щодо вдосконалення системи законодавства, його систематизації, формування системи екологічного права і законодавства. І не зважаючи на підвищений науковий, законотворчий інтерес, кодифікація екологічного законодавства не зникає з порядку денного науково-практичних конференцій «круглих столів», інших подібних форумів вчених і практиків, що свідчить, про не вирішеність багатьох аспектів щодо удосконалення екологічного законодавства, наявності у ньому значних колізій, дублювання та наявності різноманітних підходів вчених і практиків щодо приведення екологічного законодавства в узгоджену і скоординовану систему, яка б унормувала наявні прогалини у регулюванні екологічних правовідносин [1].

Слід розпочати з того, що кодифікація є різновидом систематизації. Як зазначає Скаун О. Ф. «систематизація нормативно-правових актів – офіційна діяльність, спрямована на впорядкування та вдосконалення законодавчих і підзаконних актів, приведення їх до єдиної внутрішньої погодженої системи» [2 с. 379]. Тому систематизацію законів, на нашу думку, можна визначити як процес впорядкування та вдосконалення законодавчих актів, а також приведення їх до єдиної внутрішньої погодженої системи.

Слід зазначити, що кодифікація не є єдиним видом систематизації. Окрім неї виділяють інкорпорацію та консолідацію.

Скакун О. Ф. дає наступні визначення інкорпорації, консолідації та кодифікації [2, с. 380-382].

«Інкорпорація – поєднання та розміщення нормативно-правових актів повністю чи частково в тому чи іншому порядку ... у збірнику чи зібранні після певної технічної обробки без зміни їх змісту».

«Консолідація – подолання розрізненості нормативно-правових актів, виданих у різний час стосовно самого предмета правового регулювання, шляхом їх поєднання в єдиний укрупнений нормативно-правовий акт з усуненням повторень і суперечностей без зміни змісту». В Україні не зустрічається такий вид систематизації, натомість в ряді країн існують такі консолідовані акти (наприклад, У Франції є Кодекс про працю Франції).

«Кодифікація – створення нового, вдосконаленого, об'єднаного загальним предметом правового регулювання, нормативно-правового акта на основі старих нормативних актів шляхом часткової або значної зміни їхнього змісту».

Різниця між відповідними видами систематизації полягає саме у зміні змісту. Тому визначальною ознакою є саме зміна змісту нормативно-правових актів [3].

Згідно п. 5 ч. 1 ст. 92 Конституції України «виключно законами України визначаються засади використання природних ресурсів ...» [4]. Це положення реалізовано законодавцем шляхом прийняття законів у сфері екологічного права.

В цілому, екологічне право України є кодифікованою галуззю права, що підтверджується наявністю наступних кодифікованих законів: Земельний кодекс України, Водний кодекс України, Лісовий кодекс України, Кодекс України «Про надра», Закон України «Про тваринний світ», Закон України «Про охорону атмосферного повітря». Натомість існують ще закони, які не є кодифікованими, але які можуть бути кодифікованими в Екологічний кодекс України (далі – ЕКУ) (Наприклад, Закон України «Про екологічну експертизу», Закон України «Про природно-заповідний фонд України» тощо). Також до кодифікованих законів Ю. С. Шемшученко відносить Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Питання кодифікації екологічного законодавства, в тому числі питання прийняття Екологічного кодексу України (далі – ЕКУ) є актуальним і, як показує практика, це питання набуває широкого обговорення.

В 2004 році було внесено на розгляд Верховної Ради України проект ЕКУ [5]. Натомість він так і не був прийнятий.

В пояснювальній записці щодо проекту ЕКУ було зазначено, що «Потреба у такому акті тим очевидніша, що чинний Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» вже фактично не відіграє роль базового закону у сфері охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки...». Крім того, було зазначено, що «до сфери регулювання Екологічного кодексу не входять питання охорони та використання окремих природних ресурсів».

Сьогодні залишається не вирішеним питання щодо прийняття ЕКУ. В переважній більшості науковці схильні до прийняття ЕКУ, але конкретні сфери регулювання залишаються дискусійними. Тому, відповідаючи на питання «Чи потрібен нам Екологічний кодекс?», можна дати схвальну відповідь, але який він має бути є складним запитання, що не один раз буде обговорюватися в наукових колах.

Проблемним залишається питання щодо об'єму кодифікації. Чи це повинна бути кодифікація лише некодифікованих законів, чи це кодифікація більшої

частини законів екологічного законодавства. Це питання повинно також пройти наукове обговорення [3].

Створення належної законодавчої бази для відзначених блоків еколого-правового регулювання свідчатиме про опрацювання надійного механізму щодо підготовки єдиного кодифікованого або консолідованого акту у формі Екологічного кодексу України на основі виробленої правозастосовної практики в Україні [1].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійчук В. І. Удосконалення екологічного законодавства: концептуальні засади : дис. докт. юр. наук / Андрійчук Володимир Іванович, 2012.

2. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. – К.: Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009, 520 с.

3. Кобрін А. Є. Проблеми кодифікації екологічного законодавства та Екологічний кодекс України // Реферат з курсу «Екологічне право України» – Київ – 2012 – 16 с.

4. Конституція України / Відомості Верховної Ради України, 1996, N 30, с. 141.

5. Проект Екологічного кодексу України / [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=17281.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ КАДАСТРОВО-РЕЄСТРАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Іваненко Д. Д., кандидат юридичних наук, доцент
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака*

Внаслідок запровадження воєнного стану на території України було прийнято ряд нормативно-правових актів які вплинули на функціонування кадастрово-реєстраційної системи, порядок надання земельних ділянок у користування, реєстрацію земельних ділянок у Державному земельному кадастрі (далі – ДЗК) та Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно (далі – ДРРП).

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24.03.2022 р. № 2145-IX врегулював питання автоматичного поновлення на один рік таких договорів як оренда, суборенда, емфітевзис, суперфіцій, земельний сервітут щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення без волевиявлення сторін та внесення відомостей до ДРРП, строк користування якими закінчився після введення воєнного стану [1]. Необхідно зауважити, Закон № 2145-IX набрав юридичної сили 07.04.2022 р. Отже, договори які припинили свою дію до 07.04.2022 р. не підлягають поновленню. Адже ст. 58 Конституції України визначає що нормативно-правові акти не мають зворотної дії у часі, крім випадків пом'якшення або скасування відповідальності особи. Тому необхідно більш детально врегулювати темпоральну дію норм Закону № 2145-IX.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» від 12.05.2022 р. № 2247-IX врегулював питання володіння та користування земельними ділянками для нагальних потреб виробничих підприємств та

громадян, а саме: надання та зміна цільового призначення земельних ділянок для розміщення евакуйованих підприємств, річкових портів на р. Дунай, розміщення об'єктів тимчасового перебування внутрішньо переміщених осіб, ведення сільськогосподарського виробництва, сталого функціонування газотранспортної та газорозподільної систем, водопостачання, водовідведення, виробництво тепла, електронні комунікації тощо. Окремо врегульовано механізм передачі в оренду земельні ділянки, що переходять у комунальну власність, без державної реєстрації права комунальної власності на такі ділянки в умовах тимчасового призупинення роботи ДРРП та ДЗК. Передбачено спеціальні правила реєстрації та зміни цільового призначення земельних ділянок районними військовими адміністраціями у Книзі реєстрації землеволодінь і землекористувань в умовах воєнного стану. Врегульовано правові засади забезпечення громадян та суб'єктів підприємницької діяльності послугами зі складання документації із землеустрою, топографо-геодезичних і картографічних робіт, оцінки майна, експертної грошової оцінки земельних ділянок у період воєнного стану [2].

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству» від 12.05.2022 р. 2255-ІХ удосконалив порядок розгляду скарги на рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора, коли після незаконної реєстраційної дії та подання потерпілою особою скарги до Мін'юсту, рейдерами вчиняються повторні реєстраційні дії. У сфері державної реєстрації прав Закон 2255-ІХ удосконалив процедуру розгляду скарг Мін'юстом; визначив остаточний строк для звернутися особи зі скаргою; врегулював правила обрахунку строків для подання скарги; розширив коло рішень що можуть бути прийняті за результатами розгляду скарги; розширив підстави для прийняття рішення із залишення скарги без розгляду; передбачив можливість Мін'юсту об'єднувати розгляд декількох скарг; визначив алгоритм дій державного реєстратора у випадку виявлення факту використання його ідентифікатора доступу до ДРРП; можливість відкриття розділу ДРРП щодо земельної ділянки виключно за наявності відомостей про таку ділянку у ДЗК [3].

Постанова КМУ «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» від 6 березня 2022 р. № 209 визначила перелік умов для здійснення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно в умовах воєнного стану [4]. Перша редакція постанови № 209 була недосконалою. Постанови КМУ від № 364 від 24.03.2022, № 480 від 19.04.2022, № 719 від 24.06.2022 врегулювали законодавчі недоліки. Основними питання зазначених постанов є порядок доступу державних реєстраторів до ДРРП, врегулювання питання територіальності реєстрації, діяльність нотаріусів в умовах воєнного стану, функціонування єдиних та державних реєстрів Мін'юсту в умовах воєнного стану, порядок отримання відомостей з ДРРП тощо.

Постанова КМУ «Деякі питання регулювання земельних відносин» від 10.05.2022 р. № 563 внесла зміни до типового договору оренди землі відповідно до норм Закону № 2145 та зупинила внесення відомостей до ДЗК відомостей сертифікованими інженерами-землевпорядниками до припинення правового режиму воєнного стану та протягом місяця після його припинення або скасування [5]. Постанова КМУ «Деякі питання ведення та функціонування Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану» від 07.05.2022 № 564 частково відновила роботу ДЗК на особливих умовах [6]. Постанова КМУ від 19.04.2022 № 480 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» частково запустила роботу ДРРП [7].

Отже, термінові законодавчі зміни були спрямовані на підтримку функціонування кадастрово-реєстраційної системи України в умовах воєнного стану; забезпечення діяльності державних реєстраторів, нотаріусів, кадастрових реєстраторів; безпеку даних ДРРП та ДЗК; використання земель; забезпечення продовольчої безпеки, переміщення (евакуації) виробничої інфраструктури тощо. Необхідність прийняття законодавчих змін призвела до певної неузгодженості нормативно-правових актів та наступних «хвиль» змін до раніше прийнятих нормативно-правових актів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 № 2145-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#n108> (дата звернення: 28.08.2022).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 № 2247-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text> (дата звернення: 28.08.2022).

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству: Закон України від 12.05.2022 № 2255-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2255-IX#Text> (дата звернення: 28.08.2022).

4. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 6 березня 2022 р. № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF/ed20220629#Text> (дата звернення: 28.08.2022).

5. Деякі питання регулювання земельних відносин: Постанова КМУ; Перелік від 10.05.2022 № 563. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.08.2022).

6. Деякі питання ведення та функціонування Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 07.05.2022 № 564. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.08.2022).

7. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 19.04.2022 № 480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.08.2022).

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ. ПРАВО НА ЕКОЛОГІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ

Клименко А. Д.

НК – Білека А. А., кандидат юридичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Виникнення і ствердження України як демократичної, незалежної та суверенної держави пов'язано насамперед із забезпеченням її національної безпеки. Сучасні виклики та загрози зумовили кардинальну трансформацію

світового економічного і соціального порядку, що супроводжується зміною політичних конфігурацій. На тлі посилення сучасних загроз і зростання нестабільності у світі постають нові виклики міжнародній безпеці у сировинній, енергетичній, фінансовій, інформаційній, екологічній, продовольчій сферах [1].

Конституція України визначає, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, а забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави.

При цьому, стаття 41 Основного Закону зазначає, що використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі. На жаль, екологічну ситуацію сьогодні не можна назвати такою, що забезпечує реалізацію проголошених Конституцією України прав та гарантій на безпечне довкілля. Навантаження на природне середовище зростає. Забруднення і виснаження природних ресурсів продовжує загрожувати здоров'ю населення, екологічній безпеці та економічній стабільності держави [2].

Безпечне для життя і здоров'я людини довкілля – це такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної ситуації та виникнення небезпеки для життєдіяльності населення в окремій місцевості, конкретному регіоні чи в країні у цілому. Критерії безпечного стану навколишнього природного середовища визначаються комплексом взаємопов'язаних між собою соціальних, економічних, екологічних, організаційних, правових, медичних, технічних і технологічних вимог, зокрема встановленими екологічними стандартами і нормативами, санітарно-гігієнічними нормами, будівельними, транспортними й енергетичними правилами та іншими вимогами щодо існування та охорони безпечного довкілля [3].

Кожна людина має право на доступ до екологічної інформації. Володіючи даною інформацією, громадяни, юридичні особи, органи державної влади мають можливість вжити необхідні заходи для запобігання, або зменшення впливу негативних факторів на здоров'я населення, рослинного та тваринного світу.

Інформація про стан довкілля (екологічна інформація) є відомостями та/або даними про стан складових довкілля та його компонентів; факторів, що впливають або можуть впливати на складові довкілля; стан здоров'я та безпеки людей; стан об'єктів культури і споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складових довкілля. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» право громадян на одержання екологічної інформації розглядають як вільний доступ до інформації про стан навколишнього середовища та вільне отримання, використання, поширення та збереження такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом.

Основними джерелами такої інформації є дані моніторингу довкілля, кадастрів природних ресурсів, реєстри, автоматизовані бази даних, архіви, а також довідки, що видають уповноважені на те органи державної влади, органи місцевого самоврядування, громадськими організаціями, окремими посадовими особами [4].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про інформацію» інформація визначається як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Отже, визначаємо, що інформація – це певні відомості, факти, дані, знання, досвід, що мають значення для суб'єктів передачі та отримання такої інформації, і можуть бути відтворені на матеріальних носіях.

Виходячи з вищенаведеного, можемо говорити, що право на достовірну інформацію про стан довкілля є одним із основоположних конституційних прав людини, та його ефективна реалізація має вагомe значення для забезпечення розвитку громадянського суспільства в Україні [5].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституційно правові засади національної безпеки України : Монографія / Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія / В. О. Антонов; наук. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с]- http://idpnan.org.ua/files/antonov-v.o.-konstitutsiyno-pravovi-zasadi-natsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-_d_.pdf
2. Проект закону України від 21.09.2021 р. N 6004-2 – [Про забезпечення конституційних прав громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля]- https://ips.ligazakon.net/document/view/gi06027a?an=3&ed=2021_09_21
3. Конституційні вимоги щодо використання природних ресурсів та охорони довкілля : монографія/[. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року в редакції Закону від 13 січня 2011 року. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 48, с. 650; 2011, № 32, с. 313] – Каракаш І. І. Конституційні вимоги щодо використання природних ресурсів....pdf
4. Право на екологічну інформацію: УДК 349.6 / [https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/nkvprktnfTOM1_100.pdf]
5. Екологічна інформація: поняття та особливості: УДК 342.7/[- <file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D0%B8%D1%8F/Downloads/alexi,+7.pdf>]

ПРАВОВІ ФОРМИ ОЦІНКИ ВПЛИВУ НА НАВКОЛОШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Клименко А. Д.

НК – Білека А. А., кандидат юридичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Обов'язковою умовою сталого соціально економічного розвитку України є гарантування безпечного для життя та здоров'я людей навколишнього природного середовища, забезпечення екологічно збалансованої системи природокористування, збереження і відтворення природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва [1].

На теперішній час ризик виникнення надзвичайних ситуацій (НС) є постійним супутником техногенного розвитку. Зростаючі темпи антропогенного навантаження кидають виклик можливостям компонентів ландшафту до нейтралізації впливів та самовідновлення, тому стохастичні, комплексні, багатостадійні результати негативної дії надзвичайних ситуацій на навколишнє середовище стають об'єктивною реальністю. Статистичні дані свідчать про збільшення кількості надзвичайних ситуацій техногенного характеру з масштабними екологічними наслідками.

На сьогодні в Україні сформоване і достатньо розвинене базове законодавство в сфері запобігання та реагування на надзвичайні ситуації, але проблемним залишається питання оцінки впливів на навколишнє середовище за настання НС, а це є невід'ємною ланкою в процесі забезпечення екологічної безпеки. Виходячи з цього, розробка методологічних засад процедури оцінки

впливів надзвичайних ситуацій на навколишнє середовище має стати одним з пріоритетних заходів задля реалізації основних завдань у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру [2].

Оцінка впливу на навколишнє середовище (ОВНС) являє собою документ у формі звіту, до складу якого входить оцінювання основних напрямів можливого негативного впливу (атмосферне, геологічне, соціальне середовище, природокористування, поводження з відходами) до проєктованої або здійснюваної діяльності та під час такої, перелік заходів для скорочення потенційно небезпечного впливу [3].

У відповідності до Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджених Законом України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII, процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів.

Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможлиблювало досягнення збалансованого (сталого) розвитку. Причини нинішнього незадовільного стану у сфері використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища багаточисельні та неоднозначні. Зокрема, на думку законодавця, першопричинами екологічних проблем України є такі як: 1) підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; неврахування наслідків для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах; 2) переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання; 3) фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки; 4) неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема, неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування та інші проблеми. Саме тому метою державної екологічної політики є досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямків соціально-економічного розвитку України.

Крім того, однією із основних засад державної екологічної політики виступає запобігання виникненню надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, що передбачає аналіз і прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах стратегічної екологічної оцінки, оцінки впливу на довкілля, а також комплексного моніторингу стану навколишнього природного середовища (розд. II «Закону України Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року»). Звідси випливає обґрунтування необхідності проведення оцінки впливу на довкілля як складової функціонально-правового забезпечення раціонального використання і відтворення природних ресурсів, охорони довкілля у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, що може спричинити негативний вплив на навколишнє природне середовище. Також необхідність та важливість проведення оцінки впливу на довкілля обумовлюється реалізацією права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля, що гарантовано ст. 50 Конституції України.

Відтак, актуального значення для подальшого збалансованого впровадження економічної, екологічної та соціальної складових набуває

визначення юридичної природи оцінки впливу на довкілля задля орієнтування на пріоритети сталого розвитку суспільства та природокористування.[4]

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Правові аспекти здійснення оцінки впливу на довкілля: УДК 347.963–343.163 / [Матвійчук В. К. Екологічна політика в системі державного управління національним господарством: моногр. / В. К. Матвійчук, Ю. О. Чугаєнко, О. І. Савенков. – К.: Національна академія управління, 2013. – 198 с.]–
<http://www.chasopysnapu.gr.gov.ua/ua/pdf/4-2017/chajkovska.pdf>
2. Оцінка впливів на навколишнє середовище / [Науково-технічний журнал №2(8), 2013 р]. – <https://core.ac.uk/download/pdf/73907114.pdf>
3. Оцінка впливу на навколишнє середовище (ОВНС) / <https://mcl.kiev.ua/uslugi/ohrana-okruzhajushhej-sredy-i-jekologija/razrobotka-jekologo-tehnicheskoy-dokumentacii/ocenka-vlijaniya-na-okruzhajushhuju-sredu-ovos/>
4. Юридична природа оцінки впливу на довкілля / [Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. Урядовий кур'єр. 2019. 6 квіт. (№ 67). С. 8–10.], [Конституція (Основний Закон) України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141]–
<http://repository.vsau.org/getfile.php/23621.pdf>

НАЦІОНАЛЬНА ПРОГРАМА ЕКОЛОГІЧНОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ БАСЕЙНУ ДНІПРА ТА ПОЛІПШЕННЯ ЯКОСТІ ПИТНОЇ ВОДИ

Кобилка Є. О.

НК – Білека А. А., кандидат юридичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Дана тема є досить актуальною, адже стан річки – Дніпро в досить поганому стані.

Метою є розгляд Національної програми екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води.

Дніпро – найбільша та найважливіша річкова артерія України, яка проходить повз величезну територію та охоплює чимало великих міст. Вона є однією з найбільших і найважливіших рік Європи. Однак, сьогодні існує три загрози – хімічне забруднення води, обміління і втрата біологічного різноманіття [3].

Національна програма екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води спрямована на реалізацію державної політики України у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки у басейні Дніпра [2].

Програма розроблялася під керівництвом Надзвичайної комісії з проблем екологічного стану ріки Дніпра та якості питної води і Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки при сприянні фонду відродження Дніпра за участю всіх зацікавлених органів виконавчої влади та інших установ і організацій [1].

Дана програма спрямована на відновлення і забезпечення сталого функціонування екосистеми Дніпра, якісного водопостачання, екологічно

безпечних умов життєдіяльності населення і господарської діяльності та захисту водних ресурсів від забруднення та виснаження [1].

Основними завданнями Програми є створення сприятливих умов для ефективного функціонування водного господарства, реалізація державної політики у сфері управління, використання та відтворення водних ресурсів за басейновим принципом, забезпечення розвитку меліорації земель та експлуатації державних водогосподарських об'єктів комплексного призначення, удосконалення організаційної структури інтегрованого управління водними ресурсами [1].

Дану проблему можна розв'язати за трьома варіантами, які передбачають:

Перший – впровадження механізму державного впливу на розвиток водного господарства, що прискорить трансформаційні процеси, однак через недостатній рівень бюджетного фінансування не є оптимальним;

Другий – лібералізацію економічних відносин, що сприятиме трансформаційним процесам і забезпечить розвиток водного господарств, однак не дасть змоги досягти позитивних результатів у короткий строк;

Третій, оптимальний, – системну реалізацію державної політики у сфері водного господарства, використання ресурсів держави та регіонів з метою забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку водного господарства, що дасть можливість підвищити ефективність державного управління водними ресурсами [1].

Отже, Національна програма екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води безпосередньо являється найважливішою загальною суспільною проблемою України і тому виконання завдань Програми є важливою складовою формування та реалізації екологічної політики України на її шляху до сталого розвитку та інтегрування у світове співтовариство.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року: Закон України від 24 травня 2012 р. № 4836-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4836-17#Text>

2. Журавльов Ж. А. Протидія глобальним екологічним загрозам: місце України у міжнародному співробітництві / Ж. А. Журавльов // Стратегії пріоритети. – 2008. – № 4 (9). – С. 212 – 219.

3. Сафранов Т. А. Екологічні основи природокористування : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів – Л. : Новий Світ-2000, 2003. – 248 с.

ФОРМИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ

Кобилка Є. О.

НК – Білека А. А., кандидат юридичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Україна наділена багатими природними ресурсами, серед яких: земля, надра, атмосферне повітря, води, рослинний і тваринний світ. Величезне значення природних ресурсів в економіці нашої країни, інтереси розвитку якої зумовлюють необхідність використання природних ресурсів. Нажаль, природні ресурси використовуються не найбільш ефективно, часто на шкоду інтересам їх охорони і

відновлення. Тому як раніше, так і на цей час, гостро постає питання раціонального використання права власності на природні ресурси, відновлення природних ресурсів, забезпечення їх охорони і захисту [1].

Беручи до уваги розглянуті формулювання права власності в об'єктивному і суб'єктивному розуміннях, а також виходячи з економічного сенсу власності на природні ресурси, можна сформулювати загальне визначення форм права власності на природні ресурси.

Форми права власності на природні ресурси – юридичне оформлені напрями суб'єктно-об'єктної належності природних ресурсів та їх організаційно-правове забезпечення [2].

Так, право власності на природні ресурси як стан привласненості природних ресурсів або їх освоєння та процес привласнення багатств (“дарів”) природних ресурсів, являє собою об'єднану в рамках комплексного інституту права власності на природні ресурси сукупність правових норм, що закріплюють, регламентують і охороняють специфічні відносини власності на природні ресурси, а також передбачають і гарантують право конкретних суб'єктів (власників) здійснювати володіння, користування, розпорядження та інші можливі правомочності щодо природних ресурсів вільно, на власний розсуд, для задоволення своїх інтересів, якщо інше не передбачено законом.

Загальновідомо, що право власності є своєрідним каркасом усієї соціально-економічної системи сучасного суспільства. Без правового регулювання відповідного комплексу суспільних відносин сьогодні не може обійтися будь-яке державно організоване суспільство [1].

В Україні юридичне виголошені такі форми власності (ст. 13, 14, 41 Конституції України): державна, колективна (комунальна), приватна, загальнонародна.

Право державної власності становить собою сукупність правових норм, що закріплюють і охороняють належність природних ресурсів народу України в особі обраного ним представницького органу державної влади, а також встановлюють порядок придбання, використання та відчуження державної власності. У державній власності перебувають усі землі та ліси України, крім земель та лісів комунальної та приватної власності. Земельний кодекс передбачає, які землі не можуть бути передані із державної власності в приватну.

Право колективної власності – це сукупність норм, що встановлюють правові підстави виникнення права колективної власності, порядок колективного володіння, користування та розпорядження природними об'єктами.

Право приватної власності – являє собою правовий інститут, що закріплює індивідуальну належність природних об'єктів, тобто право приватної власності юридичне закріплює власність громадян як економічну категорію, що охоплює всі форми індивідуального привласнення [3].

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що законодавством України передбачено три форми власності на природні ресурси: державну, комунальну, приватну.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Носік В. В. Право власності на землю Українського народу: монографія / В. В. Носік. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
2. Екологічне право України / В. К. Попов, А. П. Гетьмана [та ін.]. – Харків, 2001. – 480 с.
3. Андрейцев В. І. Екологічне право: Київ, 1996. С. 70–86.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА, ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Митник Ю. А.

НК – Білека А. А., кандидат юридичних наук, доцент

*Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Довкілля в Україні протягом останніх десятиріч зазнає значного навантаження внаслідок антропогенного тиску, що призводить до порушення рівноваги в навколишньому природному середовищі, що, у свою чергу, загострює соціально-економічні проблеми в суспільстві, підриває природно-ресурсний потенціал розвитку держави, а також негативно впливає на добробут та здоров'я населення країни [1].

Метою дослідження є розглянути основні напрями державної політики України у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних об'єктів та забезпечення екологічної безпеки.

Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки (далі – Основні напрями) розроблено відповідно до статті 16 Конституції України, якою визначено, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави [2].

Закон України «Про основні напрями державної політики України у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних об'єктів та забезпечення екологічної безпеки» закріплює такі основні напрями:

I. СТАН ДОВКІЛЛЯ. До цього напрямку відносяться такі питання:

- промисловість;
- енергетика і підприємства ядерної галузі;
- сільське господарство;
- транспорт;
- житлово-комунальне господарство;
- промислові відходи;
- військова діяльність та конверсія військово-промислового комплексу;
- водні ресурси та екосистеми;
- земельні ресурси;
- корисні копалини;
- атмосферне повітря;
- рослинний світ та лісові ресурси;
- заповідна справа, збереження біорізноманіття;
- тваринний світ, мисливство та рибні ресурси;
- економічний механізм природокористування;
- регіональна екологічна політика.

Нинішню екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивними законами розвитку і відтворення природно-ресурсного комплексу України. Відбувалися структурні деформації народного господарства, за яких перевага надавалася розвитку в Україні сировинно-видобувних, найбільш екологічно небезпечних галузей промисловості [2].

II. ОСНОВНІ ПРІОРИТЕТИ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА І РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ. До них належать:

- гарантування екологічної безпеки ядерних об'єктів і радіаційного захисту населення та довкілля, зведення до мінімуму шкідливого впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;
- поліпшення екологічного стану басейнів рік України та якості питної води;
- стабілізація та поліпшення екологічного стану в містах і промислових центрах Донецько-Придніпровського регіону;
- будівництво нових та реконструкція діючих потужностей комунальних очисних каналізаційних споруд;
- запобігання забрудненню Чорного та Азовського морів і поліпшення їх екологічного стану;
- формування збалансованої системи природокористування та адекватна структурна перебудова виробничого потенціалу економіки, екологізація технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві, на транспорті;
- збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, заповідна справа.

III. СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИЧОГО ТА ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ. Державна політика сконцентрована на таких галузях:

- промисловість;
- екологічна безпека в енергетиці та ядерній галузі;
- сільське господарство;
- транспорт;
- житлово-комунальне господарство;
- промислові відходи;
- військова діяльність і конверсія військово-промислового комплексу.

Задля підвищення рівня адекватності дійсному екологічному стану довкілля його інформаційної моделі; підвищення оперативності одержання та достовірності первинних даних; підвищення рівня та якості інформаційного обслуговування споживачів екоінформації на всіх рівнях функціонування системи, комплексного оброблення і використання інформації для прийняття відповідних рішень було створено Державну систему екомоніторингу довкілля, яка є інтегрованою інформаційною системою, що здійснює збирання, збереження та оброблення екологічної інформації для відомчої та комплексної оцінки і прогнозу стану природних середовищ, біоти та умов життєдіяльності, вироблення обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних соціальних, економічних та екологічних рішень на всіх рівнях державної виконавчої влади, удосконалення відповідних законодавчих актів, а також виконання зобов'язань України з міжнародних екологічних угод, програм, проектів і заходів [2].

Метою створення єдиної Державної системи запобігання аваріям, катастрофам та надзвичайним ситуаціям і реагування на них є систематичний контроль за екологічно небезпечними об'єктами і процесами техногенного середовища для регулювання стану безпеки та розвитку техногенних навантажень, запобігання аваріям, катастрофам та надзвичайним ситуаціям, їх прогнозування та мінімізація наслідків [2].

IV. ОСНОВНІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗБАЛАНСОВАНОГО ВИКОРИСТАННЯ І ВІДНОВЛЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ. Ці заходи стосуються:

- земельних ресурсів;

- раціонального використання та відновлення водних ресурсів та екосистем;
- корисних копалин;
- атмосферного повітря;
- ресурсів рослинного світу;
- заповідної справи. Збереження біорізноманіття;
- рекреаційних ресурсів.

Отже, це дослідження дало змогу розглянути основні напрями державної політики України у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних об'єктів та забезпечення екологічної безпеки, які обов'язково повинні реалізуватися.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Коленов О. М. Напрямки вдосконалення механізму формування та реалізації державної екологічної політики в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 1. С. 80–86.

2. Про основні напрями державної політики України у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних об'єктів та забезпечення екологічної безпеки: Закон України від 05.03.1998 р. № 188/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188/98-%D0%B2%D1%80#o767> (дата звернення: 07.09.2022).

ПРО ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

Митник Ю. А.

НК – Білека А. А., кандидат юридичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Розгляд та поліпшення сучасного стану екологічної безпеки в Україні є досить актуальними, адже це допомагає уникнути погіршення стану здоров'я та умов для життя українців.

Для України екологічні проблеми сьогодення постають достатньо гостро, через велику кількість небезпечних виробництв, знищення та неефективне використання природних об'єктів, суттєва трансформація ландшафтів тощо.

Метою дослідження є визначити поняття «екологічна безпека» та розглянути основні чинники, що впливають на неї.

У статті 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» зазначається, що екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [1].

Екологічна безпека гарантується громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів [1].

Діяльність фізичних та юридичних осіб, що завдає шкоди навколишньому природному середовищу, може бути припинена за рішенням суду [1].

В останні роки в наше життя міцно ввійшло таке поняття як екологічна безпека. Його можна охарактеризувати як процес забезпечення захищеності життєво важливих інтересів не тільки окремої людини, але й усього суспільства в

цілому, а також держави й природи від загроз, створюваних антропогенним або природним впливом на навколишнє середовище [2].

Технічний прогрес породив цілий комплекс факторів, які торкаються практично всіх сторін людської діяльності, у тому числі і здоров'я. Не дивлячись на спроби з боку держави регулювати вплив антропогенних факторів на навколишнє середовище проблеми екологічної безпеки продовжують рости. Це пов'язано як з перехідним економічним періодом, у якому перебуває наша країна, так і зі слабкою поінформованістю й досить низьким рівнем знань населення в цій області [2].

Негативні наслідки аварії на Чорнобильській АЕС, катастрофічне забруднення повітря, води та ґрунту, надмірна концентрація промисловості у певних регіонах, нераціональне природокористування, демографічна криза – навіть і цей, далеко не повний перелік негативних чинників, створили реальну загрозу національній безпеці України в екологічній сфері [2].

Загальний стан екологічної безпеки в Україні є досить складним. Існує широке різноманіття чинників (як природного, так і антропогенного характеру), які спричиняють у подальшому ускладнення її стану у просторово-часовому аспекті. Це значною мірою впливає на стан довкілля та призводить до погіршення умов життєдіяльності людей [2].

Джерела безпосередньої загрози здоров'ю людини – широке використання в народному господарстві держави шкідливих хімічних сполук, у першу чергу пестицидів, контроль над використанням яких значною мірою нині втрачено, викиди газоподібних відходів в атмосферу міст, погано очищені водні стоки тощо [2].

Порушення порядку здійснення оцінки впливу на довкілля, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, якщо це спричинило загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [3].

Отже, у цьому дослідженні було визначено поняття «екологічна безпека», джерела безпосередньої загрози здоров'ю людини та покарання за здійснення негативного впливу на стан екологічної безпеки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 07.07.2022).

2. Забезпечення екологічної безпеки України URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/147455445.pdf>.

3. Ст. 236 ККУ від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://kodeksy.com.ua/kriminal_nij_kodeks_ukraini/statja-236.htm.

ФОРМУВАННЯ ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ПРАВА

Рибаков А. О.

НК – Черненко О. М., кандидат медичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України;

НК – Пасинчук О. В.

Навчальний пункт АРЗ СП У ДСНС України у Черкаській області

На початку ХХ ст. природоресурсові галузі права (земельне, лісове, водне право тощо) розглядалися як самостійні галузі (очевидно, в міру тих загальних уявлень про галузі права, що існували у ті роки). У 30-ті рр. ХХ ст. самостійність природоресурсових галузей права стала заперечуватися, оскільки панувала теорія єдиного земельно-колгоспного права. Після отримання земельним правом самостійності у 40-х рр. ХХ ст., інші природоресурсові галузі почали включатися у земельне право в його «широкому сенсі». Земельне право трактувалося як сукупність юридичних норм, спрямованих на регулювання не лише земельних, а й гірських, лісових, водних та інших відносин, пов'язаних із використанням та охороною природних багатств. Земельне право у широкому сенсі було прообразом природоресурсного права, ідею про яке пізніше у 60-х рр. ХХ ст. висунув М. Д. Казанцев, якого згодом підтримали провідні вчені-юристи: Ю. О. Вовк, Б. В. Єрофєєв, В. В. Петров, В. К. Попов. Вчений стверджував, що диференціація галузей права, які регулюють відносини щодо використання та охорони природних ресурсів, висуває проблему інтеграції цих галузей і формування природоресурсного права. Природоресурсові галузі права та природоохоронне право, зберігаючи свою самостійність як галузей права у загальноприйнятому розумінні цього терміна, складають особливу частину природоресурсного права як інтегрованої галузі права. На основі наукової ідеї у середині 80-х рр. ХХ ст. була сформована інтегрована правова галузь – природоресурсне право і право охорони навколишнього середовища. Зростання ролі екологічних суспільних відносин у 90-х рр. ХХ ст. призвело до заміни галузі природоресурсного права і права охорони навколишнього середовища екологічним правом на тій же інтегрованій основі. Очевидний зв'язок використання та охорони природних ресурсів призвів до того, що природоресурсне право стали включати в особливу частину екологічного права або як підгалузь, або як сукупність окремих підгалузей (надрове, водне, лісове, фауністичне право тощо). Механічне переміщення сукупності норм, що регулюють суспільні відносини щодо використання природних ресурсів з однієї галузі права в іншу, не змінило та й не могло змінити суті природоресурсних відносин, перетворити відносини з використання природного ресурсу у відносини з його охорони [1].

Сучасний етап розвитку природоресурсного права характеризується відсутністю загальновизнаного підходу до визначення його місця у системі права. З самого початку становлення природоресурсного права як самостійної галузі в його предмет включалося екологічне (природоохоронне) право, оскільки історично використання природних ресурсів почалося набагато раніше, ніж виникла потреба в їх охороні. Тому на стадіях становлення екологічного права видавалося природним включити природоохоронні відносини у предмет природоресурсного права. Видатні вчені справедливо зазначають, що відмінності природоресурсного права від екологічного відображені у предметі, методі правового регулювання, його джерелах, вказуючи, що природоресурсне право вивчає суспільні відносини, які складаються з приводу окремих природних

ресурсів, у той час як предметом екологічного права є суспільні відносини, що стосуються не стільки самих природних об'єктів, скільки внутрішніх і зовнішніх зв'язків між цими об'єктами, їх властивостей, станів і процесів, які відбуваються у них. Юридична природа природоресурсних відносин є предметом дослідження видатних вчених еколого-правової доктрини, які вказують, що природоресурсові відносини складаються переважно з приводу використання і відновлення конкретних природних ресурсів як основного засобу господарювання, виробництва й умови життєдіяльності людини, для задоволення духовних, матеріальних, лікувальних, естетичних, рекреаційних, культурно-виховних та інших потреб. Також визначають природоресурсні відносини як сукупність комплексних суспільних відносин щодо використання та відтворення окремих природних ресурсів у їх нерозривному зв'язку з іншими елементами довкілля. І.І. Каракаш предметом правового регулювання природоресурсного права розглядає природоресурсові відносини у сфері взаємодії людини і суспільства з природним середовищем щодо забезпечення раціонального та ефективного використання суб'єктами природних об'єктів та їх ресурсів, а також їх збереження та відтворення в інтересах теперішніх і майбутніх поколінь. М. В. Шульга зазначає, що природоохоронні відносини, які є предметом правового регулювання природоохоронного права, є об'єктивно протилежними за своїм змістом до природоресурсних відносин. Природоохоронні відносини виникають із приводу охорони навколишнього природного середовища, тобто діяльності, що спрямована на збереження природних об'єктів і довкілля в цілому [1, 2].

На думку І.І. Каракаша, позитивним результатом формування природоресурсного права був поштовх не тільки до становлення власного екологічного законодавства України, а й до розвитку галузей вітчизняного природоресурсового законодавства незалежної української держави – докорінного реформування і відродження земельного права, суттєвого оновлення водного, лісового та гірничого права, а також формування фауністичної, флористичної та інших галузей права. Однак вчений звертає увагу на несвоєчасність інтеграції зазначених суспільних відносин. І.І. Каракаш зазначає, що такі достатньо розвинуті й широко визнані у законодавчому порядку природоресурсні і природоохоронні суспільні відносини все ж не досягли того рівня розвитку, щоб їх можна були об'єднати в межах єдиної галузі права й інтегрованого правового регулювання. Отже, період становлення і розвитку природоресурсного права налічує понад п'ятдесят років, протягом яких постійно точилася наукова дискусія щодо з'ясування місця й правової належності природоресурсних відносин. Нині визнання самостійності природоресурсного права у правовій системі України залишається також вкрай актуальною проблематикою [1, 2, 3].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Екологічне право. Особлива частина: навч. посіб. / за ред. А. П. Гетьмана, М.В. Шульги. Х., 1996. 519 с.
2. Каракаш І. І. Природоресурсові відносини як предмет природоресурсового права та його визначення як комплексної правової галузі. Природоресурсове право України: навч. посіб. / за ред. І. І. Каракаша. К.: Істина, 2005. С. 11–17.
3. Шульга М. В., Лейба Л. В. До питання про природоресурсове право. Природоресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи: збірник матеріалів круглого столу, 30–31 жовтня 2015 р. / за заг. ред. М. В. Шульги. Х.: Вид-во ТОВ «Оберіг», 2015. С. 208–211.

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН

Собченко А. О.

НК – Білека А. А., кандидат юридичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

В наш час екологічне законодавство України приділяє особливу увагу нормативному закріпленню місця і ролі людини в суспільстві та державі. Так, Конституцією України було проголошено принцип пріоритету прав і свобод людини порівняно з державними та іншими інтересами, наведено перелік прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, що містить значну кількість норм екологічного спрямування [1, 54].

Важливим питанням сьогодення, яке заслуговує на особливу увагу, є інтенсивне використання природних ресурсів та екологічна обстановка, яка загострилася останнім часом. Наше суспільство прямо впливає на стан навколишнього природного середовища і тому важливо розглянути питання екологічних прав та обов'язків громадян задля забезпечення та реалізації екологічних прав, здійснення контролю у сфері охорони довкілля.

Як відомо, екологічні права громадян – це закріплена в законі і гарантована правом сукупність юридичних можливостей та засобів, які дають змогу задовольняти потреби та інтереси громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки [3, 189]. Екологічним правам відповідають певні екологічні обов'язки.

Екологічні обов'язки виступають одним із базових елементів системи правового регулювання екологічних відносин. Вони входять до основних категорій права, відображаючи його сутність як регулятора суспільних відносин.

Екологічні обов'язки, як і всі юридичні обов'язки, покладаються на зобов'язану особу, яка повинна обрати передбачений правом варіант поведінки – здійснювати певні дії або утримуватись від них. При цьому право визначає міру необхідної поведінки. Наприклад, особа зобов'язана вносити штрафи за екологічні правопорушення, компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище, тощо [5, 157].

За значимістю, формами закріплення та змістом екологічні права та обов'язки особи є різноманітними. Щоб найповніше розкрити ті чи інші їхні риси, доцільно провести їхню класифікацію за різними критеріями.

Найпоширенішим критерієм класифікації екологічних прав та обов'язків особи є залежність від юридичної сили нормативно-правових актів, які закріплюють екологічні права та обов'язки особи. Їх поділяють на:

– конституційні (вони вважаються природними, невідчужуваними, основними правами та основними обов'язками),

– визначені законами України (їх також доцільно класифікувати на загальні, тобто, ті, які передбачені ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»; та спеціальні – передбачені іншими спеціальними законами у сфері використання та охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки),

– передбачені підзаконними нормативно-правовими актами (відокремлення такої групи є досить умовним, зважаючи на ст. 92 Конституції України, згідно якої права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина повинні визначатися виключно законами України, однак враховуючи юридичну природу підзаконних нормативно-

правових актів, вони конкретизують екологічні права та обов'язки, визначені законами України, визначають механізми їхньої реалізації та здійснення) [2, 38].

Свої екологічні права громадяни можуть реалізувати самостійно, а також спільно з іншими, об'єднавшись в організації, групи та інші утворення. Створення громадських природоохоронних об'єднань розширює можливості громадянина в реалізації екологічних прав [3, 190]. Наприклад, в Україні існує розвинена мережа громадських об'єднань та організацій. Вони працюють за різними напрямками та галузями громадського життя [4, 172]. Відомою громадською організацією є UNCG «Українська природоохоронна група». Вони створюють нові заповідні території, працюють над покращенням законодавства, виявляють випадки незаконного знищення природи та ведуть просвітницьку роботу.

Оскільки наша країна перебуває у стані війни, питання екологічної безпеки постало особливо гостро. Пам'ятаючи про наші обов'язки берегти і примножувати природні багатства нашої землі, ми не повинні забувати про наше право просити про допомогу та співпрацю у міжнародних організацій. Спільними зусиллями ми можемо запобігти руйнуванню екосистеми нашої держави. Проблеми екології є по своїй природі міжнародними, тому в інтересах міжнародного співтовариства залучати до процесу покращення стану довкілля та створення ефективного механізму вирішення екологічних проблем ще більше країн та активістів. Екологічні організації є важливим рушійним суб'єктом відстоювання екоінтересів, адже здатні реально впливати на урядові рішення та суспільство.

В цілому, ставлення до навколишнього природного середовища – це питання екологічного виховання та самовиховання. Держава є регулятором правомірної поведінки своїх громадян, щодо екологічної ситуації. Але поки кожна людина планети не зрозуміє, що природу потрібно берегти, зусилля будь-яких урядів та екологічних організацій будуть безрезультативними.

Таким чином можна сказати, що питання про права та обов'язки громадян будуть актуальні завжди.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кобринський В. Ю., Камінський А. І. Основні засади класифікації екологічних прав та обов'язків людини і громадянина. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/2_2012/12.pdf
2. Ільків Н. В. Екологічне право України. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream.pdf>
3. Кондур Е. Класифікація екологічних прав і обов'язків громадян України. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream.pdf>
4. Бригадир І. В., Зуєв В. А., Шуміло О. М. Екологічне право України. URL: <http://dspace.univd.edu.ua>
5. Шинкарьов О. О. Екологічні обов'язки громадян: загальна характеристика. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc23/41.pdf>

Секція 7. Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

УПРАВЛІНСЬКО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ У РЕФОРМУВАННІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Адольф Д. І.

НК – Купчак М. Я., кандидат педагогічних наук, доцент

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

В Україні в середньому щороку виникає понад 300 надзвичайних ситуацій та близько 70 тисяч пожеж. Враховуючи середньостатистичний річний аналіз пожеж: прями збитки становлять 1,46 млрд грн.; непрямі – 4,2 млрд грн. 71 % з необережного поводження з вогнем; 16 % – порушення правил пожежної безпеки [1].

Проблема полягає в тому, що органи місцевого самоврядування не в змозі відповідати на всі виклики у сфері цивільного захисту (ЦЗ). Тому, Основними завдання, які постали перед новоствореними об'єднаними територіальними громадами (ОТГ) щодо побудови ефективної та орієнтованої на європейські стандарти системи ЦЗ на місцях є: оповіщення та інформування населення про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій (НС); укриття населення в захисних спорудах ЦЗ; евакуація населення у безпечні райони, їх розміщення; радіаційний, хімічний, біологічний, медичний захист населення; організація робіт з реагування на НС та ліквідація їх наслідків; забезпечення життєдіяльності постраждалих від НС; керівництво створеною місцевою (добровільною) пожежною охороною, контроль за готовністю до дій за призначенням; навчання населення діям у НС; створення комісії з питань ТЕБ і НС [2].

Основна мета реформи децентралізації та територіальної організації влади в Україні в частині основних заходів цивільного захисту полягає у побудові ефективної системи ЦЗ на рівні об'єднаних територіальних громад. На сьогоднішній день надання адміністративних та соціальних послуг, розміщення різних служб, пожежних частин та рятувальних підрозділів, як правило здійснюється у районному центрі (містах обласного значення). Реформа спрямовується на те, що такі послуги, при необхідності надаватимуться у кожному центрі громади шляхом створення відповідних органів управління та сил ЦЗ (місцевих пожежних частин, комунальних та добровільних рятувальних формувань) та їх належного забезпечення. Важливими кроками має стати: вдосконалення структури ДСНС, створення та розвиток місцевих пожежних команд, залучення вогнеборців-добровольців. Що ж до залучення добровольців в гібридному підході до пожежної охорони територіальної громади слід відмітити особливості такої системи: на місцях створюються професійні пожежні команди

під керівництвом органів місцевого самоврядування; добровольці підписують з органами місцевим самоврядуванням договір про здійснення ними добровільної діяльності з пожежогасіння; місцеве самоврядування забезпечує місцеві пожежні команди і добровольців необхідною технікою, засобами пожежогасіння і захисними засобами; місцеве самоврядування може пропонувати офіційно зареєстрованим добровільним пожежним певні соціальні гарантії [1]. Добровільна пожежна охорона створюється для забезпечення проведення заходів із запобігання виникненню пожеж та організації їх гасіння. Основними її завданнями є забезпечення пожежної безпеки, запобігання виникненню пожеж та нещасних випадків, гасіння пожеж, рятування людей, а також надання допомоги у ліквідації наслідків інших надзвичайних ситуацій.

Добровільна пожежна охорона в Україні створюється відповідно статті 63 Кодексу цивільного захисту, постанови Кабінету Міністрів України від 17.07.2013 № 564 «Про затвердження Порядку функціонування добровільної пожежної охорони» та Правил пожежної безпеки в Україні з метою проведення заходів із запобігання виникненню пожеж та організації їх гасіння. Проте, в імplementації норм міжнародного права в процесі реформування децентралізації та територіальної організації влади, Україна має враховувати позитивний досвід більшості розвинених країн, зокрема, щодо забезпечення принципів матеріального стимулювання керівної ланки і основного технічного персоналу, а також діяльність інших членів добровільної пожежної охорони пільгами, почасовою платою праці за виконання роботи з гасіння пожеж або за час чергування в пожежному депо. Практично в усіх Європейських державах і США дуже широко застосовується моральне стимулювання добровільних пожежників у вигляді відзнак, нагород, громадської вдячності. Особливістю добровільної пожежної охорони європейських країн є те, що вони створюють громадські об'єднання разом із професійними пожежниками та науково-технічними організаціями, що спеціалізуються у сфері розробки, виробництва пожежної техніки і пожежно-технічного оснащення. Тому, для нашої держави, важливо удосконалити протипожежну охорону у площині децентралізації влади, а також збільшення повноважень органів місцевого самоврядування через їх фінансову самостійність [3].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні проблеми забезпечення цивільного захисту населення і територій територіальних громад в умовах реформування місцевого самоврядування в Україні. URL : https://www.dsns.gov.ua/files/2017/5/31/%D0%9E%D0%97%D0%A6%D0%97/cuvilonui_zahust_naselena.pdf
2. Практичний порадник з реалізації основних заходів цивільного захисту в умовах реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні / [М. В. Білошицький, О. Я. Лещенко, В. І. Мазуренко, М. О. Маюров, В. М. Михайлов, А. М. Мул, Н. М. Романюк]; за заг. ред. П. Б. Волянського. К. : ІДУЦЗ, 2016. 64 с.
3. Ковальчук В. Добровільні пожежні організації у системах цивільного захисту зарубіжних країн у контексті завдань органів публічної влади у сфері національної безпеки. Збірник наукових праць. 2015. Вип. 44 “Ефективність державного управління”. С. 132-139.

АДАПТАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Брус В. В.

НК – Чубань В. С., кандидат економічних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Впродовж повномасштабної війни росії проти України було прийнято низку нормативно-правових актів Національним банком, президентом, Верховною Радою, Кабінетом міністрів та іншими відомствами для того, щоб забезпечити стале функціонування економіки країни.

Національний банк оперативно ухвалив постанову «Про роботу банківської системи та валютного ринку з 24 лютого 2022 року в умовах воєнного стану по всій території України» [1] у зв'язку із оголошенням воєнного стану по всій території України, якою, зокрема, передбачено, що:

- банки забезпечують роботу відділень в безперебійному режимі в умовах відсутності загрози життю та здоров'ю населення;

- банки продовжують роботу з урахуванням обмежень, визначених цією постановою;

- забезпечується доступ до сейфових скриньок в безперебійному режимі;

- безготівкові розрахунки здійснюються без обмежень;

- банкомати підкріплюються готівкою без обмежень;

- НБУ здійснює підкріплення готівкою без обмежень;

- НБУ здійснює бланкове рефінансування банків для підтримки ліквідності без обмежень за сумою терміном до одного року з можливістю пролонгації ще на один рік;

- платежі Уряду України здійснюються без обмежень, згідно із законодавством про особливий період.

Відповідна постанова також передбачає введення тимчасових обмежень з 24 лютого 2022 року, саме:

- призупинити роботу валютного ринку України, крім операцій з продажу іноземної валюти клієнтами;

- зафіксувати офіційний курс на 24 лютого 2022 року;

- обмежити зняття готівки з рахунку клієнта в обсязі 100 тис. грн. на день (не враховуючи виплати заробітної плати та соціальних виплат), крім підприємств та установ, що забезпечують виконання мобілізаційних планів (завдань), Уряду та окремих дозволів Національного банку без нарахування та зняття комісій;

- заборонити видачу готівкових коштів з рахунків клієнтів в іноземній валюті, крім підприємств та установ, що забезпечують виконання мобілізаційних планів (завдань), Уряду та окремих дозволів Національного банку;

- увести мораторій на здійснення транскордонних валютних платежів (крім підприємств та установ, що забезпечують виконання мобілізаційних планів (завдань) та Уряду, окремих дозволів НБУ);

- зупинити здійснення обслуговуючими банками видаткових операцій за рахунками резидентів держави, що здійснила збройну агресію проти України;

- банкам – емітентам електронних грошей призупинити здійснення випуску електронних грошей, поповнення електронних гаманців електронними грошима, розповсюдження електронних грошей.

Відповідні дії є необхідними для забезпечення надійного та стабільного функціонування фінансової системи країни та максимального забезпечення діяльності Збройних Сил України, а також безперебійної роботи об'єктів критичної інфраструктури.

Відповідні зміни затверджені постановою Правління №18 від 24 лютого 2022 року «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» [1].

В умовах повномасштабної війни економіка України (а відповідно уряд і Нацбанк) зіткнулися з небаченими досі труднощами. Фізичне руйнування частини підприємств та розриви ланцюжків постачань, а також перекриття морського експорту підвищили безробіття, знизили податкові та валютні надходження (падінню доходів уряду сприяло також радикальне зниження податків у перші дні війни). Багато людей втратили доходи, мільйони виїхали за кордон, а також виросла потреба закуповувати імпортні товари для постачання армії. Це підвищило державні видатки, в тому числі валютні (при цьому як позитив варто відзначити забезпечення можливості для біженців розраховуватися гривневими картками за кордоном).

Зрозуміло, що в ситуації зниження валютних надходжень та зростання видатків утримувати фіксований курс гривні можна лише за рахунок втрати валютних резервів. Тому, щоб зберегти резерви, потрібно запроваджувати жорсткі валютні обмеження, в тому числі обмеження на купівлю товарів некритичного імпорту. Такі обмеження були запроваджені НБУ (як описано вище) та урядом. Тим не менш, за лютий-травень резерви НБУ знизилися з 29,1 млрд. дол. до 25,1 млрд. дол. США, незважаючи на надходження 6,7 млрд. дол. міжнародної підтримки. Фінансування видатків уряду за рахунок НБУ теж мало свою ціну – за результатами квітня інфляція в річному вимірі виросла до 16,4 % (даних за травень поки немає).

На жаль, допомога від зовнішніх партнерів наразі нижча, ніж озвучена урядом потреба у 5 млрд. дол. на місяць. Отже, як уряду, так і Нацбанку необхідно буде ухвалювати непопулярні, але необхідні рішення. Одне з них – підвищення облікової ставки до 25 % – Нацбанк уже ухвалив, а також поступово почав переходити до плаваючого курсу (девальвація гривні дещо пом'якшить наслідки макроекономічного шоку). Крім того, необхідно буде найближчим часом повернути, а, можливо, й підвищити податки, зокрема податки на імпорт, а також скоротити перелік товарів критичного імпорту (який зараз доволі довгий і включає, наприклад, рекламні послуги та солодку воду) та ще більше обмежити відплив капіталу – наприклад, розглянути можливість реструктуризації державного боргу. На жаль, економічні втрати від війни відчує кожен українець, а також мешканці всього світу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Постанова Правління НБУ: «Про роботу банківської системи та валютного ринку з 24 лютого 2022 року в умовах воєнного стану по всій території України» від 24.02.2022 №18 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text>.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ В РАКУРСІ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЗАГРОЗ СУСПІЛЬНОМУ БЛАГОПОЛУЧЧЮ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

*Вінник О. М., доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України*

*НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України*

Цифровізації, що набула особливого поширення в Україні в останні роки, довела свої переваги як за звичайного життя (пошук та купівля товарів/ліків, замовлення робіт/послуг та їх оплата в режим онлайн та ін.), так і в умовах короно вірусної пандемії (крім Інтернет-торгівлі, особливо актуальними стали дистанційне навчання, застосунок «Дій вдома», проведення конференцій, ділових нарад та надання медичних консультацій з використанням Інтернету, реалізація потенціалу штучного інтелекту та роботів в боротьбі з коронавірусною хворобою), а особливо – з початком російської агресії проти України (використання онлайн-ресурсів для збору коштів на підтримку Збройних Сил України, для допомоги біженцям від страхіть війни та постраждалим від агресивних дій російських окупантів, інформування громадян про небезпеку та коридори евакуації, спілкування з використанням мобільного та Інтернет-зв'язку .....всього не перерахувати). Разом з тим, цифровізації притаманні і ризики (в умовах війни – це зловживання цифровою свободою, що проявилось в розміщенні в соціальних мережах «цікавих», з точки зору блогерів/тік-токерів, фото і відео блокпостів, військової техніки, стратегічних об'єктів, які використовуються агресором як орієнтир для бомбардувань). Майнинг криптовалюти, що потребує великих обсягів електроенергії, може загрожувати функціонуванню інфраструктури міста, області [1] або навіть країни. Відтак, гостро постало питання щодо зловживання цифровими можливостями та необхідності закріплення в Конституції України положень щодо цифрових прав та цифрових обов'язків громадян [2].

Хоча в умовах війни на перший план вийшли проблеми забезпечення обороноздатності України, проте не знято з порядку денного і проблему впливу цифровізації на довкілля, що також має дві сторони – позитивну (дозволяє запровадити більш економічно ефективні та екологічно безпечні технології у виробництво, контролювати шкідливі викиди, попереджувати забруднення тощо), так і негативну сторону, а саме: посилення так званого карбонового/вуглецевого сліду [3], зумовленого надмірним використанням електроенергії для забезпечення функціонування цифрових ресурсів (особливо, майнингу крипто валюти) [4], і, відповідно, сприяння негативному впливу на довкілля (його забрудненню, що призводить до зміни клімату). Подібний негативний ефект безпосередньо пов'язаний з економікою, оскільки, по-перше, саме у сфері господарювання відбувається масштабне використання цифрових технологій (і, відповідно, споживання електроенергії, що за сучасних умова виробляється переважно з не відновлювальних джерел, – вугілля, нафти, газу) на додаток до екологонебезпечних технологій, що традиційно застосовуються в промисловості, будівництві, сільському господарстві; по-друге, негативні наслідки забруднення довкілля мають компенсуватися за рахунок економіки (очищення вод, боротьба з пожежами, що виникають через підвищення температури і брак води, розробка та застосування екологобезпечних технологій – все це потребує великих коштів та організації відповідних виробництв).

Проблеми комплексного впливу цифровізації на екологію та економіку, хоча і порушуються українськими та зарубіжними дослідниками, але зазвичай

переважно окремо – щодо екологічної сфери [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9] і щодо економіки [10; 11; 12; 13], хоча і згадується про їх взаємозв'язок [14]. Зміни в суспільно-політичному житті країни, зумовлені війною, дещо посунули економіко-екологічні проблеми цифровізації, проте не зняли їх з порядку денного, адже від їх вирішення залежить і доля людської цивілізації.

Зв'язок екології, економіки та цифровізації в сучасних умовах розвитку суспільства віддзеркалено в положеннях Закону «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [15], в якому серед основних першопричин екологічних проблем України визнається:

функціонування економічної сфери з її орієнтацією на прибутковість, в тому числі за рахунок ігнорування проблем довкілля (підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності);

неврахування наслідків для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах;

слабка ефективність системи державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів;

низький рівень розуміння пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку у суспільстві;

недосконалість і, відповідно, незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян.

Однією з ключових цілей у сфері охорони довкілля зазначений Закон визначає забезпечення інтеграції екологічної політики у процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку, в тому числі упровадження технологій електронного урядування в екологічній сфері та автоматизованих інформаційних систем екологічних даних, що значно посилить прозорість, оперативність та якість прийняття управлінських рішень, дотримання екологічних прав громадян.

Про зв'язок економіки, екології та цифровізації свідчить і такий приклад: дотримання українськими сільськогосподарськими виробниками вимог ЄС щодо екологічної безпеки сільськогосподарської продукції зумовлює збільшення її експорту в країни – члені ЄС, а дотримання екологічних вимог на виробництві (в тому числі сільськогосподарському), створення та запровадження інноваційних (насамперед, цифрових) технологій очищення промислових та побутових викидів забезпечує зменшення забруднення довкілля; вирішенню цих та інших проблем має сприяти цифровізація, зокрема використання штучного інтелекту для винайдення найбільш оптимальних шляхів їх вирішення, а система Відкритих даних, забезпечуючи інформацією економічного та екологічного спрямування громадські та уповноважені органи, надає необхідний для аналізу економіко-екологічної проблеми матеріал, що в підсумку дозволяє зробити необхідні висновки, рекомендації, напрацювання проєктів нормативно-правових актів.

Разом з тим, зазначені переваги цифровізації – не єдиний її ефект, оскільки потенціал цифрових технологій може використовуватися з суспільно-шкідливою метою (умисно або не умисно, коли суб'єкти їх використання не враховують можливість негативних наслідків, керуючись лише вигодою або іншими приватними інтересами). Це стосується насамперед різкого збільшення споживання електроенергії не лише при «видобуванні» крипто валюти [1; 4; 8; 9; 16], а також щодо переважної більшості операцій у сфері цифровізації, що посилює вуглецевий слід.

Катерина Маркевич у своїй статті «Вуглецевий слід цифровізації» [3] звертає увагу на ефекти цифровізації для економіки та довкілля – як позитивні (керована цифрова інфраструктура сприяє скороченню викидів парникових газів,

ефективному використанню води, сприяє зменшенню споживання енергії на виробництві та скороченню викидам CO₂ в промислових системах тощо), так і вельми проблематичні – значне збільшення енергоспоживання електроенергії і, відповідно, посилення карбонізації/вуглецевого сліду, що становить велику загрозу екології.

Важливу роль у посиленні екологобезпечного використання цифрових технологій відіграє соціальна відповідальність представників цифрового бізнесу/ІТ-компанії як споживачів великих обсягів споживання електроенергії. Проте, як зазначає К. Маркевич, без «рішучих політичних дій цифрова революція може збільшити споживання енергії та прискорити екологічну шкоду. Відтак забезпечення цифровізації у сталий спосіб – політичний пріоритет, що має супроводжуватися виробленням важелів контролю за цифровим екологічним впливом, інструментів оцінки цифрових технологій та наслідків їх експлуатації» [3].

Негативний вплив цифровізації на екологію на економіку наведеними вище прикладами не обмежується. Деякі наслідки поодинокі, як нагрівання озера в США через майнинг крипто валюти [16; 17], що потребує великих обсягів електроенергії і, у свою чергою, генерує велику кількість теплової енергії, яку, однак, поки що лише в поодиноких випадках намагаються використовувати для опалення та підігріву води [18].

Загалом важко навести вичерпний перелік ризиків цифровізації та прикладів їх впливу на економіку, довкілля та суміжні з ними сфери, оскільки масштаби застосування цифрових технологій збільшуються, а самі технології вдосконалюються.

Перша ейфорія від грандіозних можливостей, що надає використання цифрових технологій, вже минула і на зміну Декларації незалежного кіберпростору [19] приходить усвідомлення на міжнародному та національному рівнях щодо необхідності регулювання відносин цифровізації шляхом встановлення не лише принципів цифровізації та використання цифрових технологій (штучного інтелекту [20], зокрема), а й зваженого державного регулювання [21] в поєднанні з саморегулюванням [22] (так зване спів регулювання) за участі держави та представників цифрового бізнесу, їх саморегулювальних організацій шляхом встановлення вимог до цифрових ресурсів, їх використанням, включно з технічним регулюванням, консультуванням з представниками цифрового бізнесу, що, наприклад, передбачено Законом України «Про електронні комунікації» [23, статті 22, 36].

Разом з тим, основні засади державної економіко-екологічної політики щодо цифровізації, її наслідків (позитивних та негативних) досі не визначено на рівні Господарського кодексу України [24], а Конституції України [25] бракує положень щодо цифрових прав та цифрових обов'язків громадян, що в підсумку стримує створення бар'єрів для зловживань цифровими можливостями (в тому числі на шкоду довкіллю, економічній сфері та суспільній безпеці), які стали непоодинокими, а в умовах війни – смертельно небезпечними. Оскільки цифровізація охопила всі сфери суспільного життя, визначення основних засад використання цифрових технологій в Україні має відбуватися на рівні актів вищої юридичної сили: Конституції України (щодо соціального забезпечення цифровізації, ключових цифрових прав та цифрових обов'язків громадян), Господарському кодексу України (стосовно специфіки державної правової політики у сфері економіки в ракурсі цифровізації, екологічної безпеки господарської діяльності та мінімізації негативних проявів цифровізації).

Війна порушила ще одну життєво важливу проблему: загроза довкіллю, економіці і людському життю через екологічні інциденти та катастрофи, спричинені руйнуванням промислових об'єктів, шахт, атомних станцій, дамб,

інших споруд, забрудненням довкілля воєнним сміттям, мінуванням тощо, з чим стикнулася Україна у зв'язку з російською агресією. Це окрема і вельми складна проблема, що потребує розв'язання з використанням потенціалу міжнародного публічного права. Проте без згадки про неї висвітлення порушених тут питань було б далеко не повним.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. На Чернігівщині викрили майнінг-ферму, через яку без води і світла могла залишитися частина області. URL : <https://ua.interfax.com.ua/news/general/753184.html> (11.04.2022).
2. Вінник О. М. Цифрові права в умовах війни // Міжнародний експертний круглий стіл «Деокупація. Юридичний фронт». URL : <https://mail.google.com/mail/u/0/?pli=1#inbox/QgrcJHsBqLqFpgQsLwkkvvXbJRsWkKGTZBQ?projector=1> (дата звернення: 23.03.2022).
3. Катерина Маркевич. Вуглецевий слід цифровізації. URL : <https://razumkov.org.ua/statti/vugletsevyi-slid-tsyfrovizatsii>.
4. Bitcoin Mining Alone Could Raise Global Temperatures Above Critical Limit by 2033. URL : <https://www.vice.com/en/article/neganb/bitcoin-mining-could-raise-global-temperatures-by-2-c> (access date: 15.11.2021).
5. Антикорупційний та соціальний вплив відкритих державних даних в екологічній сфері України Аналітичний звіт. 1 Березень 2021. Звіт підготовлений громадською спілкою «Центр розвитку інновацій» у межах USAID/UKaidпроєкту «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS», що реалізується Фондом Євразія, та за сприяння Міністерства цифрової трансформації України. 62 с. URL : <https://tapas.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Ecology-ODStudy-Impact-.pdf>.
6. Маргарита Кінах. Зелений курс України: як держава та бізнес оцінюють екологічну політику. URL : <https://yur-gazeta.com/golovna/zeleniy-kurs-ukrayini-yak-derzhava-ta-biznes-ocinyuyut-ekologichnu-politiku.html>.
7. С. Романко. Еколого-правова політика України у сфері зміни клімату // Підприємство, господарство і право. 2019. №9. С. 88-94.
8. John Thackeray. 5 Inherent Risks of Cryptocurrency - FEI. URL : daily.financialexecutives.org/FEI-Daily/July-2018/5-Inherent-Risks-of-Cryptocurrency.aspx (access date: 26.12.2021).
9. Octavian Nica, Karolina Piotrowska, Klaus Reiner Schenk-Hoppf. Cryptocurrencies: Economic benefits and risks (2017). University of Manchester, Fin Tech working paper no. 2 October 26, 2017. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3059856 (access date: 08.01.2022)
10. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. Київ, жовтень 2020 р. Центр Разумкова, 2020. Видавництво “Заповіт”, 2020. С.13 (274 с.). URL : https://razumkov.org.ua/uploaarticle/2020_digitalizationds/pdf.
11. Малишева Н. Р. Кібербезпека космічної діяльності та можливості її забезпечення засобами міжнародного права. Правова держава. Щорічник наукових праць. Вип. 32. Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2021. 548 с. С. 245-257.
12. Oksana M. Vinnyk, Dmytro V. Zadykhaylo, Olena M. Honcharenko, Olga V. Shapovalova, Nino B. Patsuriia. Economic and Legal Policy of the State in the Field of Digital Economy. //International Journal of Criminology and Sociology, 2021, 10, 383-392.
13. Вінник О. М. Право цифрової економіки: монографія. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака. 2021. 350 с.

14. Наталія Рафаелівна Малишева, Оксана Мар'янівна Вінник. ЕКОЛОГІЯ, ЕКОНОМІКА, ЦИФРОВІЗАЦІЯ: ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ. Вісник НАПрН України. 2022. № 2. С. 238-260. DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-2-238.

15. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 28.03.2021).

16. Проблема «влияния на климат» майнинга Биткоина. URL : <https://habr.com/ru/post/546594/> (дата звернення: 13.06.2021).

17. В США станция по добыче криптовалюты превратила старинное ледниковое озеро в «джакузи». URL :<https://informer.ua/ru/v-ssha-stanciya-podobyche-kriptovalyuty-prevratila-starinnoe-lednikovoe-ozero-v-dzhakuzi/>.

18. Я. Маркін. Прощай платіжка: як безкоштовно отримувати тепло та заробляти біткоїни. <https://kosatka.media/uk/category/blog/news/proshchay-platezhka-kak-besplatno-poluchat-teplo-i-zarabatyvat-bitkoiny> (дата звернення: 10.03.2022).

19. A Declaration of the Independence of Cyberspace. URL :<http://lab314.brsu.by/kmp-lite/kmp2/Net/Declaration/declaration.htm>.

20. White Paper On Artificial Intelligence - A European approach to excellence and trust. EUROPEAN COMMISSION. Brussels, 19.2.2020. URL :<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1603192201335&uri=CELEX:52020DC006> (дата звернення: 30.03.2021).

21. Regulatory effectiveness in the era of digitalisation – OECD. June 2019. URL : <https://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/Regulatory-effectiveness-in-the-era-of-digitalisation.pdf> (access date: 23.01.2022).

22. Гончаренко О. М. Саморегулювання цифрової економіки // Цифрова економіка та електронний бізнес: окремі проблеми правового регулювання. Збірник наукових праць. За заг. ред. О. М. Вінник. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019, с. 56-82.

23. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (дата звернення: 28.03.2022).

24. Господарський кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 10.03.2022).

25. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ РОБІТ ІЗ ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ У ЗОНІ РАДІОАКТИВНОГО ЗАБРУДНЕННЯ

Гвоздь В. М., кандидат технічних наук, професор

Перевізник В. М., кандидат наук з державного управління

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

В умовах воєнного стану існує пряма загроза радіаційній безпеці України. У лютому Україна стала єдиною країною у світі, чиї ядерні об'єкти були захоплені у ході воєнних дій. Вже понад пів року надвисоким ризиком супроводжується експлуатація Запорізької АЕС. Зокрема, 06 вересня 2022 року МАГАТЕ опублікувало звіт за підсумками місії на Запорізьку АЕС. Інспектори МАГАТЕ зафіксували, що на території ЗАЕС РФ розмістила військовий персонал, транспортні засоби та обладнання, зокрема у турбінних залах енергоблоків №1 та №2. Крім того, підтверджено, що на ЗАЕС присутні представники «росатому», які

мають негативний вплив на персонал станції, який працює у стресових умовах. Місія зафіксувала пошкодження, яких зазнала ЗАЕС під час обстрілів, зокрема: порушена фізична цілісність, порушена працездатність систем безпеки, складні умови для персоналу, пошкодження сторонніх джерел живлення, ускладнення ланцюгів постачання, проблеми з працездатністю планового радіаційного моніторингу та аварійних заходів на майданчику. До того ж МАГАТЕ готує негайно розпочати консультації щодо термінового створення зони ядерної безпеки та зони захисту на ЗАЕС [1].

Законодавство України визначає радіаційну безпеку як дотримання допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановлених нормами, правилами та стандартами з безпеки.

Радіаційна аварія – подія, внаслідок якої втрачено контроль над ядерною установкою, джерелом іонізуючого випромінювання, і яка призводить або може призвести до радіаційного впливу на людей та навколишнє природне середовище, що перевищує допустимі межі, встановлені нормами, правилами і стандартами з безпеки [2].

У зоні найбільшого ризику знаходяться рятувальники, адже саме їм доводиться виконувати завдання за призначенням у зоні радіоактивного забруднення. Зважаючи на це та на виконання підпункту 5 пункту 2 протокольного рішення № 23 наради керівництва Міністерства внутрішніх справ України та органів системи МВС від 29 серпня 2022 р. ДСНС України довела до відома Рекомендації щодо дій особового складу (персоналу) у зоні радіоактивного забруднення.

Система організації і зміст дій органів управління та підрозділів ДСНС під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та небезпечних подій (у тому числі радіаційних аварій) визначена Статутом дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України від 26.04.2018 № 340, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 10 липня 2018 р. Зокрема, особливості дій підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту під час ліквідації наслідків аварій на радіаційно-небезпечних об'єктах визначені пунктом 9 розділу III Статуту дій [3].

Ліквідація наслідків аварій на радіаційно-небезпечних об'єктах здійснюється силами раніше створеного формування, особовий склад якого має бути заздалегідь навчений, поінформований про радіаційну ситуацію в місцях виконання робіт та віднесений до складу аварійного персоналу.

Підрозділи ОРС ЦЗ проводять радіаційну розвідку та спостереження, локалізацію і гасіння пожеж, дезактивацію території, будівель, споруд, техніки, обмундирування, спецодягу та засобів захисту, санітарну обробку особового складу та населення, здійснення дозиметричного контролю, пилоподавлення та огороження зон радіоактивного забруднення.

На час робіт в умовах радіаційної аварії особовий склад підрозділів ОРС ЦЗ відноситься до аварійного персоналу та прирівнюється до категорії А. При цьому він має бути забезпечений так само, як і основний персонал усіма табельними і спеціальними засобами індивідуального і колективного захисту (спецодяг, засоби захисту органів дихання, зору і відкритих поверхонь шкіри, засоби дезактивації тощо), а також системою вимірювання і реєстрації отриманих під час проведення робіт доз опромінення.

У разі виконання особовим складом (персоналом) робіт із ліквідації наслідків НС у зоні радіоактивного забруднення необхідно використовувати засоби індивідуального захисту органів дихання (респіратори, протигази) та спеціальний захисний одяг (засоби захисту шкіри) у комплекті із спеціальним взуттям і рукавичками.

Аварійний персонал слід постійно інформувати про вже отримані та можливі дози опромінення і можливу шкоду для здоров'я. Обмеження

опромінення особового складу формувань, зайнятого на аварійних роботах, виконується таким чином, щоб не було перевищено встановлених значень регламентів першої групи для категорії А [3].

Керівник органу управління (підрозділу) ОРС ЦЗ після прибуття на місце аварії аналізує масштаби і характер можливого радіоактивного забруднення, його вплив на дії особового складу підрозділу, встановлює маршрути розвідки, рівні радіаційного забруднення, які необхідно відмічати спеціальними знаками, та характер позначення меж забрудненої ділянки, ставить завдання та організовує взаємодію підпорядкованих підрозділів.

Під час виконання робіт у зоні радіоактивного забруднення керівник підрозділу організовує проведення індивідуального дозиметричного контролю особового складу (персоналу) за допомогою індивідуальних дозиметрів, а також радіаційний контроль забруднення транспортних засобів, засобів індивідуального захисту, приладів та іншого обладнання за допомогою радіометрів. При цьому індивідуальний дозиметричний контроль особового складу (персоналу) ДСНС здійснюється на підставі наказу Міністерства охорони здоров'я України від 02.02.2005 № 54 «Про затвердження державних санітарних правил «Основні санітарні правила забезпечення радіаційної безпеки України», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20 травня 2005 р. за № 552/10832, а також «Інструкції про організацію індивідуального дозиметричного контролю в органах та підрозділах МНС», затвердженої наказом МНС України від 21.02.2007 № 85.

До того ж Наказом МВС України [3] визначено комплекс заходів з радіаційної безпеки, спрямованих на зниження зовнішнього і внутрішнього опромінення особового складу, виключення занесення радіоактивного бруду на чисті території та в житлові приміщення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сайт з питань ядерної безпеки, радіаційного захисту та нерозповсюдження ядерної зброї. URL: <https://www.uation.org>
2. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 8 лютого 1995 року № 39/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про затвердження Статуту дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту: Наказ МВС України від 26.04.2018 № 340. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0801-18#Text>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ГРОМАДЯНАМ УКРАЇНИ

*Дутко Н. Г., кандидат наук з державного управління
Кришталь Т. М., доктор економічних наук, професор
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Міністерством соціальної політики України винесено на обговорення проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Про надання житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та пічного побутового палива і скрапленого газу Пенсійним фондом України» [1].

Наразі призначення різних видів соціальних гарантій здійснюється органами соціального захисту населення за механізмом, який запроваджено у 2021 році.

Відповідно до чинного законодавства України житлові субсидії і пільги на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого палива і скрапленого газу призначаються і надаються органами соціального захисту населення за місцем проживання громадян.

Порядок надання населенню субсидій регулюється Положенням про порядок призначення та надання населенню субсидій, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 1995 р. № 848.

Субсидія призначається громадянам, які зареєстровані (проживають) у житловому приміщенні, за поданою заявою до уповноваженої посадової особи виконавчого органу сільської, селищної, міської ради територіальної громади або посадової особи центру надання адміністративних послуг за місцем реєстрації (фактичного проживання) [2].

Крім того, заяви з необхідними документами приймаються від громадян структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних держадміністрацій у разі надіслання їх на папері поштою або в електронній формі через Єдиний державний веб-портал електронних послуг [1].

Впровадження програмного комплексу «Соціальна громада» суттєво спростило опрацювання інформації щодо призначення усіх видів соціальних допомог та пришвидшило отримання адміністративних послуг соціального характеру.

Діюча інтегрована інформаційна система застосовує сервісний підхід до надання послуг, дозволяє виконувати моніторинг опрацювання заяв і здійснювати швидкий пошук звернень за будь якою ознакою та забезпечує безперешкодний доступ громадян до соціальної підтримки.

У зв'язку зі збільшенням категорії отримувачів соціальних виплат, це надає можливість комплексно вирішувати питання життєзабезпечення, зокрема внутрішньо переміщених осіб, для яких при взятті на облік вирішуються питання їх розміщення та надання всього спектру соціальної підтримки.

Отже, передача повноважень Пенсійному фонду в період опалювального сезону та переведення пільг на готівкову форму спричинить негативні наслідки, зокрема, неможливість забезпечення вчасного призначення субсидій та отримання пільг готівкою.

Разом з тим, зазначаємо про відсутність в органах Пенсійного фонду фахівців відповідного напрямку, які мають необхідні професійні навички для забезпечення в повному обсязі консультативно-роз'яснювальної роботи та виконання складних технологічних процесів.

З огляду на викладене, необхідно відтермінувати реалізацію зазначеного порядку, оскільки це погіршить стан соціальної захищеності громадян України та розглянути можливість застосування екстериторіального принципу призначення і надання субсидій та пільг на базі органів соціального захисту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <http://www.me.gov.ua/>.

2. Положення про порядок призначення житлових субсидій, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 1995 р. № 848 «Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива» (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2021 року № 505). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-95-%D0%BF#n15>

КОНЦЕПЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО УРЕГУЛЮВАННЯ ПИТАННЯ МОЖЛИВОСТІ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

Завістовський О. Д.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Наразі Верховною Радою України у першому читанні вже прийнятий законопроект про легалізацію зброї в Україні, він чекає другого читання. За інформацією МВС України, нині громадяни нашої держави легально володіють мисливською, нарізною зброєю та травматичної дії. Але найбільшу проблему створює нелегальна вогнепальна зброя, якої в Україні, за даними швейцарської дослідницької організації Small Arms Survey, від трьох до п'яти мільйонів одиниць.

Зараз кожен українець досягнувши 21 року може придбати мисливську довгоствольну зброю, а в віці 25 років мисливську нарізну. Для цього потрібно пройти відповідні процедури та отримати дозвіл від МВС.

Дані види зброї слід зберігати у сейфі і на вулицю з нею можна виходити лише в чохлі і розібраному вигляді. Загалом нині усі дії, пов'язані з придбанням, зберіганням чи використанням зброї, регулює дозвільна система МВС України. Але, нормативно-правові підстави фактично не змінювалися з 1998 року. На сьогодні Україна є єдиною країною в Європі в якій повністю відсутнє збройове законодавство. Однозначно потрібне регулювання зі сторони Міністерства Внутрішніх Справ України щодо травматичних пістолетів неletalної дії, адже їх легально придбати можуть певні прошарки населення (судді, державні службовці, правоохоронці та ін.), що постає проблемою оскільки створює корупційні ризики в дозвільній системі [1].

«Чому для цивільної людини короткоствольна зброя залишається недоступною» – питання українців. За 29 років незалежності в Україні все ще не ухвалили закон про обіг бойової зброї. Але, потрібно враховувати те, що закон про легалізацію зброї в Україні може, як позитивно вплинути на ситуацію з обігом зброї, так і погіршити дану ситуацію, за рахунок збільшенням злочинності, смертей у разі стрілянини та інше. Отже виникає основне питання: «Легалізація зброї в Україні: шлях до розгулу злочинності чи право на самозахист?»

Загалом, 75% українців за легалізацію зброю, 25% – проти.

Виникають пріоритетні питання з цього напрямку:

1) Більше зброї – менше злочинів. Якщо порівняти дану ситуацію з іншими країнами, то можна відмітити таку тенденцію чим більше зареєстрованої зброї – тим менше злочинів, чим менше зброї – тим більше злочинів. Прикладом може стати те, що в Аргентині лише 10 % населення має зареєстровану зброю, водночас рівень вбивств там високий (5.5 % вбивств на 100 тис.). Тим часом в Норвегії зареєстровану зброю має аж 31 %, але рівень смертей від стрілянини там чи не найменший в світі (0.6 % на 100 тис.)

2) Після легалізації зброї її суворо контролюватимуть. Законопроект про легалізацію зброї передбачає, що право на зброю матимуть: дієздатні, психічно здорові, несудимі громадяни України. Власника зброї буде легко знайти так, як вся зброя буде зареєстрована в Єдиному реєстрі зброї. Але, навіть за умови суворо контролю, хто дасть гарантію, що вчорашня психічно здорова людина не візьме свій законний пістолет, та не влаштує теракт? Також, якщо не враховувати корупційну складову, а її до уваги не брати просто не можливо, зброя зможе опинитися практично в будь кого.

3) Збройний самозахист – ефективна протидія злочинцям. У разі нападу при загрозі особистому життю та здоров'ю людина зможе сама себе захистити, але межа самозахисту дуже розмилена, та немає чітких рамок.

4) Культуру поводження зі зброєю можна виховати. Дану ситуацію можна повністю порівняти з керуванням авто, воно також може бути небезпечним, якщо ним неправильно користуватись [2].

Висновки: питання легалізації зброї в Україні залишається відкритим, оскільки ситуація досить не однозначна. Для врегулювання даного питання потрібно ретельно підготувати законодавство, що дозволить легалізувати обіг зброї таким чином, щоб вона не приносила шкоди та проблем суспільству [3].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Легалізація зброї в Україні: за і проти. URL: <http://www.golos.com.ua/article/344255>.

2. Легалізація зброї в Україні: голова Нацполіції назвав важливу умову. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/07/29/novyna/bezpeka/lehalizacziya-zbroiyi-ukrayini-holova-nacpolicziyi-nazvav-vazhlyvu-umovu>.

3. Монастирський сподівається на прийняття закону про обіг зброї в 2021-2022 роках. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1950982-monastirskiy-spodivayetsya-na-priynyattya-zakonu-pro-obig-zbroyi-v-2021-2022-rokakh>.

РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ І ТЕРИТОРІЙ ВІД НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Кіпич О. Ю.

Горбаченко Ю. М., кандидат історичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Розвиток науково-технічного прогресу в Україні сприяє створенню в державі екологічно небезпечного середовища проживання людей, підвищує ризик виникнення аварій і катастроф природного, техногенного, соціального та воєнного характеру з наслідками різних масштабів – від об'єктового рівня до загальнодержавного.

Якість людського життя нерозривно пов'язана з розв'язанням проблем безпеки її життєдіяльності, захисту територій, навколишнього природного середовища і майна від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Зниження ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного, природного, соціального та воєнного характеру, підвищення рівня безпеки населення і захищеності територій від їх наслідків є одним із головних пріоритетів розвитку держави.

Розв'язання проблеми захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій є впровадження ефективної державної політики шляхом чіткого визначення та розподілу функцій, повноважень і ресурсів між суб'єктами управління усіх рівнів для забезпечення системного підходу щодо планування і здійснення ними заходів цивільного захисту. Визначення основ і практики застосування механізмів державно-приватного партнерства, щодо попередження та реагування на надзвичайні ситуації в умовах реформ децентралізації влади в Україні.

У зв'язку з поетапною реалізацією реформи децентралізації влади в Україні, що супроводжується структурно-функціональними та економічними змінами в організації діяльності місцевої влади, актуальним є завдання: Впорядкування та внесення змін до нормативно-правових актів, щодо реалізації державної політики у сфері цивільного захисту населення та територій; Оптимізації та впорядкування структури єдиної державної системи цивільного захисту; Посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування, щодо захисту об'єднаних територіальних громад від надзвичайних ситуацій та їх наслідків; Організація діяльності функціональних підсистем; Матеріально-технічного оснащення органів управління та сил цивільного захисту; Застосування механізмів державно-приватного партнерства, щодо попередження та реагування на надзвичайні ситуації та інші.

Діюча система реагування на надзвичайні ситуації та гасіння пожеж на місцях економічно і функціонально неефективна, оскільки переважна більшість заходів фінансується за рахунок Державного бюджету. В сучасних соціально-економічних умовах це не дає можливості утримувати необхідну кількість державних пожежних та аварійно-рятувальних частин, здійснювати їх належне комплектування, матеріально-технічне забезпечення і оснащення, здійснювати оперативну управлінську діяльність. Зважаючи на цю ситуацію, перед Державною службою України з надзвичайних ситуацій стоять першочергові завдання щодо методичної допомоги громадам в організації місцевої добровільної пожежної охорони, розробки оптимальної чисельності, структури та функцій служб цивільного захисту, які повинні бути створені в кожній об'єднаній територіальній громаді з урахуванням їх техногенного та екологічного навантаження, організації навчання населення правилам поведінки при виникненні надзвичайних ситуацій. Важливим аспектом у цьому питанні є забезпечення подальшої оперативної взаємодії підрозділів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту і місцевої пожежної охорони на території створених об'єднаних територіальних громад [1].

Стратегічним напрямком розвитку цивільного захисту починаючи з 2012 року, є створення в Україні відповідно Системи екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112 [2]. Головною метою її створення є забезпечення дотримання конституційних прав громадян на особисту безпеку, охорону здоров'я та майна, надання державної послуги європейського рівня, забезпечення єдиного номера виклику "112" для всіх екстрених ситуацій, безкоштовного з'єднання з кожної точки держави з будь-якого доступного телефону (комунікатора), високої швидкості з'єднання з оператором Системи 112, оперативного отримання кваліфікованої допомоги, можливість спілкування іноземними мовами.

Однак через досить складний організаційно-управлінський і технічний механізм реалізації цього проекту брак державних коштів повноцінне створення і функціонування Системи 112 до цього часу забезпечити так і не вдалося.

Першочерговим завданням розвитку системи цивільного захисту України є модернізація системи централізованого оповіщення населення при виникненні надзвичайних ситуацій. У даний час діюча система є морально і фізично застаріла та нездатна в повному обсязі забезпечити виконання покладених на неї завдань і вимагає технічної модернізації з урахуванням новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій і змін, що відбулися в суспільстві, зокрема за період становлення і розвитку України як незалежної держави [3].

Застосування досвіду зарубіжних країн механізмів державно-приватного партнерства щодо попередження та реагування на надзвичайні ситуації на нашу думку є також пріоритетним напрямом оптимізації управління процесами цивільного захисту та дає змогу підвищити готовність населення та об'єктів промисловості до надзвичайних ситуацій.

На жаль, в Україні механізму державно-приватного партнерства у сфері попередження та реагування на надзвичайні ситуації приділяється недостатня увага.

На сучасному етапі децентралізації влади та об'єднання територіальних громад в Україні необхідно прийняти необхідні законодавчі та нормативні акти, а до деяких внести зміни та доповнення, щодо пріоритетних напрямків оптимізації управління процесами цивільного захисту які визначені в даному дослідженні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Михайлов В. М. Участь органів місцевого самоврядування у мінімізації ризиків виникнення надзвичайних ситуацій: європейська практика. Державне управління: теорія та практика: наук. фах. вид. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. 2011. № 2. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Mikhailov.pdf> (дата звернення: 01.10.2017).

2. Про систему екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112: Закон України від 13.03.2012 р. № 4499-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

3. Костенко В. О. Пріоретити удосконалення державного управління у сфері цивільного захисту територіальних громад в процесі децентралізації влади в Україні. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2017. Вип. 2 (52). С. 267–274

4. Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту : постанова Кабінету Міністрів України від 9.01.2014 р. №11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НБУ, ФОНДУ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗОСІБ, КОМІСІЇ З ЦІННИХ ПАПЕРІВ ТА КРЕДИТНИХ СПІЛОК ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Клименко А. Д.

НК – Чубань В. С., кандидат економічних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

На сучасному етапі становлення фінансової системи України передбачається втілення програми соціально-економічного розвитку політики інтеграційних процесів. Метою інтеграційних процесів у фінансовій політиці України є співробітництво з різними міжнародними організаціями та фінансовими інституціями. Так, важливо налагоджувати співпрацю з такими міжнародними організаціями, як Європейський Союз, Митний союз, СОТ, ООН, та такими фінансовими інституціями, як МВФ та Світовий банк. Також потрібно працювати над адаптацією українського фінансового законодавства до вимог європейського. Крім того, фінансова політика України має враховувати зовнішні та внутрішні фактори розвитку в сучасних умовах. Окрім цього, суттєвою є проблема нестабільності фінансової системи України, яка пов'язана із зовнішньою борговою залежністю країни. В свою чергу питання стабілізації та оздоровлення фінансової системи України – це зараз найбільш актуальні для держави питання [1].

Сьогодні в умовах війни актуальним стало створення й реальних стартових передумов структурної перебудови економіки та відновлення інвестиційного процесу [2].

Парламент ухвалив Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей діяльності фінансового сектору у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні» (законопроект № 7465-1), що покликаний підтримати фінансовий сектор України під час війни.

Закон передбачає низку нововведень:

✓ Національному банку надано більше повноважень. Зокрема, під час особливого періоду, що включає період дії воєнного стану та період відбудови після закінчення воєнних дій, регулятор вестиме рахунки державних органів, призначені для забезпечення потреб держави у відсічі збройної агресії проти України та ліквідації її наслідків, а також для благодійних пожертв та гуманітарної допомоги;

✓ зосереджено увагу на ринку кредитних спілок, який суттєво постраждав від війни. Так, запроваджується можливість тимчасового зупинення діяльності кредитної спілки у зв'язку з воєнним станом та її подальшого відновлення. Відповідні рішення ухвалюватимуться спостережною радою кредитної спілки. Такий крок дозволить попередити кризу неплатоспроможності на ринку, а вкладникам кредитних спілок зберегти свої заощадження;

✓ для підтримання стабільності на страховому ринку спрощено процедури прийняття рішень щодо можливості залучення вільних до розміщення коштів централізованих страхових резервних фондів, створених при Моторному (транспортному) страховому бюро України, для придбання облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації»;

✓ оскільки реструктуризація кредитів зараз є найдієвішим механізмом вирішення проблем із погашенням кредитів як для банків, так і для їх клієнтів, продовжено термін дії Закону «Про фінансову реструктуризацію» до 1 січня 2028 року;

✓ відтерміновано введення в дію Закону «Про платіжні послуги» з 1 серпня на 1 грудня 2022 року;

✓ скасовано вимогу гарантування грошових вимог та прав на вимоги виконання договірних зобов'язань першокласними банками для цілей іноземного інвестування. Сьогодні важливо прирівняти ці вимоги до вимог, передбачених загальним законодавством для національних інвесторів. Ця норма сьогодні фактично не працює. Однак, вона може завадити реструктуризації боргів підприємців шляхом їх трансформування у внески до статутних капіталів за згодою кредитора. Скасування зазначеної вимоги сприятиме зниженню боргового навантаження на суб'єкти господарювання [3].

Сьогодні Україна переживає складний етап суспільних перетворень. Він стосується, з одного боку, продовження її становлення як суверенної держави, а з іншого – розбудови засад демократії, формування громадянського суспільства. Розвиток фінансової науки, як і будь-якої іншої наукової галузі, безпосередньо пов'язаний із потребами практики [4].

Загалом у період збройної боротьби з агресором ключовими завданнями для всіх гілок влади та прогресивних членів суспільства є забезпечення безперебійного функціонування державних фінансів [5] і виконання державою її ключових функцій, пріоритезація спрямування фінансово-економічних ресурсів на отримання перемоги над ворогом, підтримка економічної діяльності та утримання макро-фінансової стабільності в країні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Тимошенко О.В. Державні фінанси та їх місце у фінансовій системі України. Вісник Університету банківської справи Національного банку України :

зб. наук. праць : зб. наук. праць. – 2012. – № 1 (13) С.123-126] URL: https://financial.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2016/09/nvnltu_2012_22.14_60.pdf.

2. Когут Ю.М. Проблеми розвитку фінансової системи України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. № 28. С. 153-158. URL: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2019-28-27> – [file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D0%B8%D1%8F/Downloads/16%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D0%B8%D1%8F/Downloads/16%20(1).pdf).

3. Проект закону України від 24.06.2022 р. N 7465-1 Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей діяльності фінансового сектору у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні. URL: https://biz.ligazakon.net/news/212835_priynyato-zakon-spryamovaniy-na-pdtrimannya-stablnost-fnansovogo-sektoru-ukrani-pd-chas-vunyi.

4. Гладченко Л. П. Державні фінанси в умовах інституційних трансформацій суспільства: монографія. ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» URL:- <https://core.ac.uk/download/pdf/32610889.pdf>

5. Воєнні фінанси: що повинна робити держава? URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/523270_voienni_finansi_shcho_povinna_robiti.html

СУДОВА ПРАКТИКА РОЗГЛЯДУ СПРАВ ЗА ПОЗОВАМИ ДО ОСББ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ РЕАГУВАННЯ ЩОДО ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ (КОНТРОЛЮ) У СФЕРІ ТЕХНОГЕННОЇ ТА ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

Корчова І. В.

Академія Державної пенітенціарної служби

Імпульсом до збільшення кількості зареєстрованих об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (далі – ОСББ) стало свого часу прийняття Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» [1], яким, зокрема, відводився річний строк для самостійного вибору форми управління у багатоквартирному будинку, по закінченню якого управителі призначалися виконавчим органом місцевої влади. Хоча після встановленого дедлайну темпи створення ОСББ дещо сповільнилися, у цілому динаміка їх реєстрації свідчить про незворотність процесу подальшого їх поширення. Одночасно, зареєстровані ОСББ частіше почали з'являтися в річних планах здійснення заходів державного нагляду (контролю) Державної служби України з надзвичайних ситуацій, і, як наслідок, непоодинокими стали позови контролюючого органу до таких об'єднань про застосування щодо них заходів реагування.

Зазначимо, що на сьогодні проведення як планових, так і позапланових перевірок дотримання вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки припинено на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303 [2]. Разом з тим, це не виключає необхідність дослідження судової практики розгляду справ за позовами до ОСББ про застосування заходів реагування з метою забезпечення одноманітної правозастосовної практики у майбутньому.

Так, в Єдиному державному реєстрі судових рішень представлено не мало рішень у справах за позовами Державної служби України з надзвичайних ситуацій до ОСББ про застосування заходів реагування. При цьому, судова практика засвідчує, що контролюючий орган звертається з позовами до ОСББ про

застосування заходів реагування з приводу зупинення експлуатації різних об'єктів, які мають відношення до ОСББ.

Дійсно, в одних випадках позивач як предмет позову називає зупинення експлуатації допоміжних приміщень багатоквартирного будинку (інколи – усіх нежитлових приміщень, а інколи, лише окремих, зокрема, паркінгу, приміщень підвального поверху – наприклад, у справі № 420/4009/19) [3].

Мають місце і позови, коли контролюючий орган просить застосувати заходи реагування щодо усього багатоквартирного будинку (справа № 520/14473/19 [4], № 420/1984/20 [5], № 420/17125/21 [6]).

При цьому в одних випадках предметом позову є повне зупинення експлуатації житлового будинку, у зв'язку з чим позивач просить зобов'язати ОСББ припинити його використання з метою проведення будь-якої діяльності, не пов'язаної з усуненням порушень вимог законодавства. Інколи позивачі обирають інший порядок такого зупинення – шляхом відключення за допомогою фахівців енергопостачальних організацій житлового будинку від джерел електропостачання (або інших електромереж, електроприладів, пристроїв, обладнання, установок). Це передбачає відключення від електропостачання у тому числі і житлових квартир, які не перевіряються у ході державного нагляду (контролю).

Дійсно, вжиття таких заходів реагування стосується приміщень, які по суті не належать ОСББ, а перебувають у власності власників квартир та нежитлових приміщень, а відтак реалізація таких заходів реагування не може вплинути на співвласників багатоквартирного будинку.

На це часто звертають увагу суди (у тому числі апеляційної інстанції), які знаходять підстави лише для часткового задоволення таких позовних вимог (шляхом застосування відповідних заходів реагування виключно щодо приміщень загального користування будинку).

Досліджуючи практику розгляду справ даної категорії, примітним є і той факт, що в якості заперечень на позов відповідачі наводять доводи про нібито нерозповсюдження на ОСББ дії Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [7] (це, зокрема, мало місце у справі № 320/2963/20 [8]). Разом з тим такі доводи судами в основному не приймаються, оскільки повноваження позивача здійснювати державний нагляд у сфері техногенної та пожежної безпеки розповсюджується на всіх суб'єктів, безвідносно предмету та мети їх діяльності.

Вважаємо, що при проведенні перевірок і підготовці позовів, відповідачами за якими є ОСББ, слід виходити з розуміння правового статусу ОСББ як суб'єкта, діяльність якого полягає у здійсненні функцій, що забезпечують, зокрема, належне утримання багатоквартирного будинку та прибудинкової території. При цьому суб'єктами права власності спільного майна багатоквартирного будинку є саме власники квартир та нежитлових приміщень (ст. 4 Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» [1]), а не ОСББ. Цілком очевидно, що заходи реагування щодо ОСББ мають стосуватися лише об'єктів, належних ОСББ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку: Закон України від 14.05.2015. № 417-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-19/print> (дата звернення – 13.08.2022).

2. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів

України від 13.03.2022 № 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення – 13.08.2022).

3. Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 09.06.2020 (№ 420/4009/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89727747> (дата звернення – 13.08.2022).

4. Постанова Другого апеляційного адміністративного суду від 03.08.2020 (№ 520/14473/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90890147> (дата звернення – 13.08.2022).

5. Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 15.06.2021 (№ 420/1984/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97666301> (дата звернення – 13.08.2022).

6. Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 14.07.2022 (№ 420/17125/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105244702> (дата звернення – 13.08.2022).

7. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16/print> (дата звернення – 13.08.2022).

8. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 27.04.2021 (№ 320/2963/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96588738> (дата звернення – 13.08.2022).

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ У ВІДБУДОВНИЙ ПЕРІОД

*Костенко В. О., кандидат наук з державного управління
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Агресія Російської Федерації проти України, анексія Криму, тимчасова окупація окремих районів Донецької та Луганської областей продемонстрували неспроможність органів державної влади ефективно реагувати на виклики і діяти в екстремальних умовах збройного конфлікту. Це змусило українських громадян миттєво продемонструвати вражаючу здатність до консолідованої мобілізації, стати на захист держави і взяти на себе відповідальність за організацію та вирішення невідкладних завдань.

24.02.2022 в зв'язку із повномасштабною військовою агресією РФ проти України Указом Президента України № 64/2022 було введено воєнний стан [1], в якому зазначено завдання суб'єктам забезпечення цивільного захисту щодо приведення Єдиної державної системи цивільного захисту, її функціональних та територіальних підсистем у готовність до виконання завдань за призначенням в умовах особливого періоду.

В умовах збройної агресії, що супроводжується масштабним руйнуванням та пошкодженням інфраструктури внаслідок бойових дій, особливо важливого значення в українському суспільстві набуває волонтерська діяльність у сфері цивільного захисту та протидії надзвичайним ситуаціям.

Залучення волонтерів до ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, організації заходів цивільного захисту, надання допомоги постраждалим, стимулювання волонтерського руху серед населення є актуальним питанням як під час дії воєнного стану, так і у післявоєнний відбудовний період.

Основними законодавчими актами, що регулюють діяльність волонтерського руху в Україні, є Закони: «Про волонтерську діяльність» [2], «Про громадські об'єднання» [3], «Про благодійну діяльність і благодійні організації» [4].

Верховною Радою прийнято Закон України від 15 березня 2022 року № 2132-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану та у відбудовний період» [5], що передбачає можливість реалізації цільової мобілізації у відновлювальний період після завершення військових дій для ліквідації їх наслідків.

Головною відмінністю цільової мобілізації від «звичайної» є залучення осіб виключно для ліквідації наслідків військових дій на відповідних територіях та їх відновлення. У свою чергу Кабінет Міністрів України постановою від 7 травня 2022 року № 545 вніс відповідні зміни до Положення про ЄДСЦЗ, затвердженого постановою КМУ від 9 січня 2014 року № 11.

Так, Положення про ЄДСЦЗ було доповнено новим пунктом, який визначає такі додаткові завдання зазначеної системи у відновлювальний період: проведення цільової мобілізації для ліквідації наслідків ведення воєнних дій та НС; ліквідація наслідків воєнних дій у населених пунктах та на територіях, що зазнали впливу засобів ураження; вжиття заходів для відновлення об'єктів критичної інфраструктури сфери життєзабезпечення населення; визначення населених пунктів та районів, що потребують проведення гуманітарного розмінування, маркування небезпечних ділянок, проведення очищення (розмінування) територій; залучення до ліквідації наслідків ведення воєнних дій та НС міжнародної допомоги.

Це означає, що українців залучатимуть до ліквідації наслідків воєнних дій на територіях, що постраждали від російської агресії, та їх подальшого відновлення. Проте, такі громадяни не братимуть участі у бойових діях, вони працюватимуть на територіях після проведення розмінування та аварійно-рятувальних робіт із збереженням робочого місця, посади та середньої зарплати даних призовників.

Ці завдання були раніше зазначені у ст. 83 Кодексу цивільного захисту [6]. З метою ліквідації НС техногенного або природного характеру державного рівня та їх наслідків може проводитися цільова мобілізація у порядку, визначеному Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану та іншими нормативно-правовими актами». Однак, проведення цільової мобілізації у відновлювальний період можливе після завершення військових дій для ліквідації їх наслідків, після того, як Президентом України будуть визначені терміни, вид, обсяги та порядок проведення такої мобілізації у рішенні про її проведення.

Важливо зазначити, що перелічені додаткові завдання діють у відбудовний період. Чіткого визначення терміну відбудовний період законодавство на даний час не містить. Але виходячи, зокрема, із норм Закону про мобілізацію можна зрозуміти: він настає після закінчення воєнних дій та частково належить до особливого періоду. Перелік заходів, відбудовного періоду після закінчення воєнних дій та строки їх здійснення визначає Кабінет Міністрів України (ст. 12 Закону про мобілізацію). Отже, потребують додаткового врегулювання питання кого конкретно торкнеться вказана мобілізація, на який строк будуть мобілізувати людей, чи зберігатиметься роботодавцем середній заробіток мобілізованим працівникам.

Для забезпечення ефективної волонтерської діяльності у сфері цивільного захисту в Україні необхідно створити дієву базу даних волонтерів, впроваджувати досвід іноземних країн діяльності волонтерських організацій у цій сфері, проводити навчання з невідкладної медичної допомоги та залучати волонтерів і

волонтерські організації до ліквідації наслідків НС на роботах, що не потребують спеціальної підготовки. З огляду на позитивні результати роботи волонтерів у підрозділах Міністерства оборони України, потребує вивчення питання щодо доцільності введення представників волонтерського руху до Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Втім, зазначимо, що Україна має знайти власну модель регулювання волонтерської діяльності у сфері цивільного захисту виходячи із безпекових загроз, пов'язаних із військовою агресією проти України на її наслідків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 / Президент України. Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
2. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
3. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
4. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5073-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період: Закон України від 15 березня 2022 року № 2132-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2132-20#Text>.
6. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02 жовтня 2012 р. № 5403-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>.

ОСОБЛИВОСТІ В РОЛІ ПОЛІЦІЇ У ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Лавроненко В. О.

НК – Завітовський О. Д.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Сьогодні повне величезної кількості явищ, вони є як позитивні, так і негативні. Однак, слід зауважити, що негативних явищ набагато більше ніж позитивних. Негативні явища не лише порушують нормальне суспільне життя, вони негативно впливають на кожну людину окремо. Зокрема, до таких явищ можна віднести домашнє насильство.

Слід зазначити, що стрімке поширення домашнього насильства серед українського населення є найактуальнішою проблемою не лише серед населення, але й серед поліції. У зв'язку з поширенням короно вірусної пандемії багато потенційних жертв домашнього насильства залишилися сам на сам зі своїм кривдником.

Слід зауважити, що більшість українського населення навіть не здогадується що вони можуть піддаватися домашньому насильству, окрім цього, вони навіть не знають куди звертатися за допомогою.

Поліція відіграє дуже важливу роль у протидії домашньому насильству, адже домашнє насильство може інкримінуватися не лише як адміністративне правопорушення, але і як кримінальне правопорушення, яке несе більш серйозні санкції [1, 212].

Поліцейські у даному випадку і слугують допомогою жертвам домашнього насильства, тому дуже важливе місце посідає інформативна робота з населенням щодо питань куди звертатися та до кого, якщо вони страждають від домашнього насильства.

Нормативно-правовою базою, яка висвітлює всі особливості домашнього насильства, виступає Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Кодекс України про адміністративні правопорушення та Кримінальний кодекс України [2, 64]. Дані офіційні документи закріплюють суб'єктів домашнього насильства; висвітлюють ознаки кожної з форм домашнього насильства, а саме, психологічного, фізичного, економічного та сексуального; зазначають права та обов'язки поліцейських, які виїжджають на правопорушення пов'язані з домашнім насильством та зазначають межі адміністративної та кримінальної відповідності за вчинення домашнього насильства.

Отже, у підсумку варто зазначити, що роль правоохоронної структури у протидії домашньому насильству відіграє дуже важливу роль, адже поширення випадків вчинення домашнього насильства все частіше приголомшує своїми показниками. Інформативна робота з населенням посідає важливе місце в роботі поліції з населенням, адже громадяни повинні знати, що їм обов'язково допоможуть у будь-якій ситуації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Волокітенко І. О. Питання взаємодії між працівниками превентивної діяльності та підрозділами Національної поліції України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2017. № 43. Т. 4. С. 211–215.

2. Левченко К. Б. Попередження домашнього насильства : навчальний посібник для консультантів “гарячих” ліній. ТОВ “Агентство” “Україна”. К., 2016. 92 с.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Лисенко Є. Ю.

НК – Завістовський О. Д.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Для України міграція є відносно новим явищем, тому на даному історичному етапі проблеми, пов'язані з міграцією, а також міграційні процеси потребують глибокого та всебічного вивчення та осмислення. Формування України як незалежної держави супроводжується цілою низкою соціальних, економічних та політичних проблем. Так, у Європі намітилася стійка загальноєвропейська тенденція до суттєвого зниження народжуваності і навіть до повної зупинки природного приросту населення, що, своєю чергою, стало стимулом для інтенсивнішого розвитку міграційних процесів. В Україні також є подібна тенденція: протягом останніх двадцяти років Україна прискореними темпами рухається до демографічної прірви, будучи одним із лідерів за темпами

зменшення кількості народонаселення. За даними офіційної статистики, за 30 років незалежності населення України скоротилося більш ніж на 10 мільйонів людей [1]. Демографічний спад – це негативне явище, яке в той же час є цілком європейським трендом і глобальним процесом, ефективних способів протидії якому на даний момент знайти не вдалося.

У сучасному світі значного поширення набуває поняття міграції. Завдяки охопленню глобалізацією усіх сфер людського життя, поглибленню взаємодії між окремими країнами та націями, розвитку технологій та діджиталізації процесів, пов'язаних з документообігом, спрощується переміщення осіб між державами. Вагомішим стає вплив міграційних процесів на розвиток як країн-реципієнтів, так і країн-донорів. Соціальні та політичні складові міграційних процесів уможливають оцінку цих впливів не тільки за допомогою теоретичного аналізу, але й за посередництва практичної оцінки явища [2].

Поняття міграції є настільки різностороннім, що потребує широкої мережі означень для детальної диференціації кожної наявної ситуації. У наукових роботах найбільш вживаними характеристиками, що відображають специфіку міграційних процесів є: зовнішня та внутрішня, вимушена та добровільна, організована та неорганізована, довготермінова та короткотермінова, зворотна та незворотна, маятникова, сезонна, постійна та інші види міграції. Класифікація міграційних процесів детально описана у роботі «Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять» авторства О. Ровенчак [2].

Міграційна політика будь-якої країни покликана моніторити процеси трудової міграції, їх сучасні тенденції і явища, оперативно реагувати на кон'юнктуру та контролювати їх з метою підпорядкування загально національним і регіональним інтересам та особистим потребам мігрантів.

Існує декілька основних функцій державної міграційної політики: регулятивна (упорядкування зовнішніх міграційних потоків шляхом прийняття нормативно-правових актів; укладання дво- і багатосторонніх договорів; регулярної участі в роботі міжнародних інститутів, що опікуються питаннями міждержавної міграції населення); моніторингова (контроль за розгортанням міграційних процесів, протидія злочинним каналам нелегальної міграції тощо); інтегруюча (залучення іноземних мігрантів до суспільного життя завдяки отриманню ними права на проживання чи громадянства, забезпеченню гідного соціального захисту, сприянню в безпосередній адаптації на новому місці); дипломатична (пошук та прийняття практичних рішень, спрямованих на подолання конфліктних ситуацій, спричинених активізацією міграційного руху) [3].

Нелегальна міграція є серйозним викликом безпеки країні, яка приймає мігрантів, країні транзиту та особистої безпеки людини. Вона суттєво впливає на соціальну та демографічну структуру суспільства, стимулює створення цілої сфери зайнятості, нерідко нелегального чи навіть кримінального характеру, провокуючи соціальну напругу, викликаючи зростання ксенофобії, національно-расового протистояння та екстремізму

Масштаби нелегальної еміграції з України залишаються без відповіді. Експерти традиційно називають цифри, що спираються виключно на їх переконання та концепції, які не мають підтвердження та спираються на опосередковану доказову базу. За даними одних експертів, за кордоном нелегально перебуває до 95 % емігрантів із України; інші стверджують, що таких людей трохи більше ніж 20 % [2].

Україна як країна походження, транзиту та призначення мігруючих осіб (чоловіків, жінок та дітей, які стають жертвами торгівлі людьми, насамперед, з метою примусової праці та сексуальної експлуатації) регулярно стають об'єктом критики з боку різних міжнародних організацій та урядів розвинених країн

(прикладом може служити Доповідь про торгівлю людьми 2010 Державного департаменту США). За результатами дослідження Міжнародної організації міграції, починаючи з 1991 р. від торгівлі людьми постраждали понад 100 000 громадян України [3].

Протягом останніх років переважну більшість іммігрантів в Україні складали колишні співвітчизники, пов'язані історичними, культурними та/або спорідненими зв'язками з громадянами України (йдеться про вихідців із країн СНД). Для них процеси інтеграції до українського суспільства відбуваються легко, оскільки такі мігранти мають схожі ціннісні орієнтації. Говорячи про потік в Україну іммігрантів з країн Центральної та Середньої Азії, а також із Південно-Східної Азії, ми стикаємося з особами, які мають зовсім інші, відмінні від українських, цінності, традиції та культуру.

Враховуючи неминучість приходу в Україну мігрантів із менш розвинених держав, Україні необхідно приділити особливу увагу проблемі регулювання імміграції, заохочуючи приїзд більш освічених та кваліфікованих іммігрантів. Не менш важливим моментом є визначення регіонів для розселення іммігрантів, розробка програм їхнього працевлаштування, а також їх інтеграції в українське суспільство. Водночас актуальною залишається необхідність посилення контролю на кордонах України через необхідність скорочення потоку нелегальних мігрантів із країн третього світу.

Також суттєво зросла потреба регулювання внутрішньої міграції, що дозволило б оптимально регулювати процес соціально-економічного розвитку України та розвивати ринки праці всередині держави. Контроль за внутрішньою міграцією зміг би задовольнити потреби ринку праці України та стати реальною альтернативою виїзду українських громадян за кордон. Таким чином, у рамках соціальної філософії міграційна політика має розглядатися не лише як важливий компонент соціально-економічних програм, а й у контексті загальної стратегії розвитку держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Міграція в Україні: факти і цифри. URL: http://iom.org.ua/ua/pdf/Facts&Figures_b5_ua_f.pdf
2. Нелегальна імміграція в Україну: Пострадянська ностальгія чи трамплін у Європу? Інформаційне агентство «Форум». URL: <http://ua.forua.com/comments/2013/08/21/103844.html>
3. Пуригіна О. Г. Міжнародна міграція / О. Г. Пуригіна, С. Е. Сардак. – К: Академія, 2007. – С. 224-225.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Маковей Є. С.

НК – Завістовський О. Д.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Актуальність теми полягає у здійсненні вивчення питання професійної підготовки поліцейських у США та Канаді з метою можливості перейняття їх досвіду підготовки поліцейських та можливість запровадження в підготовку українських правоохоронців.

Проаналізувавши стандарти навчання поліцейських, які пропонуються Міністерством юстиції США, ми можемо побачити, що до обов'язкових навчальних дисциплін віднесені: поведження з вогнепальною зброєю, навички самооборони, спеціальна фізична підготовка, тактика патрулювання, перша медична допомога, оформлення процесуальних документів, навички володіння комп'ютером, культурна різноманітність і толерантність, стратегії community policing, управління конфліктами та навички медіації.

Звернемо увагу й на те, що у США велика увага приділяється практичній підготовці випускників академій поліції. Після її закінчення випускники проходять попередню «адаптацію» у практичному підрозділі тривалістю 2 тижні. За цей період новачки пристосовуються до нової обстановки, знайомляться з інструкторами-наставниками, які готуватимуть їх до практичної роботи. Підготовка розпочинається з того, що весь керівний склад відділу поліції знайомиться з новоприбулими. Новачки отримують «Практичний посібник з підготовки поліцейських» і «Щоденник-довідник з підготовки», в якому фіксується хід підготовки, успіхи і невдачі, звіт про обсяг отриманих знань. Поліцейські стажисти відвідують місця, де їм доведеться бути під час виконання службових обов'язків (лікарні, установи, суди), знайомляться з їх роботою та документацією, вчать складати документи. Двотижнева підготовка служить «містком» для переходу до 16-тижневої (640 годин) програми практичної підготовки, яка здійснюється для полегшення переходу від статусу випускника поліцейської академії до посади співробітника підрозділу поліції [1].

Стандартна програма підготовки кадета поліції Канади складає 6 місяців (24 тижні). Навчання проводиться двома мовами, типовий навчальний день триває з 06.00 год. ранку до 16.30 год. вечора, однак в програмі можуть бути передбачені й практичні заходи, що відбуваються після зазначеного часу. Навчальна програма включає в себе багато інтерактивних заходів: практичні сценарії, тематичні дослідження, рольові ігри, лекції, дискусії, презентації та групову роботу. Вона розрахована на 785 годин, у тому числі:

- Прикладні поліцейські науки (373 години).
- Поліцейська тактика захисту (75 годин).
- Водіння автотранспорту (65 годин).
- Вогнева підготовка (64 години).
- Фізична підготовка (45 годин).
- Корпоративна та стройова підготовка (48 годин).
- Інші практичні заходи, екзамени (115 годин) [2].

Після закінчення закладу, навчання кадета триває ще 6 місяців у практичному підрозділі в рамках інституту наставництва (програма «Польовий коучинг»). Під час цієї програми поліцейський виконує професійні обов'язки під керівництвом досвідченого наставника.

Отже, можемо додати до підготовки курсантів та слухачів у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання за спеціальностями «Право» та «Правоохоронна діяльність», а також при розробці програм первинної професійної підготовки та післядипломної освіти працівників Національної поліції, ті самі дисципліни, що вивчають у США і Канаді, але, необхідно зауважити, що це не буде мати великого сенсу, адже нам потрібно підвести спочатку правову основу України до правової основи США.

Розглянувши це питання можливо підвести до таких підсумків, що в Україні потрібно впровадити деякі дисципліни із системи навчання правоохоронців зарубіжних країн. Але, не все так просто, як здавалося б на перший погляд. Правова основа української держави кардинально відрізняється від особливостей законодавства США та Канади. Вважаємо, що правова основа

нашої держави, щодо захисту та дій поліцейського не підходить для впровадження в систему їх підготовки досвід зарубіжних країн на данному етапі. На сам перед в Україні потребує кардинальних змін правова сфера.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення / О. М. Бандурка. – Харків : Основа, 1999. – 440 с.
2. Венедиктов В. С. Правоохоронні технології як об'єкт інноваційної діяльності / В. С. Венедиктов, І. В. Зозуля, С. Г. Перцов // Право і Безпека. – 2003. – Т. 2, № 1. – С. 7-11.

ПИТАННЯ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ЗАВДАНЬ

Матяш В. С.

НК – Завітовський О. Д.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Бурхливий розвиток сучасного світу не дає можливості уявити нормальне, гармонічне існування та функціонування держави без її органів влади, кваліфікаційні кадри якої повинні мати постійний професійний розвиток. Саме тому проблема якісної фахової підготовки наявна майже у всьому світі, оскільки професіоналізм – не вроджена ознака працівника, а набута протягом регулярної систематизації та удосконалення своїх знань, навичок та вмінь у професійній діяльності.

При врахуванні всім відмінностей у методах, способах та підходах до реалізації методик спеціалістів у даній галузі, науковці стверджують, що найбільш важливий елемент ефективної діяльності поліцейського – це потенціал до засвоєння та вивчення кадрових знань. Також дослідники цієї теми запевняють – визначення діяльності правоохоронців «якісною», «ефективною» відбувається лише за умови систематичного вдосконалення програм професійної підготовки, завданням яких є сучасна підготовка професіонала для галузі правоохоронних органів.

Немало часу сплинуло з початку роботи нової поліції, що протягом початкового періоду своєї діяльності викликала чимало недовіри з боку населення. Проте позитивні наслідки реформування системи Національної поліції ми вбачаємо і сьогодні – відбулася чи не найважливіша трансформація «поганого», злого, часто корумпованого та силового працівника тодішньої міліції у представника сучасної поліції, основним арсеналом якого є захист демократичної Батьківщини саме шляхом відкритості до бажань та потреб населення, наближення до комунікації з громадянами. Не випадково гаслом новоствореної поліції є фраза «Служити та захищати».

Тут необхідно зазначити, що спілкування з населенням на партнерських засадах є вагомим елементом професійної підготовки поліцейських. Доречним прикладом будуть працівники патрульної служби Національної поліції, які в свою чергу щодня здійснюють комунікацію із достатньою кількістю громадян, виконуючи свої професійні завдання. Зрозуміло, що не всі ситуації комунікації дозволяють патрульним зберігати тактовність та ввічливість, проте важливим у

таких випадках є факти поведінки самого правоохоронця – чи проявили працівники поліції уважність до співрозмовника, вислухавши його та делікатно підводячи розмову у потрібне русло, чи усвідомлювали вони стан порушника та можливо його наміри та інше [1].

Реформування системи МВС не обійшло й систему навчання. Наразі навіть «курс молодого бійця» у навчанні курсантів ЗВО керівництва апарату Міністерства внутрішніх справ організований таким чином, щоб абітурієнти швидко сформували уявлення про роботу у поліції та отримали за обмежений період часу необхідний каркас знань, що знадобляться їм і під час успішного навчання у самому ЗВО, і під час фахової практики, а у майбутньому – для роботи.

Важливо, що вища освіта в університетах внутрішніх справах вже також має сформований на сучасний лад характер, оскільки саме освіта, її особливості, структура та склад визначають рівень підготовленості курсантів та слухачів до роботи в НП України. Проте з цього не потрібно виключати фактор потенціалу того, хто навчається. Здавалось би, чи не є свідченням прогалин у практичній підготовці працівників поліції сумні випадки перестрілок чи вогневих контактів із злочинцями, що закінчувались не на користь полісменів? Саме такі випадки свідчать лише про поверхнєве, необачливе та надто теоретичне відношення до отримання спеціальних знань з вогневої, фізичної та тактико-спеціальної підготовки, а у деяких ситуаціях – недостатнє матеріальне забезпечення освітнього процесу, наслідками яких є невчасне реагування поліцейського, його невміння мобілізуватися та ефективно відреагувати на проблему.

Для якісної професійної підготовки потрібно не обезцінювати важливість теорії і практики, а відводити час рівномірно, оскільки це найголовніші дві складових успішного засвоєння юридичної освіти; керівництву спеціалізованих навчальних закладів системи МВС України необхідно слідкувати за якістю освіти працівників науково-педагогічного складу та зберегти висококваліфікованих педагогів [2], а також підтримувати потужну матеріально-технічну підготовку базу (спеціальні тактичні полігони, якісно обладнані тири для стрільб) через призму новітніх технологій.

Отже, підсумовуючи, по-перше – професійна підготовка поліцейських має велике значення для розвитку та повноцінного існування суспільства. По-друге, наявність положень про організацію служби у нормативно-правовій базі структури МВС є значним позитивом, проте результат успішної підготовки поліцейських напряму залежить від постійного закріплення та успішного оновлення професійних умінь та навичок.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабаскін В. В. Проблеми застосування інформаційних технологій, спеціальних технічних засобів у діяльності ОВС, навчальному процесі, взаємодії з іншими службами: матеріали наук.-практ. семінару (м. Львів, 2 грудня 2016 р.) – м. Львів: ЛЮІ, 2016.

2. Сулейманова Л. А. Управління національною освітою в умовах становлення і розвитку української державності: матеріали Всеукр. науков.-практич. конф. (м. Київ, 28-30 жовтня 2015 р.) – м. Київ, 2015. URL:<http://library.univer.kharkov.ua/OpacUnicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:472%2088/Source:default>

ПРАВОВІ ОСНОВИ КІБЕРЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТА ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДСНС УКРАЇНИ

Мельник О. Г., кандидат технічних наук, старший науковий співробітник

Мельник Р. П., кандидат технічних наук, доцент,

Плоскоголовий М. А.

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Забезпечення кібербезпеки є одним із пріоритетів у системі національної безпеки України [1]. Кіберпростір разом з іншими фізичними просторами визнано одним з можливих театрів воєнних дій. Поширення кіберзагроз на усі сфери життєдіяльності та вдосконалення інструментарію їх реалізації зумовлює необхідність зміни стратегії і тактики протидії ним. Набуває значимості максимально швидке виявлення вразливостей і кібератак, реагування та поширення інформації про них для мінімізації можливої шкоди.

Основне завдання кіберзахисту в Державній службі України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України) – це забезпечення сталого та надійного функціонування телекомунікаційних мереж та загальносистемних серверів у мирний час та в особливий період [2].

Відповідно до «Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах» [3] захисту підлягає:

- відкрита інформація, що належить до державних інформаційних ресурсів, а також відкрита інформація про діяльність суб'єктів владних повноважень, військових формувань, що оприлюднюється в Інтернеті, інших глобальних інформаційних мережах і системах або передається електронними комунікаційними мережами;

- конфіденційна інформація, що перебуває у володінні розпорядників інформації, визначених частиною першою статті 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [4];

- службова інформація;

- інформація, що становить державну або іншу передбачену законом таємницю);

- інформація, вимога щодо захисту якої встановлена законом.

Загальні вимоги та організаційні засади забезпечення захисту інформації з будь-яким видом режиму доступу закріплені в Правилах [3].

Оперативна доставка інформації в процесі повсякденної діяльності підрозділів ДСНС України, оперативна взаємодія з органами місцевого самоврядування в умовах децентралізації в Україні, іншими міністерствами та відомствами супроводжуються складними інформаційними процесами, більшість з яких мають конфіденційний характер. До конфіденційної інформації належить інформація про стан довкілля, аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, що сталися або можуть статися і загрожують здоров'ю та безпеці громадян.

Безпеку інформаційних систем можна охарактеризувати як стан забезпеченості необхідних умов і параметрів інформаційних процесів, що реалізуються за їх допомогою, від негативного впливу ззовні. Основними складовими кібербезпеки інформаційних та телекомунікаційних систем ДСНС України є інформаційна безпека, безпека застосунків (програм) та безпека мереж. Атаки соціальної інженерії, злам (хакінг), поширення шкідливого програмного забезпечення, шпигунські програми та інші потенційно небажані програми

представляють собою основні ризики в кіберпросторі ДСНС України. На сьогодні значна частина кібератак здійснюється з використанням найпоширенішого шкідливого програмного забезпечення, такого як класичні комп'ютерні віруси (мережні черв'яки, «троянські коні»), спеціальні засоби (експлойти, генератори ключів тощо).

Загальною функцією кібербезпеки є організація заходів кіберзахисту на системному рівні та складання циклу управління кібербезпекою. Тому визначено п'ять функцій кібербезпеки, а саме: ідентифікація ризиків, кіберзахист, виявлення інцидентів кібербезпеки, реагування на інциденти кібербезпеки та відновлення стану кібербезпеки [2].

Відомі два способи регулювання питань захисту інформації:

1) забезпечується державною власністю на найважливіші (стратегічні) інформаційні системи та інформаційні ресурси і полягає в безпосередньому державному управлінні відповідними об'єктами;

2) забезпечується юрисдикцією держави на власній території і полягає в запровадженні єдиних, обов'язкових стандартів інформаційних процесів, яких мають дотримуватися власники або оператори об'єктів інформаційної інфраструктури [5].

На нашу думку, захист інформації повинен бути комплексним та передбачати:

- правовий захист – своєчасна розробка та прийняття спеціальних законів, інших нормативних актів, правил, процедур і заходів, що забезпечують захист інформації на правовій основі;

- організаційний захист – регламентація виробничої діяльності і взаємовідносин виконавців на нормативно-правовій основі, що виключає або послаблює завдання будь-якої шкоди виконавцям;

- інженерно-технічний захист – використання сучасних технічних засобів, що запобігають спричиненню шкоди інформації. Стратегічно правильним вирішенням проблеми захисту інформації є використання досягнень криптографії. Наукова робота [6] присвячена розробленню сучасного методу захисту інформації інформаційно-аналітичних систем цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Центрів безпеки громадян в умовах децентралізації для здійснення надійного та швидкого управління, координації дій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021.

2. Про затвердження Положення з організації заходів забезпечення кібербезпеки в ДСНС: наказ ДСНС України від 01.10.2020 р. № 533.

3. Про затвердження Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2006 р. № 373.

4. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI.

5. Кормич Б. А. Інформаційне право: підручник. Харків: БУРУН і К., 2011. 334 с.

6. Мельник О. Г. Розроблення методу захисту інформації інформаційно-аналітичних систем для здійснення управління силами та засобами цивільного захисту в умовах децентралізації / Мельник О. Г., Мельник Р. П. // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Технічні науки. Том 32 (71). Ч. 1. № 2, 2021. С. 188–193.

ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Митник Ю. А.

НК – Дулгерова О. М., кандидат історичних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Питання соціальної безпеки до недавнього часу стосувалися наукової діяльності переважно західних учених. В Україні вони почали розглядатися лише кілька років тому, через посилення кризових явищ.

Нинішній етап розвитку суспільства характеризується стрімким зниженням соціальної безпеки. В умовах російсько-української війни кожен українець відчуває загрозу не лише нормальному існуванню у безпечних умовах, але й життю загалом.

Забезпечення соціальної безпеки людини в теперішніх реаліях є одним з пріоритетних завдань держави, адже відчуття захищеності в населення – це важлива передумова розвитку не лише її людського потенціалу, але й громадянського суспільства загалом. Водночас реалізованість прав і свобод, гарантований соціальний захист з боку держави дає можливість людині повноцінно жити, працювати та бути корисною для спільноти [1].

Сьогодні український соціум перебуває в ситуації підвищеного рівня небезпеки, спричиненої як зовнішніми викликами, так і внутрішніми соціально-економічними чинниками. З огляду на це, особливої актуальності набуває пошук шляхів забезпечення соціальної безпеки людини у процесі її життєдіяльності в умовах нестабільності, обумовленої бойовими діями на території країни [1].

Безпека – це певний об'єктивний стан, що ґрунтується на відсутності загрози, який суб'єктивно відчувають окремі люди чи їх групи. Під безпекою розуміють також стан без загрози, стан спокою, впевненості або «психічний чи правовий стан, при якому особа має відчуття впевненості, опори в іншій особі чи юридично врегульованій системі; протилежність загрози» [2].

Соціальна безпека – стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни [3].

В Україні забезпечення соціальної безпеки закріплено на конституційному рівні. Зокрема визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю; держава відповідає перед нею за свою діяльність [4].

Варто зазначити, що мірилом соціальної безпеки є індивід і можливість його гідного існування, вільного розвитку і забезпечення його ієрархічних потреб як умови такого розвитку [5, с. 38].

Об'єктом соціальної безпеки людини в загальному вигляді є її життєво важливі права, свободи й гарантії в соціальній сфері: право на життя, на працю та гідну її оплату; право на безоплатну медичну допомогу; право на безоплатне здобуття освіти; право на відпочинок; гарантований державою соціальний захист [1].

Активні воєнні дії на півдні та сході країни, складна соціально-економічна ситуація, загострення глобалізаційних процесів, наслідки пандемії Covid-19 негативно позначаються на стані та динаміці людського потенціалу, а також зумовлюють появу додаткових викликів в соціальній сфері [1].

У теперішніх реаліях основними загрозами соціальній безпеці людини в Україні є:

– зростання рівня бідності (зниження рівня трудових доходів або їх втрата у зв'язку з бойовими діями);

- незахищеність прав та свобод громадян;
- втрата частиною населення житла внаслідок ворожих обстрілів;
- зростання безробіття у зв'язку із припиненням діяльності більшості підприємств в зоні бойових дій;
- посилення соціальних конфліктів на фоні військової агресії, руйнування системи соціальних цінностей;
- зростання криміналізації суспільства, розвиток тероризму на тимчасово окупованих територіях, а також мародерства;
- зниження доступності населення до якісної медичної допомоги особливо в тих регіонах, де ведуться бойові дії, і як наслідок погіршення стану здоров'я населення, поширення соціальних захворювань;
- намагання маніпулювати свідомістю громадян шляхом поширення недостовірної та упередженої інформації в ЗМІ та соціальних мережах [1].

Заразом зниження рівня соціальної безпеки людини не тільки несе серйозні негативні наслідки для її здоров'я, добробуту та соціального самопочуття, але й знижує ефективність функціонування економічної системи країни, негативно позначається на всіх сферах життєдіяльності суспільства [1].

Основними інструментами забезпечення соціальної безпеки людини в теперішніх реаліях є:

- закони та нормативно-правові акти, які визначають й гарантують права й свободи громадян;
- соціальне партнерство та соціальний діалог між урядом, працедавцями й працівниками для розв'язання спірних питань;
- безпечна та відповідальна поведінка громадян;
- розвинуті демократичні інститути громадянського суспільства;
- консолідація суспільства, стабільність та соціальний порядок;
- чіткі критерії соціальної підтримки тих чи інших груп населення;
- наявність служб та сервісів, що надають послуги соціального характеру;
- адресна допомога особам, які потребують соціального захисту [1].

Зовнішніми засобами забезпечення соціальної безпеки людини, які реалізуються через державу та суспільство є:

- створення умов для збереження та розвитку української нації;
- прийняття Соціального кодексу України;
- наближення українських стандартів соціальної безпеки до країн ЄС;
- модернізація системи охорони здоров'я;
- створення можливостей для навчання протягом всього життя;
- збереження духовних та культурних цінностей;
- захист прав і свобод громадян;
- підтримка зайнятості та доходів населення, зокрема виплата допомоги внутрішньо переміщеним особам;
- створення умов для узгодженого функціонування та розвитку всіх соціальних інститутів в країні [1].

Отже, рівень соціальної безпеки в Україні, в умовах сьогодення, значно знизився. Дане дослідження дало змогу визначити поняття «соціальна безпека», її об'єкти, основні загрози, інструменти та зовнішні засоби її забезпечення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Буняк, Н. (2022). Соціальна безпека людини: сутність та шляхи забезпечення. Економіка та суспільство, (37). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-68>.
2. Гриненко А. М. Соціальна політика : [навч.-метод. посіб.] / А. М. Гриненко. – К. : КНЕУ, 2003. – 309 с.

3. Наказ, Методичні рекомендації від 29.10.2013 № 1277, «Соціальна безпека». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TM048291>.

4. Конституція України. № 254к/96-ВР. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 06.09.2022).

5. Сиченко О. О. Соціальна безпека в системі національної безпеки держави. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Державне управління. 2012. Т. 186. Вип. 174. С. 34–38.

ВЗАЄМОДІЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ТА ЄС У СФЕРІ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ

*Мороз О. Б., кандидат юридичних наук, доцент
Львівський державний університет внутрішніх справ*

Сфера захисту та забезпечення прав та свобод людини та громадянина, регулювання та забезпечення публічного порядку та безпеки правопорядку на теперішній час в нашому суспільстві є одним з найбільших напрямків розвитку та вдосконалення сфери діяльності правоохоронних органів. Саме до таких напрямків, які направлені на попередження та профілактику проступків правопорушень є певні бесіди з дітьми, різні вебінари, тренінги, які насамперед показують стан майбутнього розвитку нашої країни [1, с. 191].

Налагодження роботи та співпраця між органами поліції та Європейським Союзом є однією із цілей існування та виступає допомога у забезпеченні та захисту прав та свобод людини і громадянина, які містять у собі характерні ознаки різноманітних прав, а саме правових та культурних прав і свобод дитини, та містять пересікання та напрями роботи між ознаками профілактичної (превентивної) сфери роботи та вчинюваними правопорушеннями неповнолітніми та їх аналіз.

Фактично варто зауважити, що визначення захисту та окреслення прав дитини є важливим аспектом при з'ясуванні механізму та аспектів правового статусу неповнолітнього в суспільстві, наукових поглядах системи конституційного, міжнародного права, окремим інститутом розпочалося вивчення та узагальнення прав дитини. Вивчення прав та проблем дитини показує, що проблемними аспектами неповнолітніх зовсім не вивчалися на правовому рівні і також на міжнародному рівні, дане поняття вивчалось тільки усередині країни і внутрішніми законами та нормами країни і розглядалась на двох блоках: регіональному та вітчизняному. На законодавчому рівні, що вивчає напрями співпраці України та ЄС стала прийнята у 2014 році Угоди про асоціацію між нашою державою та Європейським Союзом. [1, с. 192].

Щоб виділити форми та ознаки співпраці, варто виділити види співпраці органів поліції та інститутів ЄС у сфері ювенальної превенції, а саме вірогідно поділити за певними ознаками як: як за дією функцій сторін співпраці в публічному адмініструванні [4]; за визначенням завдань та напрямів роботи, які вирішують сторони під час співпраці; за критерієм органів співпраці. Широкий спектр видів взаємодії правоохоронних органів з інституціями Європейського Союзу обґрунтувати та визначити складно, тому на нашу думку варто їх об'єднати в такі основні групи: двостороння співпраця і здійснення роботи щодо боротьби з проступками, які скоюються неповнолітніми; обговорення та вивчення алгоритму заходів щодо напрямів боротьби з правопорушеннями превентивного характеру та виду; співпраця та взаємодія наших органів поліції з європейськими

правоохоронними інститутами (консультативні дорадчі органи, вебінари, тренінги, тощо); підтримка міжнародних організацій працівникам поліції в проведенні заходів щодо боротьби з проступками; напрями організації та спеціального навчання осіб, які мають пріоритетні напрями та бажання помагати поліції та виконувати певні завдання. [2, с. 182].

Варто звернути увагу на структурний підрозділ, який займається функцією правоохорони у Європейському Союзі є Європол. Співпраця МВС України з Європолом передбачена Законом України від 12.07.2017 р. № 2129-VIII «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво». З ціллю здійснення та виконання положень Угоди про асоціацію України і ЄС у галузі реалізації та виконання спільної стратегії протидії злочинності наказом МВС України від 29.11.2018 № 968 затверджено Інструкції про порядок направлення представників Національного центрального бюро Інтерполу до Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол, в якій описано взаємодію з Європолом [5,6]. Саме ця Інструкція регулює порядок направлення працівників Національної поліції України до Генерального секретаріату Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол.

Можна зробити висновок, узагальнивши певні напрями співпраці правоохоронних органів з ЄС:

– реальні події, які сьогодні відбуваються показують на недостатню та якісну ефективність нормативно-правових підстав захисту та підтримки прав, честі і гідності дитини, які містяться у положеннях міжнародного права показує на малоефективну вивченість певного питання органів публічного адміністрування;

– співпраця органів поліції з ЄС має відбуватися на певних стадіях в умовах глобалізації, а саме: світовому, державному-внутрішньому (робота та заходи визначаються кордонами), районному та місцевому [7, с. 232].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Панова О. О. Взаємодія правоохоронних органів та ЄС у сфері ювенальної превенції. Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України. Харків, 2019. С. 191.

2. Ковалів М. В. Форми взаємодії органів внутрішніх справ і громадськості у сфері охорони громадського порядку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія Юридична. 2011. Вип. 2. С. 182.

3. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки // Представництво України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії: офіц. сайт. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/justice/cooperation> (дата звернення: 20.03.2022).

4. Адміністративна діяльність : навч. посібник / М. В. Ковалів, З. Р. Кісіль, Д. П. Калаянов та ін. Київ : Правова єдність, 2009. С. 369.

5. Про затвердження Інструкції про порядок направлення представників Національного центрального бюро Інтерполу до Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол: Наказ МВС України від 29.11.2018 № 968. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1447-18>

6. Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво: Закон України від 05.10.2010 № 2576-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 6. С. 48.

7. Мороз О. Б., Ковальчук О. В., Хатнюк Ю. А. Довідник ювенального поліцейського. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 388 с.

ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕТИЧНОЇ ХАРТІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУДОВИХ І ПРАВООХОРОННИХ СИСТЕМАХ

*Мосов С. П., доктор військових наук, професор
Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту;
Чубіна Т. Д., доктор історичних наук, професор
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Цілеспрямований рух України до ЄС і ухвалення рішення Європейською Радою на саміті у Брюсселі 23 червня 2022 року про надання Україні статусу кандидата в Європейський Союз актуалізують для нашої країни питання щодо європейських підходів у використанні штучного інтелекту (далі – ШІ) в судових і правоохоронних системах.

Американський математик, один із засновників кібернетики та теорії штучного інтелекту Норберт Вінер у свій час попередив про те, що з часом застосування комп'ютера і створення на цій основі нових машин призведе до абсолютно безжалюї промислової революції, коли основним рушійним фактором стане здатність машини зменшити економічну цінність простого заводського робітника до рівня, на якому використання його праці втрачає будь-який сенс, незалежно від ціни [1]. Такою подією для всього світового товариства стала четверта промислова революція [2].

Як показує аналіз даних Всесвітньої організації інтелектуальної власності, за останній час значно зросла кількість патентних заявок на використання ШІ в робототехніці. Провідні позиції займають такі сектори, як транспорт, сфера комунікацій, медицина та ін. У списку лідируючих напрямів використання ШІ знаходиться сфера безпеки.

Використання ШІ в юриспруденції займає останню позицію рейтингу. Разом з тим, цьому напрямку в США, ЄС, Японії, Південній Кореї і Китаї приділяється не менше уваги, ніж використанню ШІ в сферах бізнесу, промисловості, транспорту, медицини тощо. Зарубіжні дослідники проблем використання ШІ в правосудді та правоохоронній діяльності часто задаються питаннями щодо етичності та правомірності такого процесу. Наводяться припущення про те, що використання ШІ в правосудді є небезпечним і може призвести до уразливості прав і свобод людини, а саме зробити правосуддя формальним і нелюдським.

Для того, щоб розвіяти ці сумніви, у світовому співтоваристві робляться необхідні кроки. Отже, на початку грудня 2018 року Європейська Комісія з ефективності правосуддя (СЕРЕЈ) Ради Європи прийняла Європейську Етичну Хартію використання штучного інтелекту в судових системах [3]. Хартія містить п'ять фундаментальних принципів і призначена для керівництва в роботі державних і приватних зацікавлених сторін, відповідальних за створення та впровадження ШІ та його компонентів в судовій та правоохоронній сферах. Вона відноситься і до осіб, що ухвалюють рішення в нормативно-правовій сфері, а також надають пов'язані з цим послуги.

Хартія підтримує використання методів і компонентів ШІ для підвищення ефективності та якості правосуддя і правоохоронної роботи. Разом з тим, у ній звертається особлива увага на необхідність максимально відповідального підходу до цієї діяльності, що має забезпечити повне врахування прав особистості, які викладені в Європейській Конвенції про права людини і Конвенції про захист даних, а також в інших нормативних документах, що пов'язані з цивільними правами особистості.

На думку іноземних фахівців, використання ШІ для обробки судових рішень допоможе підвищити рівень розкриття злочинів, підняти рівень доказів обвинувальних актів, що подаються до судових інстанцій, а також забезпечити новий рівень обґрунтованості судових рішень шляхом зниження кількості похибок під час їх ухвалення. Використання методів ШІ в кримінальних справах має супроводжуватися особливими застереженнями з тим, щоб запобігти дискримінації на підставі використання конфіденційних даних і забезпечити гарантії справедливого судового розгляду для будь-якої людини незалежно від статі, віку, громадянства та інших характеристик.

Для систем на основі ШІ, що використовуються в судових і правоохоронних органах, особливе значення має можливість проведення їх незалежної зовнішньої експертизи на предмет неможливості впливу на алгоритми шляхом використання випадкових чи спеціально підібраних даних, що може призвести до ухвалення дискримінаційних рішень.

Етична Хартія містить п'ять принципів використання ШІ в судовій та правоохоронній системах. Принципи мають регулярно використовуватися, контролюватися та оцінюватися державними та приватними суб'єктами з метою постійного удосконалення судової та правоохоронної практики. Перший принцип – повага до фундаментальних прав, тобто потрібно, насамперед, переконатися в тому, що розробка та використання інструментарію та послуг ШІ сумісні з основними правами особистості. Другий принцип – відсутність дискримінації, тобто на стадії розробки алгоритмів ШІ та великих даних, що використовуються для машинного навчання, необхідно блокувати можливість будь-якої дискримінації між людьми чи групами людей, яка може з'явитися як результат непродуманого використання статистичних методів аналізу необроблених великих даних. Принцип третій – якості та безпеки, суть якого полягає в тому, що в ході розробки алгоритмів і використання даних треба аналізувати джерела великих даних, їхню структуру та зміст, а також використовувати математичні моделі, розроблені на міждисциплінарній основі та які враховують не лише прямі статистичні кореляції, а також соціальні, культурні, економічні та інші фактори, що обумовлюють ці кореляції. Принцип четвертий полягає у забезпеченні прозорості, тобто в судовій системі та правоохоронних органах ШІ може використовуватися лише в тому випадку, якщо його реалізація забезпечить прозорість, враховуючи доступність і зрозумілість великих даних, а також використання лише тих типів нейронних мереж, по відношенню до яких зовнішній аудит може з'ясувати критерії розпізнавання тих чи інших сукупностей. Принцип п'ятий – контроль з боку користувача, суть якого полягає в тому, що під час використання ШІ в судовій та правоохоронній сферах усі користувачі системи мають бути проінформованими учасниками та експлуатувати ШІ лише в тому випадку, якщо вони можуть з'ясувати суть алгоритмів і способів використання ШІ. Цим акцентується увага на тому, що не можна використовувати варіант, коли ШІ існує в якості так званої «чорної скриньки». Судові працівники завжди мають розуміти та знати, на чому базуються висновки ШІ, які пропонуються (будуть пропонуватися) їм в якості автоматизованої експертної думки.

Українська судова та правоохоронна системи з урахуванням європейського досвіду, а також досвіду провідних країн світу з використання ШІ в судовій та правоохоронній сферах, також має з часом перейти до застосування у своїй діяльності експертних систем на базі ШІ, забезпечуючи при цьому обов'язкове та безумовне виконання вимог Етичної Хартії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ford M. Rise of the Robots. Technology and the Threat of a Jobless Future. Basic Books, 2015. 352 p.

2. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. Ginebra: World Economic Forum, 2016. 172 p.

3. European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their environment. URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>.

ДО ПИТАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ РЯДОВОГО І НАЧАЛЬНИЦЬКОГО СКЛАДУ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Пасинчук К. М., кандидат педагогічних наук

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Складовою соціального забезпечення осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту є пенсійне забезпечення, яке повинно гарантувати їм гідний рівень життя у разі досягнення ними вислуги років, якщо вони стали особами з інвалідністю за умов, передбачених Законом, або право на пенсію гарантовано членам їх сімей в разі втрати годувальника.

Важливою правовою основою здійснення такого реформування є положення статті 46 Конституції України, якою встановлено, що громадяни мають право на соціальний захист, що передбачає право на їх забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [1].

Практична реалізація цих підходів можлива за наявності ефективної системи пенсійного забезпечення та запровадження механізмів пенсійного страхування.

У зв'язку з цим нової правової сутності та змісту набуває категорія «пенсія» – одна з найбільш актуальних та важливих у праві соціального забезпечення [2, с. 75].

Актуальність теоретико-правового дослідження категорії пенсії у сучасній доктрині права соціального забезпечення зумовлена запровадженням нових видів пенсійного забезпечення, що, безумовно, впливає на визначення особливостей поняття пенсії, що являє собою основне джерело існування для майже третини населення України [2, с. 11].

У сучасній доктрині права соціального забезпечення термін «пенсія» походить від латинського «pensio» та означає «платіж». В одному з тлумачних словників цей термін найбільш узагальнено трактується як грошове забезпечення за вислугу років, з інвалідності, непрацездатності тощо [3, с. 455].

Науково-теоретичне дослідження поняття пенсії слід проводити з урахуванням становлення та розвитку системи пенсійного забезпечення, яка мала місце ще за радянських часів і яку значною мірою було успадковано українською державою, її концепція спрямовувалась на створення єдиної цілісної системи матеріального забезпечення робітників та колгоспників [4].

Пенсія за державним соціальним страхуванням – це щомісячна грошова виплата з бюджету Пенсійного фонду України, призначувана громадянам, які мають страховий стаж визначеної тривалості в розмірі, порівняному з колишнім заробітком [5, с. 8].

Державна соціальна пенсія – це безоплатне щомісячне грошове фіксоване забезпечення з державного і місцевого бюджетів, призначуване непрацездатним громадянам, які не мають права на пенсію за державним пенсійним забезпеченням,

у випадках досягнення встановленого законодавством віку (настання інвалідності, втрати годувальника) у розмірі, порівняному з розміром прожиткового мінімуму пенсіонера [5, 8].

Досліджуючи питання пенсійного забезпечення варто погодитися з думкою Д. М. Кравцова, який наголошує на тому, що незважаючи на запроваджені керівництвом держави заходи, спрямовані на жорстку економію коштів та оптимізацію витрат Пенсійного фонду України, економічні проблеми держави, що тягнуть за собою інфляційні процеси, не дозволяють на належному рівні налагодити функціонування пенсійного забезпечення військових пенсіонерів. І справа навіть не в розмірі пенсійних виплат, а в складнощах, з якими стикаються колишні військові при призначенні, обчисленні та перерахунку пенсій. Зокрема, є проблеми з тлумаченням норм Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших категорій осіб» у частині перерахунку військових пенсій. Неоднозначне застосування судами різних ланок положень цього Закону призводить до порушення конституційних прав громадян [6].

Такі ж проблеми виникають і при призначенні та перерахунку пенсій особам рядового та начальницького складу служби цивільного захисту, а тому варто забезпечити єдиний підхід до розуміння сутності Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» та розробити єдиний механізм його виконання. Пенсії осіб рядового та начальницького складу служби цивільного захисту мають відповідати гідному рівню життя таких пенсіонерів, належним чином забезпечувати їх у старості та у випадку втрати працездатності.

Що стосується пенсійного забезпечення осіб рядового та начальницького складу служби цивільного захисту відзначимо, що їх пенсійне забезпечення є більш складним та характеризується притаманними тільки йому особливостями. Належний рівень грошового та пенсійного забезпечення має на меті підвищення статусу осіб рядового та начальницького складу служби цивільного захисту, формування в них розуміння впевненості у завтрашньому дні, стабільності, забезпеченості та достатнього життєвого рівня.

Таким чином, пенсія є важливим об'єктом, який покладено в основу функціонування системи не лише пенсійного, а й права соціального забезпечення на сучасному етапі становлення України як соціальної держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96> – вр.
2. Надточій Б., Яценко В. Пенсійне забезпечення в Україні: історичний аспект // Україна: аспекти праці. – 2000. – № 1.
3. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под ред. проф. Н. Ю. Шведовой. – 17-е изд.— М.: Русский язык, 1978.
4. Ачкаран В. А. Государственные пенсии в СССР: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. – М., 1960; Зайкин А. Д. Правоотношения по пенсионному обеспечению в СССР: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. – М., 1974; Захаров Л. Д. Единая система пенсионного обеспечения в СССР: становление, функционирование и перспективы (правовое исследование): Автореф. дис.... докт. юрид. наук. – М., 1978.
5. Князькова Л. М. Правові питання забезпечення пенсіями за вислугу років працівників органів внутрішніх справ: Автореф. дис. ... кандидат юридичних наук. – Харків, 2001.
6. Кравцов Д. М. Окремі питання правового регулювання перерахунку військових пенсій. Право та інноваційне суспільство. 2014. No 1(2). С. 53-59.

ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОВІЛЬНОЇ ПОЖЕЖНОЇ ОХОРОНИ

Скоробогатов Ю. А.

Приватне підприємство «ФІРМА «АГРО-ЕВМ»»

Більше 1000 пожежно-рятувальних підрозділів не вистачає Україні для ефективної пожежної охорони. Так як у місцевих громадах немає коштів на зарплати пожежникам. Тож народні депутати пропонують створити мережу пожежників-добровольців, що запропоновано у проекті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування місцевої та добровільної пожежної охорони» (№7557) [3].

Законопроектом пропонується:

визначити вимоги до працівників місцевої пожежної охорони та критерії долучення до членства у добровільній пожежній охороні;

визначити статус (права та обов'язки) працівників пожежно-рятувальних підрозділів місцевої пожежної охорони та членів добровільної пожежної охорони;

передбачити можливість утворення підрозділів добровільної пожежної охорони громадськими організаціями;

надання додаткових соціальних гарантій та покращення мотиваційних умов до членства у добровільній пожежній охороні.

Авторами альтернативного законопроекту реєстр. №7557-1 у пояснювальній записці до нього відмічено, що законопроект реєстр. №7557 не повністю враховує необхідність внесення змін до ряду законів. Зокрема за увагою залишився Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», у якому необхідно визначити повноваження органів місцевого самоврядування щодо створення та функціонування підрозділів для забезпечення місцевої та добровільної пожежної охорони.

Також необхідно усунути багаторічну прогалину із обов'язковим страхуванням працівників місцевої пожежної охорони, яке не передбачене чинною редакцією Закону України «Про страхування». Не менш важливим є запровадження співробітництва в частині забезпечення пожежної охорони в рамках Закону України «Про співробітництво територіальних громад».

Більшість експертів вважають, що законопроект у відповідній частині потребує перегляду та доопрацювання, оскільки запропоновані проектом Закону зміни до Кодексу не забезпечують системний та логічний взаємозв'язок із наведеними нормативними положеннями Кодексу (до яких проектом Закону не передбачається внесення змін), що може призвести до ускладнень та різного тлумачення при правозастосуванні. Міністерство розвитку громад та територій України зауважило, що частиною третьою нової редакції статті 63 законопроекту реєстр. №7557 пропонується визначити обов'язок погодження положень про відповідні підрозділи з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, або його територіальними органами (у разі їх утворення). Без відповідного методичного документа, прийнятого на національному рівні, таке погодження може призвести до різночитань на місцевому рівні. Тому, для забезпечення єдиних підходів до унормування діяльності таких підрозділів, з метою усунення суперечності з положенням абзацу другою частини третьої статті 63 проекту, слова «за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, або його територіальними органами (у разі їх утворення)» замінити словами «відповідно до Типового положення про

пожежно-рятувальні підрозділи для забезпечення добровільної пожежної охорони, затвердженого Кабінетом Міністрів України» [2].

Отже, згідно з новою редакцією ст. 63 Кодексу цивільного захисту пожежникам-добровольцям відведена роль таких собі агітаторів та контролерів. Вони ходитимуть містом чи селом і вимагатимуть від громадян дотримуватися правил пожежної та техногенної безпеки, цивільного захисту.

Також вони матимуть право «здійснювати заходи із запобігання надзвичайним ситуаціям у межах чинного законодавства». Хоча не зрозуміло, що мають на увазі автори проекту під цими заходами. Адже одразу застережено, що «учасники добровільної пожежної охорони не можуть брати участь у гасінні пожеж та проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт» (ч.14 ст. 63 проекту).

Щоправда, законотворці, схоже, самі заплуталися, адже перед тим вказали, що «для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та гасіння пожеж члени добровільної пожежної охорони забезпечуються спеціальним одягом, спорядженням і засобами індивідуального захисту». Чи, може, їх залучатимуть лише до ліквідації власне наслідків гасіння пожеж?

І навіть передбачили 5 днів відпустки в тому календарному році, в якому вони залучалися «до виконання завдань із запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій». Однак – без збереження зарплати [1].

Логічне питання, хто ж утримуватиме добровільних пожежників, мабуть, приховане у можливості місцевої влади передавати у користування «будинки, споруди, спеціальні службові приміщення, засоби зв'язку, пожежну техніку та інше майно». І далі записано, що прибуток від такого майна і піде на фінансування такого підрозділу.

Також можуть допомагати страхові компанії. Напевне, в обмін на інформацію про те, хто із застрахованих осіб не виконує вимог пожежної безпеки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. В Україні з'являться добровільні пожежники, які не гаситимуть пожеж. URL: <https://oppb.com.ua/news/v-ukrayini-zyavlyatsya-dobrovilni-pozhezhnyky-yaki-ne-gasytymut-pozhezh> (дата звернення: 20.08.2022)

2. Висновок на проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування місцевої та добровільної пожежної охорони (реєстр. № 7557), внесений народними депутатами України Бондаренком О. В., Мандзієм С. В., Бакунцем П. А., Задорожним А. В., Матусевичем О. Б., Криворучкіною О. В., Прощуком Е. П., Лабунською А. В. та іншими, та альтернативний проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування місцевої та добровільної пожежної охорони (реєстр. № 7557-1), внесений народним депутатом України Плачковою Т. В. та іншими народними депутатами. URL:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1449750> (дата звернення: 24.08.2022)

3. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування місцевої та добровільної пожежної охорони № 7557 від 14.07.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40010> (дата звернення: 19.08.2022)

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЮРИДИЧНОГО КОНСАЛТИНГУ В УКРАЇНІ

Содома Р. І., кандидат економічних наук, доцент
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

В сучасних умовах розбудови правової держави та впровадження економічних реформ важливим чинником є ефективний юридичний консалтинг. Часто при прийнятті нових нормативно-правових актів чи то фізичні, чи то юридичні особи користуються послугами юридичного консультування. Проте, на сьогодні ще недостатньо вивчено можливості комерціалізації таких послуг в країні.

Юридичний консалтинг – це професійна діяльність фахівців з різних галузей права, метою якої є надання у консультаційній формі кваліфікованої допомоги фізичним і юридичним особам у вирішенні різноманітних правових питань шляхом правових порад, забезпечення необхідною правовою інформацією і вибору оптимального варіанта вирішення проблеми [1, с. 4]. Головними видами юридичного консалтингу є надання: – юридичних послуг, тобто функцій, змістом яких є виконання фахівцями з права певних професійних функцій та дій юристів за замовленням клієнтів представлення інтересів клієнтів у державних та недержавних закладах, складання договорів, претензії, позик тощо); – юридичних послуг консультативного типу (надання клієнтам професійних порад, рекомендацій, пропозицій стосовно вирішення їх проблем юридичного характеру) [1, с. 22]. Організаційні форми надання юридичного консалтингу показано на рисунку 1.

Рис. 1. Організаційні форми надання юридичного консалтингу.

Юридичний консалтинг (питома вага в загальній структурі – 28%) відноситься до класичних послуг із традиційно стабільним попитом [2]. Ефективність юридичного консалтингу характеризує відношення результату підприємницької діяльності з надання юридичних послуг за певний період часу і витрат на його досягнення, а конкретно – витрати на юридичний персонал. Система оплати послуг юридичного консалтингу зображено на рисунку 2.

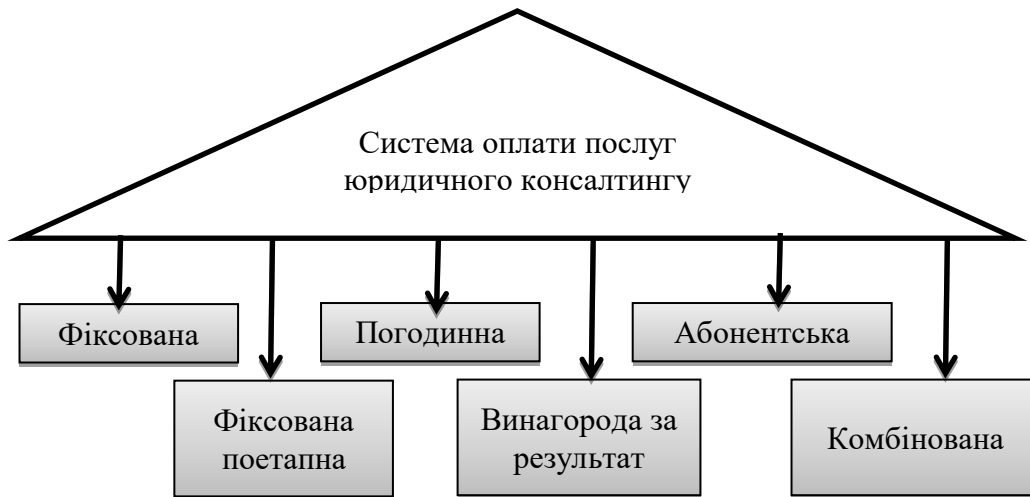

Рис 2. Система оплати послуг юридичного консалтингу.

Розглядаючи систему оплати послуг юридичного консалтингу є зрозумілим, коли працюють по фіксованій системі оплати, яка передбачає незмінну вартість юридичних послуг, якщо оплата клієнтом здійснюється щотижнево, щомісячно, щоквартально – то це притаманно системі оплати – фіксованій поетапно. Погодинна залежить від витраченого часу надаючи юридичні послуги. Абонентська сплачується щомісячними платежами, а комбінована поєднує погодинну ставку за роботу і додатковий гонорар за кінцевий результат.

Вартість надання ефективних юридичних послуг повинно бути прозорим та спрямованим на досягнення кінцевого позитивного результату. При успішному вирішенні юридичної проблеми підвищується репутація юридичної компанії та підвищується комерціалізація послуг юридичного консалтингу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Марченко О. С. Ринок послуг юридичного консалтингу в умовах інноваційного розвитку економіки : монографія. Харків : Кортес-2001, 2007. 132 с.
2. Огляд ринку консалтингових послуг в Україні / Дослідження консалтингової групи «Астарта-Таніт» на замовлення ЄБРР. URL : https://issuu.com/training.com.ua/docs/distribution_materials_-_18.07.22

МІЖНАРОДНІ ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

*Сукмановська Л. М., кандидат юридичних наук
Львівський державний університет внутрішніх справ*

Проблема домашнього насильства не являється локальною та притаманною тільки нашій державі. Дана проблема є предметом розгляду усієї світової спільноти та владних структур більшості держав світу. Громадськість давно нарекла домашнє насильство «прихованою епідемією світового масштабу» [1, с. 85]. Міжнародною спільнотою усвідомлено всю важливість дилеми існування домашнього насилля та спрямовано зусилля на вироблення єдиної системи запобігання такого насилля і забезпечення захисту постраждалих від

нього. Одна із пріоритетних складових такої системи – належність правового забезпечення.

Так, Загальна декларація прав людини (1948 р.), проголошена Генеральною Асамблеєю ООН, містить норми, згідно яких кожна людина повинна мати усі права без будь-якої різниці (стаття 2); кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканість (стаття 3); ніхто не може бути підданий тортурам та жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність поведженню та покаранню (стаття 5) [2].

Міжнародний пакт про політичні та громадянські права (1966 р.) закріплює, що держави-учасниці зобов'язані забезпечувати рівне для чоловіків та жінок право користування усіма громадянськими та політичними правами, передбаченими Пактом (стаття 3). У тому числі йдеться про право на життя (стаття 6) та повну заборону від катувань та інших форм жорстокого поводження (стаття 7) [3]. Комітет з прав людини, що здійснює нагляд за дотриманням державами-учасницями норм Пакту, трактує цю заборону як зобов'язання держав належним чином запобігати актам насильницьких дій стосовно жінок в сім'ї та соціумі і притягати винних до відповідальності.

Свободу від катувань гарантує також Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських та принижуючих гідність видів поводження та покарання (1948 р.) [4].

Положення Конвенції ООН про права дитини (1989 р.) закріплюють обов'язок держав щодо прийняття усіх необхідних заходів задля «захисту дитини від усіх форм фізичного чи психологічного насильства, образи чи зловживання, відсутності турботи чи недбалого ставлення, грубого звернення чи експлуатації, включаючи сексуальне зловживання» зі сторони батьків, законних опікунів чи іншої особи, що здійснює догляд за дитиною (п. 1 статті 19) [5].

Зважаючи на світові масштаби поширеності домашнього насильства ООН було розроблено рекомендації, втілені у Модельне законодавство, яке слугуватиме орієнтиром для держав при розробленні та запровадженні власного законодавства у вирішенні даної проблеми. Відповідно до рекомендацій ООН орієнтація національних законів щодо протидії домашньому насильству повинна бути спрямована на: захист жертв насилля; запобігання подальшому насиллю; притягнення до відповідальності осіб, які скоїли насилля.

До умов, необхідних для досягнення вказаних напрямків, рекомендації ООН відносять: здійснення у державі діяльності щодо формування суспільної думки та підвищення рівня обізнаності населення у заданій сфері; утворення служб надання допомоги постраждалим від різних форм насилля та їх сім'ям; просвітництво, надання консультацій, корекційні програми для кривдника, жертви, інших членів родини; підвищення кваліфікації суддів, прокурорів, працівників поліції та соціальної сфери щодо ефективних дій у ситуаціях домашнього насильства [6].

Окрім зазначених вище нормативних актів, міжнародне законодавство з протидії домашньому насиллю складається водночас із: Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права; Декларації про ліквідацію усіх форм дискримінації по відношенню до жінок; Конвенції про згоду на вступ до шлюбу, мінімальний шлюбний вік та реєстрацію шлюбу; Конвенції про охорону материнства та ін.

Позитивним у сфері реалізації державної політики у заданому напрямку для України є підписання в 2011 році та ратифікація 20 червня 2022 року Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами [7].

Ця Конвенція, яку ще називають Стамбульською, має на меті захист жінок від насильства, недопущення, кримінальне переслідування та ліквідацію насильства стосовно жінок і домашнього насильства, яке вчинене також і щодо чоловіків і дітей (хлопців і дівчат). На сьогодні це найбільш всеосяжна міжнародна угода у цій сфері, що використовується як основа для дій багатьох країн у Європі та за її межами.

Ратифікація Стамбульської конвенції посилить правовий захист постраждалих і забезпечить їм доступ до правосуддя, дасть змогу захистити українських громадян, які постраждали від насильства не лише в Україні, а й за кордоном [8]. Ратифікація Україною даної Конвенції потребує внесення ряду змін і доповнень в українське вітчизняне законодавство.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї: Навч. посібник / За заг. ред. О. М. Джужі, І. В. Опришка, О. Г. Кулика. К.: НАВС України. 2005. 124 с.

2. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. Амстердам-Київ: Українсько-американське бюро захисту прав людини, 1996. С. 6-9.

3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, прийнятий і проголошений Резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН 16 грудня 1966 року. Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. 3-тє видання, доп. і перероб. К.: «Сфера», 2002. 378 с.

4. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Електронний ресурс. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text

5. Конвенція ООН про права дитини 1989 р. Електронний ресурс. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021

6. Модельное законодательство ООН о насилии в семье. Социальные работники за безопасность в семье: Учебное пособие / Под. ред. Либоракиной М. И., Шапиро Б. Ю., Сидоренкова Т. А. и др. М.: ЗАО «Редакционно-издательский комплекс Русанова», 1999. 144с. С. 36-50.

7. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 2011 р. Електронний ресурс. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU11251>

8. Офіційний веб-сайт Президента України. Електронний ресурс. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-pro-ratifikaciyu-stambulskoyi-konve-75969>

СИСТЕМА ТА РОЛЬ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ В УКРАЇНІ

*Тептюк Є. П., кандидат юридичних наук
Голова Черкаського районного суду*

Процес державотворення обумовлює необхідність пошуку оптимальних моделей правового регулювання відносин публічної адміністрації з приватною особою. Щоб забезпечити розумний баланс приватних і публічних інтересів необхідно ввести механізм належного адміністрування. Конституційні положення

про цінність людини, її прав і свобод, обов'язок держави та її органів утверджувати та забезпечувати ці права і свободи є підґрунтям для правового регулювання таких відносин.

Адміністративна процедура – це визначений законом порядок розгляду та вирішення справи. Через адміністративну процедуру здійснюється реальне втілення принципів належного адміністрування. Адміністративна процедура спрямована на покращення раціональності публічного адміністрування, в тому числі шляхом втілення принципів належного урядування та адміністрування в практику прийняття індивідуальних рішень. Адміністративна процедура є інструментом для створення та реалізації державної політики [1, с. 234].

Вивчаючи адміністративну процедуру важливого значення набувають питання щодо її принципів. Сам термін «принцип» походить від латинського слова «початок, основа». Під принципами адміністративної процедури слід розуміти ключові ідеї, які лежать в основі здійснення процедурної діяльності. Вони є універсальними та визначають спрямованість дій суб'єктів публічного адміністрування.

Загальними принципами адміністративної процедури згідно статті 4 Закону України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 року є:

1. Верховенство права, у тому числі законності та юридичної визначеності. Людина та її права та свободи визначаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

2. Рівність перед законом. Адміністративний орган здійснює адміністративне провадження виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України, цим Законом та іншими законами України, а також на підставі міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

3. Обґрунтованість. Адміністративний орган зобов'язаний обґрунтовувати адміністративні акти, які він приймає, крім випадків, визначених законом. Адміністративний акт, який може негативно вплинути на право, свободу чи законний інтерес особи, повинен містити мотивувальну частину, що відповідає вимогам цього Закону.

4. Безсторонність (неупередженість) адміністративного органу. Адміністративний орган забезпечує однакове ставлення до всіх учасників адміністративного провадження.

5. Добросовісність і розсудливість. Адміністративний орган зобов'язаний діяти добросовісно для досягнення мети, визначеної законом, повинен діяти, керуючись здоровим глуздом, логікою та загальноприйнятими нормами моралі, з дотриманням вимог законодавства.

6. Пропорційність. Адміністративний акт повинен прийматися з дотриманням необхідного балансу між несприятливими наслідками для права, свободи чи законного інтересу особи і цілями, на досягнення яких спрямований адміністративний акт.

7. Відкритість. Адміністративний орган зобов'язаний у порядку, встановленому законом, забезпечувати реалізацію права особи на доступ до інформації, що пов'язана з прийняттям та виконанням адміністративного акта стосовно неї.

8. Своєчасність і розумний строк. Адміністративний орган розглядає та вирішує справу, а також вчиняє процедурну дію та/або приймає процедурне рішення протягом розумного строку (у найкоротший строк, достатній для здійснення адміністративного провадження), але не пізніше граничних строків, визначених законом.

9. Ефективність. Адміністративний орган організовує розгляд та вирішення справ, що належать до його компетенції, з найменшими витратами коштів та інших ресурсів, у простий та ефективний спосіб.

10. Презумпція правомірності дій та вимог особи. Дії та вимоги особи є правомірними, доки інше не буде доведено під час розгляду та/або вирішення справи. Сумніви щодо правомірності дій та вимог особи, що виникають внаслідок неоднозначного (множинного) трактування норми права, повинні тлумачитися адміністративним органом на користь їх правомірності.

11. Офіційність. Адміністративний орган зобов'язаний встановлювати обставини, що мають значення для вирішення справи, і за необхідності збирати для цього документи та інші докази з власної ініціативи, у тому числі без залучення особи витребувати документи та відомості, отримувати погодження та висновки, необхідні для вирішення справи.

12. Гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні. Особа має право бути заслуханою адміністративним органом, надавши пояснення та/або заперечення у визначеній законом формі до прийняття адміністративного акта, який може негативно вплинути на право, свободу чи законний інтерес особи

13. Гарантування ефективних засобів правового захисту. Особа має право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності адміністративного органу в порядку адміністративного оскарження відповідно до цього Закону та/або в судовому порядку [2].

Отже, принципи виступають певними орієнтирами як в управлінській діяльності, так і закладають основи щодо адміністративної процедури, вони відіграють важливу роль в закріплених нормативних актах, адже відображають норми, на яких будується взаємовідносини публічної адміністрації та особи в адміністративній процедурі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко І. Роль і значення адміністративної процедури у публічному адмініструванні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 69. С. 229-236.

2. Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 року
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-IX>

ОСОБЛИВІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРЕВЕНТИВНИХ ФУНКЦІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Трень Т. О.,

НК – Завітовський О. Д.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Поліція призначена для захисту життя, здоров'я, прав і свобод громадян, іноземних громадян, осіб без громадянства (далі також – громадяни, особи), для протидії злочинності, охорони громадського порядку, власності та для забезпечення громадської безпеки. Особлива увага підвищується під час введення воєнного стану.

Поняття адміністративної відповідальності, її змісту і обсягу дотепер залишаються одними з найбільш суперечливих питань української адміністративно-правової науки. Активність дискусій щодо названої правової категорії значною мірою обумовлена, по-перше, широтою застосування терміна

«адміністративна відповідальність» у юридично-науковій, правозастосовчій, загальноосвітній сферах і на побутовому рівні, по-друге, двоїстою позицією законодавця, який використовує цей термін у численних нормативних актах, але не дає його визначення. Навіть чинний КУпАП, який містить розділ 2 за назвою «Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність», у статті 9 сформулював визначення адміністративного правопорушення, а стосовно адміністративної відповідальності обмежився вказівкою на те, що її мірою є адміністративне стягнення.

Робота патрульної поліції ґрунтується на таких основних принципах: верховенства права; законності; дотримання прав і свобод людини; відкритості та прозорості; політичної нейтральності; взаємодії з суспільством на засадах партнерства та безперервності (Розділ II Закону України «Про Національну поліцію»). Коротко розглянемо їх зміст.

Відповідно до *принцип верховенства права* людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1].

Принцип законності полягає у тому, що поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України. Поліцейським забороняється виконувати як злочинні так і незаконні розпорядження та накази. А отже, будь які накази, розпорядження та доручення вищих органів, керівників, посадових та службових осіб, службова, політична, економічна або інша доцільність не є приводом для порушення поліцейським Конституції та законів України.

Дотримання публічної безпеки і порядку органами Національної поліції посідає дозвільна система, яка передбачає обов'язкове отримання дозволів на здійснення певних дій підприємствами, установами та організаціями, а також окремими громадянами.

Це організаційно-правова діяльність, що здійснюється державою з метою забезпечення своїх економічних та соціально-політичних інтересів, для створення необхідних умов нормальної діяльності державних і громадських організацій, додержання законності, охорони власності та забезпечення громадської безпеки.

Відповідно до інструкції, здійснюючи дозвільну систему, органи Національної поліції відповідно до законодавства України видають міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, підприємствам, установам, організаціям, суб'єктам господарювання, що здійснюють діяльність з виробництва, ремонту, торгівлі вогнепальною зброєю невійськового призначення, боєприпасами до неї, Превентивна робота органів поліції України дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продажу, дозволи на придбання, зберігання, перевезення.

Ці вимоги за наявності нормативних, фактичних і документальних підстав. До нормативних підстав належить наявність норм, які визначають діяння проступком, заходи примусу за виконання складу проступку, суб'єктів відповідальності і юрисдикції.

Встановлюють правила, за якими накладаються і виконуються стягнення, забезпечується законність, права учасників провадження тощо. До фактичних підстав відносять юридичні факти, пов'язані з проступком.

Насамперед це факт вчинення проступку і факт виконання заходів відповідальності. Крім цього, до них належать факти затримання, огляду, подання звернень, визнання доказами фактичних даних тощо. До документальних підстав включено наявність документів, оформлених

Публічне забезпечення порядку могло б бути більш якісним, якби питання правового статусу суб'єктів охорони публічного порядку були врегульовані

законом із урахуванням реалій сучасного суспільного життя, економічного стану, національних правових традицій, а також криміногенної ситуації в країні. У другому випадку при малозначності вчиненого адміністративного правопорушення орган (посадова особа), уповноважений вирішувати справу, може звільнити порушника від адміністративної відповідальності і обмежитись усним зауваженням.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Адміністративна діяльність органів поліції України : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка ; [О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, В. А. Троян та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків: ХНУВС, 2017. – 432 с.

АДМІНІСТРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

Хаткова Л. В., кандидат педагогічних наук, доцент

Хоменко М. І.

*Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

У зв'язку з світовими тенденціями останніх десятиліть Україна також почала приділяти значну увагу створенню власної системи захисту об'єктів критичної інфраструктури. Зокрема, було сформовано збірник матеріалів міжнародних експертів під назвою «Зелена книга», в якій висвітлювалися питання захисту критичної інфраструктури у світі. В цій роботі, на використанні міжнародного досвіду робився акцент та заклик до української влади щодо побудови чіткої системи з нормативно-правової та, що більш важливо, адміністративної складової державної системи захисту об'єктів критичної інфраструктури. Практично, це стало можливим після останньої редакції нового Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII, в якому зокрема багато уваги відведено саме питанням забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури, а, також, Закону України «Про критичну інфраструктуру» від 16.11.2021 №1882-IX, який покликаний забезпечити формування необхідної для цього нормативно-правової бази. Відповідальним за розробку Закону «Про критичну інфраструктуру України та її захист» було Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. В цьому законі прописано пункт, згідно якого забезпечення захисту критичної інфраструктури є складовою забезпечення національної безпеки України.

Якщо ж говорити більш глобально, то в нашій країні передбачено комплексне створення державної системи захисту критичної інфраструктури на базі новітніх підходів до вирішення питань державного управління в цій галузі, зокрема вироблення сучасних інноваційних підходів до управління ризиками безпеки критичної інфраструктури та оптимізоване застосування наявних ресурсів, гнучке і швидке реагування на інциденти і кризи. Згідно оприлюднених планів, на це завдання відведено період з 2017 по 2027 роки. Провідною структурою з питань забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури в Україні є Служба безпеки України, яка серед іншого забезпечує захист економічної безпеки держави виходячи з того, що економічні злочини в сучасних

умовах є однією з ключових загроз для об'єктів критичної інфраструктури. Базовим документом, що регламентує її діяльність є Закон України «Про службу безпеки України» 25 березня 1992 року № 2229-ХІІ із останніми змінами і доповненнями. Згідно даного документу Службу безпеки України наділена повноваженнями щодо захисту об'єктів критичної інфраструктури. Щоправда, деякі повноваження Служби безпеки України більш точно (детально) розписані в новому Законі «Про критичну інфраструктуру України». Зокрема мова йде про інструменти впливу на їх діяльність, вектори діяльності СБУ, що дозволять їй більш ефективно захищати об'єкти критичної інфраструктури від різних загроз та викликів. Але ключовим державним органом в Україні щодо управління критичною інфраструктурою є Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Серед різноманітних завдань ДСНС України є і такі, що відносяться до питань критичної інфраструктури, а саме: «організація та здійснення заходів щодо реагування на надзвичайні ситуації; координація діяльності інших органів державного управління, місцевих органів виконавчої та адміністративної влади у сфері запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій, забезпечення пожежної, виробничої та радіаційної безпеки, цивільної оборони; забезпечення в межах своєї компетенції мобілізаційної готовності органів та підрозділів до надзвичайних ситуацій, виконання завдань у системі територіальної оборони України; розвиток матеріально-технічної бази та підтримання високої ступені бойової готовності органів та підрозділів з надзвичайних ситуацій та інші» [1; 2].

Керує загальною системою органів і підрозділів з надзвичайних ситуацій безпосередньо Міністр внутрішніх справ, який у тісній співпраці і персональній відповідальності перед Кабінетом Міністрів України виконує завдання, що покладаються на підрозділи ДСНС у випадку надзвичайних ситуацій. Серед величезної кількості функціональних обов'язків Міністр внутрішніх справ також координує роботу підрозділів ДСНС щодо питань захисту об'єктів критичної інфраструктури. Окремо варто сказати про діяльність територіальних органів та підрозділів ДСНС України, які в межах своєї території та відповідно до своїх обов'язків оперативно повинні реагувати на виклики та ризики щодо захисту об'єктів критичної інфраструктури, запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності на об'єктах ДСНС України, а також ліквідації наслідків терористичних актів.

На думку багатьох дослідників питань захисту інформаційного простору України, підрозділи ДСНС повинні стати більш важливим елементом захисту ніж вони є сьогодні. Особливо це відноситься до регіональних підрозділів, які повинні миттєво реагувати на нові виклики щодо питань державної системи захисту об'єктів критичної інфраструктури. Відповідно «Формування територіальних органів та підпорядкованих підрозділів ДСНС України стало результатом усвідомлення на державному рівні відповідних завдань управління, незадоволеність станом законності в регіонах України та низьким ступенем ефективності роботи територіальних підрозділів державних органів виконавчої влади». Також важливим сьогодні в контексті реформи децентралізації (передача значних повноважень на місця) в Україні стає підпорядкованість підрозділів ДСНС України регіональним лідерам (керівнику регіонального відділення, начальнику місцевого МВС, губернатору, голові обласної ради та депутатському складу, мерам міст та ОТГ). Варто згадати і про можливість внесення певних змін у діяльність відповідних органів місцевими органами влади з метою кращого реагування на сучасні виклики та загрози. Так, зокрема прикордонні регіони, індустриальні регіони є сьогодні більш вразливими в питаннях захисту об'єктів критичної інфраструктури. Головне, щоб в цій ситуації не відбулося певної ситуації не підконтрольності та плутанина у вирішенні важливих питань, що

потребуватимуть їх швидкого вирішення. На регіональному рівні також сьогодні з'явилася можливість підвищити ефективність державної політики у сфері громадської безпеки та захисту критичних об'єктів у надзвичайних ситуаціях та терористичних актах використовуючи новітні технології та можливості законодавства України. Нажаль, в українських реаліях цей процес передачі повноважень на місця дещо затягнувся в силу різних обставин. Щоправда такий же непростий шлях проходили і інші країни світу, тому, перейнявши кращий досвід міжнародних процесів пере розподілення повноважень органів управління державною системою захисту об'єктів критичної інфраструктури, в Україні також вийде оптимізувати весь процес відповідно до регіональних особливостей.

З огляду на це, ще одним важливим завданням для побудови чіткої системи державної системи захисту об'єктів критичної інфраструктури є створення зрозумілих та ефективних зв'язків для взаємодії держави і суспільства, інститут Президента та місцевими адміністраціями, мешканцями всіх населених пунктів, суспільства в цілому. Більшість країн світу намагається адаптуватися до вимог часу, що дозволить їм оперативно реагувати на виклики та загрози щодо захисту об'єктів критичної інфраструктури. Україна, переймаючи такий досвід, теж долучилася до когорти країн світу у питаннях боротьби з забезпечення інформаційної безпеки об'єктів критичної інфраструктури. Причому це відноситься як до нормативно-правової бази, так і адміністративного регулювання даних процесів. Деякі країни не мають спеціального регулятора у сфері захисту об'єктів критичної інфраструктури.

Сьогодні перед державною владою в Україні першочерговим є завдання комплексного захисту системи об'єктів критичної інфраструктури – нормативно-правового (прийняття необхідного законодавства в сфері безпеки об'єктів критичної інфраструктури) та адміністративного (налагодження чіткою структури управління як на національному, так і на регіональному рівнях).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончар С. Ф. Шляхи удосконалення державної політики забезпечення інформаційної безпеки критичної інфраструктури України : матеріали круглого столу «Державне реагування на загрози національним інтересам України: актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання». – К.:
2. Горбулін В. П. Засади національної безпеки України / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К. : Інтертехнологія, 2009. – 272 с.
3. Гурне Б. Державне управління / Б. Гурне. – К. : Основи, 1993. – 165 с.; НАДУ, 2014. – С. 92-95.
4. Мельниченко О. А. Надзвичайні ситуації техногенного характеру: сутність та засоби державного управління / О. А. Мельниченко // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія. Державне управління. – 2014. – Вип. 2 (2). – С. 149–156.

Секція 8. Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЖЕЖАМИ

*Дулгерова О. М., кандидат історичних наук, доцент
Пасинчук К. М., кандидат педагогічних наук
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Кримінальним кодексом України передбачена відповідальність за значну кількість злочинів, пов'язаних з виникненням пожеж. Ці злочини відносяться до категорії тяжких. Вони завдають величезних втрат і збитків державі і суспільству, згубно впливають на екологічну обстановку в цілому.

Потреби слідчої і судової практики вимагають оновлення методики розслідування злочинів, пов'язаних з виникненням пожеж, відбиття у її положеннях і рекомендаціях законодавчих змін і особливостей механізму вчинення цих злочинів. Для досягнення цієї мети необхідно визначити особливості механізму злочинів, пов'язаних з пожежами, структуру криміналістичної характеристики злочинів цієї категорії, виявити взаємозалежності між її елементами, сформулювати рекомендації, які відображають особливості тактики підготовки і проведення окремих слідчих дій.

Отже, при розслідуванні конкретного злочину необхідно визначити вичерпний перелік обставин, що підлягають доказуванню, не тільки з урахуванням загального вчення про предмет доказування, але і з урахуванням особливостей його криміналістичних ознак. Останнє досягається шляхом аналізу злочину з криміналістичних позицій, тобто шляхом опису його криміналістичної характеристики.

Як відзначає в своєму дисертаційному дослідженні Е. Лантух, криміналістична характеристика полегшує: 1) вибір стратегії, тактики розслідування і необхідних технічних засобів; 2) виявлення і усунення обставин, сприяючих скоєнню злочину; 3) ухвалення кримінально-процесуальних рішень [1, с. 16].

Розглядаючи криміналістичну характеристику злочинів, пов'язаних з пожежами, необхідно звернути увагу на такі найбільш значущі її елементи: способи вчинення злочину, причини виникнення пожежі, характерні сліди, відомості про особу злочинця і мотиви його поведінки.

Підпали за способом вчинення можна класифікувати наступним чином: а) підпали з використанням легкозаймистих і горючих рідин; б) підпали з використанням речовин і матеріалів, здатних до самозаймання; в) підпали з

використанням відкритого джерела вогню; г) підпали з використанням спеціальних електронно-технічних пристроїв (як виробничо-побутового призначення, так і виготовлених спеціально для вчинення злочину). Найбільш характерними способами приховання підпалів є створення таких умов і обстановки, які створюють враження виникнення пожежі в результаті порушення правил пожежної безпеки або забезпечують винній особі алібі.

Злочинні порушення правил пожежної безпеки за способом вчинення можна класифікувати за характером робіт, що проводились, і використаних при цьому небезпечних предметах і матеріалах виробничо-побутового призначення: а) порушення правил пожежної безпеки при використанні відкритого джерела вогню; б) порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації електроустаткування; в) порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації опалювальних агрегатів; г) порушення правил пожежної безпеки в технологічних процесах під час виробництва, транспортування і зберігання речовин, матеріалів та виробів.

Розглядаючи причину пожежі як елемент криміналістичної характеристики, необхідно звернути увагу на те, що безпосередньою причиною виникнення пожежі слід вважати джерело запалювання. У зв'язку з чим причини пожежі класифікуються наступним чином: а) розряд атмосферної електрики; б) теплові прояви електроструму; в) вплив статичної електрики; г) вплив фрикційних іскор (іскри удару, тертя); д) вплив відкритого полум'я; е) нагрівання окремих поверхонь, що контактують із горючим середовищем, вище допустимої температури; ж) самозаймання речовин і матеріалів.

Сліди злочинів, пов'язаних з пожежами, необхідно класифікувати на дві групи залежно від слідоутворюючого об'єкта. Першу групу становлять сліди, що характеризують безпосередньо пожежу як природне явище (причину її виникнення, механізм, напрямок розвитку, інтенсивність і шляхи поширення вогню, його вплив на різні конструкції будинків і споруд, інші предмети навколишньої обстановки). До другої групи віднесені сліди людей, які мають відношення до виникнення пожежі та характеризують їх поведінку (різного роду матеріально-фіксовані відображення та інформація, закарбована в пам'яті людей).

Залежно від класифікаційних груп злочинів, пов'язаних з пожежами, виділяються типові сліди (ознаки) злочинів, які вчиняються шляхом підпалу, та типові сліди злочинів, які вчиняються шляхом порушення правил безпечного поводження з джерелами підвищеної пожежної небезпеки. Типовими слідами підпалу (для злочинів першої класифікаційної групи) є: виявлення на місці події засобів підпалу; виявлення вогню відразу в декількох місцях (декілька осередків пожежі); виявлення на місці пожежі слідів підготовчих дій, спрямованих на створення умов, які сприяли виникненню пожежі; виявлення на місці пожежі слідів підготовчих дій, спрямованих на ускладнення ліквідації пожежі; одночасне виникнення пожежі в різних районах або повторні пожежі в одному районі; наявність відомостей про нелегальне проникнення на об'єкт сторонніх або матеріально відповідальних осіб; виникнення пожежі безпосередньо перед або під час ревізії; встановлення недостачі (або надлишку) на об'єкті; наявність даних про задалегідь проведений вивіз, винос із приміщень цінних речей; факти погроз на адресу потерпілого.

Типовими слідами порушення правил пожежної безпеки (для злочинів другої класифікаційної групи) є: несправність або неправильна експлуатація електричного обладнання та електроприладів; проведення зварювальних та інших пожежонебезпечних робіт із порушенням встановлених правил пожежної безпеки; неправильна технічна експлуатація виробничого обладнання; недбале поводження

з відкритим вогнем; необережне паління; самозаймання легкозаймистих речовин чи матеріалів.

Коло осіб, що можуть вчинити злочини другої класифікаційної групи, дещо специфічне, оскільки вони так чи інакше пов'язані з використанням вогнебезпечних речовин і матеріалів або джерел підвищеної небезпеки [2, с. 5].

На основі проведеного аналізу можна зробити такі висновки:

– сліди, які характеризують пожежу як явище, мають єдину природу походження і властиві всім злочинам даної категорії;

– структурні елементи криміналістичної характеристики злочинів у сфері пожежної безпеки знаходяться в певних взаємозв'язках, що має важливе значення, тому що завдяки наявності даних закономірностей, окремі елементи є носіями інформації один про одного;

– криміналістична характеристика повинна враховувати особливості класифікаційних груп злочинів, пов'язаних з пожежами, і містити відомості про причину пожежі, спосіб вчинення і приховування злочину, типові сліди, особу злочинця і потерпілого.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лантух Е. В. Методика расследования убийств, сопряженных с поджогом: Дисс... канд. юр. наук: 12.00.09. – СПб., 1998. С.16-17.

2. Колесніков В. В. Розслідування злочинів пов'язаних з пожежами: Автореф. дис... канд. юр. наук: 12.00.09 / Харків. Нац. унів. внутр. справ – Х., 2005. – 14 с.

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Шамрук Н. Б., кандидат юридичних наук, доцент

Денисенко К. В., кандидат наук з державного управління, доцент

Академія Державної пенітенціарної служби

Незважаючи на той факт, що віктимність знаходить свій прояв у самих різних сферах життєдіяльності людей в умовах їх міжособистісної взаємодії, однак найбільшу зацікавленість вчених ця проблематика викликає в галузі сімейних контактів.

На думку окремих дослідників, зокрема Сидоренко Е. Л., діти, які постраждали від жорстокості, можуть створювати особливу віктимологічну групу, яку складають потерпілі з негативною поведінкою, де жертва в кінцевому підсумку перетворюється на жорстокого месника [3, с. 44]. Очевидним є той факт, що подібний синдром є одним з найбільш небезпечних проявів віктимності у суспільстві.

Не менш важливим є той факт, на який звертає увагу Соловей Т. І., домашнє насильство стає суттєвою травмою не тільки для тих дітей, хто його переживає, але і для молодших за віком дітей – свідків цього насильства. Відбувається так звана «вторинна віктимізація», яка полягає у переживанні свідками насильства однотипних психологічних наслідків, що відчуває жертва. Таким чином відбувається внутрішньосімейне «віктимне зараження» не тільки «по вертикалі» – з покоління в покоління, а і «по горизонталі» – між жертвами та спостерігачами насильства [4].

Слід підтримати думку Глаголевої А. В. про те, що віктимізація в результаті домашнього насильства має не тільки відкладені у часі, а й

безпосередні негативні наслідки. Зокрема, насильство, що регулярно повторюється, тягне за собою суттєві психологічні страждання, постійне відчуття страху, депресію, посттравматичний стрес, які можуть привести, а інколи і приводять до спроби самогубства. Особливої уваги суспільства потребує і той факт, що фізичні покарання, які застосовуються у сім'ї, родині практично завжди супроводжуються психічним насильством, зокрема словесними образами. Так, за переконанням Глаголевої А. В., фізичне насильство не обмежується тільки тілесними покараннями різного ступеня тяжкості, до них також слід додати обмеження дітей в їжі, сні та інших видах відпочинку, залучення їх до вживання алкоголю, наркотиків, лікарських та хімічних речовин для непереборних змін в їх психічному стані. Отже, наслідками домашнього фізичного насильства можуть бути не тільки різні порушення фізичного здоров'я дитини до їх крайньої форми – її інвалідності, а також і порушення психічного здоров'я – до різного рівня розумової відсталості та психічних порушень, до повної моральної деградації особистості [5, с. 193-194]. Відповідно до цієї точки зору підвалини віктимної поведінки у неповнолітньої особи можуть бути закладеними її батьками, на що повинні звернути увагу по-перше, органи опіки та піклування, які, по-друге, повинні вжити негайних заходів морального та юридичного впливу до таких батьків, зокрема до позбавлення батьківських прав и притягнення до кримінальної відповідальності.

Вже зазначалось, що діти страждають від домашнього насильства у і як жертви, і як свідки. Згідно із статистикою, наданою Департаментом сімейної та гендерної політики протягом 2019 р. надійшло 96 143 звернень щодо насильства в сім'ї, з них: від дітей – 821 звернення; від жінок – 85 037 звернень; від чоловіків – 10 285. Протягом першого півріччя 2020 р.– 47 252, з них: від дітей – 411 звернень; від жінок – 42 500 звернень; від чоловіків – 5 310 звернень.

Варто підкреслити, що відсоток дітей, які постраждали від домашнього насильства, становить наближено 10 % від загальної кількості таких фактів і є відносно стабільним, однак кількість дітей, які перебувають на обліку з приводу насильства чи жорстокого поводження, зросла у 2019 р. майже на 100%, що, з одного боку, свідчить про підвищення уваги з боку компетентних органів до цієї проблеми, а з іншого – про значне зростання рівня проблеми. Слід підкреслити, що частково проблема віктимної поведінки неповнолітніх криється в їх власних батьках, після злочинних дій яких діти стають жертвами злочину. Отже, домашнє насильство, особливо від людей, які вважалися найближчими, призводить до того, що дитина стає або пригніченою та нездатною зайняти у житті активну творчу позицію, або агресивною, озлобленою на навколишній світ.

Для зниження рівня віктимності неповнолітніх співробітники служб у справах дітей та центрів соціальних служб сім'ї, дітей та молоді Міністерства соціальної політики України повинні посилити профілактичну роботу установ соціального обслуговування сімей і дітей щодо запобігання насильства та жорстокого поводження по відношенню до неповнолітніх. Цю профілактичну роботу слід спрямувати на соціальний патронаж сімей, виявлення жорстокого поводження з неповнолітніми через соціальних педагогів шкіл та дільничних педіатрів, проведення рейдів компетентними органами у справах неповнолітніх з метою захисту їх прав, виявлення неблагополучних сімей та формування громадської думки щодо негативного ставлення до насильства і жорстокості в родинях через засоби масової інформації. Для організації ефективної роботи із раннього виявлення та запобігання сімейного неблагополуччя, а також взаємодії всіх зацікавлених відомств і служб із виведення сімей з важкої життєвої ситуації, фахівцям Міністерства соціальної політики України необхідно здійснювати

патронаж неповнолітніх та їх сімей, які перебувають у соціально небезпечному становищі.

У випадку, коли первинна віктимізація особистості відбувається в родині, її розвиток залежить від цілої низки соціально-психологічних, соціальних, соціально-економічних та інших факторів. Зокрема, посиленню особистісної віктимності та додатковій травматизації можуть сприяти жорстоке ставлення до дитини в школі з боку вчителів або однолітків, залучення його до асоціальних неформальних угруповань, участь у фактах вуличного насильства в ролі жертви тощо.

І наостанок варто підкреслити, що віктимізація неповнолітньої особи є небезпечною саме тому, що підриває основоположні принципи, на яких будується почуття безпеки і цілісності: потребу в автономії, відчуття безпеки, адекватний взаємозв'язок з іншими людьми. Особливо важливим для захисту неповнолітніх осіб від жорстокого поводження та насильства є знання прав і обов'язків щодо виховання дітей у сім'ях їх батьками. Саме неналежне виконання батьківських обов'язків виявляється першим кроком на шляху, що веде до найбільш тяжких і небезпечних форм жорстокого поводження з дитиною.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018, № 5, с. 35.
2. Сидоренко Э. Л. Отрицательное поведение потерпевшего и уголовный закон. Санкт-Петербург: Юридический центр ПРЕСС, 2003. 208 с.
3. Соловей Т. И. Криминологическая характеристика личности потерпевших от сексуальных посягательств на малолетних и несовершеннолетних. URL: <http://www.blog.servututis.ru/?p=1588> (дата звернення: 27.06.2022).
4. Глаголева А. В. Беспризорность: социально психологические и педагогические аспекты. Москва: МПСИ, 2004. 464 с.

Секція 9. Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анастасієва В. В.

НК – Заїка С. О., кандидат юридичних наук, доцент

Національна академія внутрішніх справ

Запровадження в країні воєнного стану тягне за собою певні правові наслідки, які стосуються усіх сфер соціального життя, в тому числі впливаючи на кримінальне судочинство. Зокрема введення певних обмежень, пов'язаних із особливим правовим режимом здійснення державної влади зумовлює необхідність впровадження особливого підходу до забезпечення належного ходу досудового розслідування, а також поведінки осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення.

Як слушно стверджує О. В. Лазукова вимога проведення ефективного розслідування є непорушною навіть в умовах війни чи іншої надзвичайної ситуації [1, с. 192].

Таким чином, урахувавши обстановку, що склалась внаслідок проведення бойових дій для оптимального застосування заходів процесуального примусу до підозрюваних осіб необхідні відповідні зміни до кримінального процесуального законодавства.

Так особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного стану було передбачено в Кримінальному процесуальному кодексі України ще в 2014 році, який в світлі останніх подій зазнав певних змін після набрання чинності Закону України № 2201-ІХ від 01.05.2022 року «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [2].

Так, Законом було внесено зміни до Кримінального процесуального кодексу України, зокрема, визначено, що зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених у розділі ІХ-1 Кодексу. Законодавцем також було змінено назву розділу ІХ-1 КПК України на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану», а також доповнено ст. 615 КПК України, в якій передбачено істотне розширення повноважень прокурора шляхом делегування йому окремих повноважень слідчого судді щодо вирішення низки питань [3].

Що ж стосується запобіжних заходів та заходів забезпечення кримінального провадження, то в п. 2 ч. ст. 615 КПК передбачено виняток у процедурі обрання таких заходів як привід, тимчасовий доступ до речей і документів, арешт майна, а також тримання під вартою. Відповідно до положень вказаної статті прокурор або слідчий за погодженням з прокурором ініціює обрання вказаних заходів шляхом подання відповідного клопотання [3].

Інші запобіжні заходи та заходи забезпечення кримінального провадження в тому числі і відсторонення від посади обираються в умовах воєнного стану за рішенням слідчого судді.

Така позиція законодавця викликає певні суперечності, оскільки незрозумілим залишається питання про те, що попри отримання права прокурора на обрання більш суворих запобіжних заходів та заходів забезпечення кримінального провадження, можливість застосовувати менш суворі заходи залишається слідчому судді. Так вважаємо, що послаблення процесуальної процедури обрання одних заходів забезпечення кримінального провадження є не виправданим.

Зокрема такий захід, як відсторонення від посади, що полягає у тимчасовому недопущенні особи, яка займає певну посаду до виконання своїх обов'язків застосовується з метою недопущення створення особою перешкод для нормального ходу кримінального провадження у зв'язку із здійсненням її посадових обов'язків.

Так підозрюваний, обвинувачений продовжуючи свою професійну діяльність на певній посаді може незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином, продовжувати свою протиправну діяльність, негативно впливати на перебіг досудового розслідування шляхом підробки або знищення доказів, використання службового становища.

Процесуальна процедура обрання вказаного заходу забезпечення кримінального провадження потребує звернення до слідчого судді чи суду для прийняття рішення про доцільність його застосування. Проте в умовах воєнного стану звернення із клопотанням про застосування відсторонення від посади до суду може бути утруднене обставинами, пов'язаними із веденням бойових дій, надмірною навантаженістю слідчого, внаслідок залучення до виконання завдань пов'язаних із забезпеченням територіальної цілісності і безпеки держави, громадського порядку тощо. Зволікання у призначенні особі такого заходу може призвести до невідворотних наслідків для кримінального провадження, що ускладнять або унеможливають доведення вини особи у інкримінованому їй кримінальному правопорушенні.

Таким чином, вважаємо за доцільне передбачити в чинному кримінальному процесуальному законі право прокурору або слідчому за погодженням з прокурором вирішувати питання про наявність підстав для застосування до особи відсторонення від посади без необхідності звернення з клопотанням до суду.

Отже, слід констатувати, що постійні зміни в законодавстві про особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану вказують на відсутність єдиного погляду, щодо урегулювання питань, пов'язаних із правозастосуванням у вказаній сфері. Окрім того фрагментарний режим правового регулювання застосування заходів забезпечення кримінального провадження та запобіжних заходів створює прогалини в нормах права.

Крім того, для надзвичайного законодавства необхідним є дотримання балансу оперативності прийняття та їх обґрунтованості та виваженості, правової

визначеності, урахування специфіки правового режиму та його впливу на відповідну сферу правовідносин [4].

Все це вказує на необхідність перегляду норм, що стосуються особливого режиму досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану, зокрема в частині застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження як відсторонення від посади, та регламентації права прокурора чи слідчого за погодженням з прокурором на вирішення питання про можливість його застосування без отримання ухвали слідчого судді чи суду.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: дис. кандидат юридичних наук : 12.00.09. Харків : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2018. 263 с.

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України № 2201-IX від 01.05.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

4. Тетерятник Г.К. Окремі питання правового регулювання кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2020 № 48. С. 98-101.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ SQUASHFS-ПАКЕТІВ

Гожий О. О.

Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України

Сьогодні Linux є найбільш гнучкою та потужною серед операційних систем. Її з успіхом застосовують і в крихітних стільникових телефонах, і на 90 % із 500 найпотужніших суперкомп'ютерів у світі [1, 2]. Жодна інша операційна система не має таких можливостей масштабування й адаптації до нюансів різноманітних типів обладнання та екосистем.

Інсталювані на носії інформації операційні системи сімейства Linux загалом складаються із чотирьох доволі незалежних компонентів:

1. bootloader – програмного засобу, який завантажує операційну систему;
2. kernel – центральної частини операційної системи;
3. initrd – проміжної файлової системи, яка допомагає ядру знайти RootFS;
4. RootFS – кореневої файлової системи.

Основне призначення завантажувача (bootloader) – запуск обраної користувачем операційної системи. Найпопулярнішими завантажувачами на сьогодні є GRUB і Syslinux [1, 2, 3]. Розглянемо найпопулярніший завантажувач GRUB, оскільки саме з цим програмним засобом найчастіше доводиться працювати в ході проведення комп'ютерно-технічних досліджень.

GRUB – еталонна реалізація завантажувача, яка відповідає специфікаціям Multiboot і може завантажити будь-яку сумісну з нею операційну систему. Крім

того, GRUB уміє по ланцюжку передавати управління іншому завантажувачу або тимчасово надавати управління певному програмному забезпеченню. Завантажувач дає змогу користувачеві задавати довільні параметри і передавати їх у ядро multiboot-сумісної операційної системи для подальшого оброблення [2, 4].

Так, за допомогою GRUB можна «створити» блоковий пристрій в оперативній пам'яті, інформаційний вміст якого попередньо буде зчитано з певного файлу. Тобто функціональних можливостей завантажувача GRUB достатньо, аби розмістити файловою систему в оперативній пам'яті, попередньо зчитавши та декодувавши її з певного файлу носія інформації [4, 5]. Важливо зауважити, що в експертній практиці трапляються випадки, коли після такого завантаження носій інформації не є обов'язковим для подальшого функціонування операційної системи або взагалі не потрібен. Зазвичай файловою систему, котра буде зчитана завантажувачем, поміщають в так званий SquashFS-пакет.

SquashFS – файлова система зі стисненням даних для GNU / Linux, що надає доступ до свого інформаційного вмісту в режимі «тільки для читання». Відмітною особливістю цієї файлової системи є дуже компактне подання метаданих і зберігання даних у стислому вигляді. Найчастіше SquashFS застосовують як файловою систему для інсталяційних образів та Live-систем. SquashFS стискає файли, індексні дескриптори й каталоги, а також підтримує блоки розміром до 1024 Кб для кращого стиснення [4, 5]. Стандартна версія SquashFS використовує алгоритм стиснення GZIP, хоча існують більш сучасні «бета»-версії, що використовують за замовчуванням алгоритм стиснення LZMA.

Фактично ж SquashFS-пакет є чи не обов'язковим елементом будь-якого Live CD на основі операційних системи сімейства Linux. Спрощена структура такого дистрибутиву здебільшого містить два головних елементи: завантажувач (bootloader) і кореневу файловою систему (RootFS), стиснену в SquashFS-пакет.

Деякі операційні Live-системи використовують поєднання SquashFS-пакетів і змінних накопичувачів інформації в persistence-режим, що дає можливість зберігати дані користувачів без унесення змін до початкової структури операційної системи (наприклад «Persistencemode» у Kali Linux).

Також існують Linux-подібні операційні системи, які уможливають доступ до редагування кореневої файлової системи лише на стадії початкового налаштування. Після цього коренева файлова система запаковується в SquashFS-пакет та є незмінною на період функціонування операційної системи. Такі системи під час свого запуску вивантажують уміст стисненого пакета в оперативну пам'ять, а носій, з якого проводилося завантаження, відмонтовується та може бути фізично від'єднаний від комп'ютера.

Вибір програмного забезпечення для роботи зі SquashFS незначний, а точніше зводиться до єдиного набору програмного засобу – «mksquashfs» та «unsquashfs». Існують різні програми-архіватори, що дозволяють переглянути вміст SquashFS-пакетів (наприклад 7zip), проте, коли питання доходить до внесення змін, програми-архіватори зазвичай безсилі. Програмні засоби «mksquashfs» та «unsquashfs» – це фактично єдині інструменти для створення, модифікації та розпакування SquashFS-пакетів [4, 5]. Зазначене програмне забезпечення є консольним, тобто не має графічного інтерфейсу, керування роботою виконується за допомогою параметрів – ключів.

Найтипівішими питаннями, що виникають в експертній практиці під час дослідження операційних систем, що використовують SquashFS-пакели, є питання зчитування вмісту пакета та зміна його інформаційного вмісту в межах експертного експерименту.

Експертний експеримент слід застосовувати, якщо є потреба дослідити певні алгоритми роботи досліджуваної операційної системи або програмного забезпечення. Так, наприклад, у межах експертного експерименту можна «оминути» пароліні захист операційної системи та дослідити робоче середовище, що розгортається в разі завантаження певного дистрибутиву. Зазначена процедура уникнення пароліного захисту вимагатиме внесення певних змін до SquashFS-пакета.

Алгоритми доступу до вмісту SquashFS-пакетів і їх модифікації, формують підґрунтя для застосування такого важливого методу проведення досліджень, як експертний експеримент. Застосовуючи алгоритми роботи зі SquashFS-пакетами, у межах проведення експертного експерименту можливо дослідити внутрішні процеси операційної системи, яка вже працює, отримати доступ до динамічних файлових систем або захищених даних тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. N. Cooper. Linux for beginners. The ultimate practical guide to operating system, command line and programming. Improve your computer skills and become a computing expertise. 2020. ISBN: 9798607412326;
2. C. Negus. Linux Bible: The comprehensive, tutorial resource. Indianapolis. John Wiley & Sons, Inc., 2015. 912 p.;
3. C. Negus, D. Clinton. Ubuntu Linux Bible. Indianapolis, Indiana: Wiley, 2021. ISBN: 9781119722335;
4. R. Messier. Operating system forensics. USA, MA, Waltham: Elsevier, 2016. ISBN: 9780128019498;
5. B. Ward. How Linux works. 3rd edition. What every superuser should know. Early Access edition, 3/2/21. San Francisco: No Starch Press, 2021. ISBN: 9781718500402.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ГРУПОФІКАЦІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Кожевніков В. В.

Герішенко В. В.

Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України

Професійна діяльність криміналістів спрямована на надання допомоги правоохоронним органам в розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів. На основі використання досягнень природничих, технічних і суспільних наук розробляються новітні техніко-криміналістичні засоби і методи виявлення, фіксації, збирання, зберігання та дослідження слідів та інших речових доказів – джерел доказової інформації [1, с. 187].

Серед окремих методів криміналістики одне з перших місць належить методам криміналістичної ідентифікації та встановлення групової належності (групофікації), які мають найбільш розроблені теоретичні основи и велику практичну значущість. Ці методи відіграють важливу роль у встановленні обставин вчинення злочинів та осіб, які їх скоїли.

Одним із основних завдань криміналістичної експертизи є проведення ідентифікаційних досліджень, науковою основою яких є теорія криміналістичної ідентифікації – система правил і понять, необхідних для встановлення тотожності або її відсутності. Криміналістична ідентифікація та

групофікація мають єдину мету дослідження – встановлення тотожності або групової належності.

Поряд з встановленням індивідуально-конкретної тотожності, в криміналістиці широко розповсюдженою є групова ідентифікація, яка дозволяє встановити приналежність об'єкта певному класу, роду, виду, тобто певної множини однорідних об'єктів [2, 18].

Під однорідними розуміють об'єкти, які за всіх відмінностей мають однаковий перелік тих чи інших ознак групових властивостей.

Встановлення групової приналежності об'єкта до певної групи здійснюється на основі вивчення ознак об'єкта та співставлення їх з ознаками інших об'єктів цього ж класу (групи).

В окремих випадках, коли, наприклад, у слідах не відображено ознак, необхідних для того щоб ототожнити слідоутворюючий об'єкт, дослідження закінчується встановленням не тотожності (як при ідентифікації), а групової належності. Так, після вчинення злочину можуть залишитися сліди, в яких не відобразилися ідентифікаційні ознаки об'єкта. Такі сліди непридатні для ідентифікації, але можуть використовуватися для вирішення інших завдань розслідування.

Ідентифікація – це процес дослідження, у якому на певній стадії стоятиме мета виділити загальне в конкретному. Так, розпочинаючи порівняльне дослідження слідів пальців рук, перш за все їх об'єднують у групи за типом візерунку – дуги, петлі, завитки. Потім кожен групу поділяють на більш вузькі за об'ємом підгрупи і так далі. Таким чином, процес пізнання конкретного відбувається через відокремлення загального. Тому групофікація завжди є першою стадією ідентифікації об'єктів, щодо яких є вірогідність встановлення тотожності [3, 24].

Відомо, що групофікація може бути як самостійний метод дослідження та застосовується для дослідження сипучих, рідких та газоподібних об'єктів, стосовно

яких встановлення тотожності шляхом криміналістичної ідентифікації неможливе, оскільки ці об'єкти не мають усталеної зовнішньої форми.

Отже, ідентифікація та групофікація – це дослідницькі процеси, структура яких може включати одні й ті ж етапи: огляд об'єктів, роздільне дослідження, експеримент, порівняння, оцінка результатів порівняння і формулювання висновків.

Однак, на сьогодні, питання важливості встановлення групової належності під час проведення деяких видів досліджень дещо нівелюється, проводячи паралель між встановленням групової належності виключно до встановлення типу та виду певних об'єктів.

Так, наприклад, методичні рекомендації з трасологічного дослідження слідів взуття [4, 14] пропонують чи навіть наголошують визнавати неможливим вирішення питання про придатність сліду взуття для групової належності.

Пояснюється це наступними чинниками:

- неоднозначністю класифікації взуття (за призначенням, сезонністю, видом, способом з'єднання верху і підошви, статтю тощо), яке сьогодні виробляється в країні, зважаючи на різноманітність та видозміну його асортименту, появи нових видів і конструкції виробів;

- поставкою на вітчизняний ринок великої кількості взуття із зарубіжних країн, конструкція та елементи малюнку підошви можуть частково чи повністю відрізнитись від взуття того чи іншого виробника;

- підошва для взуття може бути виготовлена за індивідуальним замовленням, у тому числі з різним стилістичним малюнком.

Тобто, припускається, що судовому експерту у межах виконання судової трасологічної експертизи, під час порівняння сліду низу взуття, у якому відобразилися неповним обсягом частини підошви взуття, із підошвою взуття, наданого для дослідження, у разі встановлення збігу загальних ознак (за формою, конфігурацією, розмірами та взаємним розташуванням елементів) не зможе чітко встановити групову належність взуття, тобто його вид.

Слід зазначити, що аналізом надходжень матеріалів про призначення судової трасологічної експертизи слідів низу взуття до підрозділів Експертної служби МВС, лише біля чверті усіх матеріалів містять взуття для порівняння та ставиться питання щодо його ідентифікації (тотожності) із взуттям, вилученим під час ОМП, в інших матеріалах ставиться питання виключно групової належності взуття. Це значить, що 75% усіх досліджених слідів взуття в подальшому не беруть участь в розкритті та розслідуванні злочинів.

Насправді, всі вищезазначені положення методичних рекомендацій мають місце. Відмінність полягає лише у визначенні «групової ідентифікації».

На нашу думку, множина однорідних об'єктів утворюється не лише видом, класом чи родом взуття, а й особливістю конструкції (наприклад суцільна, з вираженим каблуком чи проміжною частиною) підошви взуття чи елементів малюнку (у вигляді паралельних ломаних ліній, хвилястих ліній, з наявністю концентричних кілець в підметковій частині тощо).

Як наслідок, при вирішенні питання «Яким взуттям залишено слід...» можливо відповісти, наприклад: «Слід залишений взуттям, у якого у підметковій частині розташований малюнок у вигляді концентричних кілець».

Виділяючи таким чином групову належність слідів взуття, ми забезпечуємо проведення не лише повноцінного дослідження слідів взуття, кількість вилучення яких під час проведення ОМП з кожним роком зменшується, а й постановку їх на криміналістичний облік та проведення за ними відповідних перевірок, виготовлення розшукових таблиць тощо, чим надаємо допомогу правоохоронним органам в розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів.

Отже, застосування методів криміналістичної ідентифікації та групофікації при дослідженні слідів злочину та інших речових доказів має важливе значення для запобігання, виявлення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кіян Т. Про деякі загальні положення теорії криміналістичної ідентифікації, групофікації та діагностики. *Новітні кримінально-правові дослідження-2017* : зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв : Іліон, 2017. С. 187-190
2. Криміналістика у питаннях і відповідях : навч. посібник / [А. В. Іщенко, В. В. Пяковський, А. В. Самодін, Ю. М. Черноус та ін.]. Київ : ТОВ «Видавництво «Центр учбової літератури»». 2016. 118 с.
3. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська]. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро : ДДУВС. Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
4. Трасологічне дослідження слідів низу взуття (експертна спеціальність 4.1 «Дослідження слідів людини та слідів тварини»): метод. реком. / уклад.: І. І. Жолтанська, С. А. Степура. Київ: ДНДЕКЦ МВС України. 2021. 43 с.

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ – КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*Кузьменко О. В., кандидат юридичних наук, доцент
Державний податковий університет*

Починаючи з 2014 року на Сході України досить часто вчиняються кримінальні правопорушення, передбачені розділом першим Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України, – злочини проти основ національної безпеки України. Однак з 24 лютого 2022 року поряд із диверсією, посяганням на територіальну цілісність і недоторканність України та державною зрадою з'явився ще один вид злочинної діяльності – відкрита підтримка та заклики до співпраці з державою-агресором. Саме тому на початку березня 2022 року до чинного КК України було додано ст. 111¹ «Колабораційна діяльність».

Як зазначає П. В. Берназ, «одним із найважливіших елементів криміналістичної методики є криміналістична характеристика злочину. Вона є взаємопов'язаною сукупністю індивідуальних особливостей певної категорії злочинів, що характеризують обстановку, спосіб і механізм вчинення та приховування злочину, осіб злочинця і потерпілого та має значення для виявлення, розкриття та розслідування злочину. Криміналістична характеристика злочину в слідчій діяльності використовується як інструмент для висунення слідчих версій та формування обставин, які підлягають встановленню» [1, с. 35].

На нашу думку, до основних елементів криміналістичної характеристики колабораційної діяльності слід віднести: спосіб, місце, час вчинення злочину, засоби злочинного посягання та особу злочинця.

Однак, ключовим з них є особа злочинця. Аналізуючи зміст ст. 111¹ КК України, можна зробити висновок, що особа злочинця законодавцем визначена відповідно до форм вчинення колабораційної діяльності, а саме:

- 1) громадянин України (ч. 1-3, 5, 7 та 8 ст. 111¹ КК України);
- 2) іноземець чи особа без громадянства (ч. 4, 6 та 8 ст. 111¹ КК України);
- 3) юридична особа (вчинення будь-якої з зазначених протизаконних дій від імені юридичної особи її уповноваженою особою) [2].

Колабораціонізм (від франц. *collaboration* – співпраця, співробітництво) – усвідомлене, добровільне та зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам.

У законодавстві більшості країн колабораціонізм кваліфіковано як злочин проти своєї держави, зрада. Залежно від міри шкоди, спричиненої колаборантом, у правових нормах передбачено або довгострокове ув'язнення, або смертна кара.

Відповідно до зазначеного, на нашу думку, колаборантом буде особа, яка умисно, добровільно та свідомо співпрацювала або закликала до співпраці з військовими формуваннями або представниками окупаційної адміністрації держави-агресора [3, с. 338].

Колабораційну діяльність необхідно відмежовувати від державної зради, саме за особою злочинцем. Адже державна зрада завжди вчиняється громадянином України, а колабораційна діяльність – не завжди (хоча саме поняття колабораціонізму логічно стосується в першу чергу громадян України, однак склади злочинів, передбачені самою статтею 111¹ КК України, є різними: частина з них за вказівкою диспозиції статті може вчинятися лише громадянами України, а частина – такої вказівки не містить).

Крім того, слід зазначити, що вчинення від імені юридичної особи її уповноваженою особою кримінальних правопорушень за ст. 111-1 КК є підставою для кримінального провадження щодо такої юридичної особи. Захід кримінально-правового характеру, що застосовується за це правопорушення – ліквідація юридичної особи та конфіскація її майна (ст. 96⁸, 96⁹ КК України) [2].

Отже, без криміналістичної характеристики кримінального правопорушення неможливо сформулювати ефективну методику його розслідування. А нововведена до Кримінального кодексу України ст. 111¹ передбачає, що особою злочинцем може бути громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, а також юридична особа.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Берназ П. В. Поняття «криміналістична характеристика злочину». *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 2. С. 34-38.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n698> (дата звернення: 24.05.2022).
3. Кузьменко О. В. Особливості криміналістичної характеристики колабораційної діяльності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 336-339.

ВИКОРИСТАННЯ В ЕКСПЕРТНІЙ ПРАКТИЦІ ОКРЕМИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ОПЕРАЦІЙНИХ СИСТЕМ LINUX

Пташкін Р. Л.

Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України

Як цифрова криміналістика загалом, так й експертне дослідження комп'ютерної техніки є галуззю досліджень, котрі охоплюють не тільки пошук чи відновлення інформації, а й її подальший аналіз з досить кропітким опрацюванням. Насамперед це пов'язано з тим, що сучасні комп'ютерно-технічні дослідження в переважній більшості випадків пов'язані з кримінальними злочинами, та саме результати таких досліджень є ключовими в формуванні доказової бази в кримінальному провадженні.

Загалом же навіть технічна сторона цифрової криміналістики є загальним та досить обширним поняттям, яке поєднує в собі цілу низку окремих галузей, котрі різняться між собою як методологією досліджень так й інструментарієм. Так, наприклад, напрямок досліджень мобільних пристроїв має мало спільного з дослідженням носіїв цифрової інформації [1]. Але в будь-якого виду дослідження є об'єднуючий етап – безпосередній аналіз та опрацювання отриманих відомостей, відокремлення значущих елементів та формування проміжних та результуючих висновків.

Враховуючи той факт, що в експертній практиці непоодинокими є випадки, коли проведення того чи іншого дослідження можливо здійснити лише за допомогою Linux-системи, важливо дослідити такі випадки та виокремити проблемні питання й сформулювати напрямки їх вирішення.

Так, одним з завдань, з яким в своїй роботі стикаються судові експерти напрямку комп'ютерно-технічних досліджень Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України є завдання створення побітових копій інформаційного вмісту носіїв цифрової інформації, які вбудовані в апаратну систему та не мають рознімного з'єднання, або ж мають апаратні засоби криптографічного захисту.

Вирішити питання створення побітової копії інформаційного вмісту носія цифрової інформації без його демонтажу з апаратної системи, можливе лише за допомогою операційної системи, яка в процесі свого завантаження та подальшого функціонування не буде здійснювати операцій з модифікації інформаційного вмісту, наявних в системі носіїв цифрової інформації.

В операційних системах сімейства Linux майже всі пристрої є файлами [2, 3]. Численні взаємодії в операційних системах сімейства Linux зводяться до зчитування та запису файлів, навіть якщо об'єкт, з яким проводиться та чи інша операція, зовсім не схожий на «традиційний» файл. Спеціальні файли пристроїв містять дані, необхідні операційній системі для взаємодії з фізичними пристроями, такими як диски, дисководи, принтери, тощо. Фактично, спеціальні файли пристроїв є інтерфейсами для взаємодії з драйверами пристроїв, тобто коли процес звертається до файлу пристрою, він по суті працює з драйвером цього пристрою.

Фактично за допомогою програмних засобів можна з підключеного носія інформації створити побітову копію та записати її в файл. Зазвичай для побітового копіювання застосовується «dd» – команда, призначена для низькорівневого копіювання й конвертації необроблених (сирих) даних. Побітову копію носія інформації, виготовлену з використанням «dd» зазвичай називають dd-образом чи raw-образом. Важливо зазначити, що програмний засіб «dd» зчитує інформаційний вміст носія цифрової інформації, незалежно від наявних файлових системи та не вносить жодних змін в «файл» з якого проводиться копіювання.

Проведений автором аналіз існуючих дистрибутивів операційних систем сімейства Linux, показав, що в експертній практиці найзручнішим дистрибутивом є «Kali Linux» – дистрибутив Linux, призначений для перевірки корпоративної безпеки [2, 3]. Операційна система «Kali» призначена для фахівців з безпеки і IT-адміністраторів і дозволяє їм проводити професійне тестування на проникнення в систему, інформаційний криміналістичний аналіз і аудит безпеки інформаційних систем. Дистрибутив «Kali» містить велику кількість криміналістичних інструментів (звичайно ж в сфері дослідження інформації), заснованих на Linux, що дозволяють вирішувати завдання, що ставляться перед судовим експертом.

В підсумку, можна зазначити, що одне з завдань, з яким в своїй роботі стикаються судові експерти напряму комп'ютерно-технічних досліджень, а саме створення побітової копії інформаційного вмісту носія цифрової інформації без його демонтажу з апаратної системи, можливо вирішити застосовуючи можливості сучасного дистрибутиву «Kali Linux». Також варто зауважити, що створення побітової копії носія цифрової інформації є підґрунтям до проведення подальшого дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. A. Arnes. Digital Forensics. Hoboken, NJ: Wiley, 2018;
2. T. Holt, A. Bossler, K. Seigfried-Spellar. Cybercrime and Digital Forensics. NY: Routledge, 2018. ISBN: 978-1-138-23872-5;
3. C. Negus. Linux Bible : The comprehensive, tutorial resource. Indianapolis : John Wiley & Sons, Inc., 2015. 912 p.

УЧАСТЬ ПЕРЕКЛАДАЧА У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Сліпенюк В. В., доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»
Національний університет «Одеська політехніка»*

Повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року кардинально змінило не лише життя кожного українця, а й усі сфери суспільної діяльності, адже в державі введено правовий режим воєнного стану. Для забезпечення інтересів держави та конституційних

прав її громадян перед органами публічної влади виникло складне завдання щодо налагодження оптимальної роботи у непростих умовах воєнних реалій. З цією метою значною мірою змінюється та доповнюється вітчизняне законодавство. Торкнулись нововведення й Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1]. Наведене актуалізує проблематику участі перекладача у кримінальному судочинстві в умовах воєнного стану.

Незважаючи на зусилля російської пропаганди репрезентувати Україну як недружню до представників інших національностей, в нашій державі на сьогодні гармонійно співіснують представники більше 130 етнічних груп, що мають різні культури, релігії та світогляди. Попри усі загрози воєнного часу, кількість таких осіб збільшується, адже люди з усього світу приїжджають до України для надання допомоги у боротьбі із загарбниками. Останні можуть стати свідками або потерпілими від кримінальних правопорушень, насамперед проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Тому для забезпечення ефективного кримінального провадження, притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності, а також конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, у ст. 615 КПК України внесено зміни, якими, зокрема, визначаються й особливості участі перекладача під час досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану [1]. Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» до ст. 615 КПК України додано частину 12, пункт 2 якої містить наступні положення: «Дізнавач, слідчий, прокурор забезпечує участь перекладача для перекладу пояснень, показань або документів підозрюваного, потерпілого за першої можливості. За наявності обставин, що унеможливають участь перекладача у кримінальному провадженні, дізнавач, слідчий, прокурор має право особисто здійснювати переклад пояснень, показань або документів, якщо він володіє однією з мов, якими володіє підозрюваний, потерпілий» [2].

Детальний аналіз вище наведених положень дає змогу виділити певні недоліки законодавчого регулювання участі перекладача у кримінальному судочинстві в умовах воєнного стану.

По-перше, видається обмеженим коло суб'єктів, яким дізнавач, слідчий, прокурор зобов'язані забезпечувати участь перекладача для перекладу пояснень, показань або документів. Видається, що з огляду на необхідність ефективного й оперативного здійснення кримінального провадження та у відповідності до п. 4 ч. 1 ст. 66 КПК України до таких суб'єктів доцільно додати й свідка.

По-друге, існуюче законодавче регулювання однозначно не визначає стадію кримінального процесу, на якій дізнавач, слідчий, прокурор зобов'язані забезпечувати участь перекладача для перекладу пояснень, показань або документів. Буквальне тлумачення назви ст. 615 КПК України «Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану» [1] дає змогу зробити висновок, що наведений обов'язок має бути виконаний під час кримінального провадження – тобто під час досудового розслідування, судового провадження й процесуальних дій.

По-третє, наділення дізнавача, слідчого, прокурора правом щодо особистого здійснення перекладу пояснень, показань або документів, при володінні однією із мов, якою володіє особа, викликає проблематику щодо кваліфікованості такого перекладу, його належності та якості. Відповідно до ч. 4 ст. 68 КПК України однією із вимог участі особи як перекладача у кримінальному провадженні, зокрема й під час судового розгляду, є компетентність [1], тобто «володіння базовими знаннями, навичками та уміннями для ефективного

виконання професійної діяльності, а також спеціальними (юридичними) знаннями, навичками та уміннями щодо використання правової термінології задля еквівалентної та адекватної передачі змісту тексту засобами мови перекладу із врахуванням мовної та культурної різниці» [3, с. 185]. Як свідчить аналіз судової практики, для забезпечення законності під час кримінального провадження, дотримання прав його учасників, зокрема й конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, рівень професійної підготовки перекладача повинен мати об'єктивне вираження, тобто документальне підтвердження. У якості останнього, як правило, виступає документ, що засвідчує здобуття філологічної освіти.

П. 2 ч. 12 ст. 615 КПК України не містить вимоги щодо компетентностей дівнавача, слідчого, прокурора як перекладача, а лише вказує на «володіння однією з мов, якими володіє підозрюваний, потерпілий» [1]. Однак, як відомо, рівні володіння певною мовою у кожної людини є різними, й чи буде він у конкретної особи у конкретній ситуації достатнім для забезпечення належного і якісного перекладу не відомо. Натомість порушення конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, через недоліки перекладу в майбутньому можуть стати не лише підставою для визнання доказів недопустимими, а й загалом призвести до скасування рішення суду.

Окрім того, також доволі сумнівною є у такому випадку відсутність упередженості й зацікавленості дівнавача, слідчого, прокурора у неправильному перекладі для здобуття певних результатів кримінального провадження, оскільки фактично у цих суб'єктів відбувається суміщення функцій перекладу з їхніми основними функціями.

По-четверте, п. 2 ч. 12 ст. 615 КПК України містить прогалину законодавчої техніки: не вказано сурдоперекладача як суб'єкта, що здійснює переклад для людей з вадами слуху, що порушує права таких осіб та ускладнює їхню участь у кримінальному провадженні.

Підсумовуючи всі вище наведені положення, можна зробити наступні висновки. Для забезпечення законності та ефективності кримінального провадження, прав його учасників, зокрема, й конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, до КПК України було внесено зміни, що регулюють участь перекладача в умовах воєнного стану. Вказані нововведення, попри позитивну спрямованість на пришвидшення та спрощення кримінального провадження, в тому числі й судового розгляду, мають низку доволі серйозних недоліків. Останні фактично створюють умови для зловживання процесуальними повноваженнями дівнавачем, слідчим, прокурором та порушень процесуальних прав осіб, які не володіють українською мовою. Існуюча ситуація є недопустимою та потребує негайного вирішення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. С. 88.
2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14 квітня 2022 року № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n45>
3. Сліпенюк В. В. Конституційне право особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право. Одеса, 2021. 288 с.

ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ДО ПИТАННЯ ПЕРЕВІРКИ НАЯВНОСТІ У ЗОНІ ГОРІННЯ ВИЗНАЧЕНИХ ПРЕДМЕТІВ І МАТЕРІАЛІВ

Словінський В. К., кандидат технічних наук

Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України

Під час слідчих дій дуже часто зустрічаємося з зворотним завданням – з необхідністю перевірити, чи були певні предмети та матеріали у зоні горіння? Такі випадки бувають при розслідуванні пожеж у торгових установах, на базах та складах, там, де знаходяться матеріальні цінності. З цим можна зустрітися також при проведенні товарознавчих експертиз у зв'язку з визначенням розмірів страхового відшкодування особам, які постраждали внаслідок пожежі.

У цих випадках насамперед з'ясовують, що саме мало бути в приміщенні, в якому виникла пожежа. Потрібні докладні дані про кількість предметів, матеріалів, речей, про щільність їх складання, характер упаковки і точне місцезнаходження до пожежі. Ми знаємо, що від цього можуть залежати особливості горіння, а отже, і наявність або відсутність залишків та інших ознак, якими можна орієнтуватися, вирішуючи це завдання. [1]

Встановлюються умови горіння з урахуванням будівельних особливостей будівель і приміщень, у яких відбувалася пожежа, та інші обставини, що визначають, наприклад, доступ повітря через дверні та віконні отвори, квартирки, зовнішнє застелення тощо. Усі відомості, що характеризують обстановку до виникнення пожежі, мають бути зафіксовані та оформлені з дотриманням необхідних процесуальних вимог. Відомості, акти те що, що вважається згорілим, схеми із зазначенням розташування та кількості предметів і матеріалів мають бути засвідчені матеріально відповідальними особами чи іншим законним шляхом. Подробиці мають бути відображені у протоколах допиту чи поясненнях місцевих працівників. Для перевірки наявності чи відсутності матеріальних цінностей до пожежі чи під час пожежі такі дані порівнюють з результатами огляду місця пожежі.

Керівник гасіння пожежі в такому разі повинен вжити всіх заходів до найповнішого збереження обстановки на місці пожежі. Рекомендується спочатку отримати документи, офіційно оформлені дані про відсутні, згорілі (у тому числі, можливо, і викрадені) матеріали, предмети і тільки після цього переходити до уточнення особливостей розміщення та умов їх горіння. У будь-якому разі особи, які несуть відповідальність за збереження матеріальних цінностей, що представляють такі дані, не повинні заздальгідь отримувати орієнтування щодо подальших дій слідчого. У разі розкрадань, дотримання цієї тактики, може бути корисним при проведенні подальших процесуальних дій.

Іноді вже зазначені вище дії слідчого чи представника ДСНС дозволять за неточними, плутаними чи суперечливими показаннями уточнити деякі питання, встановити, яка частина приміщення чи товарів потребує подальшої, більш детальної перевірки за участю судового експерта та інших фахівців.

Якщо після пожежі приміщення збереглося, тоді за характером обгорання, кіптяви ділянок підлоги, стін, стелажів, товарів, а також за наявністю або відсутністю залишків певних предметів і матеріалів іноді вдається вирішити поставлене завдання і зробити висновок про те, що саме тут лежало під час пожежі, або мало бути до пожежі.

Зазвичай при порівняно невеликих пожежах, що не розвинулися, предмети в умовах зберігання згоряють не повністю. За залишками можна дійти висновку про наявність, а інколи і про кількість їх перед пожежею. Ділянки, захищені від

дії полум'я та високої температури складеними предметами, зберігаються краще, ніж відкриті. На них можуть утворитися свого роду відбитки предметів, шматків тканин, стосів білизни і т. ін. Вищерозташовані ділянки стін, перекриттів, стелажів можуть мати більш виразні місцеві руйнування як результат горіння відповідних матеріалів в цьому місці. Звичайно, такі спостереження можуть бути зроблені в тому випадку, якщо руйнування відносно невеликі та стан конструкцій приміщення, в якому виникла пожежа, дозволяє співставляти наслідки пожежі на різних ділянках (рис. 1).

Рис. 1. Стан стіни свідчить про те, що під час пожежі на полицях знаходилися товари, які горіли, прикриваючи одночасно ділянки стіни від дії високої температури

Відсутність згаданих ознак там, де мали бути предмети, може бути підставою для припущення про відсутність їх і до виникнення пожежі. Однак такий висновок можливий лише після ретельного аналізу всіх умов, в яких відбувалося горіння. При значних руйнуваннях і повному знищенні вогнем товарів і предметів залишаються окремі вогнетривкі елементи, наприклад, металеві пряжки, замки, гудзики, деталі апаратури, скло посуду і т.ін. Сипучі матеріали такі, як борошно, крупа, зерно, взагалі згоряють неповністю навіть при знищенні вогнем будівель, в яких вони зберігалися. Це явище пояснюється, зокрема, несприятливими умовами теплопередачі, прогріву в масі таких матеріалів.

Аналізуючи умови горіння, ймовірність повного знищення пожежею певної групи предметів іноді можна виключити. Техніка отримання відомостей про матеріали, предмети та речовини на ділянці пожежі визначається в кожному конкретному випадку обставинами справи. Може бути призначена спеціальна експертиза. Найчастіше використовуються показання та пояснення місцевих працівників, жителів і постраждалих. Важливо буває отримати відомості від пожежних та інших осіб, які здійснювали пожежогасіння, які могли звернути увагу на розміщення предметів у момент пожежі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Методика установлення причин пожаров: (Общие положения методики и основы пожарно-технической экспертизы) / Мегорский Б. В. Издательство литературы по строительству. 1966. – 256 с.

ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕТОДІВ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: ЗУСТРІЧНА ТА ВЗАЄМНА ПЕРЕВІРКА ДОКУМЕНТІВ

Федоренко Н. А.

Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС

Використання тих чи інших методів і прийомів дослідження об'єктів судової економічної експертизи залежить від обставин кримінальної чи цивільної справи. При цьому, основним завданням експерта-економіста є вибір найбільш ефективних і доцільних методів, які дозволять провести експертне дослідження найбільш повно та об'єктивно та сформулювати правильні висновки.

На практиці бувають випадки, коли відображені в окремому обліковому документі дані не містять у собі яких-небудь протиріч. У той же час зіставлення даних кількох документів, що відображають ті чи інші господарські операції, може привести до виявлення таких невідповідностей. Для виявлення таких невідповідностей застосовуються методи дослідження кількох документів, що відображають взаємопов'язані господарські операції, а саме методи зустрічної перевірки і взаємного контролю [1, 67].

При проведенні дослідження експерт-економіст не може використовувати прийоми фактичного контролю, однак має право використовувати у дослідженні результати методів і методичних прийомів, які передбачають фактичні дії. Зокрема, одним з таких методів документального контролю є зустрічна перевірка документів.

Необхідність зустрічної перевірки документів при проведенні економічної експертизи виникає у всіх випадках, коли правильність або законність тих чи інших операцій, відображених у документах, неможливо встановити тільки за документами, що є в матеріалах справи і в потерпілої сторони.

За допомогою даного способу здійснюється зіставлення окремих екземплярів одного і того ж документа, що знаходяться в різних організаціях (накладної – у покупця, її другого примірника – у постачальника і т.д.), а також документів, пов'язаних між собою однією і тією ж операцією (накладна, шляховий лист, пропуск на вивіз вантажу і т.д.). Така перевірка проводиться на підставі різних примірників одного і того ж документа, що знаходяться у двох або декількох місцях.

Зустрічній перевірці підлягають також різні документи, які пов'язані між собою по одній і тій же операції (наприклад: облікові дані вантажно-митної декларації перевіряються з даними товарно-транспортної накладної, яка залежно від обраного виду транспорту може бути: авіаційна вантажна накладна (Substitute Air Waybill), міжнародна автомобільна накладна (CMR), залізнична накладна СМГС, коносамент (Bill of Lading) [2, 46].

Необхідність проведення зустрічної перевірки документів, як правило, виникає в ході вивчення матеріалів справи та документальної перевірки.

При виникненні необхідності зустрічної перевірки експерт-економіст повинен обґрунтувати таку необхідність, конкретно і ясно визначивши коло тих операцій, відображених у документах, за якими потрібна така перевірка. Потім повідомити про це ініціатора проведення експертизи для того, щоб останній організував і забезпечив надання необхідних для зустрічної перевірки документів, які знаходяться у інших організаціях чи підприємствах.

Експерт-економіст в процесі дослідження має право проводити зустрічну перевірку тільки після надання йому відповідних документів. Оскільки самостійне звернення до підприємств – учасників судового процесу – з вимогою

надати необхідні документи для зустрічної перевірки виходить за межі його компетенції. Також, експерт може лише звернутися з клопотанням до слідчого або суду про проведення зустрічної перевірки і використовувати в ході проведення експертного дослідження лише її результати, у разі їх надання [3, 193].

Обмеженість свободи дій експерта-економіста щодо самостійного збору документів для дослідження зумовлює те, що експерт може проводити зустрічну перевірку лише за умови, якщо йому надані примірники документів різних підприємств, або досліджувати результати зустрічної перевірки, проведеної правоохоронними органами. Однак, проводити зустрічну перевірку самостійно експерт не має права – такі дії виходять за межі його компетенції. [3, 202].

Крім того, ефективність застосування цього методичного прийому обмежена ситуаціями, коли, по-перше, всі примірники документа є в наявності на підприємстві (або підприємствах), але у змісті даних цих примірників встановлені певні протиріччя (відхилення); по-друге, коли в одному підприємстві або організації примірники документа збережені, а в іншому, пов'язаному з ним підприємстві, відсутні з яких-небудь причин. Отже, зустрічна перевірка може бути використана лише при визначенні достовірності тих господарських операцій, які оформлені документами, що складаються в кількох примірниках.

Порівняно з методом зустрічної перевірки метод взаємного контролю має ширшу сферу застосування. Він може бути ефективно використаний при викритті ознак корисливих зловживань як у випадках оформлення господарських операцій документом, складеним в одному примірнику, так і в разі правильного оформлення документа. [1, 68].

Взаємний контроль операцій здійснюється аналогічно зустрічній перевірці документів, але при цьому досліджуються документи за операціями, які відбувалися на підприємстві, щодо якого проводиться експертиза. Цей метод полягає в зіставленні облікових даних, що містяться у різних взаємопов'язаних документах, в яких прямо або опосередковано відображається господарська операція.

Взаємна перевірка змісту різних документів здійснюється шляхом аналізу і зіставлення окремих даних, повторюваних у різних документах, що відображають взаємопов'язані господарські операції. Різновидом методу взаємної перевірки є зіставлення даних аналітичного обліку з даними синтетичного обліку (наприклад, дані реєстру за рахунком 28 «Товари» звіряється з картками складського обліку за кожним найменуванням товарів).

Методи зустрічної перевірки і взаємного контролю є спеціальними методами судової експертизи, які напрацьовані експертною практикою. Використання цих методів в сукупності із іншими спеціальними методами, прийомами та способами дозволяє експерту всебічно і якнайповніше проводити дослідження. Експерт-економіст зобов'язаний використовувати зазначені методи для вирішення поставлених перед ним запитань, розуміючи сутність, значення і цілі кожного з них.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Камлик М. І. Судова бухгалтерія. Підручник для вищих навчальних закладів. – Київ: АТІКА, 2000. – 336 с.
2. Водоп'ян Н. Ф. Судово-економічна експертиза (посібник). – 2006 рік. 207 с.
3. Бутинець Ф. Ф. Судово-бухгалтерська експертиза. Навчальний посібник для студентів спец. 7.050106 «Облік і аудит». / За ред. д. е. н., проф. Ф. Ф. Бутинця, – Житомир: ПП «Рута», 2004. – 460 с.

НОВЕЛИ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ЗА УМОВ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Шевченко А. О.

НК – Полуніна Л. В., кандидат юридичних наук

Державний податковий університет

Розгортання бойових дій на території будь-якої країни, завжди несе за собою негайне впровадження змін до чинного законодавства. Оскільки, незалежно від політичного стану у внутрішньому середовищі держави, законодавство зобов'язане бути адаптованим під різноманітні виклики. Зокрема, в умовах сучасних наявних проблем зумовлених агресією з боку РФ, такі зміни стосуються й української держави. Кримінальне судочинство в мирний час є одним з найважливіших інструментів та інститутів здійснення, реалізації державної влади у контексті контролю, забезпечення та підтримки громадського порядку шляхом притягнення злочинців та правопорушників до кримінальної відповідальності.

Таким чином, особливої важливості зазначений вид державницької діяльності набирає в умовах військового стану в середині країни, оскільки під час ведення військових дій та наявності тимчасово окупованих територій в державі, вчиняється велика кількість як тяжких злочинів, так і кримінальних правопорушень. Тому, реформаційні процеси Кримінального законодавства, особливо щодо аспекту реалізації матеріальної його частини, в тяжкий для країни час є практично необхідним. Не виключенням стало й реформування Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1].

Однією з перших реформ КПК України стало прийняття Закону №2125-ІХ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» [2].

Таким чином, основними аспектами даного нормативну акту являється введення змін до ст. 616 «Скасування запобіжного заходу для призову на військову службу під час мобілізації або його зміна з інших підстав». Вказані зміни полягають у можливості подання клопотання особи до якої застосовано запобіжний захід, щодо проходження військової служби на час особливого стану в країні. Зокрема, за результатами розгляду клопотання, передбаченого абзацом першим цієї частини, прокурор має право звернутися до слідчого судді або суду, який розглядає кримінальне провадження, з клопотанням про скасування цій особі запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період. Згідно п.6, ч.1, даного нормативного акту, у місцях ведення активних бойових дій за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого слідчий суддя, суд має право розглянути питання про зміну запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання.

Початок досудового розслідування та його проведення неможливе без державного обвинувача. Таким чином, аналізуючи ч. 5, ст. 36 КПК України, варто акцентувати увагу на наступних змінах. Надається можливість генеральному прокурору або особі, яка виконує його обов'язки, керівнику обласної прокуратури, першим заступникам і заступникам власною постановою доручати здійснення досудового розслідування іншим органам досудового розслідування не лише у разі неефективності здійснення досудового розслідування, а також за наявності об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування

відповідного органу досудового розслідування чи здійсненням ним досудового розслідування в умовах введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного, надзвичайного стану [3].

Доцільно наголосити, що зміни також були внесені до ст. 615-ї КПК України. Таким чином, продовжуючи акцент уваги на досудовому розслідуванні, варто зазначити зміни у п.3, ч.1, зазначеної ст. 615. Основними нововведеннями до даної матеріальної частини стало правило, на підставі котрого у разі відсутності об'єктивної можливості звернутися до суду з обвинувальним актом, строк досудового розслідування в кримінальному провадженні зупиняється, і підлягає поновленню, якщо підстави для зупинення перестали існувати [4].

Варто відмітити, що законодавець не передбачив обов'язковості прийняття відповідної постанови в такому випадку, проте зазначив, що до зупинення досудового розслідування, прокурор зобов'язаний вирішити питання з подальшим триманням під вартою підозрюваного. Включно, змінено правила поновлення строків. Таким чином, ч. 1 ст. 117 КПК України передбачено, що пропущений із поважних причин строк має бути поновлений за клопотанням заінтересованої особи ухвалою слідчого судді, суду. Пропущений строк у кримінальному провадженні, що здійснюється з урахуванням особливостей, визначених ст. 615 цього Кодексу, може бути поновлений, якщо заінтересована особа подала клопотання не пізніше 60 днів з дня припинення чи скасування воєнного стану.

Слід зазначити, що однією з важливих особливостей реформування КПК України, стало введення змін до порядку проведення слідчих (розшукових) дій. Таким чином, уточнено правила щодо проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, та порядку залучення понятих осіб. Отже, нова редакція передбачає, що проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час, тобто з 22 години до 6 години не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного, а також крім здійснення кримінального провадження у порядку, вказаному статтею 615 КПК України.

Залученнях понятих осіб завжди є обов'язковим під час проведення слідчих (розшукових) дій. Проте, в умовах військового часу в країні, особливо в регіонах де ведуться бойові дії, або правопорушення було вчинено безпосередньо біля території ведення вогню, залучення понятих є досить складним процесом. Отже, ч. 7 ст. 223 КПК України доповнено нормою, що обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю щонайменше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії, крім особливостей, встановлених ст. 615 КПК України [5].

Резюмуючи вище викладене, варто зробити наступні висновки. Передусім відзначимо, що впровадження військового стану в країні зумовлює собою реформування не лише Кримінального законодавства, але й інших галузей та правових інститутів. Більшість новел, запроваджених українською владою до КПК України, покликані забезпечити ефективність досудового розслідування навіть в складний для країни час. Однією з позитивних сторін таких новел, являється те, що влада надає можливості взяти участь у захисті української держави будь-якій особі, включаючи осіб щодо яких застосовано запобіжні заходи. Впровадження змін щодо термінів тримання під вартою підозрюваних, сприятиме пришвидшеному процесу досудового розслідування та уникнення зайвих тримань під вартою підозрюваних осіб. Зокрема, не менш важливою залишається реформа щодо прокурорських повноважень. Позитивним чинником в даній зміні являється те, що можливість доручення проведення досудового

розслідування іншим органам забезпечить початок кримінального провадження та його закриття навіть у військовий час та на прифронтових територіях.

Таким чином, наявні зміни до Кримінального процесуального законодавства містять в собі лише позитивні норми задля забезпечення справедливості та успішного проведення досудового розслідування, притягнення до відповідальності кримінальних правопорушників.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України № 4651-VI від 18.04.2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав: Закон України № 2125-IX від 15.03.2022 року. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2125-20#Text>

3. Рада внесла зміни до КПК щодо відкриття провадження при воєнному та надзвичайному станах. Офіційний портал мультимедійної платформи іномовлення України Укрінформ. URL: <https://bit.ly/3vFiUSm>

4. Кримінальне провадження під час війни: аналіз змін до КПК. Офіційний портал інформаційного видання Закон і Бізнес. URL: <https://bit.ly/3bvCVEi>

5. Зміни у кримінальному провадженні від 14 квітня 2022 року. Офіційний портал юридичного видавництва Юридика Прраво UA. URL: <https://bit.ly/3cTNNfk>

Секція 10. Судоустрій; прокуратура та адвокатура

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ОРГАНІВ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Бойко М. М.

*НК – Бірюкова А. М., доктор юридичних наук, професор
Академія адвокатури України*

Невід'ємною складовою правової та демократичної держави є інститут адвокатури. Правовою основою діяльності адвокатури є ст. 59 Конституції України. В силу значущості інституту адвокатури для громадянського суспільства, забезпечення його незалежності та самоврядності в Україні сформовано систему органів адвокатського самоврядування. Належне функціонування суб'єктів адвокатського самоврядування є фундаментом для забезпечення демократичного порядку реалізації адвокатської діяльності. Регулювання адвокатської діяльності передбачає розробку та впровадження стандартів допуску до юридичної практики, управління поведінкою адвоката в ході здійснення професійної діяльності та визначення обов'язкових правил підзвітності. Адвокатське самоврядування є гарантією запобігання незаконному впливу на адвоката при здійсненні ним професійної діяльності і оптимальності управління в системі адвокатури [1, с. 30].

В Україні утворено єдину незалежну самоврядну професійну організацію адвокатів та врегульовано національним законодавством статус органів адвокатського самоврядування, які діють на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює правові відносини у сфері адвокатського самоврядування є Закон № 5076-VI, зокрема, Розділ VII «Адвокатське самоврядування» [2]. Положеннями Закону № 5076-VI встановлено чітку систему органів адвокатського самоврядування, до складу яких входять виключно адвокати, що забезпечують незалежність адвокатури України від органів державної влади та місцевого самоврядування [3]. У роз'ясненні Мін'юсту України від 11.06.2012 р. зазначено, що: «органи адвокатського самоврядування мають дотримуватись принципу рівності прав усіх адвокатів, незалежності адвокатської діяльності, залучення всіх адвокатів до участі в самоврядуванні адвокатури через механізми виконавчих органів тощо. Органи державної влади не повинні брати участі в цьому процесі» [4].

З метою реалізації положень Закону № 5076-VI 17.11.2012 р. створено організацію НААУ, що забезпечує виконання завдань адвокатського самоврядування та організаційні форми адвокатського самоврядування:

1) всеукраїнські – з’їзд адвокатів України, Раду адвокатів України, Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, Вищу ревізійну комісію адвокатури; 2) регіональні – конференцію адвокатів регіону, ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарні комісії, ревізійні комісії адвокатів регіону.

Органи адвокатського самоврядування приймають внутрішні акти, які є формально визначеними джерелами права та регулюють відносини відповідно до повноважень органів адвокатського самоврядування. Установчим документом НААУ є Статут, затверджений в оновленій редакції 09 червня 2017 р. [5]. Нормативними актами, що регулюють правовий статус органів адвокатського самоврядування є положення та регламенти, зокрема: Положення про Раду адвокатів України [6]; Регламент Ради адвокатів України [7]; Положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури [8]; Регламент Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури [9]; Положення про Вищу ревізійну комісію адвокатури від 09.06.2017 р. [10]; Регламент ради адвокатів регіону [11]; Регламент кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону [12]; Положення про ревізійну комісію адвокатів регіону [13] та ін.

Підсумовуючи, слід зазначити, що система адвокатського самоврядування України єдина, а НААУ об’єднує усі органи адвокатського самоврядування. Наведений перелік нормативних актів, що регулюють правовий статус органів адвокатського самоврядування та реалізацію ними принципу незалежності не є вичерпним. Органи адвокатського самоврядування приймають акти, що визначають правила адвокатської діяльності, порядок ухвалення рішень, повноваження та особливості юридичної відповідальності представників цієї професії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Забзалюк Д. Організаційні та функціональні основи адвокатського самоврядування в Україні. *Вісник Національного університету Львівська політехніка*. Серія: Юридичні науки. 2020. Т. 7. № 1. С 30-36.

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 14.08.2022).

3. Реформування інституту адвокатури як одна з умов виконання зобов’язань перед Радою Європи: Мін’юст України; Роз’яснення від 17.07.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0014323-13#Text> (дата звернення: 24.08.2022).

4. Реформування системи адвокатури: міжнародні демократичні стандарти та перспективи: Мін’юст України; Роз’яснення від 11.06.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0020323-12#Text> (дата звернення: 24.08.2022).

5. Статут недержавної некомерційної професійної організації «Національна асоціація адвокатів України» (нова редакція): затверджений рішенням Звітно-виборного з’їзду адвокатів України 2017 р. 09.06.2017 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshi-dokumenty/statut_naau%2009.06.2017.pdf (дата звернення: 24.08.2022).

6. Положення про Раду адвокатів України: затверджене Установчим з’їздом адвокатів України від 17.11.2012 р. (зі змінами в редакції від 09.06.2017 р.). URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pologennya/2017-06-09-pologzhennya-2017_60ffabdb2d0d4.pdf (дата звернення: 24.08.2022).

7. Регламент Ради адвокатів України: затверджений рішенням Ради адвокатів України № 115 від 30.08.2014 р. (зі змінами та доповненнями, внесеними рішенням Ради адвокатів України від 18.06.2020 р. № 40). URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/reglamenti/2020-06-18-reglamenti-40_5efc2b60c1f25.pdf (дата звернення: 24.08.2022).

8. Положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури: затверджене рішенням Звітно-виборного з'їзду адвокатів України 09.06.2017 р. [https://vkdkka.org/wp-content/uploads/2017/11/ PolojennyaProVKDKA2017.pdf](https://vkdkka.org/wp-content/uploads/2017/11/PolojennyaProVKDKA2017.pdf) (дата звернення: 24.08.2022).

9. Регламент Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури: затверджений рішенням Ради адвокатів України від 4-5 липня 2014 р. № 78 (зі змінами, внесеними рішенням РАУ № 34 від 25.03.2022 р.). URL: <https://vkdkka.org/wp-content/uploads/2022/04/2021-07-03-reglament-VKDKA.pdf> (дата звернення: 24.08.2022).

10. Положення про Вищу ревізійну комісію адвокатури: затверджене Звітно-виборним з'їздом адвокатів України від 09.06.2017 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pologennya/2017-06-09-polozhennya-vrk-2017_59f7060da17fbc.pdf (дата звернення: 24.08.2022).

11. Регламент ради адвокатів регіону: затверджений рішенням Ради адвокатів України від 25 жовтня 2014 р. № 178 (зі змінами, внесеними рішенням Ради адвокатів України від 01.08.2022 р. № 50). URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/reglamenti/2022-08-01-reglamenti-50_62fcf89f6786c.pdf (дата звернення: 24.08.2022).

12. Регламент кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону: затверджений рішенням РАУ № 268 від 17.12.2013 р. (зі змінами та доповненнями, внесеними рішенням РАУ № 52 від 01.08.2022 р.). URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/reglamenti/2022-08-01-reglamenti-52_62fcf9c28f4ae.pdf (дата звернення: 24.08.2022).

13. Положення про ревізійну комісію адвокатів регіону: затверджене рішенням Ради адвокатів України від 17.12.2013 р. № 266 (зі змінами, внесеними рішенням Ради адвокатів України від 16.11.2017 р. № 252). URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pologennya/2017-11-16-polozhennya-252_5a449bbc53d66.pdf (дата звернення: 24.08.2022).

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА ЗА КОРДОНОМ

*Мелех Л. В., кандидат юридичних наук, доцент
Львівський державний університет внутрішніх справ*

Беручи досвід зарубіжних країн підтверджується, що еволюційний шлях покрокової інформатизації процесуальних правил не завжди вів до очікуваного успіху. Саме тому, зорієнтувавшись на кращий зарубіжний приклад, доцільно розробити і запровадити свою власну модель електронного судочинства, яка інтегрується в нашу модель електронного врядування як похідну від запозиченої. Ось чому, на мій погляд, реформування господарського судочинства в цілому і окремих процесуальних приписів має йти не шляхом пристосування нових інформаційних технологій до тих, що існують процесуальних норм, а зовсім навпаки – є гостра потреба конструювати принципово нову електронну модель судового процесу і у подальшому внормувати її.

Зазначена модель повинна розроблятися як універсальна для всіх видів судочинства, зокрема і господарського. Проте, вона може допускати також деякі відхилення в бік традиційної (паперової) форми, однак у виняткових випадках, коли цьогобудуть вимагати обставини справи.

Тим більше, що окремі аспекти проблеми, що досліджується висвітлювалися у роботах видатних науковців, як Кузьмін С. С.,

Пархоменко М. М., Смірнова В. О., що в своїх працях розкрили можливості використати систему електронного документообігу в різноманітних сферах державного управління, а саме у судочинств [1].

Частина електронних інформаційних систем в судовому провадженні із кожним роком збільшується. Одночасно електронна комунікація сторін господарського процесу майже є відсутньою, а дистанційне судове провадження є більше винятком, аніж правилом.

Ось чому електронний сегмент господарського судочинства потребує зараз системного оновлення, що можна використати із напрацювань міжнародного досвіду функціонування даного інституту. У цілому в більшості провідних країн світу активно протягом останніх років запроваджується електронне (віртуальне) судочинство на базі всебічного використання у процесі здійснення правосуддя сучасних інформаційних технологій та засобів комунікації.

У зарубіжних країнах потреба електронного інформування зароджується в кінці 80-их р.р. ХХ ст. і розвивається завдяки певним досягненням і пілотним проектам у 90-их р.р.. У квітні 2009 р. був виданий Меморандум про систему електронного судочинства у США та Англії, що результативно окреслив попередній підсумок багаторічної практики ведення судочинства за допомогою інформаційних технологій і мережі Інтернет. Основними цілями використання комп'ютерної техніки у судочинстві стають систематизація судових документів (позовів, рішень, заяв, ухвал, клопотань); використання електронного судочинства стосовно вирішення всіх категорій справ; необмежений доступ до них всіх бажаючих, а саме адвокатів, котрим потрібен безумовно швидкий та безперешкодний доступ до потрібних документів для вирішення справи (особливо актуальним в цьому сенсі є запровадження електронного судочинства у сфері загальної системи права).

У американській юридичній практиці впроваджено є дві електронні системи, які забезпечують електронне судочинство. Першою із них є «Відкритий доступ до судових електронних звітів» (Public Access to Court Electronic Records (PACER) (<http://www.pacer.gov/cmecf/>) – PACER (діє із 1988 року). Вона являється своєрідною базою даних судових документів з вільним доступом до неї. Щоб отримати інформацію про той або інший судовий документ чи його зразок, потрібно зареєструватися у системі, ввести номер потрібної справи, прізвище судді, позивача, відповідача чи скористатися пошуком за іншими параметрами. Описана система подібна до українського Єдиного державного реєстру судових рішень. Користування зазначеною системою є оплатним: перегляд, копіювання або друк однієї сторінки документа коштує 0,08 долара [2].

Друга система – CM/ECF (діє із 2001 року) – потрібна для подання документів до суду. На відміну від PACER, у якій користувач зареєструватися може самостійно, у CM/ECF діють інші правила. До прикладу логін та пароль користувачеві надає тільки суд федерального рівня, а цей логін (user id) замінює електронний підпис на документі, та використання його регулюється чітко визначеними нормами.

Подавати документів до суду у електронному вигляді можна безкоштовно, без сплати судового збору (державного мита). У цьому є одна із основних переваг CM/ECF. Подаючи документ заповнюється стандартне дос'є на нього (також в електронному форматі), та зазначається дані про особу, що його подає, номер справи, до якої належить документ, й інша інформація. Усе це дає змогу головному серверові переадресувати на сервер належного суду та зробити доступним для користувачів системи PACER.

Бачимо, що у США є тенденція до зростання кількості судових справ саме у електронному вигляді. Однак документи, які містять відомості, що не

підлягають розголошенню подаються, як правило, в письмовій формі і зберігаються у системах в спеціальному форматі Adobe Portable Document (pdf.) із метою безпеки їх від зміни чи знищення. Системи доступні усім особам, що мають доступ до Інтернету та Інтернет-браузера (наприклад, Internet-Explorer, Firefox, Mozilla).

Якщо взяти досвід європейських країн, то бачимо, що було прийнято деякі нормативно-правові акти Ради Європи, які сприяли формуванню електронного судочинства. А саме, створено Європейський портал електронного судочинства (<https://e-justice.europa.eu>), що зміцнив прозорість системи правосуддя держав-членів, надаючи громадянам інформацію рідною мовою про судову систему та процедури. Інформація, що розміщена на порталі була переведена на 23 офіційні мови Європейського Союзу. Зазначений портал був спрямований на те, щоб краще підвищена була наочність, поліпшений доступ до правосуддя для громадян Європейської Спільноти.

Лідером використання технологій безпаперового документообігу в судовому процесі виступає Фінляндія. Передумови переходу правоохоронних органів Фінляндії на такий вид документообігу склалися досить швидко, а саме, на території країни була низька щільність правоохоронних органів, також обставина, що Фінляндія є одним із світових лідерів в галузі телекомунікаційних технологій.

Також зазначу те, що із 2002 року в судовій системі Канади почалась експлуатація системи електронної подачі документів (e-filing). Усіма судами Канади використовувалася електронна технологія відносно покращення доступу до судових матеріалів. Це надавало безоплатний доступ до рішень, що знаходилися в їх базах даних. А через веб-сайт www.canlii.org (Canadian Legal Information Institute) забезпечувався доступ до канадського законодавства та судових рішень.

Також слід зазначити, що електронне судочинство саме як елемент електронного врядування – це визначальна засада організації судової влади, що реалізується на використанні передових інформаційних технологій щодо забезпечення функціонування суду у режимі реального часу із метою найкращої доступності щодо правосуддя заінтересованих осіб, також досягнення найвищого рівня ефективності судової системи, та необхідності постійної комунікації між судами та такими особами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Арсірій Р. О. Електронний документообіг у суді. URL:http://zib.com.ua/ua/119060-lektronniy_dokument_bez_cifrovogo_pidpisu.html
2. Головченко О. Електронне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку. *Вісник Державної судової адміністрації України*. 2019. № 1(14). С. 23-25. URL:<http://dsa.court.gov.ua.userfiles.DSA%202010-.1.PDF>.

ЕЛЕКТРОННИЙ СУД В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

*Обрусна С. Ю., доктор юридичних наук, професор
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації до України українська судова система зазнала серйозних викликів. У березні суди фактично не здійснювали правосуддя, за винятком невідкладних питань. Така ситуація була

цілком зрозумілою, оскільки деякі суди опинилися на тимчасово окупованій території, приміщення судів зазнали пошкоджень, в деяких судах судді та працівники долучилися до лав ЗСУ, інші були вимушені залишити свої домівки.

Відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюють виключно суди, а делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються [1]. Отже, суди навіть в умовах воєнного стану мають працювати та відправляти правосуддя.

У ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» наголошено, що у період дії воєнного стану повноваження судів не можуть бути припинені. А згідно ст. 12-2 вказаного закону в умовах правового режиму воєнного стану суди діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, що визначені Конституцією України та законами України, а їх повноваження передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені [2].

Тому 24.02.2022 р. Радою суддів України було прийнято низку важливих рішень, зокрема рішення «Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень ВРП та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією з боку РФ», у якому наголошувалося, що навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану робота судів не може бути припинена. У випадку ж загрози здоров'ю, життю та безпеці відвідувачів та працівників суду, здійснення судочинства певним судом може бути припинено до усунення обставин, що зумовили небезпеку. Вказувалося на необхідності розроблення рекомендацій судам щодо порядку здійснення евакуаційних заходів та передачі справ та створення оперативного штабу у складі членів Ради суддів, голови ВС, керівника ДСА, голови Служби судової охорони [3].

2 березня 2022 р. Радою суддів України було видано «Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану» відповідно до яких суди, за можливості, могли відкладати розгляд справ (за винятком невідкладних), мали можливість розглядати справи, які не є невідкладними, за наявності письмової згоди на це усіх учасників судового провадження; виважено підходити до питань, пов'язаних з поверненням процесуальних документів, залишенням їх без руху тощо; продовжувати процесуальні строки щонайменше до закінчення воєнного стану. У рекомендаціях також наголошувалося на можливості проведення засідань у режимі відеоконференції та з використанням власних технічних засобів [4].

03.03.2022 р. Верховною Радою прийнято Закон «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів», яким передбачено, що у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами, робота суду може бути припинена з одночасним визначенням іншого суду, який буде здійснювати правосуддя на території суду, що припинив діяльність та який найбільш територіально наближений до суду, роботу якого припинено [5].

Незважаючи на складні обставини з квітня суди активно запрацювали: Верховний Суд розглядав справи в порядку письмового провадження, інші ж суди почали призначати дати судових засідань. Нині вітчизняна судова система продовжує функціонувати й гідно долати викликані війною складнощі. Актуальним залишається питання безпеки учасників судового процесу, суддів та працівників судів, доступності правосуддя, що може бути вирішене шляхом використання електронного суду. Дистанційний формат правосуддя активно запрацював в Україні з 2020 року із введенням карантинних обмежень. При цьому в Україні діє Єдиний державний реєстр судових рішень, а з 05.10.2021 року почали функціонувати такі модулі Єдиної судової інформаційно-

телекомунікаційної системи, як «Електронний кабінет», «Електронний суд» та підсистема відеоконференцзв'язку.

Так, портал «Електронний суд» дає можливість подавати до суду процесуальні документи, крім того, користувач порталу може надавати електронні довіреності та ознайомлюватися із матеріалами справи, якщо відскановано паперові документи. Ефективним є введення системи відеоконференцзв'язку «EasyCon», що дозволяє брати участь в судових засіданнях у режимі онлайн, не відвідуючи суд. Також нещодавно було запроваджено можливість підписання документів за допомогою сервісу «Дія. Підпис» у додатку «Дія» – так званого універсального ключа в смартфоні – для подання їх до суду. Також зареєструвавшись у системі «Електронний суд», після авторизації в підсистемі відеоконференцзв'язку, учасник справи може взяти участь у судовому засіданні онлайн, навіть перебуваючи за кордоном.

Варто зазначити, що 03.05.2022 р. Верховний Суд ухвалив постанову у справі № 205/5252/19, в якій зробив висновок щодо використання ЕЦП, і зазначив, що альтернативою звернення учасників справи до суду є звернення з процесуальними документами в електронній формі з обов'язковим їх скріпленням власним електронним підписом учасника справи та подання такого документа через електронний кабінет. Чинне процесуальне законодавство не забороняє учасникові справи звернутися з процесуальними документами до суду шляхом направлення їх на офіційну електронну адресу суду з обов'язковим скріпленням таких документів власним електронним цифровим підписом учасника справи. Як бачимо, наявні механізми можуть забезпечити весь судовий процес для його учасника – з часу подання позову до набрання рішенням законної сили – в режимі онлайн, без необхідності відвідання приміщення суду.

Нинішня ситуація в країні потребує нестандартних рішень та ідей для того, щоб забезпечити доступ учасників до суду. Виклики, що постали перед судовою системою на шляху до запровадження електронного судочинства, мають вирішуватись рішуче та без зволікань. Запроваджений в Україні карантин та військовий стан, попри суттєві обмеження, стали поштовхом для діджиталізації правосуддя, запровадження принципово нових процедур, спрямованих на захист прав, свобод та дотримання безпеки учасників судового розгляду.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень ВРП та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією з боку РФ. Рішення Ради суддів України від 24.02.2022 р. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/documents?id=130&page=3&per-page=8>
4. Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Рекомендації Ради суддів України від 02.03.2022 р. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/documents?id>
5. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів, Закон України від 03.03.2022 р. № 2112-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text>

Секція 11. Міжнародне право

ПОНЯТТЯ ГЕНОЦИДУ ТА ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ У МІЖНАРОДНОМУ І НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Дика Д. В.

НК – Тенцюк Л. М.

Черкаський державний технологічний університет

Свою доповідь я розпочну із визначення понять геноцид та злочин проти людяності. Злочини проти людяності і геноцид – це два різні поняття. Вони стали частиною міжнародного права в середині 40-х років після Другої світової війни, коли відбувалися Нюрнберзькі процеси.

На думку британського професора права Філіппа Сендс із University Colledge London: «Головна різниця між злочинами проти людяності й геноцидом така: злочини проти людяності – це убивство великої кількості людей. Систематичне масове убивство великої кількості людей розглядається як злочин проти людяності. А геноцид зосереджується на іншому. Геноцид – це не вбивство окремих осіб, а винищення груп, іншими словами, великої кількості людей, які складають певну групу. Ці два поняття мають різні призначення. Одне має на меті захист особистості, а інше – захист групи» [1].

Отже, у міжнародному праві поняття злочину геноциду з'явилося після Другої світової війни. Ініціатором його появи був юрист Рафаель Лемкін. Кульмінацією багаторічних зусиль Р. Лемкіна стало ухвалення Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 9 грудня 1948 року Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Саме визначення геноциду, закріплене в Конвенції, є міжнародно визнаним та використовується у Римському статуті Міжнародного кримінального суду [2].

Стаття II Конвенції визначає п'ять дій, які відповідають визначенню «геноцид»: вбивство членів групи (національної, етнічної, расової чи релігійної); заподіяння тяжких тілесних або психічних ушкоджень членам групи; навмисне створення для групи умов життя, розрахованих на її фізичне знищення повністю або частково; вжиття заходів, спрямованих на запобігання народженню всередині групи; примусове переведення дітей з групи в іншу групу.

Кількість жертв для визнання геноцидом немає значення. Важлива наявність цілеспрямованого наміру знищення людей.

Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього передбачає відповідальність як фізичних осіб, так і держав. Згідно статті 4 Конвенції «Особи, які здійснюють геноцид або інші з перерахованих у статті 3 діянь, підлягають покаранню незалежно від того, чи є вони відповідальними за

конституцією правителями, посадовими або приватними особами». Особливістю статті 4 є те, що вона визначає, що особи, які вчинили злочин геноциду підлягають покаранню незалежно від того чи є вони відповідальними за конституцією своєї держави вищими посадовими особами чи приватними особами. Принцип особистої кримінальної відповідальності застосовується однаково і без будь-яких винятків до всіх осіб у межах їх відповідальності на рівні державної влади чи військового командування, виходячи з конкретної участі таких осіб у вчиненні актів геноциду.

Геноцид, як один з найтяжчих міжнародних злочинів безумовно складає істотну загрозу миру та безпеці людства.

Локальні конфлікти та подальше продовження виявлення фактів геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності змусило міжнародну спільноту у 1998 році скликати у Римі Дипломатичну конференцію ООН з питань створення постійно діючого міжнародного кримінального суду.

Важливим конвенційним джерелом у сфері боротьби з геноцидом стали Римські статuti Міжнародного Кримінального Суду (далі – МКС).

17 липня 1998 року 120 держав підписали Римський статут, яким передбачалося створення такого органу, за яким було у 2002 році створено незалежну від ООН, функціонуючу за рахунок держав-учасниць, добровільних внесків країн та благодійницьких коштів. Місцем розташування суду стала Гаага, Нідерланди. Проте багато країн, що грають важливу роль в міжнародних відносинах не підписали (Китай, Індія, Індонезія, Пакистан) або не ратифікували (наприклад: росія, США, Україна) його.

«Злочин злочинів» – так називають геноцид як один із чотирьох міжнародних злочинів. Відповідальність за нього настає як для держави, так і для її вищих посадових осіб, ідеологів і виконавців. Дотепер термін застосовувався стосовно Голокосту та геноциду ромів, до Руанди та боснійської Сребрениці – того, що міжнародні військові та кримінальні трибунали визнали міжнародними злочинами [3].

Ключовим у визнанні геноциду є довести наявність наміру про знищення (повне або часткове) нації, етносу тощо. Елементом умислу на знищення групи є колективний характер жертви – знищення цілої спільноти через ненависть до неї. Важливим є також те, що злочин геноциду не може вчинятися випадково.

11 квітня 2022 р. Верховною Радою було зареєстровано проєкт постанови №7276 «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні». Цією заявою український парламент звертається й до міжнародної спільноти з проханням визнати вчинення росією геноциду українського народу, а також злочинів проти людяності та воєнних злочинів в Україні [4].

Отже, геноцид є найтяжчим міжнародним злочином, вчинення якого є підставою для міжнародно-правової відповідальності держав та кримінальної відповідальності індивідів, а для боротьби та попередження злочину геноциду необхідна співпраця всіх держав світу.

СПИСОК ЛІТРАТУРИ

1. Термін «геноцид» і «злочин проти людяності» були винайдені у Львові URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24934408.html>
2. Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього: Організація Об'єднаних Націй (ООН) ВІД 09.12.1948 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text
3. Енциклопедія Голокосту URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/genocide-timeline>
4. Постанова Верховної Ради України Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text>

РАТИФІКАЦІЯ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

Крес Н. О.

НК – Нітченко А. Г., кандидат історичних наук, доцент

Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій

Національний університет «Чернігівська політехніка»

20 червня 2022 року українським парламентом було затверджено Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи щодо запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами». Відповідно Україна стала 36-ю державою, яка ратифікувала дану конвенцію після Молдови.

Чому дане рішення має настільки вагоме значення для розвитку українського законодавства, адже дискусія щодо прийняття цього нормативно-правового акту триває вже більше 10-и років?

1. Політичне значення. До переліку умов входження нашої держави до числа кандидатів на членство в Європейський Союз (далі – ЄС) входить ратифікація українським урядом Стамбульської конвенції. Задля приведення даної конвенції в дію, наша держава повинна забезпечити механізм її дотримання, а саме уніфікацію повноважень та обов'язків шляхом створення єдиного органу-Групу експертів з дій проти насильства стосовно жінок і домашнього насильства [1].

2. Фактичне значення. На перший погляд, конвенція порушує питання безпеки саме жінок, але в даному документі відсутні фемінітиви, саме тому згадане поняття «правопорушНИК» водночас виступає «правопорушНИКОМ», так само як і «партнерКА» «партнер». Стамбульська конвенція спрямована, перш за все, на захист та протидію домашньому насильству щодо жінок та насильства загалом (чоловіка та дітей). Отже, метою створення даного міжнародно-правового акту є захист ЛЮДИНИ, незалежно від її статі та самоідентифікації.

3. Правове значення. Протягом останніх років наше національне законодавство значно збагатилося нормами правової регламентації щодо боротьби з домашнім насильством. Яскравим прикладом є прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2], та доповнення Цивільного процесуального, Кримінального (далі – КК України) та Кримінального процесуального кодексів України відповідними нововведеннями (наприклад, криміналізація домашнього насильства (стаття 126¹ КК України), а також фактів виявлення примусових абортів (стаття 134 КК України), шлюбів (стаття 151-2 КК України), стерилізації (стаття 134 КК України) тощо) [3;4;5]. У підсумку такі зміни були пов'язані виключно з діями щодо насильства, а всім видам діянь або бездіяльності, які були прямим або непрямым виявом умисного гендерного насильства (переслідування, сексуального домагання) увага не була присвячена. Факт вчинення домашнього насилля одразу буде вважатися кримінальним злочином. Адже, як зазначає головна редакторка ресурсу гендерних знань «Гендер в деталях», Тамара Злобіна: «Зараз, якщо вам, наприклад зламають ребро на вулиці – це буде хуліганство, кримінальний злочин за яким буде відкрите кримінальне провадження, а якщо таке відбудеться вдома – адміністративне правопорушення і порушник отримає не судимість а попередження, штраф або виховну роботу. Отже, справді дуже не справедливо адже не має різниці де людині зламали ребро на вулиці чи вдома, тобто відповідальність має бути однаковою не залежно від того чи це зробив хуліган, чи власний чоловік або батько. Саме завдяки Стамбульській конвенції, у національному законодавстві вже не буде таких нюансів, все буде чітко і жертви будуть захищені» [6].

Ольга Калашник, Президент Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда – Україна» зазначає, що нині існуюче українське законодавство щодо запобігання та протидії домашньому насильству потребує модернізації, адже воно не повністю розкриває та відображає стандарти та положення Стамбульської конвенції. Тобто, після ратифікації даного міжнародно правового акту, основним завданням України буде привести національне законодавство відповідно до норм Конвенції, роль спостерігача за даними змінами надана моніторинговому комітету Ради Європи [7].

Але, не зважаючи на всі вищеперераховані переваги прийняття Стамбульської конвенції в Україні, свій голос «за» віддали 254 особи, інші або ж просто утрималися, або ж проголосували «проти» апелюючи різними причинами. Частина залу, яка висловила своє «проти» під час ратифікації конвенції апелювали некоректністю використання такого терміну як «гендер», який, як вони вважають, може стати на заваді традиціям та цінностям, усталеному уявленню української сім'ї [8, с.65]. На протипагу такому зауваженню, прихильники зауважують, що для українського законодавства слово «гендер» не є новим, адже воно з'являється в національному законодавстві більше ніж сотні раз. Прикладом є стаття 2-1 Кодексу законів про працю України, забороняє дискримінацію у сфері праці незалежно від статі та ГЕНДЕРної ідентичності, сексуальної орієнтації та ряду інших ознак [9].

Свій негативний голос також оголосила Рада Церковна, адже напередодні голосування була опублікована заява, в якій йдеться про факт спотворення даним нормативно-правовим актом свідомості молодого покоління щодо своєї статевої ідентифікації. На протипагу правозахисники зазначають, що засуджувати або навіть критикувати представників церкви за таку позицію не варто, адже переважно церква виступає за консервативні погляди та багатовічні цінності. Також до причин негативного ставлення церкви до Конвенції входить засудження «зобов'язання навчати дітей не стереотипним гендерним ролям (ст. 14)», що може нести загрозу нерозуміння та спотворення у підростаючого покоління своєї статевої ідентичності, поширення випадків захворювання на гендерну дисфорсію (хоча медично доведено, що «гендерна дисфорсія» не є хворобою) [10].

Отже, як правило, модернізація йде врозрід з традиціями, а думка підростаючого покоління завжди буде відрізнятися від усталених традицій та стереотипів, саме тому зміни у вигляді ратифікації Стамбульської конвенції і викликали ряд дискусій. Питання захисту жінок та чоловіків повинно розглядатися з призми міжнародних зобов'язань країн у сфері забезпечення та реалізації захисту людей, а не залишатися простою політичною дискусією всередині країни. Ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок та чоловіків, домашньому насильству та боротьби з такими проявами черговий раз підтвердить цілеспрямовані євроінтеграційні погляди нашої держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства : Указ Президента України від 21.09.2020 № 398/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/2020#Text> (Дата звернення 01.09.2022).
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017. №5. Дата оновлення 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення 01.09.2022).

3. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001. №25-26. Дата оновлення 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Дата звернення 01.09.2022).
4. Цивільний процесуальний Кодекс України: Закон України від 18.03.2004. № 40-41. Дата оновлення 07.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (Дата звернення 01.09.2022).
5. Кримінальний процесуальний Кодекс України :Закон України від 18.04.2010. №13. Дата оновлення 25.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (Дата звернення 01.09.2022).
6. Злобіна. Т. Ця угода захищає людину незалежно від статі. *Гендер в деталях*. Суспільне новини. URL: <https://suspilne.media/252212-ca-ugoda-zahisae-ludinu-nezalezno-vid-stati-ekspertka-i-deputatka-pro-stambulsku-konvenciu/> (Дата звернення 01.09.2022).
7. Аулін О. Стамбульська конвенція для України. *Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти*. 2020. № 8 (76). С. 5–6. URL: http://nbuviar.gov.ua/images/konstutyciynuy_proces/2020/8.pdf. (Дата звернення 01.09.2022).
8. Корнієнко Н.В., Берендєєва А.І. Важливість ратифікації Стамбульської Конвенції для успішної боротьби з гендерно зумовленим та домашнім насильством в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Юридичні науки*. Т.32 (71). № 6. 2021. С.64-69.
9. Москвичова А. Гендер є, а слова немає: чому жінки і чоловіки в Україні стикаються з дискримінацією? *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28733672.html> (Дата звернення 01.09.2022).
10. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби із цими явищами (Стамбульська конвенція) від 20.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (Дата звернення 01.09.2022).

ЖЕНЕВСЬКІ КОНВЕНЦІЇ ЯК ОСНОВА МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Ольдер Е. Б.

НК – Тептюк М. П.

Черкаський державний технологічний університет

Міжнародне гуманітарне право має коротку, але багату подіями історію. Лише в другій половині XIX століття нації дійшли згоди відносно міжнародних норм, які необхідні для уникнення непотрібних страждань у війнах, – норм, дотримуватись яких вони зобов'язалися, прийнявши Конвенцію.

Міжнародне гуманітарне право (МГП) – це галузь міжнародного публічного права, яка застосовується під час збройних конфліктів з метою обмеження засобів та методів ведення воєнних дій. Ця галузь права спрямована на захист цивільного населення від впливу збройного конфлікту та тих, хто припинив брати участь у воєнних діях. МГП покликане на обмеження наслідків конфліктів, виходячи з міркувань гуманності.

Основою формування сучасного міжнародного гуманітарного права є взаємодія двох його джерел – гаазького та женевського прав, які все більше переплітаються між собою у процесі їхнього розвитку [1].

Женевське право спрямоване на захист осіб, які не беруть безпосередньої участі або припинили брати участь у військових діях. Правовою основою Женевського права є:

- Женевська конвенція (I) про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях 1949 року;
- Женевська конвенція (II) про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі 1949 року;
- Женевська конвенція (III) про поводження з військовополоненими 1949 року;
- Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни 1949 року;
- Додатковий протокол (I), що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 року;
- Додатковий протокол (II), що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру 1977 року;
- Додатковий протокол (III), що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми 2005 року.

Унікальність цих конвенцій полягає в тому, що разом зі Статутом ООН вони – єдині міжнародні договори, в яких беруть участь всі держави. Це є свідомим непорушним значущим їх норм і уособленням приналежності держави до міжнародного співтовариства. Заперечення, ігнорування фундаментальних норм, проголошених у цих конвенціях, ставить державу поза межу цивілізованого співтовариства, а дії індивіда кваліфікує як військові злочини поряд із агресією, геноцидом і злочинами проти людяності, які вважаються міжнародними злочинами і підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду.

Кожен Додатковий протокол – самостійний міжнародний договір, який передбачає окрему процедуру приєднання до нього держави-учасниці Женевських конвенцій. Однак ступінь участі держав у Додаткових протоколах є нижчим, ніж у Женевських конвенціях 1949 р.

У сукупності Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. із Додатковими протоколами уособлюють право Женеві, основну частину міжнародного гуманітарного права – права, направлено на обмеження насильства під час війни.

Як і будь-яка норма права, норми міжнародного гуманітарного права, на жаль, порушуються, але порушення норми – це ще не свідчення її недосконалості. Механізми відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права переважно знаходяться поза межами галузі – це питання відповідальності держав у цілому.

Збройні конфлікти – внутрішні і міжнародні – жорстока реальність двадцятого століття. Незважаючи на всі зусилля, які робляться заради того, щоб на постійній основі замінити застосування зброї мирними переговорами, вантаж людських страждань, смерті і руйнації, що неминуче приносить війна, продовжує зростати.

Попередження збройних конфліктів є і повинно залишатися першою метою міжнародного співтовариства. Друга мета – вберегти людство від реальності війни. Таке завдання міжнародного гуманітарного права [2].

Ледь більше ніж за сто років накопичено вагомий досвід договорів міжнародного гуманітарного права. Зараз чітко окреслені межі допустимих у збройних конфліктах видів дій. Але договори і конвенції, навіть урочисто ратифіковані, не можуть урятувати життя, попередити жорстокість чи оберігати власність невинних людей, якщо немає волі до застосування цих угод за всіх

умов. І вони не будуть діяти, допоки всі ті, хто безпосередньо втягнений у події, – як комбатанти, так і цивільні особи – не зрозуміють, що головне – це поважання основних прав людини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Міжнародне гуманітарне право. URL : <https://minre.gov.ua/> (дата звернення 11. 04. 2022);

2. Женевські конвенції 1949. URL : <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/na-varti-gumannosti-zhenevski-konvenciyi-1949.html/> (дата звернення 11. 04. 2022);

LEX SPECIALIS МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Прилуцька В. О.

НК – Тентюк Л. М.

Черкаський державний технологічний університет

Міжнародне гуманітарне право – це галузь міжнародного публічного права, що використовується під час збройних конфліктів та спрямована на захист цивільного населення і осіб, які припинили участь у воєнних діях. Основним принципом міжнародного гуманітарного права є принцип гуманності. До джерел належать міжнародні договори, а саме: Женевські конвенції (I – IV); Додатковий протокол I, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів; Додатковий протокол II, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру; Додатковий протокол III про введення додаткової відмітної емблеми; Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту і два Додаткових протоколи до неї; Конвенція про заборону або обмеження використання конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію; Конвенція про заборону використання касетних боєприпасів.

Щодо принципу *lex specialis*. Його мета полягає визначенні пріоритетності застосування з двох галузей права по відношенню до однієї ситуації, але які регулюють її по різному. Тому що саме *lex specialis* більш точно регулює ту фактичну ситуацію, яка матиме місце. Овідно до норм міжнародного гуманітарного права. Колізія норм зазвичай регулюється за допомогою принципу *lex specialis*, який встановлює, що право, яке більш конкретно розроблене для ситуації, що склалася (*lex specialis*), має переважну силу над більш загальним правом (*lex generalis*).

Як правило, якщо міжнародне гуманітарне право і міжнародне право прав людини застосовуються одночасно до однієї ситуації, їх відповідні положення не будуть суттєво суперечити, вони будуть посилювати одне одного. Наприклад, серед універсальних заборон і в міжнародному гуманітарному праві, і міжнародному праві прав людини застосування катувань або нелюдське і принижуюче гідність поводження та інші. Проте у певних областях прав людини взаємозв'язок між гуманітарним правом та правом прав людини може бути менш тісним. Так, щодо осіб, які не беруть чи припинили брати безпосередню участь у військових діях (*hors de combat*), міжнародне гуманітарне право за будь-яких обставин забороняє чинити насильство проти їхнього життя, зокрема вбивство. Однак в силу досягнення мети подолання супротивника міжнародне гуманітарне

право не надає такого захисту комбатантам і цивільним особам, які беруть безпосередню участь у військових діях.

Отже, міжнародне право прав людини надає захист всім особам від свавільного позбавлення життя, маючи на увазі, що ті ж самі стандарти застосовуються по відношенню до усіх, незалежно від їх правового статусу відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. У таких випадках колізія норм зазвичай регулюється за допомогою принципу *lex specialis*, який встановлює, що право, яке більш конкретно розроблене для ситуації, що склалася (*lex specialis*), має переважну силу над більш загальним правом (*lex generalis*). При виборі з двох застосовних норм, застосовуватися буде та, у якій ширше так звана «загальна зона контакту» з ситуацією. [1, с. 2].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Грушко М. В. Поняття «військовополонений» в міжнародному гуманітарному праві / М. В. Грушко // Актуальні проблеми держави і права. – 2010. – Вип. 52. – С. 377-387. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2010_52_63.

2. Грушко М. В. Розвиток міжнародно-правових поглядів щодо захисту військовополонених / М. В. Грушко // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ «ОЮА». Півд. регіон. центр НАПрН України. – Одеса : Фенікс, 2013. – Т. 1. – С. 367-369.

ПОНЯТТЯ І ДЖЕРЕЛА ПРАВА МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

Пустовіт В. С.

*НК – Кришталь Д. О., кандидат наук з державного управління
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

Джерела міжнародного права є його головною складовою, а тому цілком закономірно, що зміна поглядів на них часто була наслідком зміни поглядів на міжнародне право, і навпаки. Багато в чому історія розвитку науки міжнародного права зводилася насамперед до історії становлення і розвитку джерел міжнародного права. На сьогодні серед різноманітних поглядів вітчизняних і зарубіжних учених на це питання можна знайти такі, що визнають джерелом саме міжнародне право і все, що знаходиться за його межами, і такі, що взагалі не визнають цього поняття.

Цілком зрозуміло, що джерела міжнародного права не є раз і назавжди сталою категорією. Одні з них з'явилися, розвивали міжнародне право і в результаті докорінних змін у міжнародних відносинах припиняли виконувати функцію джерела міжнародного права (наприклад, рішення вселенських церковних соборів у середньовіччя). Інші таку функцію виконували постійно (наприклад, звичай міжнародного права).

В одних історичних періодах міжнародного права певне його джерело функціонувало як допоміжний фактор встановлення чинних норм права, в інших воно ставало основним (наприклад, історія розвитку міжнародного договору, генеза юридичного значення рішень міждержавних організацій).

Не всі джерела міжнародного права функціонували в чітко визначених формах, що давало підставу багатьом дослідникам «домислювати» нові джерела

або не визнавати тих, які не зовсім чітко проявлялися у функціонуванні цієї складної юридичної системи.

Прихильники превалюючої ролі міжнародного договору як джерела сучасного міжнародного права виводять його першорядність із таких висновків:

1. Після Другої світової війни кількість міжнародних договорів різко зросла і вже давно пододала першу сотню тисяч. Питома вага міжнародних договірних норм явно перевищує норми, що впливають з інших джерел міжнародного права.

2. Міжнародний договір має переваги перед іншими джерелами права в тому, що він є чітко висловленою згодою держав, зручним засобом формулювання норм, взаємних прав і зобов'язань. Наявність як самого міжнародного договору, так і його норм і, що не менш важливо, їх зміст досить легко встановити.

3. Міжнародний договір дає змогу оперативно врегулювати міжнародні проблеми, що виникли. Швидкі зміни в міждержавних відносинах вивели міжнародний договір на перше місце щодо можливостей внесення відповідних змін, конкретизації, розвитку або створення нових норм міжнародного права з метою врегулювання цих відносин.

4. Переважаючої ролі міжнародний договір набув у другій половині ХХ ст., коли цілі інститути (прав людини, роззброєння і контролю за його здійсненням, міжнародної боротьби зі злочинністю тощо) і навіть галузі міжнародного права (міжнародне ядерне право, міжнародне космічне право, міжнародне договірне право, міжнародне посольське і консульське право, міжнародне морське право, міжнародне економічне право та ін.) або набули договірного оформлення, або почали розвиватися здебільшого через укладення відповідних міжнародних договорів.

5. Форма викладу норм міжнародного договору дає можливість здійснювати чіткий контроль за його виконанням як міждержавними і внутрішньодержавними інституційними механізмами, так і неурядовими організаціями, широкою громадськістю.

6. Глобальні та інші подібні проблеми сучасного міжнародного життя поставили перед державами та міжнародними організаціями вимогу здійснювати свідомий, узгоджений вплив на міжнародні відносини, що є можливим лише через міжнародний договір.

7. Лише через міжнародний договір можна програмувати міжнародні відносини, викликати до життя нові відносини або сприяти їх виникненню. Отже, договір є найбільш відповідним засобом внесення цілеспрямованих змін у міжнародні відносини.

8. Процедура укладення міжнародного договору порівняно проста. Період його створення значно коротший за період створення міжнародного звичаю або іншого джерела міжнародного права.

9. Норми міжнародного договору не ведуть до суперечливого тлумачення або специфічного, особливого розуміння.

10. Механізм реалізації міжнародних договорів ефективніший за механізм реалізації міжнародного звичаю або іншого джерела міжнародного права.

11. Міжнародний договір можна використовувати для регулювання будь-якої сфери міждержавних відносин. У сучасних міжнародних відносинах з'явилися цілі галузі міждержавних стосунків, які взагалі не можуть бути врегульовані без міжнародного договору або регулюються виключно договором (роззброєння, співробітництво в атомній промисловості, міжнародна безпека, економічна, науково-технічна та інші види спеціалізованої співпраці).

Зрозуміло, що таке значення міжнародного договору як джерела сучасного міжнародного права об'єктивно висуває до нього певні вимоги. Отже, він має:

- бути об'єктивно правомірним;
- бути укладеним відповідно до: а) принципів та норм сучасного міжнародного права; б) норм права міжнародних договорів; в) законодавства держав у частині, що стосується процедури укладення міжнародних договорів;
- реалізовуватися відповідно до принципів та норм міжнародного права і положень самого договору;
- надавати право покладати обов'язки на суб'єктів міжнародного права;
- регулювати відносини, що підпадають під об'єкт міжнародно-правового регулювання, тощо.

На відміну від внутрішньодержавного права джерела міжнародного права не мають чіткого підпорядкування.

Водночас і міжнародному праву не чужа властивість пріоритетів джерел права. Так, Статут ООН є сьогодні найавторитетнішим утіленням основних загально визнаних принципів міжнародного права, які мають імперативний (*jus cogens*) характер. Усі договори, що суперечать йому, є недійсними. Договори, які вміщують імперативні норми міжнародного права, мають перевагу перед міжнародними договорами, що формулюють диспозитивні норми.

Визнається пріоритет міждержавних договорів перед міжурядовими, міжурядових – перед міжвідомчими. Універсальні договори мають перевагу перед регіональними, регіональні – перед локальними і партикулярними. Зазначені критерії не є стійкими, визнаними в міжнародному праві у договірному порядку. Вони можуть сприйматися тільки як спроба теоретичної класифікації джерел міжнародного права, а не як стала класифікація їх за юридичною силою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Антонович М. Міжнародне публічне право: Навч. посібник для студ. вузів / Мирослава Антонович,. – К.: КМ Академія: Алерта, 2003. – 307 с.

2. Анцелевич Г. О. Міжнародне публічне право: Підручник для студентів вищих навч. закладів/ Г. О. Анцелевич, О. О. Покрещук; За ред. Г. О. Анцелевича; М-во екон. України, Укр. акад. зовнішньої торгівлі. – К.: Алерта, 2005. – 424 с.

ПОНЯТТЯ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА ЙОГО НОРМ

Скорюход Я. А.

НК – Журбинський Д. А., кандидат технічних наук, доцент

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

Не зважаючи на таку тривалу історію становлення і розвитку МГП, в доктрині і до цього часу не вироблено єдиного підходу щодо його поняття, змісту та предмету правового регулювання.

Найбільш розповсюдженими термінами, які застосовуються до цієї галузі права, є «право війни», «міжнародне воєнне право», «закони і звичаї війни», «право збройних конфліктів» та «міжнародне гуманітарне право».

Право війни (*jus in bello*) – поняття майже таке ж давнє, як і саме міжнародне право. Так, російський учений-юрист Ф.Ф. Мартенс дійшов висновку, що «право війни» в об'єктивному значенні є сукупністю юридичних

норм, законів і звичаїв, що визначають дії держав та їх збройних сил під час війни. У суб'єктивному значенні право війни визначає здатність воюючих держав для розв'язання війни і користування правами, визнаними за воюючою стороною [1]. М. Таубе вважав, що право війни – це сукупність правил, що дотримуються воюючими, не дивлячись на те, що війна, як така, є в принципі система насильства [2].

Е. А. Коровін пише, що право війни – це обмеження і регламентація воєнного насильства [3].

Досить цікаву думку сформулював в свій час В. Лахтін, який стверджував, що право війни складає частину науки про ведення війни (на стику політики і стратегії [4].

За словами Ф. І. Кожевнікова, право війни являє собою міжнародні правила, якими повинні керуватися держави у своїх взаємовідносинах під час війни [5]. Однак у всіх наведених визначеннях «право війни» є одна спільна вада: всі ці визначення зводять право війни лише до сфери відносин, які виникають в процесі збройних конфліктів між державами, хоча останнім часом значного поширення набули національно-визвольні війни та інші воєнні конфлікти неміжнародного характеру, які ведуться всередині однієї держави.

Крім того, деякі автори, наприклад, М. Одема, вважають, що право війни вже в самій своїй термінологічній основі містить суперечність, тому що війна припускає застосування сили, а право її заперечує [6].

Щодо такого терміну, як «міжнародне воєнне право», то його прихильником виступає вчений-юрист Е. Барт, який стверджує, що зміст цього терміну полягає в зведенні до мінімуму страждань військовополонених, поранених і цивільного населення [7].

Поняття «закони і звичаї війни» досить широко використовується в юридичній літературі. Зазначене поняття включає в себе такі складові, як «закони» та «звичаї». Що стосується слова «закон», то до нього рідко звертаються в міжнародно-правовій термінології. І це зрозуміло, оскільки під законом, як правило, розуміють внутрішньодержавний акт найвищого органу влади, який є загальнообов'язковим для виконання на всій території конкретної держави. В той же час, в міждержавних відносинах діють норми, які створені незалежними суверенними державами. Їх дія розповсюджується на територію всіх держав-учасниць, які визнають вказані норми.

Але не дивлячись на це, термін «закон» може використовуватись в сфері регулювання збройних конфліктів, як такий, що використовується для визначення будь-якого загальновизнаного правила. У цьому контексті вказаний термін ототожнюють з терміном «норма права», під яким розуміється «загальне правило, яке повинно виконуватись у всіх подібних випадках» [8].

Слово «звичай» майже ні в кого не викликає сумнівів щодо можливості його застосування стосовно збройних конфліктів, оскільки ще до кодифікації норм МГП воюючі сторони керувались загальновизнаними звичаями ведення війни. Тому, на наш погляд, якщо певні звичаї є загальновизнаними, то вони повинні виконуватись всіма учасниками воєнних дій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мартенс Ф. Современное международное право цивилизованных народов. – [в 2 т.] / Ф. Мартенс. – Спб., 1883–1883.
2. Таубе М. Принципы мира и права в международных столкновениях средних веков / М. Таубе. – Х., 1899. – 202 с.
3. Коровин Е. А. Международное право переходного времени / Е. А. Коровин. – М. : Международные отношения, 1946. – 248 с.

4. Лахтин В. Проблемы права воздушно–химической войны / В. Лахтин // Вестник воздушного флота. – 1926. – № 8. – С. 13–17
5. Кожевников Ф. И. Великая Отечественная война и некоторые вопросы международного права / Ф. И. Кожевников. – М. : Изд–во МГУ, 1954. – 222 с.
6. Audema M. Le droit humanitaire international peut–il suivre revolution des conflicts moderness? Pefense national / M. Audema. – 1974. – Vol.30. – Juil. – P. 99–112.
7. Eberhard Barth. Der Soldat im Rechtsstaat. Das heutige Wehrrecht / Barth Eberhard. – Hamburg, 1967. – 214 s.
8. Полторак А. И. Вооруженные конфликты и международное право (основные проблемы) / А. И. Полторак, Л. И. Савинский. – М. : Наука, 1976. – 416 с.

**МІЖНАРОДНЕ ПРАВО І КОНЦЕПТ «ПРАВО НА ЗДОРОВ'Я»:
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖКУЛЬТУРНО-КОМУНІКАЦІЙНІ
ОСОБЛИВОСТІ ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В СИСТЕМІ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН МОНДІАЛІЗОВАНОГО СВІТУ
XXI СТОЛІТТЯ**

*Ціватий В. Г., кандидат історичних наук, доцент,
Заслужений працівник освіти України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Міжнародне право та концепти «право на здоров'я» і «валеологічна дипломатія» – на сьогодні це цілісна система міжнародно-правових і політико-дипломатичних координат міждержавних відносин, яка вибудовується в умовах мондіального світу XXI століття. Її важливою складовою є інституціонально розвинена в державі система фізичної культури, спорту і здоров'я, як на національному, так і на міжнародному рівнях (з відповідним нормативно-правовим урегулюванням) [1, с. 26-29]

На сьогодні концепт «право на здоров'я» декларується і закріплено як важливе права людини в багатьох міжнародно-правових актах універсального і регіонального характеру. Концепт «право на здоров'я» посідає гідне інституціональне місце серед перших основних соціальних прав людини.

Незважаючи на загальне визнання права на здоров'я за кожною людиною, доводиться констатувати, що у внутрішньодержавних соціальних проектах та нормотворчому процесі на це право не акцентується пріоритетної уваги. У зв'язку з цим актуальним є завдання щодо роз'яснення значення та змісту права на здоров'я, особливостей валеологічної дипломатії, що взаємодіють з іншими основними правами людини, що знайшло відображення в низці наукових досліджень. У цій статті зроблено спроби проаналізувати витоки виникнення права на здоров'я та факторів, які сприяли зведенню цього права на рівень норми міжнародного права в умовах поліцентричного світоустрою XXI століття.

У науці міжнародного права відсутні фундаментальні роботи з інституціональної історії міжнародного права у контексті виникнення права на здоров'я, як міжнародно-політичного концепту. Фрагментарно ці аспекти висвітлюються в контексті аналізу історії становлення та розвитку міжнародного права в галузі прав людини.

Мета дослідження – проаналізувати міжнародне право у сфері права на здоров'я і специфічну галузь дипломатії – валеологічну дипломатію, а також – концепт «філософія здоров'я» та особливості інструментарію міжнародного права

і валеологічної дипломатії в системі міжнародно-правових і політико-дипломатичних координат, визначити регіональні та національні особливості інституціоналізації фізичної культури і спорту у світовій та українській практиках, їх міжнародно-правове регулювання. Термін валеологічна дипломатія в науковий обіг введено і обґрунтовано в наукових публікаціях 2006-2022 роках (В. Г. Ціватий / V. G. Tsivatyi) [2, с. 333-339]. Дослідження валеологічної дипломатії, концепту «філософія здоров'я» і проблем, що стосуються здорового способу життя, на сьогодні особливо актуалізуються в умовах поліцентричності та мондіалізації сучасного суспільства. Цілий ряд досліджень, проведених вітчизняними і зарубіжними вченими, переконливо продемонстрував високий ступінь впливу способу життя на стан здоров'я організму індивідуума та його права на здоров'я. Щоб популяризувати філософію здоров'я, валеологію, спорт і принципи здорового способу життя, необхідно теоретично обґрунтувати цілісну концепцію збереження здоров'я населення в нових умовах пандемії, а також на практиці та інституціональному державному рівні розробити й реалізувати структурно-функціональну і динамічну модель збереження здоров'я населення. При плануванні профілактичних заходів у різних рівнях соціуму, слід враховувати серйозність і складність даної проблеми, так як більшість населення мають шкідливі звички. На наш погляд, особливий акцент слід зробити на антиалкогольній, антинікотинній і антинаркотичній пропаганді та популяризувати філософію здоров'я серед усіх вікових категорій населення держав (на національному, на регіональному і на міждержавному рівнях) [3].

Інституціональна історія міжнародного права у сфері права людини на здоров'я має декілька етапів. Інституціональні витoki концепта «право здоров'я» і концепта «валеологічна дипломатія» логічно слід шукати в межах загальних витоків становлення та інституціонального розвитку прав людини (здоров'я індивіда). Перш за все, це інституціонально пов'язано із появою економічних та соціальних прав людини, оскільки вони уже включають в себе окремі елементи права на здоров'я.

У ХХ столітті були створені реальні передумови для закріплення права на здоров'я як окреме право. Перші ознаки цього виявились у створенні в рамках Ліги Націй Консультативного комітету з питань благополуччя дітей та у прийнятті Лігою Націй у 1929 р. Декларації про права дитини. Інституціональною фіксацією права на здоров'я в міжнародному праві стало прийняття в 1946 р. Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), створеної з ініціативи Організації Об'єднаних Націй (ООН). У 1948 році розпочалася робота над створенням одного з фундаментальних документів у галузі прав людини – Загальною декларацією прав людини [4]. Нові міжнародно-правові акти приймалися і концепт «право на здоров'я» нормативно закріплювався протягом ХХ-ХХІ століть. Ця теза набуває актуального значення в контексті концепції «Responsibility to Protect», яка стала надзвичайно затребуваною темою порядку денного ООН в умовах глобалізації [5, р. 1221-1228].

Міжнародне право у сфері забезпеченні захисту права індивідуума на здоров'я (право на здоров'я) і валеологічна дипломатія (багатостороння і двостороння) – це новий напрям в інституціональних зв'язках політико-дипломатичних систем міждержавних відносин в умовах поліцентричного світу ХХІ століття. Даний напрям розрахований на впровадження й пропаганду здорового способу життя на міждержавному рівні і, перш за все – у діяльності міжнародних організацій та інституцій діаспори, задіяних у сфері охорони здоров'я і медицини [6].

Валеологічна дипломатія розкриває особливості функціонування охорони здоров'я як частини соціальної сфери світової спільноти і медицини, як

міжнародного соціального інституту, а також визначає ефективність використання відповідних прийомів і методів дипломатії (валеологічної дипломатії; спортивної дипломатії; туристичної дипломатії). Валеологічна дипломатія – специфічна галузь дипломатії, націлена на ефективну діяльність глав держав і спеціальних органів зовнішніх зносин щодо здійснення цілей і завдань зовнішньої політики держав і міжнародних інституцій у сфері охорони здоров'я, медицини та планетарного здоров'я населення, а також являє собою сукупність практичних заходів, прийомів і методів дипломатії, що застосовуються з урахуванням конкретних умов і характеру вирішуваних завдань міжнародного співробітництва у сфері міжнародного захисту здоров'я людини. Даний напрям включає в себе дипломатичний інструментарій, який задіяний у процесі багатосторонньої дипломатії та міжнародного права, а також практичну діяльність ключових міжнародних організацій системи ООН у галузі охорони здоров'я та медицини, і інститутах багатосторонніх угод у цій сфері [7; 8].

Таким чином, предметом міжнародного права і валеологічної дипломатії є індивідуальне здоров'я і резерви здоров'я людини, а також здоровий спосіб життя, які цілком підтримуються в міжнародному і політико-дипломатичному середовищі. Валеологічна дипломатія має на меті вивчення і поширення концепту «філософія здоров'я», нових підходів до здоров'я людини в міжнародному соціумі. Збереження здоров'я, яке постає як індивідуальна та суспільна цінність, потребує застосування державою інших важелів, аніж наявне в поточній українській політичній та державній практиці.

У сучасному світі відбулась не тільки переорієнтація систем охорони здоров'я з лікування на профілактику, а й зміна фокусу політики – на створення умов для здорового способу життя й формування відповідних цінностей. В Україні політика охорони здоров'я залишається медикалізованою. Для її реального осучаснення потрібно виробити іншу філософію політики охорони здоров'я, нову систему принципів, цінностей та механізмів захисту здоров'я Людини. Цінність здорового способу життя повинна відіграти системоутворювальну роль у новій парадигмі політики охорони здоров'я в Україні на державному і міждержавному (міжнародному) інституціональних рівнях.

Головне завдання міжнародного права у сфері захисту здоров'я індивіда та валеологічної дипломатії в умовах мондіального світу ХХІ століття – це забезпечення практичної реалізації та створення умов для формування цінностей здорового способу життя як імперативу сучасної світової та української політики охорони здоров'я.

Концепт «право на здоров'я» і концепт «валеологічна дипломатія» є важливими складовими системи міжнародного права та світової дипломатії в умовах мондіалізованого світоустрою ХХІ століття. Метою включення прав людини на здоров'я в систему норм міжнародного права була радикальна зміна статусу людини та громадянина у системі прийняття рішень державою в бік підвищення та зміцнення статусу індивіда. Це досягалося шляхом покладання на держави зобов'язання вживати необхідних заходів для того, щоб захищати та зміцнювати здоров'я громадян, і цей захист мав розглядатися саме як обов'язок держави на міжнародному рівні, а не тільки національний державний інтерес.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ціватий В. Г., Громико Ол. А. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд ХХІ століття: (інституційний контекст). *Зовнішні справи*. 2014. № 8. С. 26–29.

2. Циватий В. Г. Філософія здоров'я і валеологічна дипломатія: міжнародно-інституціональний дискурс. *Фізична культура, спорт і здоров'я: стан, проблеми та перспективи: збірник наукових праць*. Харків, 2020. С. 333–336.
3. Социология дипломатии: гипотеза, структура и тематические исследования: монография / М. Язбец, В. Циватый и др. Киев: Дипломатическая академия Украины при МИД Украины, 2015. 522 с.
4. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року (повний текст). URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version> (дата звернення: 22.08.2022).
5. Schroeder S. A. We Can Do Better. Improving the Health of the American People. *New England Journal of Medicine*. 2007. Vol. 357. Issue 12. P. 1221–1228.
6. Whelan D., Donnelly J. The West, Economic and Social Rights, and Global Human Rights Regime: Setting the Record Straight. *Human Rights Quarterly*. 2007. Vol. 29 (4).
7. Pisillo Mazzeschi Riccardo, Sena Pasquale De. *Global Justice, Human Rights and the Modernization of International Law*. Springer International Publishing, 2018. 293 p.
8. Foreign Policy of Ukraine: monograph / Based on the scientific concept of Professor Lyudmyla D. Chekalenko / Tsivatyi Viacheslav, scientific editor Rector of the Diplomatic academy of Ukraine under the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Kyiv: LaT&K, 2016. 294 p.

ЗМІСТ

АВТОРСЬКИЙ ПОКАЖЧИК	4
----------------------------------	---

Секція 1. Теорія та історія держави і права

<i>Брус В. В., Дулгерова О. М.</i> МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО В УКРАЇНСЬКИХ МІСТАХ	5
<i>Горенко Л. М.</i> ДОГОВОРИ КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ З ВІЗАНТІЄЮ X СТ. – ПЕРШОВИТОКИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ	6
<i>Дмитренко М. Й., Головач О. А.</i> СЕРВІСНА МОДЕЛЬ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ТА ЇЇ ПРИНЦИПИ	8
<i>Дулгерова О. М., Панімаш Ю. В.</i> ПРАВО ЯК СОЦІАЛЬНИЙ РЕГУЛЯТОР РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	10
<i>Клименко А. Д., Дулгерова О. М.</i> ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ	12
<i>Кобилка Є. О., Дулгерова О. М.</i> ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ЗА САЛІЧНОЮ ПРАВДОЮ	14
<i>Ковальчук М., Усов Д. В.</i> ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС ІДЕЇ СУСПІЛЬНОЇ УГОДИ	15
<i>Ковальчук Н., Усов Д.</i> ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС ПРОБЛЕМИ ВЛАДИ	16
<i>Костенко В. О.</i> КЛЮЧОВІ ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ	18
<i>Косяк С. М.</i> ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЗА ДОБИ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО	21
<i>Крисько А. С., Стеблянка А. В.</i> ВИДАТНІ ІСТОРИКИ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ	23
<i>Мелех Б. В.</i> ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВ ЛЮДИНИ» В УКРАЇНІ	25
<i>Мієрська Б. О., Худолей О. С.</i> ПОХОДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ ЗАКОН	26
<i>Собченко А. О., Дулгерова О. М.</i> ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ У СУЧАСНОМУ СВІТІ	28
<i>Усов Д. В.</i> СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ СВОБОДИ, СПРАВЕДЛИВОСТІ, ДОВІРИ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІДЕЇ СУСПІЛЬНОЇ УГОДИ	29
<i>Федоренко Я. А.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В США	31

Секція 2. Конституційне право; муніципальне право

Жеребко В. Л., Шевчук В. В.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ СУДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 35

Карпенко Ю. П.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ.....37

Кірін Р. С.

ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У СФЕРІ ВІДКРИТОСТІ МІСТА ЯК ІНСТРУМЕНТУ Е-ДЕМОКРАТІЇ.....39

Красій М. О.

ЯК ЗМІНИЛОСЯ ВИБОРЧЕ ЗАКОНОДАВСТВО ПІСЛЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....41

Москаленко М. В., Журбинський Д. А.

РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ 43

Тептюк Л. М.

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВНИЙ ЗАКОН ДЕРЖАВИ.....45

Томенко М. В.

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ І УКРАЇНОФОБІЯ: СУСПІЛЬНИЙ, ПОЛІТИЧНИЙ І ПРАВОВИЙ ВИМІР.....47

Секція 3. Цивільне право і цивільний процес; сімейне право

Валах А., Білека А. А.

УСИНОВЛЕННЯ ЯК СІМЕЙНА ФОРМА ВИХОВАННЯ ДИТИНИ 49

Валах А., Білека А. А.

РОЗГЛЯД СУДОМ СПРАВ ПРО ВИЗНАННЯ СПАДЩИНИ ВІДУМЕРЛОЮ 51

Гайдамак А. О., Кришталь А. О.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ З ПИТАНЬ БАТЬКІВСТВА НА ПРИКЛАДІ СІМЕЙНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 52

Дегтяр Р. О.

ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ У СФЕРІ ІТ-ТЕХНОЛОГІЙ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....54

Зіньова О. С.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ З ІНОЗЕМЦЕМ 56

Кузнецова Л. В.

ПИТАННЯ КОЛЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ МАЙНОВИМИ ПРАВАМИ В УКРАЇНІ 58

Миколенко А. С., Білека А. А.

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПЕРЕВАГИ.....60

Піковський В. Ю.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ 61

Прокопенко Д. В., Білека А. А.

ВЧЕННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ 64

Прокопенко Д. В., Білека А. А.

РОЗГЛЯД СУДОМ СПРАВ ПРО УСИНОВЛЕННЯ.....66

Секція 4. Господарське право, господарсько-процесуальне право

<i>Ващенко Д. О., Чубань В. С.</i> ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ.....	69
<i>Вінник О. М.</i> ЦИФРОВІЗАЦІЯ В РАКУРСІ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЗАГРОЗ СУСПІЛЬНОМУ БЛАГОПОЛУЧЧЮ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....	70
<i>Найда І. В.</i> МІСЦЕ ЗВИЧАЮ В СИСТЕМІ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ	75
<i>Устименко В. А., Джабраїлов Р. А.</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ НАУКОВИХ ПОШУКІВ УТВЕРДЖЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ З УРАХУВАННЯМ ВОЄННИХ ЧИННИКІВ	77

Секція 5. Трудове право; право соціального забезпечення

<i>Білека А. А., Кришталь Т. М.</i> ДО ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ МОБІНГУ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ.....	80
<i>Ващенко Д. О., Кришталь А. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ І СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ ТА МОЛОДІ	83
<i>Ващенко Д. О., Дулгерова О. М.</i> ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТРУДОВОГО ПРАВА В УКРАЇНІ.....	85
<i>Гретченко П. С., Миронова Г. А.</i> ІСТОРІЯ ПРАВОВОГО СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ ТА СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	87
<i>Джумаєва Д. Р., Тептюк Л. М.</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ НАДУРОЧНИХ РОБІТ.....	89
<i>Дулгерова О. М., Пасинчук К. М.</i> ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ГАЛУЗІ ТРУДОВОГО ПРАВА	90
<i>Задніпровська Д. А., Тептюк Л. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ У ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННІЙ СПРАВІ.....	92
<i>Кришталь М. А., Пасинчук К. А.</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ГРОМАДЯНАМ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	94
<i>Кузьменко К. В., Кришталь А. О.</i> ПІКЛУВАННЯ ЯК КАТЕГОРІЯ СІМЕЙНОГО ПРАВА.....	96
<i>Ляшенко Р. Д.</i> ПРАВНИЧА ОСВІТА: УДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ.....	97
<i>Мишаєва Т. Б., Нітченко А. Г.</i> ПРО ПРАВО НА ОСВІТУ ТА РОБОТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	99
<i>Панімаш Ю. В., Дулгерова О. М.</i> ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА.....	100

<i>Пасинчук К. М., Черненко О. М., Пасинчук О. В.</i> НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ	101
--	-----

*Секція 6. Земельне право; аграрне право; екологічне право;
природоресурсне право*

<i>Брус В. В., Білека А. А.</i> ФОРМИ ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ	104
<i>Брус В. В., Білека А. А.</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	106
<i>Ващенко Д. О., Білека А. А.</i> ПРОБЛЕМИ КОДИФІКАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	108
<i>Іваненко Д. Д.</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ КАДАСТРОВО- РЕЄСТРАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	110
<i>Клименко А. Д., Білека А. А.</i> КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ. ПРАВО НА ЕКОЛОГІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ	112
<i>Клименко А. Д., Білека А. А.</i> ПРАВОВІ ФОРМИ ОЦІНКИ ВПЛИВУ НА НАВКОЛОШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ	114
<i>Кобилка Є. О., Білека А. А.</i> НАЦІОНАЛЬНА ПРОГРАМА ЕКОЛОГІЧНОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ БАСЕЙНУ ДНІПРА ТА ПОЛІПШЕННЯ ЯКОСТІ ПИТНОЇ ВОДИ	116
<i>Кобилка Є. О., Білека А. А.</i> ФОРМИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ	117
<i>Митник Ю. А., Білека А. А.</i> ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА, ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	119
<i>Митник Ю. А., Білека А. А.</i> ПРО ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ	121
<i>Рибаков А. О., Черненко О. М., Пасинчук О. В.</i> ФОРМУВАННЯ ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ПРАВА	123
<i>Собченко А. О., Білека А. А.</i> ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН	125

*Секція 7. Адміністративне право і процес; фінансове право;
інформаційне право*

<i>Адольф Д. І., Купчак М. Я.</i> УПРАВЛІНСЬКО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ У РЕФОРМУВАННІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ	127
<i>Брус В. В., Чубань В. С.</i> АДАПТАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	129

<i>Вінник О. М.</i>	
ЦИФРОВІЗАЦІЯ В РАКУРСІ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЗАГРОЗ СУСПІЛЬНОМУ БЛАГОПОЛУЧЧЮ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....	131
<i>Гвоздь В. М., Перевізник В. М.</i>	
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ РОБІТ ІЗ ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ У ЗОНІ РАДІОАКТИВНОГО ЗАБРУДНЕННЯ	135
<i>Дутко Н. Г., Кришталь Т. М.</i>	
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ГРОМАДЯНАМ УКРАЇНИ.....	137
<i>Завістовський О. Д.</i>	
КОНЦЕПЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО УРЕГУЛЮВАННЯ ПИТАННЯ МОЖЛИВОСТІ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ.....	139
<i>Кіпич О. Ю., Горбаченко Ю. М.</i>	
РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ І ТЕРИТОРІЙ ВІД НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ	140
<i>Клименко А. Д., Чубань В. С.</i>	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НБУ, ФОНДУ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗОСІБ, КОМІСІЇ З ЦІННИХ ПАПЕРІВ ТА КРЕДИТНИХ СПІЛОК ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	142
<i>Корчова І. В.</i>	
СУДОВА ПРАКТИКА РОЗГЛЯДУ СПРАВ ЗА ПОЗОВАМИ ДО ОСББ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ РЕАГУВАННЯ ЩОДО ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ (КОНТРОЛЮ) У СФЕРІ ТЕХНОГЕННОЇ ТА ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ	144
<i>Костенко В. О.</i>	
ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ У ВІДБУДОВНИЙ ПЕРІОД.....	146
<i>Лавроненко В. О., Завістовський О. Д.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ В РОЛІ ПОЛІЦІЇ У ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	148
<i>Лисенко Є. Ю., Завістовський О. Д.</i>	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ	149
<i>Маковей Є. С., Завістовський О. Д.</i>	
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ.....	151
<i>Матяш В. С., Завістовський О. Д.</i>	
ПИТАННЯ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ЗАВДАНЬ	153
<i>Мельник О. Г., Мельник Р. П., Плоскоголовий М. А.</i>	
ПРАВОВІ ОСНОВИ КІБЕРЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТА ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДСНС УКРАЇНИ	155
<i>Митник Ю. А., Дулгерова О. М.</i>	
ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	157
<i>Мороз О. Б.</i>	
ВЗАЄМОДІЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ТА ЄС У СФЕРІ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ	159

<i>Мосов С. П., Чубіна Т. Д.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕТИЧНОЇ ХАРТІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУДОВИХ І ПРАВООХОРОННИХ СИСТЕМАХ.....	161
<i>Пасинчук К. М.</i>	
ДО ПИТАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ РЯДОВОГО І НАЧАЛЬНИЦЬКОГО СКЛАДУ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ	163
<i>Скоробогатов Ю. А.</i>	
ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОВІЛЬНОЇ ПОЖЕЖНОЇ ОХОРОНИ.....	165
<i>Содома Р. І.</i>	
ЕФЕКТИВНІСТЬ ЮРИДИЧНОГО КОНСАЛТИНГУ В УКРАЇНІ	167
<i>Сукмановська Л. М.</i>	
МІЖНАРОДНІ ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	168
<i>Тептюк Є. П.</i>	
СИСТЕМА ТА РОЛЬ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ В УКРАЇНІ	170
<i>Трень Т. О., Завістовський О. Д.</i>	
ОСОБЛИВІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРЕВЕНТИВНИХ ФУНКЦІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	172
<i>Хаткова Л. В., Хоменко М. І.</i>	
АДМІНІСТРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ.....	174

Секція 8. Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право

<i>Дулгерова О. М., Пасинчук К. М.</i>	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЖЕЖАМИ	177
<i>Шамрук Н. Б., Денисенко К. В.</i>	
ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	179

*Секція 9. Кримінальний процес та криминологія; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність*

<i>Анастасієва В. В., Заїка С. О.</i>	
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	182
<i>Гожий О. О.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ SQUASHFS-ПАКЕТІВ	184
<i>Кожевніков В. В., Герішенко В. В.</i>	
ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ГРУПОФІКАЦІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	186
<i>Кузьменко О. В.</i>	
ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ – КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	189

<i>Пташкін Р. Л.</i>	
ВИКОРИСТАННЯ В ЕКСПЕРТНІЙ ПРАКТИЦІ ОКРЕМИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ОПЕРАЦІЙНИХ СИСТЕМ LINUX	190
<i>Сліпенюк В. В.</i>	
УЧАСТЬ ПЕРЕКЛАДАЧА У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	191
<i>Словінський В. К.</i>	
ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ДО ПИТАННЯ ПЕРЕВІРКИ НАЯВНОСТІ У ЗОНІ ГОРІННЯ ВИЗНАЧЕНИХ ПРЕДМЕТІВ І МАТЕРІАЛІВ.....	194
<i>Федоренко Н. А.</i>	
ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕТОДІВ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: ЗУСТРІЧНА ТА ВЗАСМНА ПЕРЕВІРКА ДОКУМЕНТІВ.....	196
<i>Шевченко А. О., Полуніна Л. В.</i>	
НОВЕЛИ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ЗА УМОВ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	198

Секція 10. Судоустрій; прокуратура та адвокатура

<i>Бойко М. М., Бірюкова А. М.</i>	
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ОРГАНІВ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	201
<i>Мелех Л. В.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА ЗА КОРДОНОМ	203
<i>Обрусна С. Ю.</i>	
ЕЛЕКТРОННИЙ СУД В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ	205

Секція 11. Міжнародне право

<i>Дика Д. В., Тептюк Л. М.</i>	
ПОНЯТТЯ ГЕНОЦИДУ ТА ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ У МІЖНАРОДНОМУ І НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ	208
<i>Крес Н. О., Нітченко А. Г.</i>	
РАТИФІКАЦІЯ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ	210
<i>Ольдер Е. Б., Тептюк М. П.</i>	
ЖЕНЕВСЬКІ КОНВЕНЦІЇ ЯК ОСНОВА МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА	212
<i>Прилуцька В. О., Тептюк Л. М.</i>	
LEX SPECIALIS МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА.....	214
<i>Пустовіт В. С., Кришталь Д. О.</i>	
ПОНЯТТЯ І ДЖЕРЕЛА ПРАВА МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ	215
<i>Скороход Я. А., Журбинський Д. А.</i>	
ПОНЯТТЯ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА ЙОГО НОРМ	217
<i>Ціватий В. Г.</i>	
МІЖНАРОДНЕ ПРАВО І КОНЦЕПТ «ПРАВО НА ЗДОРОВ'Я»: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖКУЛЬТУРНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН МОНДІАЛІЗОВАНОГО СВІТУ XXI СТОЛІТТЯ	219

Наукове видання

Правовий дискурс

***Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної
конференції здобувачів та викладачів
закладів вищої освіти***

12 жовтня 2022 року

Редактор – ЯУЖЕВА Олена Олександрівна

*Редколегія може не поділяти поглядів авторів.
За зміст вміщених у збірнику матеріалів
персональну відповідальність несуть автори.*

Підп. до друку 24.09.2022.
Формат 60×84/8.
Папір офсетний.
Шрифт Times New Roman.
Обл.-вид. арк. 17,44. Ум. друк. арк. 28,75.
Вид. № 08-22. Замовлення № 16.

Видавець Третяков Олександр Миколайович.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
Серія ДК № 4862 від 11.03.2015 р.
Україна, 18001, м. Черкаси, вул. Слави, 1, к. 24.
Тел.: 067 4701314. E-mail: book_brama@ukr.net

Друк: Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
НУЦЗ України.
м. Черкаси, вул. Онопрієнка, 8.
Тел. 0472/55-09-39. E-mail: chipb@dsns.gov.ua